

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Асоціація докторів наук з державного управління

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: теорія та практика

збірник наукових праць

№ 2(18) спеціальний випуск

Харків
Видавництво “ДокНаукДержУпр”
2014

УДК (351+342+321+316) (062.552)''540*3''

ББК 67

П 88

Рекомендовано до друку Вченою Радою Національної академії державного управління при Президенті України, протокол № 212/5-7 від 29 травня 2014 р

Постановою президії ВАК України від 30 березня 2011 р. № 1-05/3 "Про внесення періодичних друкованих наукових фахових видань до нового переліку наукових фахових видань України" збірник наукових праць "Публічне управління: теорія та практика" включений до Переліку наукових фахових видань України в галузі науки "Державне управління"

У відповідності до Ліцензійного договору № 432-07/2013 від 24 липня 2013 р. збірник наукових праць "Публічне управління: теорія та практика" у повнотекстовому форматі входить до міжнародної наукометричної бази Російського індексу наукового цитування (РИНЦ), інтегрованої з такими системами як Web of Science та Scopus

Згідно з наказом Міністерства освіти та науки України від 17.10.12 року № 1112 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук" публікації у вітчизняних фахових збірниках наукових праць, які включені до міжнародних наукометричних баз, прирівнюються до іноземних публікацій

Офіційний веб-сайт журналу: <http://putp.in.ua>

Редакційна колегія:

Василь Мартиненко, д.держ.упр., проф. –
головний редактор;

Олександр Радченко, д.держ.упр., проф. –
науковий редактор;

Юрій Куц, д.держ.упр., проф. – заступник
головного редактора;

Костянтин Козлов, к.держ.упр., доц. –
відповідальний секретар;

Володимир Бабаєв, д.держ.упр., проф.;

Валерій Бакуменко, д.держ.упр., проф.;

Володимир Бульба, д.держ.упр., проф.;

Наталія Гончарук, д.держ.упр., доц.;

Андрій Дегтяр, д.держ.упр., проф.;

Ніна Діденко, д.держ.упр., доц.;

Олена Долгальова, д.держ.упр., проф.;

Дмитро Карамішев, д.держ.упр., доц.;

Олексій Крюков, д.держ.упр., проф.;

Микола Латинін, д.держ.упр., проф.;

Наталія Липовська, д.держ.упр., доц.;

Валентина Мамонова, д.держ.упр., проф.;

Олександр Мельников, д.держ.упр., проф.;

Тетяна Пахомова, д.держ.упр., проф.;

Сергій Серьогін, д.держ.упр., проф.;

Світлана Хаджирадєва, д.держ.упр., проф.;

Юрій Шаров, д.держ.упр., проф.

Едуард Афонін, д.соц.н., проф.;

Олена Донченко, д.соц.н., проф.;

Марія Пірен, д.соц.н., проф.;

Анатолій Ручка, д.соц.н., проф.;

Юрій Сурмін, д.соц.н., проф.;

Лариса Хижняк, д.соц.н., проф.;

Микола Головатий, д.політ.н., проф.;

Валентина Гошовська, д.політ.н., проф.;

Олександр Соснін, д.політ.н., проф.;

Сергій Телешун, д.політ.н., проф.;

Юрій Шайгородський, д.політ.н.;

Леонід Шкляр, д.політ.н., проф.

Олег Амосов, д. е. н., проф.;

Бадирхан Дадашев, д. е. н., доц.;

Вячеслав Дорофієнко, д. е. н., проф.;

Олександр Поважний, д. е. н., проф.;

Олександр Горелік, проф. (США);

Олександр Кучабський, проф. (Польща);

Гергана Жулєва доктор наук, (Болгарія).

NATIONAL ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION
AT AT THE PRESIDENT OF UKRAINE
KHARKIV REGIONAL INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION
ASSOCIATION OF DOCTORS OF SCIENCES ON PUBLIC ADMINISTRATION

PUBLIC MANAGEMENT: theory and practice

**Collection of scientific works
№ 2(18) Special Issue**

Kharkiv
Publishing House “DokNaukDerhzUpr”
2014

UDC (351+342+321+316) (062.552)''540*3''

BBK 67

P 88

Issue approved by the Academic Council of the National Academy of Public Administration, the President of Ukraine, the minutes № 212/5-7, May 29, 2014.

Collection of Scientific Works "Public Management: theory and practice" was included in the list of Ukrainian specialized scientific editions in Public Administration by the Resolution of the Presidium of Higher Attestation Commission of Ukraine "On inclusion the periodical printing scientific specialized editions in the new list of scientific specialized issues of Ukraine", Resolution № 1-05/3, March 30, 2011

In accordance with the License Agreement № 432-07/2013 from July, 24, 2013, the Collection of Scientific Works "Public Management: theory and practice" in full-text format is put on the list of the international Scientometrics base of the Russian Scientific Citation Index (RSCI), integrated with such systems as Web of Science and Scopus

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1112 from October, 17, 2012, "On publication the results of the thesis for getting the scientific degree of doctor and candidate of sciences" the publications in national collections of scientific works included in international scientometric databases, are equate with the foreign publications

The Official Website of the Journal: <http://putp.in.ua>

Editorial Board:

Vasyl Martynenko , D.Publ.Adm., Prof. – Editor-in-Chief;	Serhii Serohin , D.Publ.Adm., Prof.;
Oleksandr Radchenko , D.Publ.Adm., Prof. - Editor-in-Science;	Yurii Sharov , D.Publ.Adm., Prof.
Yurii Kuts , D.Publ.Adm., Prof. - Deputy Editor-in-Chief;	Eduard Afonin , D.Soc.Sci., Prof.;
Kostyantyn Kozlov , PhD.Publ.Adm., Ass.Prof. - Executive Secr.;	Olena Donchenko , D.Soc.Sci., Prof.;
Viktor Tsybenko , MPA, IT-editor;	Larysa Khyzhniak , D.Soc.Sci., Prof.;
Volodymyr Babaev , D.Publ.Adm., Prof.;	Mariia Piren , D.Soc.Sci., Prof.;
Valerii Bakumenko , D.Publ.Adm., Prof.;	Anatolii Ruchka , D.Soc.Sci., Prof.;
Volodymyr Bulba , D.Publ.Adm., Ass.Prof.;	Yurii Surmin , D.Soc.Sci., Prof.;
Nataliia Honcharuk , D.Publ.Adm., Ass.Prof.;	Mykola Golovatyi , D.Pol.Sci., Prof.;
Andrii Diehtiar , D.Publ.Adm., Prof.;	Valentyna Hoshovska , D.Pol.Sci., Prof.;
Nina Didenko , D.Publ.Adm., Ass. Prof.;	Oleksandr Sosnin , D.Pol.Sci., Prof.;
Olena Dolhalova , D.Publ.Adm., Prof.;	Serhii Teleshun , D.Pol.Sci., Prof.;
Dmytro Karamyshev , D.Publ.Adm., Ass.Prof.	Yurii Shaihorodskyi , D.Pol.Sci.;
Svitlana Khadzhyradeva , D.Publ.Adm., Prof.;	Leonid Shklyar , D.Pol.Sci., Prof.
Oleksii Kriukov , D.Publ.Adm., Prof.;	Oleh Amosov , D.E.Sci., Prof.;
Mykola Latynin , D.Publ.Adm., Prof.;	Badurkhan Dadashev , D.E.Sci., Prof.;
Nataliia Lypovska , D.Publ.Adm., Ass.Prof.;	Viacheslav Dorofiienko , D.E.Sci., Prof.;
Valentyna Mamonova , D.Publ.Adm., Prof.;	Oleksandr Povazhnyj , D.E.Sci., Prof.;
Oleksandr Melnykov , D.Publ.Adm., Prof.;	Svetlana Cheremisina , D.E.Sci., Prof.;
Tetiana Pakhomova , D.Publ.Adm., Prof.;	
	Oleksandr Gorelik , PhD, Prof. (USA);
	Oleksandr Kuchabski , Prof. (Poland);
	Gergana Zhuleva , Prof. (Bulgarian)

Шановні колеги, гості та учасники семінару!

Дозвольте привітати вас з відкриттям ювілейного теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка й державне управління: раціоналізація та нормативні практики», котрий ось уже п'ять років поспіль проводиться в рамках нового наукового напрямку, що консолідує зусилля представників Української школи архетипіки.

Сучасна академічна наука, яка має сьогодні величезні потреби в змінах своїх методологічних підстав, демонструє нові творчі підходи до наукового пошуку. Ці підходи значною мірою визначаються світовими тенденціями до розвитку міждисциплінарних, глобальних та інтегрованих напрямків, які найчастіше реалізуються в рамках наукових шкіл. Національна академія державного управління при Президентові України може пишатися тим, що в її стінах зародилася й успішно розвивається наукова школа міждисциплінарного напрямку і міжнародний конкурс молодих учених. Адже наявність наукових шкіл піднімає престиж наукової установи, наближаючи її до європейських і міжнародних стандартів, розширюючи творчі можливості науки та її суспільну цінність.

Українська школа архетипіки об'єднує понад 150 докторів і кандидатів наук, аспірантів, докторантів, магістрантів і незалежних дослідників, котрі – представників найважливіших сфер соціально-гуманітарного знання з 12 країн світу. Сьогодні цілком можна говорити про сформоване наукове співтовариство, сукупний результат діяльності якого становлять близько 250 наукових публікацій, в тому числі ряд монографій і докторських дисертацій в галузі наук державного управління. За підсумками теоретико-методологічних семінарів готуються резолюції та рекомендації для органів державної влади.

Перший міжнародний конкурс молодих учених, який стартував минулого року в рамках школи архетипіки, показав величезний творчий потенціал наукової молоді. Представлені на конкурс роботи вражають широтою поглядів, творчою енергією, гостротою інтелекту і різноманітністю наукових інтересів молодих авторів. У рамках архетипної парадигми досліджувалися проблеми політико-адміністративного менеджменту, корупційної поведінки політико-управлінських кадрів, державної аграрної політики, політики планування територій при забудові населених пунктів і багато інших. Більшість робіт високо оцінено фахівцями та практиками, неза-

/////// Марина БІЛИНСЬКА //////////////////////////////////////

лежними міжнародними експертами. Заслужені нагороди отримали молоді вчені з України та Росії. Нині до претендентів на нагороди конкурсу приєдналася Республіка Білорусь.

Сьогодні на порядку денному української держави стоїть питання масштабного реформування, яке має консолідувати суспільство для досягнення національної та соціальної злагоди. Фахівці школи відзначають, що сучасний соціальний світ набуває високого рівня динаміки безперервних змін і як ніколи потребує гармонізації та збалансованості основ свого співіснування. Такими гармонізаторами і гарантими сталого розвитку суспільства виступають архетипи колективного несвідомого. Новий науковий підхід є актуальним не тільки для системи державного управління в Україні, але і для управління в різних сферах людської діяльності.

У нинішніх непростих умовах соціального протистояння і конфліктів, недовіри до інститутів влади, що відзначається сьогодні в Україні, подібні форуми можуть стати прекрасним майданчиком і приводом для ініціації діалогу та взаєморозуміння, розвитку толерантності і взаємоповаги.

Впевнена, що П'ятий теоретико-методологічний семінар за міжнародною участю і Другий міжнародний конкурс молодих вчених стануть новим етапом розвитку Української школи архетипіки, передумовою становлення нових талановитих вчених і вагомим внеском у розвиток сучасної національної науки державного управління.

Тож, бажаю всім нам отримати задоволення від наукових дискусій і плідного фахового спілкування, розкрити свою наукову і громадянську спроможність, сповна реалізувати творчі амбіції.

Нахнення всім нам та перемог для розвитку та реалізації України!

Віце-президент
Національної академії державного управління
при Президентові України

М. М. Білинська

Олег АМОСОВ, Наталья ГАВКАЛОВА

**ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ЗВ'ЯЗОК З АРХЕТИПАМИ ТА ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ**

Постановка проблеми. Розвиток України в сучасних умовах господарювання визначається складним шляхом перетворень: від молодій незалежній державі у 90-х до країни, яка нині претендує на паритетне місце серед Європейських країн. Додамо до цього структурні перетворення, трансформації, модернізацію на рівні державного управління, що впливає на посилення впливу інститутів, які забезпечують дієвість публічного адміністрування.

В Україні публічне адміністрування переживає складну трансформацію, що визначається Законом про адміністративну реформу. Необхідність реформування та трансформації викликана низкою проблем, які, перш за все, стосуються створення науково-методологічного підґрунтя публічного адміністрування, усвідомлення його провідної ролі в процесі здійснення регіонального управління та місцевого самоврядування, створення передумов для ефективності реалізації публічного адміністрування, визначення рівня владних повноважень на місцях, формування місцевих бюджетів та їх цільового розподілу, формування та розподілу синтезованого (людського, інтелектуального й соціального) капіталу. Глибинні демократичні перетворення повинні базуватися на архетипах співучасті кожного члена громади. Зазначене вище визначає актуальність і своєчасність питань, розглянутих у цьому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми відображено в питаннях, що розглядаються в рамках нещодавно сформованого в Україні наукового напрямку – публічного адміністрування, незважаючи на його розвиненість у світі, тривалий шлях еволюції та існуючі наукові доробки в багатьох країнах. Виникнення публічного адміністрування як форми реалізації архетипів народовладдя в Україні співпало з набуттям країною незалежності, що, на нашу думку, є символічним і позитивно вплинуло на розвиток теорії та практики публічного адміністрування в державі. Основні доробки провідних вітчизняних науковців із зазначених питань продовжують виникати поряд з еволюцією публічного адміністрування, зокрема теоретичний базис пропонують такі знані науковці, як М. Білинська, Ю. Ковбасюк, А. Колодій, О. Оболенський, С. Серьогін, В. Сороко, В. Толкованов та ін., а ідентичність публічному адмініструванню надає його розгляд через призму архетипного підходу, першопочатківцем якого є видатний учений Е. Афонін та представники його ємної наукової школи.

Незважаючи на численні публікації, в сучасній Україні відбувається процес еволюції моделей публічного адміністрування, який супроводжується окресленням суперечностей у визначеннях публічного управління та публічного адміністрування, що визначає доцільність представлення авторської дефініції явища, що досліджується, а доведення впливу архетипів на розвиток публічного адміністрування зумовлює необхідність визначення серед низки існуючих особливих або найвпливовіших у межах публічного адміністрування.

**АМОСОВ
Олег,
АМОСОВ
Олег,**

доктор економічних наук, професор, засл. діяч науки і техніки України, Перший заступник директора Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Харків.

Анотація: *Визначено теоретико-методологічне підґрунтя публічного адміністрування. З'ясовано зв'язок публічного адміністрування з архетипом прямої демократії. Доведено доцільність розвитку публічного адміністрування у відповідності до наступних пріоритетів: накопичення синтезованого капіталу з його розподілом на національному рівні з урахуванням архетипів, управління процесами надання публічних послуг, забезпечення децентралізації управління в суспільстві як наслідку впливу архетипу прямої демократії.*

Ключові слова: *публічне адміністрування, архетипи, пряма демократія, децентралізація.*

УДК 35.071

**ГАВКАЛОВА
Наталя,
GAVKALOVA
Natalia,**

доктор економічних наук, професор, зав. кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету, м. Харків.

Анотація: *Визначено теоретико-методологічне підґрунтя публічного адміністрування. З'ясовано зв'язок публічного адміністрування з архетипом прямої демократії. Доведено доцільність розвитку публічного адміністрування у відповідності до наступних пріоритетів: накопичення синтезованого капіталу з його розподілом на національному рівні з урахуванням архетипів, управління процесами надання публічних послуг, забезпечення децентралізації управління в суспільстві як наслідку впливу архетипу прямої демократії.*

Ключові слова: *публічне адміністрування, архетипи, пряма демократія, децентралізація.*

УДК 35.071

З огляду на зазначене вище, **мета статті** – теоретико-методологічне обґрунтування сучасного публічного адміністрування, яке спирається на архетипи прямої демократії, та визначення пріоритетів його розвитку в сучасній Україні.

Досягнення мети зумовило постановку та вирішення наступних завдань:

- визначено теоретико-методологічного підґрунтя публічного адміністрування у вітчизняній науці;
- визначено зв'язок публічного адміністрування з архетипами, серед яких особливе місце посідає архетип прямої демократії;
- доведено доцільність розвитку публічного адміністрування в Україні у відповідності до пріоритетів архетипу демократії.

Виклад основного матеріалу. Публічне адміністрування розтлумачується у широкому та вузькому сенсі. У вузькому значенні публічне адміністрування є пов'язаним із виконавчою гілкою влади й розглядається як професійна діяльність державних службовців та осіб, що працюють у соціальній сфері, у неурядових організаціях, в установах та організаціях, що мають бюджетне фінансування й існують на спонсорські кошти з метою забезпечення життєдіяльності країни на рівні державного, регіонального та місцевого управління й здійснюють вивчення, розробку і впровадження публічної політики.

Публічне адміністрування у широкому сенсі пов'язане з функціонуванням усіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової, а тому і з архетипами демократії. Ми вважаємо при цьому, що публічне адміністрування – це модифікація класичного менеджменту в різних сферах життєдіяльності всього суспільства, тобто планування, організації та мотивації з акцентом на контролі за формуванням та використанням ресурсів, що має за мету їх ефективне використання органами влади (у тому числі, регіональними та місцевими), бізнесом, громадянами (всі зацікавлені сторони), і за процесом надання публічних послуг.

Таким чином, представимо авторське бачення публічного адміністрування – це сукупність безпосередньої взаємодії громадян, державного та неурядового секторів; це планування, управління загальними справами міста чи регіону; це – відносини, які охоплюють офіційні інституції, неформальні домовленості й пов'язані із синтезованим (людським, інтелектуальним, соціальним) капіталом громадян, а тому є невіддільними від архетипів демократії.

Таким чином, публічне адміністрування – це залучення всіх зацікавлених громадян до процесів, що відбуваються на рівні міста, району, регіону чи країни з метою використання їх права, здібностей і можливостей здійснювати народну владу, самостійно ухвалювати рішення та реалізовувати функції публічного адміністратора – соціального контролера, що має здатність до самоорганізації.

Під методологією в контексті наукової галузі розуміємо фундаментальні положення вчення про структуру, логічну організацію, принципи, функції, методи та засоби діяльності. У контексті зазначеного подамо на розсуд авторське бачення методологічного підґрунтя публічного адміністрування.

Так, об'єкт публічного адміністрування – відносини з приводу упорядкування суспільних справ на державному, регіональному та місцевому рівнях управління на базі архетипів народовладдя.

Предметом публічного адміністрування є закономірності, принципи, методи, форми, тенденції, теорії та практики упорядкування й забезпечення вирішення суспільних проблем.

Функції публічного адміністрування:

- визначення, формулювання та ранжування суспільних проблем;
- визначення підходів до вирішення проблем, що виникають у «трикутнику»: влада – бізнес – громадяни;
- формування адміністративних структур, що тяжіють до адаптивного типу щодо вирішення проблем;
- розробка нормативних документів та плану дій щодо вирішення суспільно значущих проблем;
- організація функціонування механізмів публічного адміністрування;
- реалізація публічного контролю;
- оцінка ефективності та результативності публічного адміністрування.

Відмінність концепту публічного адміністрування від інших управлінських концепцій полягає в тому, що воно базується на «само»: самодіагностиці проблеми, самовизначенні проблеми, самоформулюванні, самопропозиції вирішення проблеми, самовизначенні кращого варіанту політики, самовизначенні кошторису, самоприйнятті плану дій, самоконтролі, самооцінці, а відповідно передбачає залучення архетипів демократії.

Базове «само» передбачає посилення децентралізації й відповідну демократизацію управління на рівні регіону та місцевого самоврядування. Зокрема, принцип «само» на місцевому рівні інтерпретується як самофінансування, самооподаткування, самозабезпечення, самовирішення, самоконтроль.

Принципи публічного адміністрування:

- науковість;
- системність і комплексність;
- дієвість;
- прозорість;
- демократичність (широкий доступ населення до вирішення суспільних проблем);
- підконтрольність членам громади;
- самодостатність (для вирішення проблем);
- адаптивність та креативність.

Методи та засоби діяльності в публічному адмініструванні повторюють загальноприйняті в класичному менеджменті: адміністративні, економічні та соціально-психологічні.

Таким чином, ми запропонували авторське бачення методологічного підґрунтя та вважаємо за доцільне перейти до висвітлення різних точок зору на визначення поняття «публічне адміністрування». Природа поняття «публічне адміністрування» має значно ширший характер, ніж більш звичне «державне управління», але воно є вужчим за публічне управління. У сучасній організації суспільного життя управлінські дії здійснюють, окрім спеціальних інститутів держави, також органи місцевого самоврядування, громадські та приватні організації. Адміністрування передбачає особливий вид діяльності, а саме ухвалення нормативних документів і розпоряджень, що видаються повноважними органами в умовах демократії, коли існує багатобічність взаємозв'язків між політичними й суспільними інститутами.

Публічна адміністрація – це система органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та інших суб'єктів, наділених адміністративно-управлінськими функціями, які діють з метою забезпечення як інтересів держави, так і інтересів суспільства в цілому, а також сукупність цих адміністративно-управлінських дій і заходів, встановлених законом.

Наведемо приклади пріоритетних напрямів у публічному адмініструванні, реалізація діяльності в межах яких створює підґрунтя для модернізації у зазначеній сфері. Більшість систем місцевого самоврядування держав сьогодення має за основу сформований адміністративно-територіальний устрій, що є однією з важливих складових організації влади. Здійснюючи децентралізацію управлінських функцій, державні органи так чи інакше стикаються з проблемою коригування адміністративно-територіального устрою, а саме змінюють його шаблі та елементи або здійснюють відповідні реформи в суспільстві. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що без удосконалення територіальної організації держави побудувати систему публічного адміністрування неможливо. Децентралізована державна влада з місцевою та регіональною автономією на сьогодні стає панівною формою західноєвропейської державної організації [1, 3].

У сучасних умовах країна з абсолютно централізованим управлінням є атавізмом. Що стосується децентралізації, то рівень її розвиненості є різним залежно від політичних пріоритетів керівництва, діалогу між владою та суспільством, впливовості суспільних інститутів. Децентралізація, як визначено у Великому економічному словнику [2, с. 220], полягає у передачі функцій управління від центральних органів влади місцевим органам, поширення кола повноважень розташованих нижче органів управління за рахунок вищих органів.

На наш розсуд, децентралізація має низку переваг: максимальне наближення органів виконання рішень до споживачів соціальних послуг; можливість розгляду значної кількості рішень із залученням громадськості; можливість узгодження інтересів представників більшості територіальної громади; зменшення витрат на здійснення публічного управління за рахунок мінімізації кількості управлінських рівнів, що позитивно впливає на зниження рівня транзакційних витрат у локальному масштабі, а через це – на зростання соціально-економічних показників у регіональному контексті. Тобто, залучення в управлінський процес архетипів дозволяє забезпечити ефективність управління.

Зробимо наголос на тому, що сукупність операцій у середовищі «територіальна громада – публічне управління» можна розглядати як некомерційний ринок, де головною метою є не комерційний прибуток, а зниження транзакційних витрат, тобто отримання суспільного надлишку за рахунок зменшення витрат на контрольні процедури та операції, оскільки кількість контролюючих органів зменшується, а в контролі беруть участь структури громадянського суспільства. Поряд із цим прозорість діяльності публічних адміністрацій зменшує витрати, пов'язані з корупцією. Некомерційний ринок соціальних послуг, що надаються публічними адміністраціями, не входить у суперечність ані зі структурами унітарної держави, ні з розвинутою структурою громадянського суспільства.

Можливості ефективного державного впливу на суспільні процеси навіть за найкращих намірів є досить обмеженими, і держава не здатна вирішити всіх проблем, які постають перед громадянами. Тому децентралізація є необхідним компонентом процесу демократизації країни, який базується на архетипі прямої демократії.

Основними проблемами правового, фінансово-економічного, інституційного та суспільно-політичного характеру, що стримують розвиток місцевого самоврядування, є наступні: відсутність правового закріплення територіальної основи місцевого самоврядування та відсутність системи правового впливу держави на діяльність органів місцевого самоврядування; надмірна централізація ресурсів та повноважень; дублювання повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; відсутність державного стимулювання громади до саморозвитку та ініціативності; диспропорції одиниць адміністративно-територіального устрою; криза кадрової політики на рівні місцевого самоврядування; корпоратизація органів місцевого самоврядування та відчуження їх від населення; неусвідомлення існування архетипів та ігнорування впливу архетипу прямої демократії на суспільні процеси.

Досвід зарубіжних країн та найновіші наукові дослідження дозволяють виокремити такі передумови успішної імплементації децентралізаційних явищ та ефективного управління в системі децентралізованої влади:

- утвердження принципу верховенства права;
- визнання та гарантії місцевого самоврядування;
- рівний правовий захист усіх форм власності;
- демократичне й ефективне виборче законодавство;
- незалежність, ефективність, доступність і прозорість судової системи, функціонування інститутів адміністративного судочинства;
- досконалий бюджетний процес та висока фінансова дисципліна;
- наявність адекватних соціальних стандартів;
- розвинутий громадський сектор або стійка тенденція до його розвитку;
- інші передумови [4, с. 14].

У Звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2012 рік Всесвітнього економічного форуму Україна за рівнем ефективності інституцій посіла лише 132-е місце з 144 країн світу. Такий результат є одним з найгірших не лише відносно країн ЄС та інших розвинених економік, а і порівняно з найближчими сусідами. Серед позитивних змін варто відзначити певний прогрес у боротьбі з корупцією (117 місце), натомість значно погіршилися показники ефективності уряду – 123 місце. У тому, що з ефективністю уряду і корупцією пов'язано чимало проблем, можна пересвідчитись, ознайомившись з опитуванням, проведеним фондом «Ефективне управління» (табл. 1) [5].

Важливого значення в цих умовах набуває якість чинної нормативно-правової бази місцевого самоврядування, її здатність бути ґрунтовною основою щодо тих процесів, які відбуваються у правовому регулюванні місцевого самоврядування і є характерними рисами сучасного етапу розвитку регіональних соціально-економічних систем. Значної актуальності у контексті реформування системи територіальної організації влади в Україні набувають проблеми визначення способу конституційно-правового регулювання повноважень органів місцевого самоврядування. Цінність локального підходу до правового регулювання статусу органів місцевого самоврядування та локальної правотворчості загалом втрачається, фактично позбавляючи предмета правового регулювання.

Зміни в теоретичних підходах до регіонального та місцевого самоврядування, а саме орієнтація на ініціативу з боку територій, призводять до переорієнтації політики в напрямі децентралізації, що створює умови для горизонтальної співпраці за більш детального розуміння реальних проблем.

Акценти зміщуються з розвитку фізичної інфраструктури на розвиток людського потенціалу. Разом з цим зростає потреба в усвідомленні архетипу прямої демократії, дослідженні його природи та створенні передумов до дієвого впливу архетипу на суспільно-політичні процеси. Головною метою стає чітке визначення місця регіону у світовій економіці та сприяння розвитку кластерів у секторах, які мають найвищий потенціал і можуть підтримувати розвиток інших секторів. Самодостатнє зростання стало новою формою успіху регіонів.

Демократизація регіональних інституцій та установ може відкрити їх для більш широкого кола учасників. Ці тенденції посилено змінами у системі функціонування публічного управління, відмовою від централізованого підходу та уніфікованих політик на користь децентралізації.

У процесі створення нової децентралізованої системи управління необхідним елементом є поєднання загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів, урахування місцевої специфіки соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Зазначені інтереси формуються під впливом архетипів, зокрема архетипу прямої демократії, який є передумовою децентралізації. Децентралізаційні дії мають своїм об'єктом передусім сферу місцевого самоврядування і здійснюються на основі

законодавчого делегування громадам певних повноважень держави з метою формування нових партнерських стосунків між державою та громадами, що базуються на архетипній парадигмі.

Таблиця 1

Найпроблемніші фактори, що свідчать про неефективність українських інституцій (дані 2012 р.), %

Регіони	Корупція	Неефективність держaparату (в т.ч. дозвільної системи)	Нестабільність державної політики	Нестабільність місцевої та державної влади
Автономна Республіка Крим	16,4	12,3	11,0	7,2
Вінницька область	10,4	15,5	9,9	8,5
Волинська область	9,1	5,3	14,5	5,6
Дніпропетровська область	13,2	10,5	11,9	6,4
Донецька область	10,7	10	16,5	5,3
Житомирська область	12,4	7,5	16,6	5,5
Закарпатська область	8,8	6,5	18,4	6,0
Запорізька область	12,6	10,1	17,8	8,4
Івано-Франківська область	13,0	7,3	14,5	9,8
Київська область	12,1	10,6	15,3	6,6
Кіровоградська область	11,1	10,7	15,4	5,1
Луганська область	12,2	10,4	15,7	5,3
Львівська область	13,4	8,8	16,0	6,9
Миколаївська область	10,9	9,4	14,1	7,4
Одеська область	15,3	11,6	12,7	7,4
Полтавська область	12,3	7,8	17,2	6,8
Рівненська область	9,3	7,4	20,0	5,2
м. Севастополь	15,1	9,8	11,9	5,5
Сумська область	9,3	8,4	17,9	6,1
Тернопільська область	9,4	8,8	13,2	7,5
Харківська область	15,0	9,4	15,5	5,6
Херсонська область	8,6	9,5	18,6	6,7
Хмельницька область	13,7	6,8	16,9	5,9
Черкаська область	13,2	10,1	16,0	5,4
Чернівецька область	9,2	6,4	9,8	5,2
Чернігівська область	8,8	6,4	14,8	6,2
м. Київ	14,3	10,9	13,2	7,0

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Таким чином, зазначене вище надало нам можливість визначити низку наступних пріоритетів у розвитку публічного адміністрування:

– накопичення синтезованого (людського, інтелектуального та соціального) капіталу країни з подальшим його розподілом на національному рівні з урахуванням архетипів (йдеться про створення національних та регіональних інтегрованих струк-

тур, ТНК і кластерів, до складу яких можуть входити всі організації, що надають публічні послуги);

– управління процесами надання публічних послуг у напрямі підвищення їх рівня та поширення охоплення громадян суспільства публічними послугами;

– створення умов для трансформації синтезованого капіталу у геоекономічний капітал країни, який має забезпечувати водночас ефективність створення інноваційної моделі розвитку підприємств та соціально-економічний розвиток країни з посиленням впливу публічного адміністрування на суспільні процеси;

– забезпечення децентралізації управління в суспільстві як наслідку впливу архетипу прямої демократії з метою забезпечення дієвості публічного адміністрування.

Дотримання зазначених пріоритетів, що сприяють забезпеченню дієвості публічного адміністрування, надає можливість визначити напрями поширення демократизації на підставі одного з найважливіших архетипів – архетипу прямої демократії.

Список літератури:

1. Багмет М. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті Європейської хартії місцевого самоврядування / М. Багмет, О. Євтушенко // Наукові праці : науково-методичний журнал : т. 69. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – Вип. 56. – С. 56–60. – (Сер. : Політичні науки).

2. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азраяна. – 3-е издание стереотипное. – М. : Институт новой экономики, 1998. – 864 с.

3. Бусигіна І. Сучасне й майбутнє «Європи регіонів» (проблеми європейського регіоналізму) [Електронний ресурс] / І. Бусигіна. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n23text/busygina.htm>.

4. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.] ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.

5. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітанню / Благодійний фонд «Ефективне управління». – К. : Фонд «Ефективне управління», 2013. – 208 с.

6. Співвідношення централізації та децентралізації в управлінні територіальним розвитком [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.cholu.edu.ua/pdf/naukraci>.

БЕЛЬСЬКА
Тетяна,
BELSKA
Tetyana,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: у статті з'ясовано зміни архетипних структурних елементів свідомості в процесі соціально-історичного розвитку, визначено їх вплив на громадянське суспільство та владно-суспільні відносини на сучасному глобальному етапі розвитку цивілізації.

Ключові слова: архетип, глобальне громадянське суспільство публічна політика, владно-суспільні відносини.

УДК 35. 088.8: 323.2

Тетяна БЕЛЬСЬКА

АРХЕТИПНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Сьогодні важливого значення в науці набувають питання природи людини, дослідження архетипних структурних елементів свідомості та формування ціннісних установок з метою використання в державному управлінні.

Архетипні образи в сучасних умовах є засобом управління людьми, тому цікавість до проблеми архетипів серед науковців у галузі державного управління та в суспільстві зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні положення щодо дослідження становлення та розвитку громадянського суспільства були закладені в працях Т. Гоббса [6], Дж. Локка [13], Ж.-Ж. Руссо [22], Г. Гегеля [4], Е. Гідденса [5], С. Гантінгтона [27], Дж. Александера [31].

Важливого значення для розробки пропозицій щодо покращення співпраці публічної влади з громадськістю та вирішення проблем набувають роботи зарубіжних дослідників Е. Арато [11], Д. Коена [11], А. Назарчука [16], Р. Патнама [19,], А. Токвіля [26], Ф. Шміттєра [29], О. Цисаржа [8] та ін.

Проаналізувавши зміни архетипних структурних елементів свідомості в процесі соціально-історичного розвитку, визначаємо їх вплив на громадянське суспільство та владно-суспільні відносини на сучасному глобальному етапі розвитку цивілізації.

Мета статті – вказати на циклічність становлення і розвитку громадянського суспільства в різні періоди соціально-історичного розвитку, з'ясувати особливості формування архетипних структурних елементів громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Архетипні структурні елементи свідомості є концентрованим вираженням різних параметрів суспільного життя людей упродовж тисячоліть.

«Архетип» походить від двох грецьких слів: arche – початок і tyros – форма, зразок. У пізньоантичній філософії воно використовувалося для позначення прообразу, ідеї [8]. Грецькі філософи трактували *архаї* як початок або первинні принципи, наприклад вода, вогонь – це те, що вони називали *аттеіров*, «нескінченне». Таким чином, йдеться про первинні стани, які ніколи не старіють, ніколи не можуть бути перевершені й існують завжди [27, с. 18]. Архетип – це, перш за все, результат творчої роботи людського мозку, і, можливо, але меншою мірою, на нього вплинули умови середовища. Архетипи колективного несвідомого К. Юнга означають сферу глибинних шарів людської психіки, що мають стійкі риси давнього досвіду людини [3, с. 13]. Таким чином, за К.Г. Юнгом, несвідоме складається з трьох шарів: особистісного несвідомого як поверхневого його шару, колективного несвідомого – природженого глибокого шару, що має не індивідуальну, а спільну природу, містить у собі досвід попередніх поколінь людства й охоплює надособистісний універсальний зразок, виступаючи спільним підґрунтям духовного життя людини.

Соціальним подіям, у тому числі історичним процесам, властиві ритмічність або циклічність. Прихильниками цієї ідеї є П. Сорокін

[21], А. Тойнбі [25], Е. Афонін [2] та ін. Цикл складається із чотирьох структурних елементів: революція (стан розвитку, пов'язаний з народженням нового соціального суб'єкта «Ми») – інволюція (період розвитку, пов'язаний зі згортанням соціального простору, становленням і функціонуванням соціальних інституцій) – коеволюція (становлення соціального суб'єкта «Я») – еволюція (період розвитку, пов'язаний із розвитком соціальних інституцій) [2]. Антична історія (Давня Греція і Давній Рим), Середньовіччя (Відродження і Просвітництво), Модерн і Постмодерн складають цикли соціально-історичного розвитку. Слід указати, що громадянське суспільство активізується в період революції.

Уперше архетип громадянськості можна виявити в античні часи, коли починають формуватися елементи громадянського суспільства. Для Аристотеля громадянське суспільство і держава є тотожними поняттями: «держава є певним об'єднанням, а будь-яке об'єднання утворюється для певного щастя... До найбільшого і найвищого з-поміж усіх благ, власне прямує те об'єднання, що є найголовнішим і охоплює решту об'єднань» [1, с. 15]. Однак участь давніх греків в управлінні державними справами не зовсім відповідає архетипній концептуальній основі громадянського суспільства.

Воротами епохи, в якій конститується громадянське суспільство, є Реформація (XVI в.). Теоретичні погляди лідерів Реформації дозволили наповнити існуючі архетипи громадською активністю. Протестантизм можна інтерпретувати як джерело, що породило символічне оформлення громадянського суспільства. Ідеї протестантів уперше порушили той баланс, який існував у суспільстві. Католицизм був найбільш відповідною ідейною оболонкою для такого устрою, в якому кожен виконував свою станову усталену роль. Існували суспільства ремісників, селян та інших, які були ізольовані один від одного жорсткими дискурсивними бар'єрами. Людина в такому суспільстві посідала постійне, відведене спеціально для неї місце [27, с. 106].

Нові економічні зміни підтримали церковні реформи Жана Кальвіна. В умовах економічних та ідеологічних змін формується громадянське суспільство.

У період Середньовіччя церква відігравала важливу роль. Творці християнської політичної теорії (Аврелій Августин і Хома Аквінський) різко протиставляли церкву і державу. Уся історія людства, на їх думку, – це грандіозне звершення задуму божественного творіння, поява церкви у цілому має вирішальне значення. Церковні діячі в окремих державах призначали королів.

Історія України теж має такий приклад: Данило Галицький був коронований і в 1253 р. прийняв королівський титул і став королем Русі. Однак це практично єдиний випадок в історії України. Батько Данила Романовича – родоначальник нової династії князів і видатний будівник Галицько-Волинської держави Роман Мстиславич, який князував з 1199 по 1205 рік, на пропозицію Папи Римського Інокентія III, що послав до нього своїх послів, отримав відмову.

Однак настає момент, коли «світська влада, яка представляє державу, починає боротьбу із церквою за свою значимість. Позиції держави зміцнюються в процесі економічних змін. Держава у боротьбі з церквою об'єднує навколо себе спілки представників різних професій, незадоволених церковними податками і зборами. Тому цілком логічно, що в цей період громадянське суспільство асоціюється з державою».

Наведемо роздуми вчених Середньовіччя, що сформулювали основні архетипи у відносинах «громадянське суспільство – держава».

Англійський мислитель Т. Гоббс (1588–1679 рр.) виходив з того, що держава виникла на основі «суспільного договору». У роботі «Левіафан» (1656 р.) він створив гімн державі, яка приводить до влади розуму, миру, безпеки, багатства та цивілізованої впорядкованості. Мислитель стверджував: «Це реальна єдність, втілена в одній особі шляхом угоди, укладеної кожною людиною з кожною іншою таким чином, не наче кожна людина сказала іншій: я уповноважую цю людину або це зібрання осіб і передаю їй моє право управляти собою на тій умові, що ти так само передаси йому своє право і санкціонуєш всі його дії. Якщо це здійсниться, то множина людей чи

множина, об'єднана таким чином в одній особі, називається державою, латиною – *civitas*» [6, с. 321]. Т. Гоббс першим уводить у політичну науку термін «громадянське суспільство», яке він ототожнював з державою.

Дж. Локк (1632–1704 рр.) у роботі «Два трактати про правління» досліджував проблеми державної влади і громадянського суспільства. Він розглядає громадянське суспільство як «єдиний шлях, за допомогою якого будь-хто відмовляється від своєї природної свободи й обмежує себе правилами гри громадянського суспільства, – це угода з іншими людьми про об'єднання в спільноту, для того щоб зручно, благополучно і мирно спільно жити, спокійно користуватися своєю власністю і перебувати у більшій безпеці, ніж будь-хто, хто не є членом суспільства» [13, с. 361]. І далі: «Влада суспільства чи створеного людьми законодавчого органу ніколи не може поширюватися далі, ніж це необхідно для спільного блага... І хто б не володів законодавчою чи верховною владою в будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до постійних законів, проголошених народом і відомих народу, а не шляхом імпровізованих указів» [13, с. 365].

На думку Дж. Локка, народ має право не підтримувати і навіть повалити безвідповідальний уряд. Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо ототожнювали поняття «громадянське суспільство» і «державу».

Особлива заслуга в розробці теорії громадянського суспільства належить Г.В.Ф. Гегелю. У «Філософії права» зазначено: «Громадянське суспільство це диференціація, яка виступає між сім'єю і державою, хоча розвиток громадянського суспільства настає пізніше, це важливіше, ніж розвиток держави» [4, с. 228].

Громадянське суспільство являє собою могутню силу, яка заволодіває людиною, вимагає від неї, щоб вона на неї працювала, була всім тільки за допомогою неї і робила все лише за її допомогою. Якщо людина має бути таким членом громадянського суспільства, то вона зберігає в ньому ті ж само права і домагання, які мала у родині. Громадянське суспільство має захищати свого члена, обстоювати його права, а індивід, у свою чергу, зобов'язаний дотримуватися прав громадянського суспільства [4, с. 268].

У цій своїй якості загальної сім'ї громадянське суспільство зобов'язане і має право наглядати за вихованням дітей і впливати на нього, припиняючи свавілля і випадкові наміри батьків, оскільки воно має стосунок до здатності людини стати членом суспільства. Так як громадянське суспільство зобов'язане містити індивідів, воно має також право змушувати їх дбати про засоби до існування [4, с. 269–270]. «Держава є взагалі першим, усередині якого сім'я розвивається у громадянське суспільство, і сама ідея держави розпадається на ці два моменти; у розвитку громадянського суспільства моральна субстанція знаходить свою нескінченну форму» [4, с. 278]. Громадянське суспільство, за Г.В.Ф. Гегелем, стоїть вище за сімейні узи, виникає на певному рівні розвитку суспільства, але воно не має цілісності й консолідованості, притаманних державі.

Протестантизм, протистояння держави і церкви, що сприяли виникненню громадянського суспільства, є більш характерними для західноєвропейського суспільства.

Для східноєвропейського суспільства більше притаманна концепція, що утверджується наприкінці XVIII – на початку XIX ст., прихильники якої стверджували, що громадянське суспільство є відмінним від держави. Для східноєвропейського суспільства характерною є ситуація описана Н. Макіавеллі. Н. Макіавеллі у своїй праці «Государ», аналізуючи взаємовідносини між владою і народом (у сучасному розумінні народ розглядається як «громадянське суспільство»), робить низку важливих висновків. Він поділяє держави на ті, де «піддані звикли коритися державцям», і на ті, де народ «споконвіку жив вільно» [14]. Між владою і народом виникають політичні, економічні та соціальні взаємовідносини. Характеризуючи політичні відносини, Н. Макіавеллі вказує: «Якщо Государ прийшов до влади з допомогою народу, він повинен прагнути утримати його дружбу... Інакше в тяжкий час він буде скинутий» [14, с.

13]. У соціальному аспекті – «упорядковані держави і мудрі правителі вживали всіх заходів для того, щоб... бути бажаними народу, оскільки це належить до найважливіших турбот тих, хто править» [14, с. 15]. Радячи правителям, як уникнути ненависті й презирства народу, філософ наголошує на економічному аспекті взаємовідносин: «більшість людей задоволена своїм життям, до тих пір, доки не зачіпаються їх честь і майнові інтереси» [14, с. 16].

На думку Н. Макіавеллі, в природі влади закладено зверхність над «громадянським суспільством»: «Мудрому державцю слід ужити заходів для того, щоб громадяни завжди і за будь-яких обставин мали потребу в правителі й у державі» [14, с. 13].

Джон Кін визначає інші умови створення архетипів громадянського суспільства. Він в одній зі своїх робіт досліджує роль міст у процесі становлення громадянського суспільства й доводить, що саме в місті формулюються архетипи громадянського суспільства. Право на спротив тиранії, скасування монархії, конституційні конвенції, письмові конституції, народні вибори, громадянські свободи, обмежений строк правління – все складається на початку існування міст [34]. Без цього сьогодні є немислимим державне управління.

Міста, що отримали Магдебурзьке право, не були державами у державах, а стали острівцями громадянського суспільства в межах феодальних країн [19, с. 28].

З XVI сторіччя поширюється поняття «модерн» (modern), що репрезентує Нову добу в розвитку людства. Ця доба об'єднала здобутки попередніх історичних епох Відродження та Просвітництва, ставши своєрідним узагальненням і водночас початком нового циклу суспільного розвитку. Своє змістовне втілення Модерн знайшов у наукових парадигмах позитивізму, матеріалізму, атеїзму, в концептах ліберальної демократії та уявленні щодо індивідуальної гідності, яка перетворюється на ідеологію свободи і прав людини [24, с. 26].

Головними стратегіями доби Модерну стають, по-перше, модернізація соціально-економічної сфери, що зробила економічне зростання суспільною метою, а мотивація індивідів стала рушійною силою соціального розвитку.

Демократизація й лібералізація сприяють установленню відносин між державою та громадянським суспільством. Політична участь, конкуренція, поява нового типу особистості – індивіда, що усвідомлює себе вільною істотою, наділеною від природи правами людини та громадянина, сприяють формуванню нових епохальних архетипних елементів.

Від середини XIX ст. до другої половини XX ст. відбувається усвідомлення тих негативних тенденцій, які з розвитком буржуазного суспільства приніс ринок – наростання соціальних конфліктів. Теорія громадянського суспільства змінюється і проявляється в опануванні насильницьких методів вирішення конфліктів. Стають популярними соціалістичні концепції, серед них і одна з найрадикальніших – марксизм.

Громадянське суспільство для К. Маркса є формою, в якій здійснюється економічний розвиток, сфера праці, виробництва й обміну. У вступі «До критики політичної економії» він характеризував громадянське суспільство як похідне після матеріальних умов життя і вважав, що «анатомію громадянського суспільства необхідно шукати у політичній економії» [15, с. 4]. Громадянські зв'язки й громадянське суспільство є формою класових відносин, породженою капіталістичним способом виробництва, що має загинути разом з ним. Німецький мислитель уявляв процес формування громадянського суспільства в умовах соціалізму через створення сильної держави – диктатури пролетаріату, яка, змінюючись та перетворюючись на всенародну державу, передає свої владні функції суспільству і врешті-решт відмирає, а на її місці з'являється справжнє громадянське суспільство.

Аналогічної думки дотримувався і В. Ленін [19, с. 33–34]. Дійсність довела утопічність цієї концепції.

З цього часу починається доволі тривалий спад цікавості до цієї проблематики. Одна з причин цього полягає у встановленні тоталітарних режимів ХХ ст., втручанні держави у сферу приватного життя громадян.

У середині ХХ сторіччя широкого вжитку набуває поняття «постмодерн». Для нього є характерними спеціалізація та впровадження раціонально-правових цінностей в організації економічного, політичного та соціального життя, зокрема розширення сфери індивідуального вибору та політичної участі громадян.

Відновлення цікавості науковців до проблематики громадянського суспільства відносять до 70–80-х рр. ХХ ст. Центр ваги у вивченні соціальних проблем переноситься із соціалізму на аналіз процесу переходу від тоталітаризму через авторитаризм до демократичного устрою, а також на дослідження проблем громадянського суспільства. На цьому етапі громадянське суспільство набуває нового значення, воно виділяється в окрему сферу. Громадянське суспільство стало усвідомлюватися як сфера, аналітично незалежна і відділена від держави та ринку. У ХІХ ст. створюються нові інститути громадянського суспільства – профспілки, товариства, політичні партії, в ХХ ст. – громадські організації і об'єднання, неурядові аналітичні центри.

Історичні форми розуміння громадянського суспільства сприяли виникненню різних наукових підходів до питання взаємовідносин між владою та громадянським суспільством.

Чеський учений О. Цисарж виділяє три історичні традиції у питанні формування архетипних образів громадянського суспільства: неоліберальне, консервативне та соціал-ліберальне сприйняття. Відповідно до першого з них ядро громадянського суспільства становить ринок. Громадянське суспільство з цієї перспективи створюється індивідуумами, яких цікавлять їх особисті цілі, і в цьому сенсі воно протиставляється державі. Відповідно до консервативного підходу громадянське суспільство складається з традиційних суспільних інституцій, що утворюють його структуру, основний центр тяжіння яких перебуває в сім'ї та церкві. Відповідно до третього підходу, який нині домінує не лише в плані дискусій про громадянське суспільство, але також і в питанні політики його підтримки, структуру громадянського суспільства формують різні організації, які неможливо ототожнювати ні з сім'єю, ні з ринком (і доповнимо: ні з державою). Це просто середовище, в якому уживаються різні групи за інтересами, самостійні організації та об'єднання, через які громадяни виражають свою зацікавленість і які їм допомагають задовольняти їх потреби [8, с. 5].

Концепція громадянського суспільства інтенсивно розробляється зарубіжними вченими, зокрема англійським дослідником Е. Геллнером, його співвітчизником Дж. Кіном [10], французькими вченими Ж. Керманом і Р. Фассаером, американськими політологами Е. Арато й Д. Коеном [11], Дж. Александером [31], Ф. Шміттером [29] та ін.

Сучасний британський соціолог Е. Гідденс вважає, що економічна сфера має особливе значення для доповнення архетипного образу громадянського суспільства. «Громадянське суспільство являє собою сферу, всередині якої відбувається накопичення капіталу, що здійснюється завдяки механізмам ціни, прибутку та інвестування в ринок праці і товарний ринок» [5, с. 282]. Як К. Маркс, так і Е. Гідденс відмічають, що держава перебуває в суперечності з громадянським суспільством і, разом з тим, нею ж формується і «залежить від механізмів виробництва та відтворення» суспільства. У свою чергу, Д. Коен та Е. Арато під громадянським суспільством розуміють «сферу соціальної інтерації між економікою та державою, що складається, в першу чергу, зі сфер найбільш близького спілкування (зокрема, сім'ї), об'єднань (зокрема, добровільних), соціальних рухів і різних форм публічної комунікації» [11, с. 7].

Цікавою є думка Т. Карозерса, який вважає, що громадянське суспільство може і повинно викликати, дратувати, і навіть інколи протистояти державі. Але громадянське суспільство і держава потребують одне одного, і в ідеалі вони розвиваються в тандемі, а не одне без одного [35].

Нові реалії суспільства спільного добробуту в країнах розвинутої демократії привернули увагу тих учених, які намагаються знайти способи поєднання зусиль держави загального добробуту і громадянського суспільства в досягненні рівної свободи для всіх та більшої соціальної справедливості, формуванні соціального капіталу (Дж. Кін, Ч. Тейлор, Н. Розенблюм, Р. Патнам).

Часто для характеристики суспільства загального добробуту вживається поняття «соціальний капітал», що увійшло в науковий обіг завдяки працям П. Бурдье та Д. Коулмена [32]. У 80-х – на початку 90-х років ця теорія набула нового дихання завдяки науковим працям та публіцистичним статтям Р. Патнама. Він розкрив вплив соціально-культурних факторів та історичної традиції на політичний розвиток Півночі й Півдня Італії. У центрі його уваги – цивільна громада як осередок соціального життя з культурно визначеними рисами поведінки її членів, в якій «ціннісні ставлення і зразки практики утворюють взаємно підтримуючий еквілібріум» [19]. Поняття соціального капіталу характеризує якраз цю єдність культури і структури, що складається в межах цивільних громад. Воно містить у собі норми взаємності (такі як довіра та толерантність) і мережі громадської залученості (участь людей у різноманітних спілках та об'єднаннях як нині, так і в минулому) [37]. Взаємно підсилюючи один одного, ці два аспекти соціального капіталу роблять людей здатними до солідарних дій, кооперації зусиль і взаємодопомоги. Як наслідок, люди, схильні добровільно підкоряються правовим нормам, і створюють сприятливе соціальне середовище для функціонування демократичних інститутів.

Соціальний капітал є ознакою зрілості й ефективності громадянського суспільства, а також тим його основним продуктом, що забезпечує вплив громадянського суспільства на інші сфери суспільного життя, у тому числі (а можливо і насамперед) – на політику. Головним осередком формування соціального капіталу, за Р. Патнамом, є цивільна громада, якій притаманні політично-правова рівність і домінування горизонтальних зв'язків; громадська залученість і громадська добросесність, що означає цікавість до суспільних справ і присвяту громадській справі; налаштованість на взаємність і співпрацю; солідарність, довіра, толерантність [37]. Про необхідність розвитку взаємовідносин громадянського суспільства та влади саме в цьому напрямі пишуть також теоретики сучасного лібералізму та учасницької демократії М. Вольцер, Б. Барбер, Дж. Сміт тощо.

В умовах глобалізації з'явилися нові форми взаємовідносин влади і громадянського суспільства, а також напрямки наукових розробок цієї тематики. За умов глобалізації ми маємо справу з міжнародними управлінськими структурами і глобальними інститутами громадянського суспільства. М. Едвардс, досліджуючи глобальне громадянське суспільство, зазначає, що для нього є характерним принципове зменшення ролі політики в житті суспільства за рахунок розширення вільного ринку і свободи особистості [33].

Глобальне суспільство – це не особливий соціальний лад, а всепланетна система співпраці й співіснування різних соціумів і культур. Вона означає існування світової спільноти як глибоко диференційованого цілого [21, с. 1]. Уперше в історії в людей у всепланетарному масштабі поступово виробляється спільне розуміння основних принципів життєустрою, що становить ідеологію глобалізації [18, с. 44]. Глобалізація – процес взаємозв'язку, який означає, що наше життя все більше проходить під впливом подій, що відбуваються, але рішення ухвалюються на великій відстані від нас. Головною ознакою глобалізації є те, що географічна відстань є доцільністю, але зменшується, і що територіальні межі, як, наприклад, між національними державами, стають менш важливими [6, с. 120].

Важко переоцінити створення віртуальних соціальних мереж для об'єднання зусиль громадянського суспільства. Останнім часом особливо поширення набула така форма взаємодії органів публічної влади з громадськістю, як інформаційні технології та електронне врядування. Стів Вулгар очолив групу вчених, яка вивча-

ла соціальний аспект «віртуального суспільства» згідно з програмою «Віртуальне суспільство? Соціальні наслідки і контекст нових електронних технологій», ухваленою у Великобританії в 1996 році [36]. У дослідницькій програмі говорилося про необхідність створення нового напрямку соціальної науки, присвяченого формуванню політики на основі глибшого розуміння і практики в галузі нових електронних технологій та інформаційної інфраструктури. Мета цієї науки полягає в тому, щоб вивчити в соціальному контексті та вжити заходів у напрямку нових електронних технологій і вплив технологій на людську поведінку, й організацію діяльності людей у суспільстві [36].

А. Назарчук аргументує, що інститути громадянського суспільства існують зазвичай не відокремлено, а створюють взаємозв'язані мережі. Усі види людських об'єднань, які мають справу з масовістю і регулярністю, спираються на мережевий принцип. «Зв'язок родичів між собою справдавна утворював родові мережі, механізми класової солідарності реалізовувалися через мережі активістів класового протесту, влада перетворювалася на державу, коли охоплювала своїми мережевими структурами всю територію країни, традиційне суспільство перетворювалося на станове, якщо могло сформувати мережі, що об'єднували стани» [16].

На його думку, будь-яка мережева організація може боротися за владу, впливати на певні рішення органів публічної влади, стати політичною силою. «Маючи в своєму розпорядженні щільну комунікаційну мережу, суспільство дихає і коливається, немов клубок електричної напруги, енергія якої готова будь-якої миті перетекти з одного місця в інше. Як і рух капіталів, рух суспільного інтересу чуйно реагує на будь-які подразники» [16]. Мережа має властивість демократизувати комунікацію й об'єднувати різні ієрархічні рівні єдиною комунікаційною площиною. Мережева влада інформує, а не наказує. Вона не перешкоджає активності опозиції, критиці мас-медіа. Влада змінює стиль спілкування з впливу на діалог, з ієрархічного підпорядкування на горизонтальну комунікацію. Таким чином встановлюються нові типи й моделі відносин. У зв'язку з цим на Заході з'явилася професія соціального організатора (community organizers).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищезазначене служить достатньою підставою для висновку про те, що архетипні структурні елементи свідомості людей формувалися впродовж різних соціально-історичних епох під впливом низки факторів. Влада і громадянське суспільство впродовж різних соціально-історичних циклів змінювали форми та методи дії. Сьогодні стало зрозуміло, що без свідомості, яка готова по-новому сприймати глобальний сучасний світ, зусилля людства виявляться неефективними.

Література:

1. Аристотель. Політика / Аристотель ; [пер. з давньогрец., передм. О. Кислюк] – К. : Основи, 2005. – 239 с.
2. Афонін Е.А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е.А. Афонін, О.М. Бандурка, А.Ю. Мартинов. – Х. : Золота миля, 2008. – 504 с.
3. Беттельгейзе Д.Д. К Феномен планетарної свідомості: філософсько-антропологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 – «Філософська антропологія, філософія культури» / Д.Д. Беттельгейзе. – Х., 2007. – 34 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель ; [пер. с нем.] ; [авт. вст. ст. С. 3–43 и примеч. В. С. Нерсесянц]. – М. : Мысль, 1990. – 526 с. – (Сер. : «Философское наследие»).
5. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2005. – 528 с. – (Сер. : «Концепции»).
6. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М., 1997. – Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – С. 319–331.

7. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 7 : Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. колегія: І.А. Грицяк (співголова), Ю.П. Сурмін (співголова) та ін. – К., 2011. – 764 с.
8. Зародження громадянського суспільства – чеський приклад / Ондржей Цисарж, Франтішек Мікш, Іржи Навратіл, Катаржина Вравликова ; [пер. з чеської Л. Брзобогата ; відп. ред. К. Глоушкова]. – Brno, Česká republika : ČDK, 2008. – 81 с.
9. Зеленский В. Словарь аналитической психологи [Электронный ресурс] / В. Зеленский. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/11/word/arhetipy>.
10. Кин Дж. Демократия и гражданское общество / Джон Кин ; [пер. с англ., послесл. М.А. Абрамова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.
11. Коэн Д.Л. Гражданское общество и политическая теория / Д.Л. Коэн, Э. Арато ; [пер. с англ., общ. ред. И.И. Мюрберг]. – М. : Весь Мир, 2003. – 784 с.
12. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення : [монографія] / О.І. Крюков ; за наук. ред. Е.А. Афоніна. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 252 с.
13. Локк Д. Два трактата о правлении / Д. Локк // Антология мировой политической мысли : в 5 т.– М., 1997. – Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – С. 359–366.
14. Макиавелли Н. Государь : сочинения / Н. Макиавелли. – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс ; Харьков : Фолио, 2001. – 656 с. – (Сер. : «Антология мысли»).
15. Маркс К. К критике политической экономии / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1990. – 206 с.
16. Назарчук А.В. Социальные сети и трансформация политического порядка [Электронне видання] / А.В. Назарчук // Вестник аналитики. – 2007. – № 30 (4-2007). – Режим доступа : http://www.nazarchuk.com/p_16.html.
17. Новаченко Т.В. Архетипова парадигма керівника в державному управлінні : [монографія] / Т.В. Новиченко ; за наук. ред. Е.А. Афоніна ; Національна академія державного управління при Президентіві України ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. – К. : Вид-во ПП Лисенко М.М., 2013. – 320 с.
18. Олійник О.М. Глобальне та локальне як чинники формування феномена глокалізації / О.М. Олійник // Україна наукова : п'ята всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Київ, 23–25 грудня 2008 р. : зб. матеріалів : [в 2-х ч.]. – К., 2008. – Ч. 2. – С. 51–52.
19. Патнам Р.Д. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р.Д. Патнам – К. : Основи, 2001. – 302 с.
20. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / [А.І. Кудряченко, В.М. Бебик, В.І. Бортніков, Ф.М. Рудич та ін.] ; за заг. ред. д. і. н., проф. А.І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.
21. Рудич Ф. Політичний режим і народовладдя: спроба політологічного аналізу / Ф. Рудич // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – № 2 (41) – С. 3–16.
22. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М., 1997. – Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – С. 427–438.
23. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А.Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
24. Суший О.В. Психосоціальна культура державного управління : [монографія] / О.В. Суший ; Національна академія державного управління при Президентіві України. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
25. Тойнби А.Дж. Постигание истории : сборник. / А.Дж. Тойнби ; [пер. с англ. Е.Д. Жаркова]. – М. : Рольф, 2001. – 640 с.

26. Токвиль А. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль ; [пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки]. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
27. Федотова Н.Г. От частных гражданских состояний к гражданскому обществу: исторический опыт конструирования символической основы гражданского общества / Н.Г. Федотова // В поисках гражданского общества. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2008. – Вып. 5. – С. 102–123. – (Сер. : «Научные доклады»).
28. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон ; [пер. с англ.]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
29. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27.
30. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов / К.Г. Юнг ; [пер. с англ.]. – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.
31. Alexander J.C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations / J.C. Alexander // In the book : Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization / ed. by Jeffrey C. Alexander. – London, 1998. – P. 1–19.
32. Coleman J.C. Social capital in the creation of human capital / J.C. Coleman // American Journal of Sociology. – 1994. – P. 95–120.
33. Edwards M. «Civil society» : the encyclopedia of informal education [Электронный ресурс] / M. Edwards. – 2005. – Режим доступа : www.infed.org/association/civil_society.htm. – Last updated : October 23, 2007.
34. Keane J. Introduction: Cities and Civil Society [Электронный ресурс] / John Keane. – Режим доступа : http://www.johnkeane.net/essays/essay_jk_cs_berlin_intro.htm.
35. Carothers T. Think Again: Civil Society [Электронный ресурс] / Thomas Carothers // Foreign Policy Magazine. – Winter edition 1999–2000. – № 117 – С. 18–29. – Режим доступа : <http://www.carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf>.
36. The Virtual Society? The Social Impacts and Contexts of New Electronic Technologies Economic and Social Research Council, United Kingdom Revised Research Programme Proposal 1996 [Электронный ресурс] / Rob Shields ; (Adopted and subsequently directed by Prof. Steve Woolgar, Brunel University, UK) : The Virtual Society? Research Program 1997–2000. – Режим доступа : <http://virtualsociety.sbs.ox.ac.uk/intro.htm>.
37. Putnam R.D. Bowling Alone. The collapse and revival of American community / Robert D. Putnam. – New York : Simon and Schuster, 2000.

Оксана БОРИСЕВИЧ

НОВІ ЦІННОСТІ МАЛЕНЬКИХ ТЕЛЕГЛЯДАЧІВ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДУХОВНИХ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПЕРЕХІДНОЇ ДОБИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

**БОРИСЕВИЧ
Оксана
BORYSEVICH
Аксана,**

аспірант факультету психології Державної установи освіти "Академія післядипломної освіти", м. Мінськ, Республіка Беларусь.

***Анотація:** У статті з використанням архетипної методології досліджується прагнення маленьких телеглядачів знайти нові ціннісні основи і сенси життя в умовах перехідної доби суспільного розвитку. Наведено результати теоретичного аналізу проблемної галузі та результати емпіричних досліджень духовних цінностей дитей.*

***Ключові слова:** архетип, архетипний підхід, цінності, ціннісні архетипні образи, трансформації духовних цінностей, перехідний період суспільного розвитку, дитячий телевізійний продукт, телевізійна політика держави.*

УДК 316.773.4–053.2:654.1 (047)(476)

Постановка проблеми. Сучасна ситуація, що склалася в суспільстві, показує виняткову тенденцію, спостережувану вже в дитячому середовищі, – прагнення збудувати нову ціннісну основу світогляду зі спиранням на базові цінності, яка проявилася на тлі тяжкої економічної кризи, що спровокувала інтенсивний процес ціннісної трансформації (1981–2014 рр.). Паралельно політичним і соціально-економічним перетворенням спостерігалися і зміни в політиці телемовлення. Сплеск «вільної» телевізійної інформації, що виник після розвалу СРСР, призвів до посилення цікавості до всього нового і забороненого раніше, викликавши серйозний злам «старої» ціннісної системи, розбещеність дорослих людей і звільнення їх від колишніх комплексів.

Свобода телеперегляду дорослих відбилася на телеперегляді дітей. Їм стала доступна заборонена інформація (сексуального, агресивного характеру). У результаті «інформаційна відвертість» призвела до ціннісного дисбалансу суспільства. Слабка адаптивна здатність багатьох до соціально-економічних умов життя, що змінилася, стала серйозною перешкодою до осмислення цінностей та їх архетипної спрямованості. Акцентуалізація егоїстичної мотивації призвела до стрімкого розвитку і домінування індивідуалістичних цінностей, до ослаблення ціннісної основи суспільства перехідного періоду, до байдужого ставлення багатьох батьків до формування цінностей власних дітей.

Ставлення потурання державної телевізійної політики РБ до розвитку національного дитячого телемовлення через перше десятиліття після розвалу СРСР призвело до зникнення безлічі цінних програм і низької телепродуктивності. Розвиток цифрового і супутникового віщання в Білорусі надав можливість дітям дивитися комерційні дитячі телевізійні канали (ДТК) із включеним у програмні пакети дитячим телепродуктом, що часом має дуже суперечливий контент (жорстокість, агресивність, сексуальність, безкарність, хамство). На відміну від Росії й України, у нас немає свого дитячого каналу на рідній мові за наявності в суспільстві такої потреби. Наше опитування (2011 р.) показало, що 42 % батьків молодших школярів хотіли б, щоб їх діти дивилися дитячі передачі білоруською мовою (46 % – російською, а 12 % – все одно).

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема духовних цінностей дітей викликає занепокоєння дослідників багатьох країн разом із проблемою впливу телебачення.

Духовні цінності – це духовний високозначущий капітал інформаційного суспільства, що розвивається.

Про зародження і становлення аксіології свідчать праці таких філософів, як Сократ, Платон, Р. Декарт, Б. Спіноза, К.А. Гельвецій, Н.А. Гольбах, І. Кант, Р. Лотце, Р. Коген, С. Булгаков, Н. Бердяєв, В. Солов'їв, С. Франк, П. Лапай, Д.А. Леонтьєв. На існування різних підходів до розуміння сутності цієї цінності вказують наступні

учення: натуралістичний психологізм (А. фон Мейнонг, Р.Б. Перрі, Дж. Дьюї, К.І. Люїс), персоналістичний онтологізм (М. Шелер), аксіологічний трансценденталізм (Ст. Віндельбанд, Р. Ріккерт), культурно-історичний релятивізм (Ст. Дільтей), соціологічна концепція цінностей (М. Вебер, У. Томас, Ф. Знанецький).

Про ідею архетипності, роль міфології в появі архетипних образів говорять К.Г. Юнг, Дж. Хиллман, В. та Я. Грімми, В. Буслаєв, А. Афанасьєв, про архетипний мотив – А.Н. Веселовський, В. Пропп, Е.М. Мелетінський, про архетипну основу цінностей – С.Е. Никітіна, Е.Ю. Зозуліна, Е.М. Щепановська, Н.П. Моніна, про прояв архетипів у ризикогенних соціокультурних ситуаціях – Н.С. Вдовушкіна.

Про складнощі формування цілісного ціннісного ставлення дитини до себе і до світу, пов'язані з розвитком її критичної свідомості в ході духовного виховання, свідчать дослідження зарубіжних (Н.В. Danesh, Е. Mustakova-Possardt A. Cline) і російських (В.А. Сухомлінський, Г.А. Мелєкесов, І.Д. Єгоричева) вчених [7, с. 199–200]. Про трансформацію життєво важливих цінностей дітей молодшого шкільного віку, виражену в суперечливості вибраних цінностей (базові цінності пригнічуються матеріальними) і нерозвиненості духовності, говорять російські вчені Н.В. Светлова, М.В. Анікєєв, З.З. Мамишева та М.В. Груздева.

На посилення значущості матеріальних цінностей у свідомості дітей у період між 1983 і 1995 рр. указують Н.А Волкова, Л.Г. Десфонтейнес, Т.В. Дробишева й А.Л. Журавльов, на велику розбіжність між цінностями, що декларуються, та реальною поведінкою, про знецінення здоров'я, сім'ї – Л.А. Варнакова, О.Г. Кирилук, І.А. Кропива, В.Е. Семенова та Н.В. Корабльова, на нерозвинені знання про головні моральні категорії, на дефіцит моральних почуттів та емпатії – Л.Г. Лисюк, на актуалізацію потреби у відновленні духовних цінностей, на кризу ідеалів і втрату духовних орієнтирів – А.І. Большова.

Про шкідливий вплив телебачення на цінності дітей і про формування їх «духовної убогості» як нездатності до духовного співпереживання, байдужості до насильства і смерті, що розвивається під впливом телевізійних міфів, і про формування аморальної поведінки дітей говорять зарубіжні дослідники А. Lasmanis, В. Earlya, Е. Smith, Carr, Gottfredson, Kadiri та Muhammad [12, с. 90; 24; 25].

Про насадження соціальних стереотипів і негативні наслідки – розвиток неправильних соціальних установок і неправильний погляд на світ – повідомляють А. Lasmanis, А. Lasmane, I. Vanaga і D. Lasmane [12, с. 91; 11, с. 446]. Про використання телебачення у поліпшенні дитячого фізичного, духовного і соціального здоров'я говорять дослідники Австралії, Китаю, Сінгапуру і США [23, с. 4].

Про трансформації в структурі ціннісних орієнтацій дітей під впливом телебачення у бік раціоналізації свідомості дітей і домінування цінностей індивідуального порядку та споживання говорять російські дослідники М.А. Тукмачев, О.О. Гомбоєва і Н.А. Матвєєва. Підкреслюється відкидання таких цінностей, як продуктивне життя, пізнання, краса природи і мистецтва, життєва мудрість, щастя інших [6, с. 78].

На недовіру дітей до цінностей дорослих і необхідність формування їх духовності в процесі виховання, у тому числі і під впливом телебачення, указують українські дослідники Н.І. Соболева, Л.В. Ніконорова, Л. А. Гужва та Н.Д. Темех [7 с. 200].

Про телевізійне насильство над дітьми говорять білоруські психологи С.Н. Островський і К.І. Воробйов, про нав'язування стереотипів, формування соціальної дезорієнтації, поверхневого сприйняття культурних цінностей – В. Ксенда, Т.В. Зайковська, про пониження в свідомості молоді базових цінностей – Е.М. Бобосов, Г.М. Грибів, Е.І. Рудковський, Н.М. Байков, Л.Н. Кривцун-Левшина та М.Е. Шмуракова [6, с. 79].

Не дивлячись на наявність великого обсягу досліджень, сьогодні в Білорусі не існує єдиного функціонуючого психологічного підходу до цілеспрямованого розвитку у дітей як базових цінностей, що є продуктом колективного несвідомого, так і нових життєвих цінностей. Відсутність наукової обґрунтованості впливу дитячого

телемовлення на ціннісний світ дітей вимагає ретельного вивчення з метою отримання результатів, аргументація яких дозволила б змінити ситуацію, що склалася, на користь білоруського суспільства.

Оскільки до дослідження цінностей дітей і впливу на них дитячого телепродукту архетипний підхід раніше не застосовувався, потрібне комплексне вивчення проблемної галузі з урахуванням ціннісних трансформацій перехідного періоду суспільного розвитку та змін ціннісних орієнтацій маленьких глядачів під впливом дитячого телебачення, а також впливу архетипних образів на становлення нових життєвих цінностей. У зв'язку з цим дослідження, що презентується, відрізняється актуальністю і новизною.

Метою статті є аналіз теоретичної й емпіричної представленості проблеми формування нових цінностей маленьких телеглядачів (дітей молодшого шкільного віку) внаслідок духовних ціннісних трансформацій перехідного періоду суспільного розвитку і під впливом дитячого телемовлення з урахуванням архетипного підходу.

Для досягнення меті були поставлені наступні завдання: 1) методологічно обґрунтувати проблему цінностей у рамках архетипного підходу; 2) відобразити тенденції, отримані в результаті вивчення ціннісних трансформацій дітей молодшого шкільного віку, та їх віддзеркалення у впливі архетипних образів; 3) розкрити мотиваційно-потребовий аспект прихильності духовних ціннісних орієнтацій дітей до деструктивних архетипів, нав'язуваних дитячим телемовленням; 4) виявити дієві архетипи, що по-новому актуалізуються в ціннісних уподобаннях молодших школярів, що дивляться ДТК і дитячий телепродукт, який транслюється Загальнонаціональним телебаченням.

Виклад основного матеріалу. Цінності посідають найважливіше місце в житті людини і суспільства, оскільки саме вони характеризують власне людський спосіб життя [9, с. 407]. Явища дійсності стають цінностями, коли залучаються до сфери людської практики, в соціальні стосунки суб'єкта і набувають у них значущості [17, с. 20]. Так, цінності – регулятори діяльності, що реально діють, чинять вплив на поведінку незалежно від їх віддзеркалення в свідомості (Д.А. Леонтьєв) [22, с. 3]. «Духовність» – утвердження вищих етичних цінностей; духовність як якість особи виражається в пріоритеті духовних цінностей у системі цінностей індивіда [7, с. 200].

Проблема цінностей цікавила ще філософів Античності (Сократ, Платон), що отожднювали цінність із буттям. У Середні віки цінності набули релігійного характеру. В епоху Відродження на перший план виступали цінності гуманізму і вільнодумства. У Новий час підходи до вчення про цінності визначалися з позицій раціоналізму (Р. Декарт, Б. Спіноза, К.А. Гельвецій, Н.А. Гольбах). І. Кант у вченні про цінності протиставив проблему моральності як свободи сфері природи. У другій половині XIX ст. Р. Лотце та Г. Коген уперше дали поняття цінності як значення об'єкту. У кінці XIX ст. проблема цінностей розроблялася С. Булгаковим, Н. Бердяєвим, В. Соловйовим і С. Франком, а на початку XX ст. П. Лапі ввів термін «аксіологія» [9, с. 407–408].

Існують наступні підходи до розуміння сутності цінності:

1) натуралістичний психологізм (А. фон Мейнонг, Р. Б. Перрі, Дж. Дьюї, К.І. Люїс), що розглядає цінності як об'єктивні чинники, джерело яких міститься в біологічних і психологічних потребах людини;

2) персоналістичний онтологізм (М. Шеллер), який представляє ієрархію цінностей особи, що створює її онтологічну основу (нижня сходинка – задоволення плотських бажань і матеріальні цінності, вища – цінності «прекрасного» та «пізнавальні» цінності; найвища – цінність «святого» й ідея Бога);

3) аксіологічний трансценденталізм (Ст. Віндельбанд, Р. Ріккерт), що розуміє цінності як ідеальне буття (істина, добро, справедливість, краса), як ідеал, носій якого – трансцендентальна свідомість;

4) культурно-історичний релятивізм (В. Дільтей), який критикує спроби створення абсолютної концепції цінностей, абстрагованої від реального культурно-історичного контексту;

5) соціологічна концепція цінностей, що визначає цінність як норму, яка має певну значущість для суб'єкта (М. Вебер), як будь-який предмет, що має зміст, який піддається визначенню, і значення для членів соціальної групи (У. Томас, Ф. Знанецький) [9, с. 409–410].

Проте цікавим є розгляд аксіологічної проблематики з позиції архетипного підходу. Першим поняття «архетип» увів К.Г. Юнг в аналітичній психології, маючи на увазі під ним «могутні первинні психічні образи, з яких складається колективне несвідоме, таке, що є сховищем латентних слідів пам'яті людства. У ньому відбито думки і почуття, спільні для всіх людей, що є результатом нашого спільного емоційного минулого; у ньому міститься вся духовна спадщина людської еволюції» [19, с. 200]. Ідея К. Юнга, дещо змінившись, отримала продовження в архетипній психології Дж. Хілмана та його архетипотерапії, а також в інших американських теоріях.

Сьогодні поняття «архетип» застосовується в різних галузях: у філософії «архетип» – прообраз, ідея в пізньоантичній філософії (Філон Олександрійський, Блаженний Августин), у літературі – образи, що часто повторюються, сюжети, мотиви у фольклорних і літературних творах, у мистецтві – первинний образ, оригінал; загальнолюдські символи, покладені в основу міфів, фольклору і самої культури, що переходять із покоління в покоління, в психології – універсальні первісні природжені психічні структури, що складають зміст колективного несвідомого, розпізнавані в досвіді і такі, що виявляються в образах і мотивах сновидінь, в основі людської символіки міфів і чарівних казок [2].

Оскільки цінності лежать у підґрунті світогляду, виникнення якого пов'язане із завершенням антропосоціогенезу і появою родової общини, то і закладання цінностей відбувалося під час його формування.

Міфологічний світогляд (дитинство людства) – це тотемістичні уявлення, що виконували функцію самосвідомості роду [3, с. 28; 1, с. 6] і передували історично індивідуальному світогляду [4, с. 9]. Род виступає його суб'єктом, а власне світогляд – продуктом колективної творчості, в основі якого лежить міф [1, с. 6]. При цьому міф – це не просто система уявлень, це одна з перших людиностворюючих машин. Впливаючи на людську істоту, ритуали переводять, інтенсифікуючи, звичайний стан в інший режим життя і буття, в якому вже є пам'ять, спадкоємність, тривалість у часі [13, с. 16]. Так, людство створювало узагальнювальні погляди на світ і людину, на свою життєдіяльність, висувало ідеали, формувало уявлення про майбутнє, що служило орієнтиром у житті [17, с. 3].

Представники міфологічної школи XIX ст. (В. та Я. Грімми, В. Буслаєв, А. Афанасьєв), що спиралися на ідеї Ф. Шеллінга й А. та Ф. Шлегелей, виходили в своїх дослідженнях з ідеї архетипності фольклору; вони пояснювали багато явищ у фольклорі різних народів найдавнішою міфологією, а зміст власне міфів – обожнюванням явищ природи.

Суть цього добре розкривається в розумінні «архетипного мотиву» (А.Н. Веселовський, В. Пропп) як мікросюжету, що містить предикат (дію) і має більш-менш самостійний і достатньо глибинний сенс (Е.М. Мелетінський). «Повний сюжет» містить у собі клубок мотивів. До класифікації архетипних мотивів належать потрапляння у владу демонічної істоти, отримання чудового помічника, одруження на царівні, подорож тощо. Міф, героїчний епос, легенда і чарівна казка надзвичайно багаті на архетипний зміст [21, с. 3].

При цьому фрагмент фольклорного світу відображає уявлення про простір та облаштування світу речового, які стосуються просторово-часових, причинно-наслідкових зв'язків і визначають ціннісну картину світу (С.Е. Никітіна, Е.Ю. Кукушкіна) [16, с. 157].

Так, міфологія – вершина ціннісно-смыслового збагнення реальності, що виводить до онтологічного коріння понять, а міф – реальність ціннісно-смыслового порядку, що має справу з аксіомами усвідомлення реальності (Е.М. Щепановська). «Базовий

архетип» задає ціннісне ядро, яке є постійним, попри його послідовне збагачення сенсами й образами, а система первинних понять є аксіологічною в своїй основі тому, що архетипи як культурні універсалії містять у собі невід’ємний ціннісний сенс, їх можна назвати «вічними». Тому найбільш значуща функція міфології – архетипи допомагають відродити позачасовий сенс тощо, що відбувається [20, с. 15–20].

Перетинаючись з «архетипами» в міфологічній площині, «цінності» отримали певне архетипне навантаження. Це відбилося в базових національних культурних цінностях та їх архетипіко-міфологічних образах. Культура слов’ян пронизана цими образами, і саме з ними пов’язано духовно-етичне становлення цінностей дітей.

Сонце, вода, земля – вся природа є єдиною з людиною. Людина вважала себе частиною природи, а природу – храмом. Етичні засади в народній культурі проявлялися як переживання добра, справедливості, краси, миру, любові, що складається в істину. А істина складалася з живого життя, розуміння миру. Від малої людини до великої – все пронизувала міра духовного, єдине вселенське відчуття світу і безумовної перемоги краси і добра. Тому споконвічно слов’янським є дбайливе і шанобливе ставлення до всього живого. Давні слов’яни, що одухотворяли природу й усі її явища, створили надзвичайно етичний закон для мешкання на цьому Світі, закон, який ґрунтувався на великих етичних цінностях – Добрі, Розумінні, Любові. Людина з найменшого віку вчилася оцінювати, порівнювати свої бажання, вибудовувати своє Я в гармонійне МИ. Звідси на благодатному ґрунті гуманних народних традицій та обрядів розвинувся той етичний аспект, який є притаманним характеру слов’янина: душевність, особливе почуття патріотизму й милосердя [14, с. 4–6].

Так, до архетипів можна віднести наступні: Маги-Земля (Макошь, Софія), Батько-Небо (Сварог), Сонце (Дажьбог), Вогонь (Сварожич), Род, Рожаниці.

З «Матір’ю-Землею» пов’язано цілу низку обрядів, заклинань і свят: Ярилін день, свято Купали. Образ матері – етнічний архетип самосвідомості («Батьківщина-мати»). Н.А. Бердяєв указував, що головна категорія «російської душі – материнство». Архаїчний образ Великої Матері, владичиці землі і неба, життя і смерті відобразився в образі Пречистої діви і в давніших образах дволикої богині смерті та народження Калі, богині смерті Баби-Яги. Образи казкових лиходіїв (Баба-Яга, Кошій Безсмертний, Змії Горинич) пов’язані з безсмертям. Вони виражають язичницьке перевертєнство – «все є всім». І в казкових архетипах, і в народній мові зливаються добро і зло, незламність зла є водночас умовою нескінченного відродження добра [18, с. 85–87].

Н.П. Моніна говорить про російський культурний архетип – досвідомі, глибинні, незмінні, установки, що знову й знову актуалізуються, визначають уявлення про світ і про місце людини в ньому, етичні ідеали та ціннісні установки народу (софійність, соборність/со-буття, всеєдинство та ін.) [15, с. 247]. На рубежі XIX–XX ст. соборність виражалася в «свободі в єдності» – в духовному єднанні вільних творчих особистостей на основі етичних цінностей. Така форма буття соціальної культури «органічно сполучала принципи індивідуалізму й колективізму і відповідала національному менталітету» [10, с. 247].

Треба сказати, що проблеми вибору архетипу і ціннісного вибору в перехідному періоді суспільного розвитку постають однаково гостро.

Так, «вибір» адекватного конкретній ситуації архетипу відбувається на несвідомому рівні практично миттєво за резонансним принципом – найбільш дієвою буде та архетипна матриця, структура дії якої є найбільш близькою до структури ситуації. Тому людина, свідомість якої схильна до роботи в перехідному режимі, зможе швидше прийняти нові умови як життєві.

Це людина Традиції, що володіє почуттям особистої відповідальності. Коли консолідуючі сили культури, її сакральні сенси перестають зберігатися колишніми смисловими формами, що втрачають своє центральне положення, і на їх місце приходять сили відцентрові, то, щоб уникнути розпаду, культура задіює резерви своїх структур по максимуму. З’являється Новий Трікстер, Тінь книжкової посткультури – Традиція.

Традиційні семіоконструкти Великої Матері й Трікстера міняються місцями. Перша покидає сакральний центр, відносячи з собою весь сакральний зміст. Трікстер опиняється в центрі смислових реалій культури.

Щоб бути справжнім Героєм сьогодні, замало бути бунтарем, замало просто зустріти Тінь, що вкаже на Двері, – необхідно не боятися зробити крок у майбутнє, не сподіваючись на якесь продовження минулого: треба взяти Тінь із собою і не розлучатися з нею більше ніколи. Це одна з типових казкових ситуацій, що описує здатність суб'єкта до внутрішньої узгодженості. У сучасній культурі втрачається дієве начало народних казок: для того щоб задіяти резерви, людині необхідно ототожнити себе з архетипним образом, персонажем, що несе певне символічне значення і що емоційно переживається [8, с. 88–92].

Героїчне архетипне начало живе в кожній людині як бажання щось зробити, чомусь присвятити себе, відчувати потужність своєї внутрішньої енергії, пізнавши глибину своїх можливостей, розкрити себе. У будь-якому саморозкритті є героїчне начало самопожертвування, віддання себе людям, життєвому процесу. Без нього, не беручи відповідальність за життя, людина не відчуває себе повноцінною і вважає життя позбавленим сенсу. Притуплення архетипного начала призводить до психопатології [20].

За Н.С. Вдовушкіною, сьогодні відсутнє єдине символічно-сміслові поле. «Нам потрібні нові казки, але написати їх повинні ми самі, кожен з нас. У цьому і полягає ризикогенність ситуації, коли кожна окрема людина буде фактично вимушена шукати свій внутрішній стрижень без сторонньої допомоги» [8, с. 92].

Також особливої значущості в перехідний період набуває проблема цінностей, коли кардинальні соціальні перетворення призводять до різкої зміни систем цінностей, що існували в ньому, тим самим ставлячи людей перед дилемою: зберігати сталі цінності або пристосовуватися до нових, які широко пропонуються або нав'язуються [9, с. 407].

Процес трансформації цінностей у перехідний період виявився специфічним через важку адаптації. Це відбилося на формуванні світогляду і духовних цінностей дітей молодшого шкільного віку.

Вивчення ціннісних трансформацій на підставі емпіричних досліджень про розвиток цінностей дітей (О.А. Борисевич, 1981–2013) показало наявність наступних тенденцій: 1) процес статевої ідентифікації відрізняється у хлопчиків схильністю до ризику і напруженістю соціально-психологічної адаптації, а у дівчат – до маскулінізації або до конфлікту, пов'язаного з невпевненістю в своїй фемінності за базової маскуліності; 2) відбуваються зміни у виборі цінностей дітей від етичних, колективістських з орієнтацією на людей до вольових, матеріальних (їжа, одяг, гроші), індивідуалістичних цінностей; 3) підкреслюється незрілість моральних думок: діти не мають поняття про альтруїзм, навіщо потрібно надавати допомогу іншому, не вміють допомагати (особливо дівчатка); 4) поведінка сільських дітей більш альтруїстична, ніж у міських (частіше виявлялася прагматична мораль); 5) діти почали відчувати дефіцит зразків для наслідування: хочуть бути схожими на богатирів, казкових принцес, естрадних співаків, манекенниць, героїв зарубіжних кінобойовиків, антигероїв (Годзілла, Термінатор); 6) є позитивний вплив на духовно-етичні ціннісні засади дітей фольклору, культури, народних прислів'їв і приказок; 7) спостерігається погіршення свідомого формування базисних духовних цінностей у дітей (людина, свобода, істина, колективізм, переконаність, обов'язок, творчість, активність, моральність) за рахунок ослаблення споріднених зв'язків, міжпоколінного спілкування, дегуманізації дитячо-батьківських стосунків (дефіцит спілкування, нехтування батьківськими обов'язками, низька психолого-педагогічна культура).

Аналіз тенденцій з позиції архетипного підходу говорить про те, що хлопчики відчують явну потребу актуалізації архетипного образу Героя, підкріпленого агресивністю через усвідомлення власної слабкості. Проте як справжні герої вони, на

відміну від дівчаток, уміють допомагати, виручати з халепи. У дівчаток виявляється конфлікт між архетипними образами Герой і Мати з пригніченням поперемінно кожного з них залежно від віку і виховання (у молодших дівчаток сильніше проявляється проходження архетипу Героя).

Також актуалізується вплив на дітей таких образів, як Воїн (символ волі, напористості, безжальності до людей), казкові лиходії Кошій Безсмертний, Змій Горинич (байдужість до чужого горя, егоїзм, пристрасть до багатства), Принцеса (егоїстична примхлива красуня, що чекає на велике кохання). Сільські діти – віддзеркалення давніх слов'ян, тому цілком зрозумілим є гармонійний прояв архетипів Вогонь (символ неподільної спільності великої сім'ї, роду, в якому всі дбають один про одного, співпереживають), Мати-Земля (Макошь) і Небо-Батько (Сварог) (допомога через повагу до дорослих, необхідність допомагати маленьким).

Відзначимо, що мотиваційно-потребовий аспект прихильності духовних ціннісних орієнтацій дітей до деструктивних архетипів нав'язується телебачення і дитячим телемовленням зокрема.

Дослідження (О.А. Борісевич, 2012) телевізійних зразків для наслідування сільських дітей показало, що в десятку обожнюваних кумирів у хлопчиків увійшли: «Маша» і «Ведмідь» (1-е місце), «Людина-Павук» (2), «Том» і «Джері» (3), «Вовк» і «Заець» з «Ну, постривай!» (4), «Чіп», «Дейл», «Бетмен» (5), «Черепашки-ніндзя» (6), «Губка Боб» (7), «Тачки» (8), «Шрек», «Міккі Маус», «Алладин» та «Альоша Попович» (9), «Вінні Пух», «Дюймовочка», «Кіт Леопольд», «Незнайко», «Король Лев» (10).

Улюблені герої дівчаток є наступними: «Маша» і «Ведмідь» (1), «Вовк» і «Заець» з «Ну, постривай!» (2), «Вінкс» (3), «Том» і «Джері», «Русалочки», «Братц», «Барбі» (4), «Білосніжка» (5), «Вінні Пух», «Лунтік», «Шрек» (6), «Чіп», «Дейл», «Рапунциль», «Дюймовочка» (7), «Герда», «Кіт Леопольд», «Незнайко», «Карлсон» (8), «Мулан», «Тімон» і «Пумба», «Алладин» (9), «Мойдодир», «Червона шапочка», «Мауглі» (10). Основним мотивом вибору послужила наявність у «мультяшок» наступних рис: доброта, краса, модність, дбайливість, відважність і почуття гумору. При цьому діти 1–2 класів вибирали кумирів, оцінюючи їх доброту, веселість, дружелюбність, здатність літати, силу, 3 класи – дружелюбність, працьовитість, справедливість, відданість.

Діти прагнули наслідувати героям і хотіли навчитися доброти, дружелюбності, розумінню, співчуттю, повазі, умінням рятувати і захищати слабких, дбати про ближніх, своєчасно допомагати, бути хорошими, терплячими, чесними, розсудливими, справедливими. Дівчатка мріяли навчитися чарівництву, перетворенням, чаклунству, магії, володіти надздібностями (бути невидимими, вміти літати, виконувати бажання, передбачати, читати думки) [5, с. 293–294].

Очевидно, що у хлопчиків домінує архетип Героя, що рухається далеко не правильним шляхом і більше нагадує Антигероя. Добрий герой опиняється, на жаль, на останньому плані. У дівчаток спостерігається потрійна архетипна спрямованість: 1) образи Герой-чоловік і Герой-жінка з явним домінуванням першого проєктують образ Амазонки; 2) образи Принцеса (Дівчина-товар – такі, що насолоджуються життям, привабливі зовнішнім багатством, але абсолютно ниці духовно), Русалочка і Дюймовочка (пошук щастя в коханні) пригнічують образи Матері, Рожаниці (символізують сім'ю, материнство, жіночність, душевність); 3) образ Блазень (Петрушка, Скоморох – добродушний, дурнуватий, веселий) пригнічує образи Святий (все прощає, здатен на самопожертвування, люблячий), Мудрець (ухвалює правильне рішення, серйозний, відповідальний).

Дослідження (О.А. Борісевич, 2013) ціннісних уподобань сільських молодших школярів, що дивляться дитячий телепродукт ДТК і Загальнонаціонального телебачення (n = 64), за допомогою методики «Ціннісний опитувальник С. Шварца» (в адаптації А.Л. Ліхтарникова) показало значущість термінальних цінностей малень-

ких телеглядачів: 1) духовно-етичні цінності в 7 років – безпека сім'ї і близьких, поважання традицій, самообмеження, сенс життя, гармонія з природою, почуття власної гідності (важливіше для хлопчиків, чим для дівчат, в яких спостерігається ціннісний конфлікт між духовністю і задоволенням, цікавим життям); 2) у 8 років – свободу, цікаве життя, багатство і задоволення (у дівчаток задоволення на першому місці); 3) у 9 років – безпека і духовність домінують над цікавим життям, свободою, задоволенням (але для дівчат вільне, незалежне життя з яскравими враженнями в світі краси є важливішим); 4) у 10 років – позитивна спрямованість ціннісних орієнтацій до духовності, просоціальності, збереження традицій, свободі дій і думки, актуальність питання про сенс життя із збереженням цінності задоволення і цікавого життя.

Архетипи, що діють, можна презентувати таким чином:

1) у 7 років очевидним є домінуючий вплив таких архетипів: Захисник (кожен чоловік має бути воїном), Рідний дім (фортеця від злих сил, недоступний притулок, сімейні традиції), Пічка (що ніколи не остигає) і Вогнище (життя сім'ї; рідний будинок існує, доки є теплим вогнище; тепле вогнище – теплота душевна), Мати і Батько (любов і повага до близьких людей), Світове Древо (сенс життя, основа для впорядкування мислення, пам'яті, сприйняття), Вода (Кров природи і Землі, Птахи небесні, Убогий мандрівник – сакральне ставлення до природи, що виражається в перебуванні в гармонії з природою, єднання з природою і навколишнім світом), Людина в честі у Світу (поважає себе і користується повагою у людей не лише своєї місцевості). На жаль, архетипний вплив цих образів на дівчаток виявляється слабкішим. На них домінуючий вплив чинять образи Червоні черевички (бажання отримати неприборкану, дику радість, жага задоволень), Іван-Дурень (бажання легкого, цікавого, з враженнями життя), Свобода (бажання робити все, що заманеться, не дивлячись на ризик);

2) у 8 років найважливіші архетипи пригнічуються впливом образів Свобода, Іван-Дурень, Боже покарання (багатство не приносить щастя, справдана вважалось нещастям) і Червоні черевички, при цьому на дівчаток останні, як і в 7 років, чинять найбільший вплив;

3) у 9 років відбувається актуалізація колишніх цінностей хлопчиків під впливом архетипних образів Захисник, Рідний дім, Пічка і Вогнище, Мати і Батько, Світове Древо, Вода з пригніченням архетипних образів Свобода, Іван-Дурень, Червоні черевички, а у дівчаток навпаки;

4) у 10 років явно домінує вплив архетипних образів Захисник, Рідний дім, Пічка і Вогнище, Мати і Батько, Світове Древо, Вода з пригніченням архетипного впливу на маленьких телеглядачів образів Свобода, Іван-Дурень, Червоні черевички.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, виходячи з досліджень і проведеного аналізу цінностей дітей у рамках архетипного підходу, можна зробити наступні висновки.

1. Виявляється явна потреба дітей в актуалізації архетипних образів Героя (особливо у хлопчиків, у дівчаток же спостерігається конфлікт між образами Герой і Мати), Воїн, Принцеса, Коцїї Безсмертний, Змїй Горинич.

2. Не дивлячись на те, що діти хочуть навчитися позитивним якостям у своїх кумирів, вибирають вони «мультишок», що несуть негативне архетипне навантаження. Але небезпека полягає в тому, що вплив цих архетипів на несвідому сферу дітей за допомогою телебачення провокує хибне розуміння цінностей дітьми. Вони не знають, що таке цінності, що зло, модність, магічні і надздібності – це не цінності. Проте позитивна тенденція все ж таки проявляється в актуалізації архетипного ціннісного коріння до 10 років.

3. Давньослов'янські архетипи впливають на несвідому сферу дівчаток і хлопчиків, спонукаючи їх «примірюватися» до тих або інших цінностей, вибирати для себе краще і приймати їх як провідний принцип життя. При цьому чітко простежується глибинне розуміння хлопчиками своєї «чоловічої суті», чого зовсім не скажеш про

дівчаток. Маленькі телеглядачки бачать безліч зразків «порожньої вроди», «безтурботних усмішок», «танцюючих фей», які нещадно блокують вплив давніх архетипів і тим самим руйнують традиції, зв'язок народу зі своїм минулим і базовими цінностями. Однак утішає лише факт наявності самокритичності молодших школярів, який з віком тільки посилюється і впливає на здійснення правильного вибору значущих для життя цінностей. На прикладі архетипна спрямованість ціннісних виборів цих дітей, по суті, на рівні несвідомого стала помітною боротьба Добра із Злом.

Отримані результати свідчать про необхідність зміни телевізійної політики Республіки Білорусь з метою створення дитячого національного телеканалу, сприяючого цілеспрямованому духовно-етичному ціннісному вихованню маленьких глядачів. При цьому розробка і відбір контенту дитячого телевізійного продукту повинні проводитися з урахуванням використання архетипного підходу. Необхідно налагодити контроль за дитячим телепродуктом низької якості, наповненим деструктивним архетипним змістом, що надходить на «блакитні екрани». Що ми прищепимо нашим дітям, показуючи «Клуб Вінкс. Школа чараўніц» (Італія) (50–75 хв./день 7 раз/тиждень) або «Фантастичнія прыгоды Чалавек-павук–3» (150 хв./день одноразово) (т/к «Білорусь 2»)?

Маленькі телеглядачі сьогодні намагаються збудувати нову ціннісну картину світу. Роль дорослих – допомогти їм у цьому складному і життєво важливому процесі. Потрібна актуалізація ціннісного виховного процесу за допомогою архетипного підходу, термінова корекція ціннісної картини дітей, освіта батьків, педагогів, психологів і працівників телебачення.

Необхідним уявляється відновлення в рамках національної мовної політики роботи дитячого телемовлення, спрямованого на цілеспрямоване формування стійких духовних ціннісних засад маленьких громадян Білорусі і підтримуваного Міністерством освіти РБ, оскільки стабільна робота дитячого національного телемовлення як важливого соціально-психологічного чинника стала б гарантом благополучного гармонійного ціннісного розвитку підростаючого покоління, як майбутнього високодуховного демократичного суспільства суверенної Білорусі.

Література:

1. Алексеева Л.О. Философия : учеб.-метод. пособ. для студ. / Л.О. Алексеева, Ф.О. Додонова. – Донецк : ДонНТУ технических вузов, 2007. – 175 с.
2. Архетип [Электронный ресурс] // Википедия: Свободная энциклопедия. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Архетип>. – Дата доступа : 25.04.2014.
3. Арцишевский Р.А. Мировоззрение как общественное явление (социально-философский аспект) : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / Р.А. Арцишевский. – М., 1987. – 35 с.
4. Бабак В.С. Мировоззрение личности: диалектика формирования и социальные функции : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / В.С. Бабак. – Краснодар, 1973. – 25 с.
5. Борисевич О.А. Влияние мультипликационных героев на ценности сельских детей / О.А. Борисевич // Коммуникативные стратегии информационного общества : труды V Междунар. науч.-теор. конф., Санкт-Петербург, 14–16 ноября 2012 г. / С.-Петербург. гос. политех. ун-т ; отв. за вып.: О.Д. Шипунова. – СПб, 2012. – С. 293–294.
6. Борисевич О.А. Воспитание духовных ценностей сельских детей посредством детских телевизионных каналов / О.А. Борисевич // Збірник наукових прац Акадэміі паслядыпломнай Адукацыі / рэдкал.: А.П. Манастырны (гал. рэд.) [і інш.] ; ДУА «Акад. паслядыплом. адукацыі». – Вып. 10. – Мінск : АПА, 2012. – С. 74–90.
7. Борисевич О.А. Духовно-нравственные ценности сельских школьников 7–10 лет – приоритет национального воспитания в современной Беларуси / О.А. Борисевич // Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право: історичний аспект : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю сту-

дентів та молодих учених (м. Євпаторія, 17–20 вересня 2013 р.) . – Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2013. – С. 199–207.

8. Вдовушкина Н.С. Архетипические мотивы рискогенных социокультурных ситуаций / Н.С. Вдовушкина // Общество. Среда. Развитие : научно-теоретический журнал. – 2010. – № 2 (15). – С. 88–93.

9. Данильян О.Г. Философия : учебник / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – М. : Эксмо, 2005. – 512 с.

10. Жизненные силы русской культуры: пути возрождения в России начала XXI века. – М. : Издательский дом Магистр-Пресс, 2003. – 380 с.

11. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб : Питер, 2000. – 992 с.

12. Ласманіс А. Телевидение в воспитании детей: анализ исследований / А. Ласманіс, А. Ласмане, І. Ванага, Д. Ласмане // Адукацыйныя і выхаваўчыя асяроддзі і практыкі : зб. навук. арт. пад аг. рэд. канд. пед. н. У.К. Слабіна. – Віцебск, 2005. – С. 88–96.

13. Мамардашвили М.К. Лекции по античной философии / М.К. Мамардашвили ; под ред. Ю.П. Сенокосова. – М. : Аграф, 1999. – 309 с.

14. Массова Г.Ф. Традиционная народная культура: нравственная основа / Г.Ф. Массова. – Минск, 2005. – 95 с.

15. Мони́на Н.П. Философские доминанты русского культурного архетипа [Электронный ресурс] / Н.П. Мони́на // Мезоевразия: Центр Востока и Запада : сайт. – 2011. – Режим доступа : <http://www.meso Eurasia.org/archives/2461>. – Дата доступа : 23.04.2014.

16. Никитина С.Е. Дом в свадебных причитаниях и духовных стихах: опыт тезаурусного описания / С.Е. Никитина, Е.Ю. Кукушкина. – М. : ИЯЗ РАН, 2000. – 216 с.

17. Соболева Н.И. Мировоззрение и жизненный выбор личности / Н.И. Соболева ; АН УССР, Ин-т философии ; отв. ред. В.А. Тихонович. – Киев : Наук. думка, 1989. – 124 с.

18. Хохлова Л.В. Мифотворчество и поэзия: проблема языка в русской духовной культуре / Л.В. Хохлова, Н.А. Дворникова // Контекст и рефлексия: философия о мире и человеке. – 2012. – № 4. – С. 78–101.

19. Хьелл Л. Теории личности (основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб : Питер Ком, 1999. – 608 с.

20. Щепановская Е.М. Генезис и классификация мифологических архетипов: культурфилософский подход : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Е.М. Щепановская. – СПб, 2011. – 26 с.

21. Эсалнек А.Я. Архетип [Электронный ресурс] / А.Я. Эсалнек // Лаборатория ПМ : сайт. – Режим доступа : <http://prowriterslab.com/blog/2009-03-08-291>. – Дата доступа : 23.04.2014.

22. Ярославкина Е.В. Ценностно-смысловая сфера женщин с разной гендерной идентичностью : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Е.В. Ярославкина. – Южно-Сахалинск, 2008. – 25 с.

23. Borzekowski D. Children, Media, and Health / D. Borzekowski, M. Rich // Journal of Children and Media. – 2012. – Vol. 6, Issue 1. – P. 1–4.

24. Earlya B.P. Lack of dread in a dreadful world: Violence, myth and the spiritual poverty of youth / B.P. Earlya, E.D. Smithb // Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought. – 1998. – Vol. 18, Issue 4. – P. 63–74.

25. Kadiri K.K. Mass media as correlates of children's behavioural problems in Kwara State, Nigeria / K.K. Kadiri, A.Y. Muhammed // Journal of Media and Communication Studies. – 2011. – Vol. 3 (5), May. – P. 198–202.

Олена БОРОВИЦЬКА

ПРАОБРАЗНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

**БОРОВИЦЬКА
Олена,
BOROVYTSKA
Olena,**

кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України м. Київ.

***Анотація:** Йтиметься про глибинні механізми організації законотворчого процесу. Законотворчість розумітимемо одночасно як складну мисленнєву і соціально значущу діяльність, пов'язану зі створенням закону, оцінкою його ефективності та можливою необхідністю подальшого його коригування. Пропонується уточнення психологічної сутності поняття "законотворчість", зважаючи на роль неусвідомленої установки в організації законотворчого процесу.*

***Ключові слова:** праобраз, праобразні передумови, законотворчий процес, мисленнєві тенденції, неусвідомлена установка.*

УДК 17.02:316.4

Постановка проблеми. Актуальність вивчення глибинних передумов як механізмів організації та регуляції законотворчого процесу зумовила визначення та обґрунтування законотворчості як комплексної дослідницької проблеми. Зазначимо, що запропонований ракурс дослідження активизуватиме, насамперед, інтердисциплінарний спектр її розвідок, адже про таку затребуваність свідчатиме як теоретична, так і практична значущість проблеми законотворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована проблематика розглядатиметься як комплексна дослідницька сутність і вибудовуватиметься на ідеях як аналітичної психології, психології творчості, феноменології, соціальної психології та філософії, так і політології, соціології, державного управління, дисциплін правового циклу та інших (К. Юнг, Е. Гуссерль, В. Моляко, Д. Узнадзе, В. Ядов, Л. Сохань, Е. Афонін, О. Донченко, А. Мартинов, П. Крупкін, Ю. Романенко, Т. Вакулова, О. Шипунова, О. Радченко, С. Юшин, С. Алексєєв, В. Журавський, О. Зайчук, В. Ісаков, М. Козюбра, В. Копейчиков, О. Копиленко, І. Курас, М. Марченко, В. Нерсєсянц, О. Бабінова, О. Богачова та ін.). Отже, інтелектуальна традиція свідчить: дослідження запропонованої проблематики бачитимуться продуктивними насамперед у контексті інтердисциплінарного наукового досвіду.

Щодо фахових загальнотеоретичних та практичних розвідок законотворчості, законодавчого процесу, законодавчої техніки, нагадаймо, що значна увага вже приділялася їм у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених С.С. Алексєєва, В.С. Журавського, А.П. Зайця, О.В. Зайчука, В.Б. Ісакова, М.І. Козюбри, В.В. Копейчикова, О.Л. Копиленка, І.Ф. Кураса, М.Н. Марченка, В.С. Нерсєсянца, А.С. Піголкіна, П.М. Рабіновича, А.М. Ришелюка, С.В. Саса, О.Ф. Фрицького, Лон Л. Фуллера, В.М. Шаповала, М.Я. Швеця, С.В. Шевчука, Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика та інших.

Мета дослідження. Нагальним є завдання дослідження законотворчого процесу як цілісної структурно-функціональної системи, котра змогла б об'єктивно відобразити динаміку свого організаційного перебігу як упорядкованої раціональної діяльності, спрямованої на створення закону, де така діяльність розглядалася б насамперед як творчо-мисленнєва, отже, здійснювалася б як конструктивна, оцінювалася б як ефективна, і саме завдяки її комплексним розвідкам.

Запропонована тема статті бачиться особливо затребуваною в контексті нагальних проблем державного управління. Проте не маємо на меті здійснення досліджень організаційно-правових чи процедурних аспектів забезпечення законотворчого процесу в Україні. Наразі вже постало завдання вивчення операційно-мотиваційних механізмів як глибинних передумов його організації та регуляції, розвідки яких сприяли б системному вдосконаленню законотворчого процесу загалом. Позаяк законотворчий процес розумітимемо як системно-організовану цілісність у функціональній єдності її струк-

туруючих. Як відомо, такими структуруючими слугуватимуть не лише процедурні компоненти, як-то: законодавча ініціатива, обговорення законопроекту, ухвалення закону шляхом голосування та обнародування закону (офіційного його опублікування).

Зауважимо, що структурно-функціональні компоненти як процедурні бачаться зазвичай організаційними стадіями не стільки законотворчого процесу, а радше законодавчого. Зазначимо також, що комплексний (фундаментальний) забезпечення реалізації законотворчості полягатиме в органічній єдності насамперед таких головних його компонентів, як пізнання, діяльність, кінцевий результат, в організації котрих засадничим підходом до нормативного закріплення принципів, процедур та правил законотворчого процесу є саме творчий підхід.

Ось чому конструктивне вивчення законотворення ґрунтуватиметься на теоретико-методологічній основі не лише суто правової науки (нормативістського, порівняльно-правового методів, методу економічного аналізу права, методів юридичного процесу, юридичної семіотики, критичного методу та інших). Таким чином, основою ефективного розвитку законотворчого процесу, отже, і державної політики загалом, слугуватимуть нормативно закріплені та організаційно визначені правила й процедури, ґрунтовані насамперед на інтердисциплінарних наукових досягненнях. Ось чому проблема законотворчості бачиться насамперед проблемою комплексних досліджень.

Отже, наразі виходитимемо на розвідки структурно-функціональних чинників законотворчості як складної творчо-мисленнєвої діяльності. Зауважимо, що насамперед зважатимемо на вивчення мисленнєвих тенденцій як глибинних передумов її здійснення та вдосконалення. У запропонованому контексті розвідок проблема творення закону завжди бачитиметься комплексною. На нашу думку, такий ракурс її дослідження слугуватиме надійною науковою платформою і актуальних проблем державного управління, і проблеми державотворення загалом. Таким чином, головним теоретико-методологічним завданням бачитиметься комплексне дослідження процесу походження закон.

Виклад основного матеріалу. Законотворчість розумітимемо як складний мисленнєвий і водночас соціально значущий феномен та відмежовуватимемо його від законодавчого процесу як юридичного поняття, отже, і будь-якого юридичного процесу загалом. Нагадаймо, саме законодавчий процес є особливою процедурою ухвалення закону, котра структурується із певних стадій як самостійних, логічно завершених етапів та організаційно-технічних дій.

Проте зауважимо, що формування, зокрема, юридичного мотиву як державної волі щодо необхідності регулювання правовими нормами окремої групи або типу суспільних відносин у результаті аналізу фактичного становища політики, економіки, соціальної сфери тощо бачиться структурно-функціональною стадією радше законотворчості, ніж законодавчого процесу. Власне тому і надаватимемо такого значення саме глибинним передумовам її організації. Зауважимо: органи, організації й особи, що займаються виявленням потреби у законодавчому врегулюванні, не завжди можуть бути учасниками правових відносин, які створюють юридичний процес. Та і законодавчий процес перебігає у формах, суворо встановлених законами або парламентським регламентом.

Зауважимо, що законотворчість є розгалуженішим поняттям, ніж поняття законодавчого процесу, і не вичерпується власне лише процедурою створення законів, але охоплює всю діяльність як функціональну систему творення, отже зважає на оцінку його ефективності й можливе подальше раціональне коригування (зміну, доповнення тощо).

Власне, ось чому одним із завдань і бачиться аналіз глибинних механізмів організації законотворчого процесу як соціально значущого і водночас складного психологічного феномена, де мисленнєві тенденції відіграватимуть далєбі не останню роль, а радше навпаки. Адже ухвалення рішення щодо підготовки законопроекту

вже знаменуватиме початок законотворчого процесу. Суттєве значення законопроект має на початковому етапі.

Насамперед, значущою є низка таких організаційних питань: якою є його загальна спрямованість, як подано його головну ідею, наскільки він є затребуваним у контексті відображення реальних суспільних потреб тощо. Нагадаймо, що згідно із запропонованим до розробки законопроектом, попередньо складатиметься його концепція. Як відомо, зміст концепції відображає загальний зміст та головну ідею у структурованому плані законопроекту.

Таким чином, наукове обґрунтування концепції визначатиме термін його ухвалення, а також перевірятиме на якість та ефективність. Зауважимо, що насамперед концепція нормативного акту і свідчатиме про свою належність до певного ієрархічного рівня правової системи, що є особливо важливим на цьому етапі її формування. Доволі значущим бачиться питання в щодо того, хто саме бере участь у підготовці законопроекту.

Як свідчить юридична практика в Україні, зазвичай це спеціалісти міністерств і відомств. Отже, вони не повинні перебувати у полоні певних стереотипів правового мислення, адже це стає негативним наслідком самого результату, уникнення якого є неможливим. Позаяк офіційним автором неминуче залишатиметься відомство, загалом конкретні творці також будуть невідомі, тому і не нести відповідальності за свої рішення. Безумовно, поділятимемо думку, зокрема вчених-правників, що до самого процесу творення законів обов'язково повинні долучатися насамперед науково-дослідні творчі групи людей з конструктивним мисленням.

Отже, варто взяти до уваги практику європейських країн, де статус депутата парламенту не дозволяє займатися законотворчою діяльністю. Депутати працюють лише з готовим проектом, котрий створюється саме творчими спеціалістами-професіоналами, чого, на жаль, немає в Україні. Законотворча техніка інших країн свідчить про ухвалення, зокрема, і пакету (комплексу) необхідних документів з актуального питання.

Зауважимо, що така техніка також бачитиметься доцільною й у вітчизняній практиці. Хоча ми не маємо на меті достеменно говорити про процедурні моменти творення закону, проте зауважимо, що саме одночасна розробка комплексу документів від закону до інструкцій міністерств та відомств попереджала б, зокрема, про суперечливі нюанси, що можуть виникати в процесі застосування основного закону, насамперед за відсутності пояснювальних нормативних актів. Власне, сутність процедури полягає в тому, що сам етап обговорення проекту також повинен здійснюватися творчою робочою групою спеціалістів-експертів. Зауважимо, що лише комплексне дослідження проблемних питань законотворчого процесу зможе забезпечити цілісність та організаційну послідовність його здійснення. Зокрема, формування фундаментального підходу до структурно-функціональної організації законотворчого процесу як з додержанням принципів законотворчості, визначених юридичною наукою, так і із залученням інтердисциплінарного досвіду, насамперед для забезпечення законотворчого процесу як продуктивної мисленнєвої діяльності його суб'єктів, а також з використанням порівняльних досліджень і зарубіжного досвіду лише сприятиме конструктивній його організації.

Нагадаймо, наші права і свободи та їх гарантії, а також головні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України, де єдиним органом законодавчої влади є парламент – Верховна Рада України, і ухвалення законів належить до її повноважень. Отже, освіченість, творчо-мисленнєва активність, рівні інтелекту, правової культури і професійної підготовки суб'єктів законотворчого процесу, безумовно, лише свідчатимуть про їхню високу компетентність в організації та регуляції законотворчого процесу.

Законотворчість розглядатимемо як особливу творчо-мисленнєву діяльність. Ось чому так зважатимемо саме на глибинні передумови її організації.

Необхідно здійснити концептуальне уточнення психологічної сутності поняття «законотворчості», дослідивши насамперед праобразні передумови як детермінуючі чинники психічної активності суб'єктів законотворчого процесу. Зазначимо, що праобразними передумовами організації та регуляції законотворчості як особливої творчо-мисленнєвої діяльності слугуватимуть праобрази як вихідні структуровані форми досвіду суб'єктів законотворчого процесу. Досвід розумітимемо у широкому сенсі: від генетичної схильності – до будь-яких інформаційних повідомлень [1, с. 14–22].

Зауважимо, що праобрази здатні активізувати процес інтуїції, детермінуючи мисленнєві тенденції, що визначаються домінуючими мисленнєвими діями, які спрямовують потік мисленнєвого пошуку у необхідне (визначене) русло прискореного безпомилкового (достовірного) ухвалення рішення у створенні закону. Ось чому дослідження такого уявлення щодо здійснення творчих процесів побудоване з виходом на можливість та необхідність зважати саме на неусвідомлюване як структурно-функціональну компоненту організації законотворчого процесу. У нашому контексті розвідок праобраз слугує психічною детермінантою процесу творення та полегшує побудову асоціативних зв'язків, упорядковуючи інформацію, що зберігається у пам'яті.

Отже, праобраз як вихідна структурована форма досвіду у широкому його розумінні здатен до детермінації актуалізованої стратегії як домінуючої мисленнєвої тенденції в процесі законотворення. Адже будь-який вид мисленнєвої тенденції (аналогізування, комбінування, реконструювання) як переважаюча мисленнєва дія, також завжди підлягатиме детермінації з боку структурованих форм досвіду – праобразів [1, с. 14–22]. А така детермінована досвідом мисленнєва тенденція здатна детермінувати і процес з підготовки, планування та реалізації задуму, активуючи інтуїцію, отже, спрямовуючи потік мисленнєвого пошуку у прискорене, причому достовірне ухвалення рішення.

Наші міркування набуватимуть особливої актуальності в контексті стратегіального підходу до структурно-функціональної організації творчої діяльності, розробленого вітчизняним психологом В.О. Моляко, котрий пропонує оригінальне розуміння стратегії як психологічного регулятора, що не містить детального плану, не є методом або способом вирішення завдання, а бачиться індивідуалізованою мисленнєвою тенденцією особистості, проявом її психологічної готовності до дії, діяльності, взаємодії тощо [1, с. 14–22; 3].

Зазначимо: позаяк наростання кількості неадекватних спроб у самому процесі творення закону призводитиме до зниження ступеня усвідомлення дій, тоді в мисленнєвій організації законотворчого процесу безумовно активізуватиметься уява, де образний спосіб мислення почне домінувати. Отже, відбуватиметься актуалізація неусвідомлюваного в процесі мисленнєвого пошуку вирішення проблеми.

Саме такі питання сьогодні і спонукають нас до нового ракурсу вивчення законотворчості, у здійсненні котрої роль неусвідомлюваних установок бачиться неминучою.

Якщо ще з історії виникнення самого поняття «установка», вживалося воно у психології як термін лише для позначення психофізіологічної готовності організму реагувати на ті чи інші стимули. Отже, первинне його розуміння викликає радше асоціації з біхевіористськими схемами поведінки індивіда як концепціями щодо пояснення лише її особливостей (Дж. Уотсон, В. Хантер, К. Лешлі, Е. Торндайк, Б. Скіннер та ін.).

Що стосується концептуальної психологічної розробки цього поняття, вперше цей термін з'являється в експериментальній німецькій психології наприкінці XIX сторіччя. Саме німецьким дослідником Л. Ланге він і був запропонований для вживання у якомога розгалуженішому його розумінні. Якраз упродовж своїх довготривалих лабораторних експериментів Л. Ланге, а згодом Г. Мюллер і Т. Шуман віднайшли

таку його закономірність: у процесі періодичного повторення однорідних дій к людини формується певна схильність як готовність до сприймання та реагування на конкретну зовнішню ситуацію. Власне, саме тоді за цим терміном і закріпилося значення «установка». Згодом Г. Еббінгауз починає його пов'язувати уже з психічними станами індивіда, що активізуються в процесі здійснення ним будь-якої дії.

Ще варто згадати, що на початку ХХ сторіччя поняття «установка» почало використовуватися і в інших царинах сучасної психології, зокрема у різноманітних варіантах глибинної психології. Власне, як переконливо зауважує В.М. Лейбін, саме у К.Г. Юнга це поняття і представлене значущим, насамперед для розкриття складних явищ людської душі й психічних станів людини, під впливом яких і формуються певні типи її поведінки [2].

Варто зазначити, що у сучасній експериментальній психології, де зазвичай вимірюється швидкість реакцій досліджуваних респондентів на окремі стимули-ситуації, саме у такому контексті здебільшого в використовувалося поняття «установка».

Проте зауважимо, що саме у психоаналітичній літературі згадується, що засадничим уявленням теорії психологічних типів К.Г. Юнга і стало уявлення про психічну установку (екстравертна та інтровертна установка) [5]. Власне, варто зазначити, що проблема установки, з позицій аналітичної психології К.Г. Юнга, бачиться набагато загадковішою, насамперед завдяки його «архетипам» та теорії «колективного несвідомого». І радше не юнганська класифікація психологічних типів дає нам підґрунтя для міркувань про неусвідомлювані установки як комплексні структури, а вочевидь дещо інше. Нагадаймо, що саме поняття «архетип» К.Г. Юнг і пропонує як інваріантну компоненту колективного несвідомого.

Архетипи як структурні образи колективного несвідомого мають здатність «втілюватися» як усталені патерни поведінки, отже, незалежно від психологічних типів (екстраверт/інтроверт та ін.). Радше архетип здатний до активації залежно від прояву тієї чи іншої актуалізованої форми (за К.Г. Юнгом – Самість, Персона, Тінь, Аніма/Анімус та ін.) як неусвідомлюваної спрямованості індивіда на реалізацію мети (задоволення потреби), готовності до дії та сприймання й навіть подекуди завдяки психічній енергії лібідо [4].

Якщо така енергія спонтанно спрямовуватиме розвиток індивіда, допомагатиме йому проявити себе як неповторну індивідуальність, розкрити свій потенціал до повного самоздійснення, тоді вона і виконуватиме роль саме психічного енергетичного імпульсу – рушійної сили його розвитку.

Наше дослідження в концептуальному плані ґрунтується на розвідках неусвідомлюваних установок суб'єкта законотворчого процесу як глибинних передумов його організації та регуляції.

У такому контексті міркувань особливо актуальним бачиться вчення про установку, що об'єднує як свідому, так і несвідому царини психічного, запропоноване радянським психологом Д.М. Узнадзе, а незабаром вже продовжене такими його послідовниками, як Т.Т. Іосебадзе, Т.Ш. Іосебадзе, Ш.О. Надірашвілі, О.С. Прангішвілі, І.Т. Бжалава, Ф.В. Бассін, А.С. Шерозія, В.Г. Норахідзе та інші. Власне, саме вони і виокремили принцип установки як цілісну модифікацію суб'єкта, його спонтанну і неспонтанну готовність сприймати дійсність і діяти певним чином.

Проте у запропонованому контексті неусвідомлювані установки суб'єкта розглядатимемо як комплексну багаторівневу систему – усталену диспозиційну структуру його психічного. Глибинні чинники активізуватимуться як комплекс установок з енергетичним позитивним імпульсом (конструююча установка) лише тоді, коли контекстуальна детермінація їх внутрішніх змістів провокуватиме одностайну актуалізацію неусвідомлюваних установок суб'єкта як його усталену регулюючу диспозиційну структуру. Власне тоді такий складний процес активації глибинних змістів психічного неминуче потребуватиме ще і регулюючої участі структурованої

установки як юридичного мотиву (державної волі), особливої смислової детермінанти законотворчого процесу, наповненої певним конструюючим сенсом.

Зазначимо, що саме під впливом детермінуючої участі неусвідомлюваного установки як комплексної конструюючої компоненти й активізуватиметься психічна активність суб'єкта як його творча здатність.

Тепер прослідкуймо процес активації глибинних змістів психічного на прикладі архетипної об'єктивації глибинної установки як диспозиційної структури у законотворчому процесі. Архетипна об'єктивація глибинної установки як диспозиційної структури суб'єкта в процесі його творчої діяльності – це об'єктивація Вищої духовної потреби. Процес об'єктивації потреби спостерігатимемо через так звану «ланцюгову реакцію» активізації творчої потреби учасників законотворчого процесу як творців культурних цінностей, отже як творців закону, визнаного ціннісним вже у процесі його випробування, власного відчуття як істинного знання, і насамперед завдяки актуалізації комплексної диспозиції. Архетипна об'єктивація глибинної установки суб'єкта в структурі законотворчого процесу – це об'єктивація його Вищої духовної потреби як творця культурних цінностей. Власне такий процес спостереження об'єктивації потреби через актуалізований системний комплекс установок, насамперед у його законотворчій діяльності, і називатимемо самим актом об'єктивації творчої потреби суб'єкта як його Вищої духовної потреби, потреби творця закону, визнаного ціннісним.

Нагадаймо, що сама система ціннісних орієнтацій формується на основі уніфікації вищих індивідуальних і соціальних потреб людини. Важливим є її спосіб життя, в якому спроможні реалізовуватися соціальні й індивідуальні цінності як Вища духовна потреба. Насамперед, задоволення Духовної потреби – це успішна ідентифікація особистості із соціумом.

Якщо регуляція соціальної поведінки особистості ґрунтується на ієрархічно розташованих структурних рівнях її поведінки (за В.О. Ядовим) [6], тоді і найважливіша регулююча функція диспозиційної системи творчої особистості полягатиме в уніфікації її неусвідомлюваних установок у процесі законотворчої діяльності, отже актуалізації глибинного установки як її потенціалу. Особливо актуальною в контексті наших міркувань є думка В.О. Ядова щодо диспозиційної регуляції соціальної поведінки як диспозиційної мотивації, тобто механізму, здатного забезпечити формування мети на спрямованість різноманітних станів готовності до поведінки, причому регуляція соціальної поведінки розглядається в контексті всієї диспозиційної системи особистості [6].

Таким чином, ціннісна орієнтація як актуальна диспозиція творця закону – вищий рівень диспозиційної ієрархії, Вища духовна потреба. Це його стратегіальна диспозиція – комплекс уніфікованих установок як внутрішня схема майбутньої дії. Переконані, саме такому рівню як глибинному регулюючому механізмові і належатиме вирішальна роль в організації законотворчого процесу!

Диспозиція суб'єктів законотворчого процесу розумітиметься нами як миттєва їх готовність до дії, вроджена (психофізіологічна) здатність до творчо-мисленневої активності, як синтетична характеристика їхніх дій. Саме таку готовність і розглядатимемо як синтетичну чуттєвість. Диспозиція творчого акту – актуалізація елементів очікування як з боку творця (того, хто творить закон), так і з боку потенційного випробовуваного, так званого майбутнього споживача (того, для кого він творить). Важливою функцією психічної регуляції їхньої взаємодії слугуватиме стратегіальна дія. Стратегіальна дія – це результат вибору, згідно з домінуючою стратегією як мисленневою тенденцією, спрямованою на аналіз майбутньої дії.

Зауважимо, що диспозиція суб'єкта як його психічний стан синтетичної готовності до дії (усталена внутрішня форма досвіду) має універсальну здатність до активності.

Стратегіальна диспозиція в законотворчій діяльності розумітиметься як система диспозицій, вища актуалізована форма психічного самого творця закону як стратега!

Загалом, стратегіальна диспозиція як синтетична готовність до дії спрямована на досягнення (здійснення) довгоочікуваної мети. Таким чином, законотворчість, мотивована глибинною стратегією як комплексом диспозицій, сприятиме функціональній структуризації перебігу законотворчого процесу загалом.

Отже, особливо значущим є процес активації неусвідомлених установок як стратегіальних диспозицій творця. Такий комплексний енергетичний імпульс спрямовано на продуктивну активність як продуктивну законотворчість, адже психічна енергія, що акумулюється в надрах прадосвіду як його вихідна структурована форма, слугуватиме позитивним імпульсом, здатним до стимулюючої обопільної участі свідомого і несвідомого як взаємно обумовлених регулюючих рівнів психічного в процесі диспозиційної об'єктивації потреби як ціннісної орієнтації творця закону.

Таким чином, особливо затребуваним бачиться сьогодні методологічний пошук структурно-функціональних закономірностей активації та регуляції глибинних змістів установок як структурованої схеми диспозицій суб'єктів законотворчого процесу.

Проте не забуваймо, що для ґрунтовного вивчення передумов законотворення в контексті стратегіального підходу (ми завдячуємо вищезгаданій методології В.О. Моляко – як узагальнюючій, так і концептуально обумовленій), завжди необхідно брати до уваги як саму чуттєву форму відображення об'єктивного світу в свідомості людини, так і чуттєву компоненту раціональної форми відображення світу, причому як обидві структурно-функціональні взаємно обумовлені детерміновані форми праобразу в процесі перцептивного конструювання образу – процесі творення закону. Адже лише їх обопільна регулююча участь у стратегіальній організації законотворчого процесу є тією неминучою участю, насамперед завдяки осмисленню та уточненню, в процесі деталізації й конкретизації чуттєвої компоненти раціональної форми понятійного образу. І неминуче – через пошук та віднайдення так званого декодованого об'єкта як адекватного аналога, проте як з допомогою згорнутої мисленнєвої дії інтуїтивного аналогізування, так і за допомогою комбінованого (раціонально-інтуїтивного) способу аналізу.

Таким чином, мисленнєвий пошук істинного еквівалента майбутнього рішення в процесі законотворення детермінується праобразами як вихідними структурованими формами досвіду у широкому його розумінні, причому праобразні передумови законотворчого процесу мають здатність до активізації вищої психічної функції – інтуїції. Участь такої функції полягатиме у змістовому наповненні праобразу, що актуалізуватиметься завдяки генерації суб'єктивних сенсів, які через аналіз і синтез породжуватимуть взаємодію похідних утворень (модифікованих образів), здатних до нової смислової репрезентації конкретного рішення як цілісного структурованого змісту – закону.

Отже, процес праобразної детермінації мисленнєвих стратегій законотворчого процесу спробуємо гіпотетично відтворити з допомогою наступної формули.

ПРАОБРАЗ (асоціативний аналог у структурі передуючого розуміння) – МОДИФІКОВАНИЙ ОБРАЗ (генерація суб'єктивних сенсів на основі домінуючої мисленнєвої тенденції, детермінованої вихідним змістом праобразу) – ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ (спонтанний акт психічного моделювання репрезентативних сенсів у конкретний образ цілісного розуміння як результат перцептивної діяльності).

Що стосується регулятивного впливу на процес інтуїції, його також можна відтворити з допомогою наступної гіпотетичної формули.

ПРАОБРАЗ – МОДИФІКОВАНИЙ ОБРАЗ (генерація суб'єктивних сенсів, на основі аналізу і синтезу залежно від домінуючої мисленнєвої тенденції, детермінованої вихідним змістом праобразу) – ОБРАЗ-РІШЕННЯ.

Висновки. На нашу думку, такі гіпотетичні формули можуть бачитися універсальними, тобто застосовуватися як потенційна модель організації будь-якої предметної діяльності. Отже, праобрази слугуватимуть вихідними структуровани-

ми формами досвіду, здатними активізувати інтуїцію, детермінуючи стратегіальні тенденції, що спрямовуватимуть потік мисленнєвого пошуку в неусвідомлюване, спонтанне, прискорене, проте адекватне і точне, неминуче достовірне ухвалення рішення.

Неусвідомлюване – це глибинні структуровані змісти психічного, що акумулюються в установці, спроможні активізуватися у творчо-мисленнєвій діяльності. Неусвідомлюване бачиться глибинним чинником активізації інтуїції, здатної інтегрувати структуровані форми досвіду у вирішенні завдання. Інтуїція – це психічна функція, що актуалізує структуровані змісти психічного як змістові утворення й завдяки аналізу та синтезу здатна до генерації суб'єктивних сенсів як глибинних чинників актуалізації досвіду, відтвореного у новому рішенні. Породження задуму передбачає актуалізацію вихідних структурованих форм досвіду – праобразів і пов'язане з ними як праобразними передумовами організації та регуляції творчо-мисленнєвої діяльності загалом.

Інтуїція здатна проявлятися на всіх етапах мисленнєвої організації законотворчого процесу: на етапі розуміння умови завдання, етапі створення задуму як образу-проекту вирішення та етапі реалізації творчого задуму як образу-рішення завдання. Отже, функціональна роль інтуїції полягатиме у змістовому наповненні праобразу, що актуалізуватиметься завдяки генерації суб'єктивних сенсів, які через аналіз і синтез породжуватимуть взаємодію похідних утворень (модифікованих образів), здатних до нової смислової репрезентації у вигляді структурованого образу як образу-рішення.

Праобрази бачаться вихідними структурованими формами досвіду, здатними активізувати процес інтуїції, детермінуючи стратегіальні тенденції, які спрямовують потік мисленнєвого пошуку у необхідне (визначене) русло прискореного безпомилкового (достовірного) ухвалення рішення у вирішенні проблеми. Творча активність суб'єктів визначатиметься системою (комплексом) їх диспозицій як єдиною стратегіальною диспозицією, що інтегруватиме у своїй сукупності складну багаторівневу структуру. Стратегіальна диспозиція як стан синтетичної готовності до дії, ґрунтована на праобразних засадах, має універсальну здатність до творчої активності як комплексна система диспозицій. Стратегіальна диспозиція як чуттєва форма досвіду – це комбінація двох або декількох фрагментарних, проте фундаментальних структурованих (усталених) емоцій як образів-переживань, здатних за певних умов актуалізуватися одночасно або у тій чи іншій послідовності та взаємодіяти у такий спосіб, що всі диспозиції сприйматимуться комплексно (як цілісна стратегіальна диспозиція). Структуровані образи-переживання бачаться праобразними передумовами організації та регуляції законотворчого процесу. Структурована диспозиція слугуватиме чинником смислової репрезентації нового образу як образу-рішення.

Вихідна форма досвіду розглядатиметься як динамічна, поліфункціональна залежно від своєї конкретної актуалізованої форми, отже, і детермінуюча функція породження задуму у мисленнєвому процесі творення закону. Праобраз моделюється як сукупність взаємопов'язаних структурно-функціональних елементів як автономних вихідних форм досвіду.

Фундаментальна основа праобразу характеризує його елементи та функції, а також їхні різнопорядкові властивості й відношення, що належать до самої структури праобразу. Частково така основа викривається стратегіальним моделюванням самого праобразу з допомогою детермінуючої функції та актуалізованої мисленнєвої дії як домінуючої стратегіальної тенденції, також детермінованої, проте вже вихідною формою праобразу.

Репрезентативна компонента праобразу містить модифіковані образи з уніфікованими індивідуальними сенсами як новоутвореними образами з допомогою

засобів їх репрезентації (зокрема, чуттєвої тканини) як нових об'єктів (структурованих чуттєвих елементів) у системі досвіду та функціонує з допомогою інтуїції. Інтуїція бачиться своєрідною вищою стратегіальною функцією, що має змогу здійснити організацію та регуляцію змістової структури та процедури досвіду, які аналогізуватимуться зі структурно-функціональними компонентами вихідних форм праобразу.

Запропонована концепція праобразних передумов законотворчої діяльності (причому на всіх етапах її мисленнєвої організації) охоплює різноманітні модифікації новоутворених образів, генеруючи індивідуальні сенси образів з допомогою їх чуттєвої «тканини» (переживання як чуттєвої «тканини» образу), апелюючи згодом до універсального значення як майбутнього образу-рішення. Поширено уявлення щодо структурно-функціональних відношень між формами досвіду і домінуючими мисленнєвими діями.

Зокрема, йдеться про визначення та суворе домінування тих чи інших стратегій (комбінування, аналогізування, реконструювання) в момент здогадок як різновидів спонтанного як інтуїтивного способу пізнання, а згодом і переконання у достовірності результату як кінцевого етапу творення – етапу прозріння.

Думається, стратегіальна модель праобразу як диспозиційна модель творчомисленнєвої діяльності надаватиме методологічні можливості розробки нових напрямів у царині законотворення, пов'язані зі стратегіальним як феноменологічно орієнтованим поворотом щодо розуміння ролі неусвідомлюваних установок в організації законотворчого процесу.

Таким чином, побудова стратегіальної моделі праобразу бачитиметься дієвим засобом дослідження актуалізації мисленнєвих стратегій як домінуючих тенденцій організації та регуляції не лише законотворчої діяльності, позаяк матиме змогу слугувати і потенційно універсальною методологічною платформою вивчення неусвідомлюваних установок як глибинних структурно-функціональних механізмів регуляції творчих процесів загалом.

Список літератури:

1. Боровицька О.М. Архетип як чинник стратегіальної регуляції державного управління / О.М. Боровицька // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук державного управління. – Харків, 2013. – Спеціальний випуск. – С. 14–22.
 2. Лейбін В.М. Психоанализ и философия неопрейдизма / В.М. Лейбін. – М., 1977.
 3. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко. – К., 2007. – 388 с.
 4. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг. – М., 1994.
 5. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – Минск, 1998.
- Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В.А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – 369 с.

**ВАЛЕВСЬКИЙ
Олексій,
VALEVSKYI
Oleksii,**

доктор наук з державного управління, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, м. Київ.

Анотація:
Аналізуються архетипи культурної політики як ціннісної основи модернізації українського суспільства. Визначаються пріоритети культурної політики в стратегії модернізації суспільства. Доводиться актуальність створення інституційних засад інноваційної культурної політики. Визначаються заходи, спрямовані на реформу культурної сфери.

Ключові слова:
культурна політика, модернізація, реформи в Україні.

УДК 321. 01

Олексій ВАЛЕВСЬКИЙ

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Упродовж усіх років державної незалежності в полі зору українських політиків здебільшого перебували проблеми трансформації економіки й розвитку державних інститутів, тоді як сфері культури не приділялось пріоритетного значення. Водночас сьогодні немає підстав стверджувати, що політика модернізації досягла успіху. Для нинішнього українського суспільства є характерними такі явища, як бідність, збільшення олігархізації економіки, корупція, деіндустріалізація. Упродовж двох десятиліть трансформації не вдалося відродити економічний потенціал. За підрахунками нинішній ВВП України становить близько 70 % від ВВП УРСР [1; с. 39–49; 2].

Одна із причин невдач модернізації українського суспільства полягає в тому, що не приділялось належної уваги необхідності реформувати культурну політику. Трансформація посттоталітарного суспільства не дала очікуваного результату, бо неефективна культурна політика не змогла сформувати в громадській свідомості установки на інноваційний розвиток. Доводиться констатувати, що і нині у політичного класу відсутнє стратегічне бачення значення культури для успіху реалізації модернізаційних проектів.

Ігнорування проблем культурного розвитку призвело до виникнення так званого феномену культурної пастки, в яку потрапили стратегії модернізації українського суспільства. Його зміст полягає в тому, що без упровадження змін у культурній сфері неможливі успішні трансформації в суспільстві. Реформатори пропонували нову систему соціально-економічних відносин, однак або посттоталітарне суспільство, поділяючи стару систему цінностей, не сприймало зміни, або ж реалізація ліберальних доктрин мала протилежні наслідки. Культурна пастка – це ситуація, коли згубні та зужиті ціннісні установки стають стійкими нормами життя, котрі роблять будь-яку стратегію модернізації неефективною.

Метою статті є доведення того, що динамічний розвиток культури має ключове значення для успішної модернізації України. Потрібно відмовитися від хибної точки зору, що успіх реформ лежить тільки в економічній та соціальній площині. Успішною трансформація може бути лише тоді, коли супроводжується ефективною політикою держави в духовній і культурній сфері. Саме усвідомлення цього і бракувало українським політикам, які помилково пов'язували мету модернізації тільки зі збільшенням матеріального споживання або з формуванням інститутів, притаманних сучасному капіталістичному суспільству.

Пріоритети культурної політики в стратегії модернізації суспільства повинні пов'язуватися із необхідністю розвитку креативного потенціалу нації, створення умов для формування творчого середовища та нових форм суспільної організації (Під культурною політикою у вузькому сенсі пропонується розуміти діяльність щодо збереження, розвитку та розповсюдження культурного надбання, а також підтримку функціонування закладів та організацій, котрі належать до сфери культури. Таке поняття культурної політики пов'язується зі сферою компетенції Міністерства культури. У цій публікації по-

няття культурної політики використовується в широкому сенсі – як активність, спрямована на створення ціннісної та світоглядної матриці діяльності. У такому аспекті культурна політика виступає чинником модернізації українського суспільства. Культурна політика відтворює ціннісні установки, котрі детермінують поведінку людей та орієнтації громадської думки. Таким чином, культурна політика розуміється як творення ціннісних засад модернізації, тобто як формування нових соціальних установок, які сприяють розвитку творчого середовища і розкриттю інноваційного потенціалу суспільства.).

Виклад основного матеріалу. Упродовж усіх років державної незалежності в культурній сфері здійснювалися трансформації, які супроводжували перехід від авторитаризму до плюралістичного суспільства. У результаті цих змін культура позбавилася негативних рис радянського зразка. Водночас накопичувалися і негативні явища. Зокрема, слід вказати такі:

- надмірна комерціалізація культурної діяльності і, як наслідок, недоступність культурних благ для широких верств населення;

- порочна практика використання правлячими політичними угрупованнями закладів культури і творчих колективів у своїх цілях, зокрема з метою зміцнення власного іміджу;

- проблеми розвитку культури здебільшого перебували на периферії уваги управлінців, і це призвело до того, що культурна сфера не отримувала належної підтримки з боку органів влади, бюджетне фінансування відбувалося за так званим залишковим принципом;

- відсутність цивілізованого лобізму інтересів культурної сфери у центральних органах влади; зокрема, це стосується парламенту – незважаючи на присутність у депутатському корпусі представників творчої інтелігенції, вона не змогла консолидовано просувати інтереси розвитку культури у законодавчій діяльності, як наслідок – нормативно-правове забезпечення культурної сфери залишається фрагментарним;

- за останні десятиріччя не вдалося сформувати належний рівень менеджменту: кадрова політика була непрозорою, призначення на керівні посади відбувалося здебільшого на позаконкурсній основі, чинники професіоналізму не були вирішальними мотивами у кадровій політиці; в результаті в органах управління закладами культури утвердилася низька ефективність менеджменту та бюрократизм;

- серйозною проблемою є низький рівень соціальної привабливості труда працівників закладів культури – рівень їхньої заробітної плати хронічно відстає від середнього по країні; так, якщо за даними Держстату середня заробітна плата в 2013 р. становила 3,265 грн., то для працівників бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури цей показник складав всього 2,739 грн.; низький рівень заробітних плат і соціальна незахищеність заважають притоку якісних фахівців та досвідчених менеджерів у сферу культури;

Аналіз негативних тенденцій, які супроводжували транзит українського суспільства від авторитарної моделі до демократичної, показує, що їх причину необхідно шукати передусім у сфері культурних і гуманітарних цінностей. До цих пір залишаються слабо актуалізованими пошуки світоглядних орієнтирів розвитку держави і суспільства. Поза увагою залишається визначення конкретних інституційних та соціокультурних перетворень, які мають забезпечувати цей розвиток. На жаль, творці державної політики не звертають увагу на те, що успішна модернізація суспільства залежить від стійкого культурного розвитку, а також від створення інституційних та правових засад інноваційної культурної політики. У цьому випадку під цим поняттям розуміється використання новітніх досягнень науково-технічної сфери та управлінської діяльності у створенні й розповсюдженні культурних благ з метою підвищення соціально-економічного потенціалу суспільства.

В умовах економічної кризи і низької конкурентноздатності економіки очевидно, що інноваційна діяльність у гуманітарній сфері має стати національним пріоритетом розвитку України.

В українському суспільстві існує неабиякий потенціал лояльного ставлення до модернізації. Такий висновок можна зробити, зокрема, на підставі результатів дослідження поведінкових стратегій населення, які поділяються на стратегії опанування (прагнення активно вирішувати життєві проблеми), пристосування та уникання (втеча від проблем). Як показують дослідження Інституту соціології НАН України, група із стратегією опанування становить 16 % респондентів, пристосування – 27 %, уникання – 32 %, а 25 % респондентів – із не визначеною життєвою стратегією [3]. При цьому умовна група тих респондентів, хто опановує ситуацію, між 2003-м і 2007-м роками зросла вдвічі (від 8 % до 16 %) і потім кількісно майже не змінювалася.

Наявність доволі великої частки людей, котрі дотримуються активної життєвої стратегії, доводить, що в українському суспільстві зберігається досить сильний реформаторський потенціал. Ці люди готові до активної діяльності та вирішення життєвих проблем. Вони є потенційними прихильниками ідеології модернізації суспільства.

Серед стратегічних орієнтирів формування культурної політики як ціннісного фундаменту реформ, по-перше, необхідно вказати на фундаментальну проблему, яка зберігає актуальність упродовж усіх років державної незалежності, – це криза ідентичності. Завдання полягає в тому, щоб проект культурної політики був здатен інтегрувати широке коло ментальних феноменів: етичні норми, світоглядні установки, політичні цілі й релігійну апологетику, які стали б засадами для ідентичності української нації в сучасному глобальному світі.

Важливим напрямом культурної політики є внесення змін у ціннісні установки суспільної свідомості. Упродовж останніх десятиріч у суспільній свідомості стверджувалися зазвичай споживацькі цінності. Підвищення рівня споживання за мовчазною згодою вважалось критерієм успіху функціонування державних органів влади. Водночас за умов незавершеної національно-державної ідентичності набувають популярності установки, привнесені ззовні засобами масової комунікації. Як правило, їх створено зарубіжною індустрією масової культури і спрямовано на підтримку споживацького світогляду. Культурна і гуманітарна практика в Україні дотепер не змогла ефективно протистояти зазначеним негативним тенденціям.

Без кардинальних змін у сфері цінностей українське суспільство не має шансів на успішну модернізацію. Зокрема, необхідним є формування нової парадигми гуманітарного розвитку, яка полягає у відмові від ідеології споживання й утвердженні нових цінностей гармонії індивідуального та державного. Створення нових гуманітарних та культурних орієнтирів стане запорукою успішної модернізації України. Орієнтація на прогрес, відкритість до інновацій, готовність до критичного осмислення усталених суспільних відносин – це культурні установки, які є базисом успіху модернізації. Ціннісну альтернативу ідеології споживання може скласти розвиток етичної, екологічної та правової свідомості.

Розвиток інноваційної культури повинен стати засадничою складовою стратегії реформ. Специфікою цього типу культури є те, що вона визнає базовими цінностями процес оновлення суспільства і творчу самореалізацію особистості. Сенс цього типу культури полягає в тому, що розвиток і нововведення визнаються головними цінностями у самосвідомості людини.

Пріоритетом становлення інноваційної культури є проблеми, пов'язані з індивідуальною творчою діяльністю, зокрема забезпечення економічного, соціального та гуманітарного розвитку за рахунок створення креативного середовища і розкриття потенціалу творчих особистостей.

Поняття «інноваційна культура» означає готовність (лояльність) суспільства та його інститутів до сприйняття нового, а також спроможність брати участь у запровадженні новаций. Інноваційна культура перешкоджає поширенню застарілих та відсталих форм суспільної організації. Висока інноваційна культура підтримує в суспільстві процеси оновлення й сприяє їх неминучості.

У сучасному глобальному світі можуть благополучно розвиватися лише держави, які опираються на інноваційну культуру, тому її необхідно розглядати як стратегічний ресурс, від якого залежить розвиток суспільства.

У 2005 році українськими науковцями була схвалена декларація «Ноосфера та інноваційна культура суспільства» [4, с. 321–323], в якій ідеться про те, що інноваційна культура українського суспільства в порівнянні з розвинутими країнами Європи та світу перебуває на низькому рівні. Одна з причин – «Відсутній єдиний підхід до формування в Україні системи інноваційної культури, зокрема не приділяється належної уваги світоглядним процесам, впливу інноваційної культури на гуманітарні сфери науки, розвиток духовної спадщини нації» [4, с. 323].

Нині Україна фактично позбавлена тих засобів, які могли б забезпечити успіх у межах традиційної парадигми модернізації. Уже не достатньо, щоб успіх реформ пов'язувався винятково зі збільшенням кількісних соціально-економічних показників. Успішна модернізація України стає можливою в умовах, коли ініціаторам реформ вдасться вийти з описаної вище «культурної пастки» і сконцентрувати увагу на проблемах розвитку інноваційної культури. Це, зокрема, означає відмову від розуміння людини винятково як сили, що виробляє товари та послуги, й визнання її суб'єктом, який продукує нові цінності та знання.

Україна має неабиякі шанси для забезпечення стабільного розвитку й проведення успішної модернізації. Інноваційний прорив цілком можливий за рахунок розвитку культурної політики, коли впровадження новітніх виробничих технологій та управлінських рішень будуть підкріплені цінностями, спрямованими на розвиток і модернізацію. Для прихильників політики реформ актуальною є підтримка тих сфер культури, які здатні впливати на розвиток економіки й управління. У цьому контексті інноваційну культуру можна розглядати як важливий ціннісний ресурс суспільства. Цей тип культури визначає орієнтацію свідомості на інновації, які реалізуються в практичних навичках і поведінкових стратегіях. Інноваційна культура також визначає розвиток корпоративних відносин, соціальну відповідальність бізнесу та формування новітніх управлінських технологій.

Питання розвитку інновацій постійно перебувають у полі зору науковців та політиків. Зокрема, варто відзначити ухвалену Кабінетом Міністрів України в 2012 році Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері [5]. У Концепції визначається широкий діапазон формування інноваційної культури – від сфери освіти до підвищення кваліфікації фахівців із питань інноваційного менеджменту.

Водночас цей напрямок роботи потребує доповнення гуманітарними чинниками, позаяк у Концепції не згадується необхідність розвитку ціннісних і мотиваційних аспектів. Тому державні інститути, до компетенції яких належить управління культурною сферою, не згадуються серед виконавців цієї Концепції. Міністерством культури України було підготовлено ґрунтовний проект «Концепції Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009–2013 роки», котрий так і не був затверджений Урядом [6]. Очевидно, що реалії сьогодення змушують розпочати роботу над створенням оновленого програмного документа, який би визначав стратегію інноваційного розвитку української культури.

Важливою складовою культурної політики є завдання забезпечення взаємозв'язку інноваційного та національного типів культури. Інновації часто суперечать традиціям, позаяк вони спрямовані на руйнування усталених моделей суспільних відносин та способу життя. Водночас традиції можуть виконувати функції захисту від непродуманих та волонтаристських новацій, реалізація яких призводить до руйнівних наслідків.

Однак не всі країни здатні сформувати інноваційну культуру, а отже і генерувати нові форми соціальної організації. Чимало з них не спромоглося на це й перебуває у полоні традиційного консерватизму. Здатність до інновацій, власне, і лежить в основі демаркації між розвинутими суспільствами і тими, що розвиваються. Цей висновок

змушує звернути увагу на специфіку зв'язку між інноваціями і традиціями. Вміння оптимально використовувати надбання національної самобутності в процесі модернізації є засадничим чинником інноваційної культури. Історія дає чимало прикладів успішного вирішення цієї складної проблеми. Зокрема, в цьому плані корисним є досвід Японії, де національні традиції, котрі ревно зберігаються, допомагали успішному технологічному прогресу.

Для українського суспільства важливою є відмова від застарілих установок, що залишилися від радянського минулого, й адаптація до сучасних європейських цінностей суспільного устрою. Втім, це завдання має більш фундаментальне значення: необхідно знайти унікальну формулу гармонії між національними традиціями, що створюють самобутність українського народу, та інноваціями, які є характерними для постіндустріального суспільства. Прихильникам реформ необхідно брати до уваги архетипи, що формують національну ідентичність, для того щоб «вбудувати» їх у процеси соціально-економічних трансформацій.

На сьогодні доводиться констатувати, що українська управлінська еліта і політичний клас є інертними і такими, що дуже важко сприймають новації. Боротьба з цією інертністю має стати метою предметом культуротворчої роботи на найближче майбутнє.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Державна культурна політика в Україні реалізується без чітко визначених пріоритетів, які б відповідали викликам XXI століття. У проєктах модернізації українського суспільства культурній сфері не надається належної уваги. Культурна сфера внаслідок відсутності належних правових умов залишається непривабливою для залучення недержавних фінансових ресурсів. Потрібні зміни в управлінні закладами культури, зокрема опанування середньою ланкою бюрократичного апарату новітніми менеджерськими технологіями.

2. Перед управлінським середовищем стоїть фундаментальна проблема осмислення ролі культурної політики в стратегії реформ. Політикам необхідно відмовитись від розуміння ефективності реформ лише як синоніму збільшення матеріального споживання. У середовищі управлінської еліти необхідно змінити ставлення до сфери культури, щоб її перестали сприймати як соціально витратний «неліквід». Необхідно донести представникам цього середовища установку, що культура – це важливий чинник піднесення національної економіки, зокрема її інноваційного потенціалу. Державні діячі повинні усвідомити, що культура є такою ж самою важливою складовою модернізації, як і економічна політика.

3. Очевидною є необхідність розробки Стратегії державної культурної політики, яка б відповідала викликам XXI століття. Ідеологія цієї Стратегії має виходити з того, що культура є фундаментом, який визначає зміст модернізації українського суспільства. У цьому документі повинні бути сформульовані концептуальні засади державної політики в розвитку інноваційної діяльності в сфері культури. Стратегія має виходити з того, що інноваційна культура є важливим ресурсом суспільства. Установки на прогрес, відкритість до інновацій, готовність до критичного осмислення усталених суспільних відносин – це культурні установки, які є базисом успіху модернізації. Зазначена Стратегія повинна визначити шляхи реалізації інноваційного типу культури у практичних навичках, поведінкових стратегіях, розвитку корпоративних відносин, сфері соціальної відповідальності бізнесу та формуванні новітніх управлінських технологій.

Реалізація цієї Стратегії має передбачати, з одного боку, становлення цілісного національного культурного простору, наповненого конкурентоспроможним культурним продуктом, з іншого боку, збереження культурної спадщини як ресурсу консолідації та духовного поступу суспільства.

4. Критеріями ефективності інноваційної діяльності в сфері культури повинно бути, передусім, зростання конкурентноздатності українського культурного продукту. Цього можна досягти за рахунок використання у роботі закладів культури но-

вітніх інформаційних та управлінських технологій. Важливим критерієм має бути підвищення економічної самодостатності закладів культури. Цієї мети можна досягти за рахунок використання сучасних маркетингових технологій, а також створення сприятливих умов для залучення спонсорських ресурсів. Необхідно підвищити кваліфікацію керівників і співробітників закладів культури у сфері управління інноваційною діяльністю. Першочергово це стосується вміння впроваджувати у роботу закладів культури нові організаційні, технологічні та маркетингові технології.

5. Потрібно стимулювати наукові дослідження у напрямку осмислення змісту інновацій у сфері культури. Зокрема, необхідними є визначення конкретних форм і формулювання чітких критеріїв інноваційної культурної діяльності. Результатом цієї роботи повинна стати розробка державних цільових програм інноваційного розвитку окремих сфер культури.

Необхідно побудувати культурну політику, яка б створювала умови для формування творчого середовища і забезпечувала розвиток креативного потенціалу країни.

Література:

1. Валевський О. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління : спеціальний випуск. – Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2012. – 312 с.
2. Валевський О. Аналіз причин невдач реалізації реформ в Україні [Електронний ресурс] / О. Валевський // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Valevskiy.pdf>.
3. Перспективи модернізації в Україні і тенденції змін суспільної свідомості : матеріали круглого столу (м. Київ, 11 лютого 2013 р.) [Електронний ресурс] / Інститут соціології НАН України. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/institute/press_relis.pdf.
4. Проблемы и перспективы инновационного развития экономики : материалы Десятой междунар. науч.-практ. конф. по инновационной деятельности (г. Алушта, 12–16 сентября 2005 г.) [Електронний ресурс]. – К. : Феникс, 2006. – 328 с. – Режим доступу : http://naukainform.kpi.ua/Nauka_Naukoznavstvo/6-278_%20Problemy_%20i%20perspect.pdf.
5. Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері : ухвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України : від 10 вересня 2012 р., № 691-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80>.
6. Проект Концепції Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009–2013 роки [Електронний ресурс] / Міністерство культури України : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/129791>.

ВІЛІЖІНСЬКИЙ
Віктор
VILIZHINSKYI
Viktor,

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Одеса.

Анотація: У статті на прикладах сучасної української, радянсько-імперської та польсько-шляхетської управлінських культур досліджуються архетипи національних традицій урядування та їх вплив на процеси сучасного реформування місцевого самоврядування в Україні. Зосереджено увагу на застосуванні методу порівняльного аналізу як інструменту виокремлення автентичних основ національного урядування.

Ключові слова: національні традиції урядування, архетип, реформування місцевого самоврядування.

УДК 316.7: 342. 553 : 352. 075

Віктор ВІЛІЖІНСЬКИЙ

АРХЕТИП НАЦІОНАЛЬНОЇ ТРАДИЦІЇ ВРЯДУВАННЯ ЯК АВТЕНТИЧНА ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Однією з проблем сучасного місцевого самоврядування в Україні є неврахування в процесі його становлення національних традицій урядування. На початку 90-х рр. ХХ ст. формування української державності передбачало запозичення принципів європейської демократії з метою створення власної управлінської системи. Тодішня правляча еліта конче потребувала нових зразків та ідей державотворення, але при цьому щонайменше звернулася до досвіду вітчизняних управлінських традицій. Це цілком підтверджується словами вітчизняного дослідника О. Олійника: «така номенклатура просто не відповідала вимогам нової епохи і не могла реалізувати національно-демократичні проекти державотворення» [21, с. 36].

Але сутність проблеми залягає значно глибше і виступає щонайменше у вигляді польської, російської та радянської манкуртизації [13] українського народу, адже втрата історико-культурних коренів та зв'язків, моральних і духовних орієнтирів призвела до ухвалення українцями чужих, незрозумілих управлінських правил.

Процес впровадження чужоземних стереотипів управління негативно позначився на становищі вітчизняного урядування. Сьогодні це можна підтвердити високим ступенем інфантильності населення, номінальністю місцевого самоврядування, дублюванням повноважень між органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, відсутністю механізму виконання законодавчих норм.

Основою успішного становлення вітчизняної системи місцевого самоврядування має бути цілком природний, невимушено виточений віками, а отже, максимально зручний для соціуму управлінський зразок.

Саме тому постає потреба у виокремленні архетипів національних традицій урядування, що можуть повернути сутнісну основу місцевому самоврядуванню в Україні та забезпечити його оптимальний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціннісну основу суспільної організації українців Г. Сковорода вбачав у землеробстві [23]. Пошук особливостей формування української нації у своїх працях здійснював М. Грушевський [6]. Дослідженням витоків традицій українського урядування шляхом розгляду особливостей національного характеру займалися В. Антонович [1] та Ю. Липа [16]. У свою чергу, Д. Дорошенко [9] зосереджував увагу на впливі на формування української державності річкової системи як засобу комунікації. Особливості формування української сільської громади та її традицій урядування висвітлено у працях І. Франка [25], І. Линиченка [15], М. Іванишева [11] та П. Гураля [7]. Дослідженням особливостей розвитку козацького урядування займалися Д. Яворницький [28] й О. Олійник [21].

Поряд із цим відсутні сучасні вітчизняні розробки щодо специфіки використання методу порівняльного аналізу в науці державного управління.

Метою статті є виокремлення архетипів національних традицій урядування шляхом порівняння сучасної специфіки місцевого самоврядування з досвідом управління українськими землями за часів іноземного панування.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом з'являються наукові праці, спрямовані на дослідження традицій демократичного врядування в історії української державності та житті автентичної громади. Така проблема, як уже зазначалося, набуває дедалі більшої актуальності через те, що під час здійснення сучасних перетворень українці мають виходити з архетипів історичного досвіду врядування, визначення яких вимагає не лише просторового, але й часового виміру їх першооснови, наведення характеристики в період зародження та існування «без стороннього втручання», адже з часом нав'язування іноземних управлінських алгоритмів істотно трансформувало сутнісне наповнення національних традицій урядування, надавши їм зовсім іншого забарвлення.

Для виокремлення архетипів національних традицій урядування найкраще застосувати методику порівняння їх особливостей, адже, на думку вітчизняного науковця В. Новосяда, де експеримент не може бути застосований, порівняння має на меті виявити схожості та відмінності між двома або більше ситуаціями, а також слугує єдиним засобом отримання інформації, достатньої для забезпечення більшої адекватності наукового підходу [20, с. 173], а вчений В. Бартон, як і деякі інші (К. Гельвецій, К. Ушинський, І. Сеченов), вважає порівняння головним загальнозначущим фактором процесу відображення об'єктивної дійсності [3, с. 3–4].

Зважаючи на специфіку цього дослідження, слід використовувати якісне порівняння. У разі його застосування встановлюється тотожність об'єктів за всією сукупністю якостей. Основу методу складають очевидні подібності між особливостями управлінських культур та відмінності відповідно до їхнього походження і розвитку. У нашому випадку визначення різниці в управлінських підходах кожної з епох обумовлює саме виокремлення архетипів національного врядування.

Таке порівняння стає можливим через співставлення управлінського досвіду, представленого іншими цивілізаційними й культурними умовами в різні історичні періоди. Йдеться про цінності, що були привнесені на територію України в процесі іноземної експансії. Властивостями родового, об'єднуючого порівнювані об'єкти поняття виступає управлінська сутність, спрямована на суспільну організацію, але поряд із цим об'єкти порівняння мають і індивідуальні особливості.

Учений Е. Мелконян стверджує, що основне методологічне значення порівняльного дослідження історичних явищ полягає у пізнанні історичної реальності через вивчення відмінностей та подібностей між фактами, що належать більш ніж до однієї історичної системи [18, с. 66]. Тому наше порівняння здійснюється між сучасними об'єктами та об'єктами в історичній ретроспективі. При цьому варто визначити, що імпортовані культури управління є одним часовим виміром, а сучасні управлінські особливості – зовсім іншим.

Для виокремлення, тобто «отримання в чистому вигляді» архетипів національних традицій урядування були розроблені критерії їх якісної характеристики, які ми згрупували за трьома напрямками: ціннісно-ідеологічні, інституційно-організаційні та функціональні.

Пошук відмінностей ми проводимо, співвідносячи сучасні управлінські особливості, культуру управління радянського, імперського періодів і польсько-шляхетської доби у рамках кожного із вищезазначених аспектів. Таке порівняння дає змогу зняти із сучасної управлінської культури нашарування попередніх епох та виділити архетипи національних традицій урядування.

Розглядаючи проблему архетипів національних традицій урядування, варто зазначити, що управлінські особливості давньоруського періоду є первинними по відношенню до козацько-гетьманських. Відновлення останніх відбувалося на основі архетипів урядування часів Київської Русі як реакція нації на іноземне гноблення.

Хронологічним рубежем втрати давньоруських та відродження козацьких архетипів став кінець XV ст., коли остаточно завершувався занепад давніх сільських громад та зароджувалося козацтво. У рамках дослідження здійснено спробу визначити місцеві архетипи врядування, що формувалися саме в період існування автентичних громад.

Ціннісно-ідеологічне наповнення національних традицій урядування досліджувалося на основі попереднього аналізу праць І. Франка [25], В. Антоновича [1], В. Шевчука [27], Ю. Липи [17], М. Степико [24], І. Бойка [4] та Р. Шандри [26]. Якісну зміну об'єктів порівняння кожного історичного періоду видно з таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння управлінських особливостей ціннісно-ідеологічної групи

Управлінська культура / Критерій порівняння	Роки української незалежності (з 1991 р.)	Радянські часи (1922–1991 рр.)	Імперський період (XVIII – поч. XX ст.)	Доба польської експансії (XVI–XVIII ст.)	Період автентичного врядування (до XV ст.)
Найбільша духовна цінність	особисте благополуччя та безпека	комуністична ідеологія	самодержавство	влада магнатів шляхти	громада, свобода кожної особи
Найбільша матеріальна цінність	заможна людина, фінансові ресурси	державна	правляча династія	представники аристократичного стану	кожен мешканець громади, член спільноти
Особливості суспільного положення українців	залежить від майнової ознаки, посади чи особистісних зв'язків	відповідно до комуністичної ідеології всі були рівними	українці були на найнижчих щаблях суспільної ієрархії	значна класова різниця (українці були пригнобленою верствою)	рівність перед законом, відсутність класової різниці
Умови формування національного характеру	відсутність зразків поведінки, лібералізація суспільного життя	повний контроль держави над людиною, репресії	монархія з елементами деспотизму, кріпосне право	аристократизм, жорстокість, надмірна гордовитість	свобода, демократизм, непримиренність перед іншою владою
Характер відносин між очільником громади та її мешканцями	відсутність комунікативного поля між місцевим самоврядуванням та кожним членом громади	будувалися на державному примусі без урахування думки громадян	рунтувалися на повній підпорядкованості на основі кріпосної залежності	панщина та інші натуральні і грошові повинності сприяли розкладу договірних відносин	громади укладали договори із князями (ряди)

У наведеній таблиці не важко помітити своєрідну динаміку особливостей певного явища. Управлінська специфіка кожної історичної епохи істотно вплинула на сучасний стан місцевого самоврядування, і тільки знімаючи ціннісний-практичний шар кожного періоду, ми отримуємо чітко відділені архетипи національних традицій урядування.

Застосування архетипів національних традицій урядування під час реформування системи місцевого самоврядування дасть змогу відновити потужну, самодостатню та самоорганізовану громаду, автентична модель якої зав'язана на людині як на найбільшій цінності. Свобода, в свою чергу, проявляється через емпатію – як спосіб розуміння сутності та образу життя людини, а також толерантність – як поважне ставлення до кожної особи незалежно від її фізичних переваг чи вад. Тому лише за таких умов кожна людина одночасно виступала керованою та здійснювала управління громадою.

Зразки поведінки (усталені правила) кожної громади давньоруського та галицько-волинського періодів виходили із звичаєвої рівності та відсутності класової різниці. Їхню сутність доповнювали повага і довіра до своїх побратимів, а також непримиренність перед авторитетом іншої влади. Головною умовою визрівання такої спільноти було середовище із незначним демографічним навантаженням на рівні одного поселення.

Також ще однією автентичною особливістю було укладання договору (ряду) із князем. Це дає підстави стверджувати, що такий договір послужив джерелом та підґрунтям для впровадження статутів. Загалом архетип «суспільного договору» мав не тільки локальний характер, а і знайшов своє відображення у Запорозькій Січі та Конституції Пилипа Орлика.

Наукові доробки М. Іванишева [11], Є. Брущенко [5], Д. Яворницького [28], І. Линиченка [15], М. Кобилецького [12], О. Лазора [14], П. Надолішного [19] й О. Олійника [21] послужили основою дослідження інституційно-ідеологічної складової національних традицій урядування. Як видно з таблиці 2, порівняння проводилося із залученням критеріїв правового та адміністративно-територіального характеру.

Таблиця 2

Порівняння управлінських особливостей інституційно-організаційної групи

Управлінська культура / Критерій порівняння	Роки української незалежності (з 1991 р.)	Радянські часи (1922–1991 рр.)	Імперський період (XVIII – поч. XX ст.)	Доба польської експансії (XVI–XVIII ст.)	Період автентичного врядування (до XV ст.)
Дієвість статуту громади	у більшості територіальних громад України статуту не прийняли, але там, де вони є – існують номінально	статуту, як і територіальні громади фактично не існували	разом із відміною Магдебурзького права (1831-35 рр.) статуту міст втрачають своє значення	з часів Магдебурзького права, статуту відіграють важливе значення в житті міст	у період Київської Русі громади користувалися усним звичаєвим правом
Адміністративний склад територіальних громад	надмірна подрібненість територіальних громад (одне чи декілька сіл)	громада складала сільраду (одне чи декілька сіл)	волость (5-6 сіл чи поселень хуторного типу)	до складу громади входила та кількість поселень, якою володів дідич	українська громада до XVI ст. складалася із 4-9 населених пунктів

Загальні збори громадян	збори жителів поселення вирішують міські питання	загальні збори не мали ознак самоврядування				
Місцеві ради	представляють територіальні громади	відображали державні інтереси	волосні та сільські сходи окремих станів селян		на зміну віче у XIV ст. приходить копа як судовий та управлінський орган	вічеві зібрання одночасно виступали загальними зборами громади та органами врядування
Значення виконавчих органів	у поселеннях сільського типу виконують найбільш існують номінально	виконували функції органів державної влади	сільські старости та волосне правління відображали інтереси держави та поміщика		виступали від імені власника поселення (дідича)	управа очолювала виборною особами та складалася із управлінців
Статус очільника громади	є головною виборною посадою особливо територіальної громади	виступав представником державної влади на місцях	представляв інтереси держави та поміщика, а після реформи 1861 року – ще й окремого стану селян		керівниками громад виступали магнати, які обіймали найвищі державні посади	очільник самостійно обирався громадою, мав контрольоване повноваження без привілеїв
Статус секретаря	посадова особа місцевого самоврядування, яка працює в раді на постійній основі	виконував канцелярські та нотаріальні функції	сільський та волосний писар призначався для ведення діловодства		призначався або обирався для оформлення протоколів кожного суду	запрошувався на посаду для виконання канцелярських та нотаріальних функцій
Статус депутата	представляє інтереси всієї територіальної громади, несе обов'язки перед виборцями	депутати відігравали номінальну роль в роботі місцевих державних органів	представляли інтереси привілейованого соціального стану		депутати володіли правом «вето» на будь-яке рішення	ліпші мужі із кожного села представляли громаду та обирали її старійшину

Отримані в результаті виокремлення архетипи національних традицій урядування можуть виступати концептуальними орієнтирами в реформуванні місцевого самоврядування. Особливо варто звернути увагу на віче як головний керівний орган, що був формою сходу усіх мешканців громади і не мав такої різниці в повноваженнях, як рада та загальні збори громадян. Безперечно важливим є єдиний прояв представницької демократії у національній традиції врядування, коли старшина обирався «ліпшими мужами» (депутатами) як представниками жителів кожного із поселень, що входили до складу громади.

Наступну функціональну групу критеріїв (таблиця 3) для порівняння традицій урядування було підготовлено на основі досліджень І. Бойка [4], В. Антоновича [1], Д. Яворницького [28], І. Дробота, М. Смаровайла [10], М. Довнара-Запольського [8], А. Рогожина, М. Страхова [22] та М. Бармака [2].

Таблиця 3

Порівняння управлінських особливостей функціональної групи

Управлінська культура / Критерій порівняння	Роки української незалежності (з 1991 р.)	Радянські часи (1922–1991 рр.)	Імперський період (XVIII – поч. XX ст.)	Доба польської експансії (XVI–XVIII ст.)	Період автентичного врядування (до XV ст.)
Суспільне положення керівника	престижне; рівень престижу залежить від рівня посади	представник державної влади був рівним з іншими професіями	цивільний службовець менше за військового	разом з посадою надавалися відповідні привілеї	керівник був слугою громади. І відрізнявся лише віком та мудрістю
Форма ухвалення рішень	колегіальна та одноособісна (радою чи уповноваженою особою)	переважно колегіальна (рішення приймалися радою, з їздами тощо)	одноособібно-колегіальна (задалегідь прийняті рішення узаконювалися дукою)	колегіально-одноособісна (від рішення привілейованої групи залежали рішення однієї людини)	колегіальна (рішення ухвалювалися на загальних зборах громади – віче)
Відповідальність	відповідальність людини перед людиною, громадою та державою	відповідальність людини перед державою	відповідальність людини перед конкретною особою чи державою	відповідальність громади перед конкретною особою чи державою	відповідальність громади перед людиною
Отримання повноважень	альтернативні вибори, призначення на конкурсній основі	призначення, безальтернативні вибори	успадкування влади та призначення	вибори (король, посли), призначення	прямі та опосередковані вибори, запрошення на княжіння
Обмеження повноважень	обмежені законами та іншими нормативними актами	обмежувалися законами або окремою особою	обмежувалися окремою особою	обмежувалися окремою групою чи одноособісно	обмежувалися населенням громади
Нагорода за виконання посадових обов'язків	власна винагорода, заробітна плата, пенсія	заробітна плата, пенсія	привілейоване становище, більша частина прибутків	привілеї, маєтки, гроші винагорода	шана та повага до особи керівника
Підготовка майбутніх кадрів	система НАДУ та інші альтернативні навчальні заклади	вищі партійні школи КПРС	університети, ліцеї, військова академія та військові училища тощо	Києво-Могилянська та Острозька академії, братські та церковні школи	віче було одночасно практичною школою, що готувала молодих управлінців

Варто зазначити, що саме колегіальні рішення, обговорені та ухвалені загальними зборами громади, були найбільш об'єктивними і передбачали загальну відповідальність. Їх виконання, як і ухвалення, вимагало застосування всього ресурсу громади.

Архетип відносин у середині громади зводився до повного пріоритету віче над повноваженнями князя, адже саме воно їх визначало і контролювало виконання. Висока активність жителів в управлінні громадою супроводжувалася солідарністю. Кожен міг себе реалізувати в межах уроджених здібностей та набутих навичок.

Архетип традиції підготовки службовців набув значно вищого рівня розвитку, ніж в інші історичні періоди та наші дні, адже із самого початку передбачав практичну основу. Навчання ґрунтувалося на особистій та постійній присутності людини на віче з часу свого одруження. Автентичним способом отримання повноважень було запрошення на посаду та пряме голосування. Обраний керівник діяв у чітко визначеному громадою діапазоні повноважень, що позбавляло можливості зловживання владою.

Надзвичайно велике значення для національного врядування мав ідеалістичний компонент, адже головною нагородою за службу громаді були шана та повага, а не привілеї та матеріальна винагорода. У кандидатів на посаду, перш за все, цінувалися доброта, мудрість, справедливість та вміння обстоювати інтереси громади.

Особливе місце у функціональному аспекті посідає ухвалення управлінських рішень, що залежало від інституційно-організаційного забезпечення. Своєрідним статичним стрижнем національних особливостей урядування, орієнтованим на всі їх аспекти, є віче. Воно об'єднує всі ланки процесу врядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосовуючи метод порівняльного аналізу в процесі дослідження, вдалося виокремити наступні архетипи національних традицій урядування.

1. Ціннісно-ідеологічний архетип має антропоцентричну природу і ґрунтується на усталених звичаях громади. Двояка природа трудівника та управлінця надавала можливість організувати своє життя в умовах свободи, суспільної рівності, довіри та непримиренності перед авторитетом іншої влади. Через незначну демографічну концентрацію кожен мешканець одночасно виступав у ролі представника влади та підлеглого. Окрім того, дії обраного керівника контролювалися всією громадою. Отже, саме це може забезпечити високий рівень самосвідомості та спільної відповідальності жителів сучасних громад.

2. Правовий архетип полягає в обов'язковості укладення договору (ряду) між територіальною громадою та її новообраним очільником. Цей документ істотно посилює відповідальність очільника перед громадою, формалізуючи, таким чином, коло дозволених обов'язків, у межах яких він має працювати. Також укладення такого договору стане кроком до відновлення комунікативного зв'язку між органами місцевого самоврядування та населенням територіальної громади.

Хоча правовий архетип не передбачає існування статутних документів, їх все ж таки варто запровадити. Статuti мають фіксувати всю інфраструктуру громади: земельний фонд, рухоме й нерухоме комунальне майно, правові та інші формальні основи функціонування кожної розташованої та території громади організації незалежно від форми власності. Статут має доповнювати відповідне законодавство стосовно регіональних та місцевих особливостей кожної території.

3. Інституційно-організаційний архетип зводиться до повного пріоритету віче над іншими інститутами місцевого самоврядування. Територіальною частиною цього архетипу є склад громади з 4–9 поселень сільського типу. При цьому варто брати за основу показник кількості населених пунктів, а не чисельності населення, адже сьогодні в Україні є безлюдні населені пункти, тому, встановивши своєрідну квоту за чисельністю населення, ми можемо отримати надто великі за площею та незначні за населенням територіальні громади.

4. Функціональний архетип передбачає попереднє ухвалення певного рішення віче (пряма демократія). Кожне важливе рішення має обов'язково ухвалюватися за участі всіх жителів громади, адже рішення, ухвалені на сесії ради, виконавчого комітету чи навіть одноосібно, є недостатньо вираженими, обміркованими та об'єктивними, а найголовніше – досить часто можуть не відобразити думку більшості населення громади.

5. Архетип кадрових особливостей передбачає запрошення на посаду органом місцевого самоврядування конкретної особи. Це має здійснюватися шляхом незалежного відбору на основі моніторингу якостей кандидата, адже сучасний процес відбору кадрів є однобокою та суб'єктивною процедурою і досить часто виступає тільки простою формальністю. Архетип кадрових особливостей полягає також у підготовці молоді до управлінської справи, що мала практичну основу. Тому присутність молодих жителів громади на засіданнях сесій та зборах громадян істотно покращить рівень їхніх знань та посилить цікавість до місцевого самоврядування.

Отже, врахування вищеназваних архетипів забезпечить інституційно-територіальний баланс громади, надасть дієвості місцевому самоврядуванню та відновить комунікативне полотно між владою і громадою.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні пошуку архетипів національних традицій урядування та розроблення на їх основі нової моделі місцевого самоврядування.

Література:

1. Антонович В.Б. Три національні типи народні. Моя сповідь / В.Б. Антонович // Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К., 1995. – 814 с.
2. Бармак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) : монографія / М.В. Бармак. – Тернопіль, 2006. – 288 с.
3. Бартон В.И. Сравнение как средство познания / В.И. Бартон. – Минск, 1978. – 128 с.
4. Бойко І.Й. Державний лад і право в Галичині у складі Середньовічної Польщі (1349–1569 рр.) / І.Й. Бойко // Право України. – К., 2005. – № 11. – С. 123–127.
5. Брущенко Є. Національний підхід при формуванні територіальних громад в контексті зарубіжного досвіду / Є. Брущенко // Актуальні проблеми європейської інтеграції. – Одеса, 2008. – Вип. 3. – С. 577–580.
6. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський // Зібран. творів : у 50 т. : т. 4. – Львів, 2002 – 240 с.
7. Гураль П.Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра ю. наук : 12.00.01 / П.Ф. Гураль ; НАН України. – Львів, 2009. – 40 с.
8. Довнар-Запольский М. Западнорусская сельская община в XVI в. / М. Довнар-Запольский // Журнал народного просвещения. Отдельное десятилетие. – Санкт-Петербург : Ч. СССХІІ, 1897. – С. 73–129.
9. Дорошенко Д. Нарис історії України : т. 1 / Д. Дорошенко. – К, 1992. – 232 с.
10. Дробот І. Передумови виникнення місцевого самоврядування / І. Дробот, М. Смаровайло // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса, 2004. – Вип. 2 (18). – С. 246–269.
11. Иванишев Н. О древних сельских общинах в Юго-Западной России / Н. Иванишев. – К., 1863. – 72 с.
12. Кобилецький М.М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / М.М. Кобилецький ; НАН України. – Львів, 2010. – 35 с.
13. Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка [Електронний ресурс] / С.А. Кузнецов. – М., 1998. – 371 с. – Режим доступу : <http://enc-dic.com/kuzhecov/Mankurtizacija-9145.html>.

14. Лазор О.Д. Еволюція сутності територіальної громади: аксіологічний вимір / О.Д. Лазор // Держава та регіони. – Запоріжжя, 2010. – № 3. – С. 179–187. – (Серія : «Державне управління»).
15. Линиченко І. Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV в. / І. Линиченко. – Львів, 1899. – 268 с.
16. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – К., 1997 – 267 с.
17. Липа Ю. Бій за українську літературу / Ю. Липа. – К., 2004. – 351 с.
18. Мелконян Э.Л. Проблемы сравнительного метода в историческом знании / Э.Л. Мелконян. – Ереван, 1981. – 129 с.
19. Надолішній П.І. Вітчизняна традиція демократичного врядування як аспект національного державотворення / П.І. Надолішній // Вісник державної служби України. – К., 2009. – № 4. – С. 69–78.
20. Новосяд В.В. Особливості порівняльних досліджень в науці державного управління / В.В. Новосяд // Державне управління та місцеве самоврядування. – Дніпропетровськ, 2013. – № 6 (98), – С. 173–179.
21. Олійник О. Роль і місце традицій врядування в сучасному державотворенні / О. Олійник // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 28. – С. 45–40.
22. Рогожин А. Громадське селянське управління в Україні після реформи 1861 року / А. Рогожин, М. Страхов // Вісник академії правових наук України. – Харків, 1998. – № 3 (14). – С. 71–78.
23. Сковорода Г.С. Сродность к хлебопашеству / Г.С. Сковорода // Повн. зібран. творів : у 2-х т. : т. 1. – К., 1987. – 531 с.
24. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М.Т. Степико. – К., 2011. – 336 с.
25. Франко І.Я. Що таке громада і чим вона повинна бути? / І.Я. Франко // Зібр. творів : у 50 т. : т. 44. – К., 1985. – Кн. 2. – 596 с.
26. Шандра Р. Організація сільського самоврядування за волоським правом на західноукраїнських землях у XIII–XVIII ст. / Р. Шандра // Підприємництво, господарство і право. – К., 2009. – № 1. – 152 с.
27. Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI–XVIII ст. / В. Шевчук. – К., 2007 – Кн. 1. – 720 с.
28. Яворницький Д. История запорожских казаков / Д. Яворницький. – К., 1990. – 578 с.

Олександра ВЛАСЕНКО

ХАОС ЯК АРХЕТИП ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ СИСТЕМОЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Державне управління інноваційною системою є складним завданням, оскільки об'єкт управління складається із різноманітних за своєю природою взаємопов'язаних нелінійних детермінованих підсистем (хаотичних систем) – новаційної та інноваційної.

Дослідження закономірностей розвитку національної інноваційної системи як хаотичної системи створює науково-методологічне підґрунтя щодо формування адекватної новаційно-інноваційної політики та її успішного впровадження в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічна база цього дослідження ґрунтується на концепції національних інноваційних систем, висвітленій у роботах Ф. Ліста, К.Фрімана й Б.-А. Лундвала, еволюційній економічній теорії, розглянутій Р.Р. Нельсоном і С. Унтером, новій економічній теорії зростання Й. Шумпетера, розвинутій Ф. Агійоном і П. Хоувіттом, новій інституційній теорії Д. Норта, теорії хаосу, представленій у роботах Е. Лоренца, Б.-Б. Мандельброта та Дж. Глейка й на архетипному підході, основу якого заклав К.Г. Юнг.

Метою статті є дослідження еволюції інституційного механізму державного управління новаційно-інноваційною сферою в Україні за часи її незалежності та виявлення характерного архетипу державного управління національною інноваційною системою.

Виклад основного матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження розвитку системи центральних органів виконавчої влади у новаційно-інноваційній сфері констатуємо, що вона характеризується частими змінами, викликаними ліквідацією й трансформацією безпосередньо самих ЦОВВ у реалізації державної політики, та посиленням або послабленням у відповідні періоди значимості для державного апарату ролі новаційно-інноваційної складової щодо підвищення рівня конкурентоспроможності країни.

Крім того, на наш погляд, це дослідження дає підстави для такого висновку, що одним із неусвідомлених архетипів менталітету державних управлінців вищої ланки в Україні є «хаос» як форма, що є протилежною архетипу «порядок», негативні прояви чого яскраво відобразилися у процесі еволюції інституційного механізму новаційно-інноваційної сфери та формуванні національної інноваційної системи. Такий прояв архетипу хаосу в державному управлінні неодмінно може привести до руйнування та знищення новаційної та інноваційної сфер. Цей архетип хаосу в ментальності не має потенціалу для народження нових, вищих за своєю еволюційною природою форм. Архетип хаосу, що виступає як складна детермінована система з хаотичною поведінкою в системі державного управління національною інноваційною системою, може призвести до прогресивного розвитку тільки у разі виконання наступної умови: система державного управління має бути налаштована так, щоб розвиватись синхронно з об'єктом управління – національною інноваційною системою. У цьому ракурсі підвищуються значимість інноваційної культури серед державних управлінців вищої та середньої ланки, її формування та розвиток.

**ВЛАСЕНКО
Олександра,
VLASENKO
Olexandra,**

старший викладач
кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної
діяльності Академії
муниципального
управління,
м. Київ.

Анотація: У статті досліджено еволюцію системи інституцій державного управління науково-технічною та інноваційною діяльністю в Україні. Із застосуванням методологічної бази концепції національних інноваційних систем, а також історичного й архетипного підходів виявлено, що хаос виступає як основною характеристикою еволюції національної інноваційної системи, так і її неусвідомленим архетипом на рівні менталітету державних управлінців вищої ланки.

Ключові слова:
національна інноваційна
система, архетип
хаосу.

УДК 351:338.2(477)

Інноваційна система будь-якої країни складається з двох основних підсистем – новаційної та інноваційної. До новаційної сфери належать наукова (фундаментальні та прикладні дослідження), науково-технічна (дослідно-конструкторські роботи, експериментальне виробництво), науково-педагогічна та науково-організаційна діяльності. До інноваційної сфери належать система експертно-правового оформлення результатів новаційної діяльності (сертифікація, стандартизація, акредитація, патентування, ліцензування, оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності, консалтинг) і система комерціалізації (маркетинг інновацій, розробка стратегії виводу інноваційної продукції на ринок та її трансфер).

Слід відмітити: національна інноваційна система (НІС) являє собою нелінійну систему, яка є надзвичайно рухливою, з хаотичною поведінкою і детермінованою, тобто такою, що підкоряється деякому суворому закону, і в певному розумінні є впровадженою. Така система є чутливою до початкових умов існування. Розвиток подій у таких системах, як правило, залежить навіть від незначних змін, тому управління такими системами вимагає високого рівня професіоналізму в державному управлінні національними інноваційними системами, знання об'єкта управління та теорії розвитку й функціонування таких систем.

Дж. Глейк у своїй праці «Хаос: створення нової науки» зазначав, що «нелінійні системи, в яких насправді приховується хаос, рідко пояснюються та рідко вивчаються. Їх завжди вважали відхиленнями і намагались не брати до уваги, керуючись вже усталеною практикою» [8, с. 14]. Згідно з теорією хаосу такі системи розвиваються за «специфічними правилами», що відрізняються від традиційних (класичних) уявлень, знань про природу.

Національні інноваційні системи як нелінійні та хаотичні, з одного боку, є чутливими до впливу сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, а, з іншого – в разі успішного державного управління мають потенціал щодо зміни парадигми традиційної економіки на економіку знань і підвищення рівня конкурентоспроможності країни у світі. Тому новаційно-інноваційна політика держави має будуватися з урахуванням цих особливостей. Одним із важливих факторів тут виступає безпосередньо власне система державного управління новаційно-інноваційною сферою, яка, до речі, відрізняється для кожної національної інноваційної системи. Одним із відображень таких відмінностей є система архетипів, що сформувалась у державному управлінні НІС у різних країнах.

З метою вирішення поставлених завдань, ураховуючи принцип еволюційності економіки, особливо характерний саме для розвитку науково-технічних та інноваційних процесів [5, с. 10–19; 6, с. 247], досліджено хронологію формування та розвитку системи державного управління новаційно-інноваційної сфери України з часів її незалежності.

За допомогою схематизації еволюції ЦОВВ новаційно-інноваційної сфери було виявлено, що з 1991 р. по кінець 2005 р. їх головним завданням у системі центральних органів виконавчої влади було забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, науково-педагогічної діяльності й наукової діяльності у системі вищої освіти та інтелектуальної власності. Питання підтримки розвитку інноваційної сфери на державному рівні ще не порушувалися. До липня 2000 р., коли статус ЦОВВ було закріплено за Міністерством освіти і науки (утримував цей статус близько 10 років), Кабінет Міністрів України п'ять разів уносив зміни щодо інституції, яка виконувала функції центрального органу виконавчої влади у цій сфері (ліквідація/трансформація). У середньому період управління цих ЦОВВ складав близько 2 років. Найдовший «управлінський період» мав Державний комітет з питань науки та технологій – 3 роки і 5 місяців (з 1992 по 1995 рр.).

Узагалі, якщо не звертати увагу на економічну кризу, що почалась у країні, то цей період був надзвичайно активним і дуже плідним у сфері створення правового поля щодо здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності. Було видано

низку нормативних актів, у яких створювалася законодавча база щодо захисту інтелектуальної власності і, таким чином, готувалося підґрунтя для ефективного функціонування новаційно-інноваційної діяльності [7, с. 175–178] – закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про авторське право і суміжні права», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про метрологію та метрологічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу». Також було видано декрети Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення», «Про стандартизацію і сертифікацію» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію роботи, спрямовану на створення державних систем стандартизації, метрології та сертифікації» тощо. Рівень цих нормативно-правових актів відповідав світовим стандартам. Згодом були сформовані передумови для ефективного функціонування правових, економічних, організаційних та інших механізмів державного управління новаційно-інноваційною сферою.

Далі можна виділити наступний «активний» період щодо законодавчого забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності – це період з 1999 по 2006 рр. У ці часи було ухвалено низку важливих нормативних актів, що вносили зміни не лише до інституційного, але і до правового, фінансового, економічного, організаційного та інших механізмів новаційно-інноваційної діяльності. Так, у липні 1999 р. було видано Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», у липні 2001 р. – «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», у квітні 2002 р. – «Про інноваційну діяльність», у січні 2003 р. – «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», у квітні 2004 р. – «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій». 2006 рік було ознаменовано ухваленням двох важливих законів у новаційно-інноваційній сфері – це закони України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та «Про науковий парк „Київська політехніка”».

Безумовно, рівень важливості цих законів був значним, але, як зазначає О.С. Попович (відомий науковець та один із учасників, що мали стосунок до розробки багатьох нормативних актів цього періоду), «у законодавчому забезпеченні розвитку науково-технологічної сфери мала місце лише імітація проголошеної державою політики» [9, с. 42]. У результаті огляду історії формування законодавчого забезпечення новаційно-інноваційної діяльності в Україні він робить висновок, «що це була фактично історія протистояння законодавчої та виконавчої влади, причому виконавча влада була в цьому протистоянні більш послідовною – практично всі наші численні уряди незмінно виступали проти запровадження будь-яких форм і механізмів стимулювання наукової та інноваційної діяльності. Але якщо такі механізми все ж з'являлися в законодавстві, робилося все можливе, щоб загальмувати їх впровадження або послабити їх дієвість» [7, с. 43].

У грудні 2005 р. сталась знакова подія для розвитку інноваційної сфери – було створено Державне агентство України з інвестицій та інновацій (Держінвестицій) як підзвітний комітет Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Йому було надано статус спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інновацій, діяльність якого спрямовувалась і координувалась Кабінетом Міністрів України (Рис. 1). Голова Держінвестицій України здійснював загальне керівництво, ніс персональну відповідальність перед Президентом України та Кабінетом Міністрів України за виконання покладених на Держінвестицій України завдань. Одним із завдань Держінвестицій було здійснення організаційного, інформаційного, правового та іншого забезпечення діяльності дорадчих органів при Президентові України з метою сприяння формуванню та реалізації єдиної державної інноваційної політики.

Держінвестицій до серпня 2009 р. мало виключний вплив у дорадчих органах при Президенті України, оскільки останній є Головою у Національних радах, і до вказаної дати Секретарем Національної ради був за посадою Голова Державного агентства України з інвестицій та інновацій.

З травня 2007 р. діяльність Держінвестицій спрямовувалась і координувалась Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України. Основними завданнями Державного агентства України з інвестицій та інновацій були такі:

- участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційного розвитку;
- створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики;
- координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності.

Агентство поступово об'єднало ключові елементи інноваційної інфраструктури (Український центр сприяння іноземним інвестиціям, Українську державну інноваційну компанію та «Національний центр з впровадження інноваційних програм»). Крім того, до 2010 року ним уже було підготовлено науково-методичну та інфраструктурну базу для формування національної інноваційної системи в Україні. Були проведені парламентські слухання й ухвалена Постанова Верховної Ради України № 1244-V від 27.06.2007 р. «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: „Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації”» [1]. Проведення парламентських слухань за цією тематикою свідчило про зацікавленість і розуміння державними управліннями вищого рангу актуальності формування та розвитку інноваційної системи в Україні. Однією з рекомендацій цих парламентських слухань для Кабінету Міністрів було те, щоб до 1 жовтня 2007 року розробити та подати до Верховної Ради України Концепцію розвитку національної інноваційної системи (на заміну Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 року № 916-XIV). Схвалення останньої було здійснене Кабінетом Міністрів України тільки у червні 2009 р. [2].

Крім того, у червні 2009 р. було ухвалено Закон України «Про наукові парки», що дозволило сформувати загальний правовий механізм щодо створення наукових парків в Україні.

Разом з тим ці нові нормативні акти та вся вищеперелічена правова база не вирішували базового питання – створення «ланцюжку» передачі наукових розробок, що були створені у державному секторі, до бізнес-сектору. Лише з ухваленням у липні 2010 р. Закону України № 2004-VI «Про державно-приватне партнерство» було закладено фундамент для стимулювання розвитку співпраці між державним та приватними секторами з метою підвищення конкурентноздатності економіки країни та залучення інвестицій в її економіку, а також започатковано реформування інвестиційної сфери.

Однак такі організаційні реформи створили різкіші межі між напрямками наукової та технічної діяльності (ЦОВВ цього напрямку – Міністерство освіти та науки) й виявили відсутність згоди та посередництва у впровадженні наукових, технічних та інноваційних пріоритетів, а також у науковому, технічному та інноваційному розвитку. Це поставило під сумнів можливість професійно й ефективно впроваджувати стратегії та керувати ними на державному рівні.

З 2010 р. знову розпочинається етап «активних» інституційних змін у системі державного управління новаційно-інноваційною сферою. У цей період могли створюватись інституції, і вже через 3–6 місяців вони ліквідовувалися чи реорганізовувалися (у першу чергу ті, на які було покладено виконання функцій центрального органу виконавчої влади).

Так, у травні 2010 року Державне агентство України з інвестицій та інновацій було перейменоване на Державне агентство України з інвестицій та розвитку, до якого шляхом реорганізації було приєднано Національне агентство України з іноземних інвестицій та розвитку. Діяльність Держінвестицій також продовжувала спрямовуватися і координуватися Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України та у своїй діяльності взаємодіяти з Мінекономіки як головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної інвестиційної політики. Метою переформатованого Держінвестицій стає створення сприятливого інвестиційного клімату, а функції щодо стимулювання інноваційної діяльності окремо вже не виділяються й питання розбудови національної інноваційної системи вже більше не порушувались.

У такому форматі Держінвестицій проіснувало до грудня 2010 року, коли шляхом реорганізації Державного агентства України з управління національними проектами та Державного агентства України з інвестицій та розвитку було створено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (Держінвестпроект України). Діяльність Держінвестпроект України спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України.

Держінвестпроект України став головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами (стратегічно важливими проектами, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей реального сектору економіки України).

Далі новоствореному у квітні 2010 р. Державний комітет України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку спочатку було надано значні повноваження, оскільки він вважався правонаступником Міністерства освіти і науки стосовно забезпечення реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності та трансферу технологій. Цей Комітет було створено як центральний орган виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності на базі Департаменту науково-технологічного розвитку, Департаменту інновацій та трансферу технологій Міністерства освіти і науки та Департаменту інновацій Державного агентства з інвестицій та інновацій шляхом їх виділення із складу зазначених центральних органів виконавчої влади.

Сама по собі ця подія була надзвичайно важливою, оскільки вперше відбулося об'єднання систем державного управління науковою та інноваційною сферою. Проіснував Комітет три місяці, й у липні 2010 р. його було реформовано у Державний комітет з питань науки, інновацій та інформатизації України шляхом ліквідації Державного комітету інформатизації і Державного комітету з питань науково-технічного та інноваційного розвитку, який і став їх правонаступником. Новоствореному Державному комітету з питань науки, інновацій та інформатизації України надано статус спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Він також проіснував недовго, й у грудні 2010 р. у зв'язку з адміністративною реформою головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інновацій та інформатизації почало вважатися Міністерство освіти молоді та спорту, а Державний комітет з питань науки, інновацій та інформатизації реформується у Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації (Держінформнауки України).

Спрямування і координація Держінформнауки України на цей час здійснюється через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України. У травні 2011 р. було затверджено положення про Держінформнауки України, в якому зазначено, що його утворено для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій, інформатизації, формування і вико-

ристання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства. Але зусилля цього агентства були головним чином спрямовані на розвиток інформаційного суспільства. Останніми роками питання розбудови національної інноваційної системи в Україні ним не порушувались і не розроблялись.

У цей самий період було створено і Державну службу інтелектуальної власності шляхом реорганізації Державного департаменту інтелектуальної власності МОНУ. Державну службу інтелектуальної власності визнано центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України. Державна служба входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності.

З грудня 2013 р. Державна служба інтелектуальної власності переходить у підпорядкування до Міністра економічного розвитку і торгівлі України, а з питань забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закріплюється МОНУ як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади.

Таким чином, проведена наприкінці 2010 р. адміністративна реформа змінила систему центральних органів виконавчої влади, у тому числі і в сфері науки та інновацій. У результаті цього на початку 2011 р. сформувалась нова система центральних державних органів регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності, що діє і до сьогодні.

Навіть побіжний огляд нової системи дає змогу зробити попередній висновок щодо «перевантаженості» інституційної системи новаційно-інноваційної сфери. Якою є її результативність, можна зрозуміти із показників рівня наукоємності ВВП, Глобального індексу конкурентоспроможності та Глобального індексу інновацій. У розвинених країнах показник наукоємності ВВП становить від 2 до 4 % і більше, що є ознакою широко розповсюджених зусиль економічних систем інтенсифікувати розвиток знань і технологій. В Україні він складає 0,75 %. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2013–2014 рр. Україна серед 144 країн посіла 84-е місце [10]. Глобальний індекс інновацій, що характеризує рівень інноваційного розвитку, у 2013 році склав 71 [11, с. 261].

Література:

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації»: Постанова Верховної Ради України: від 27.06.2007 р., № 1244-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 46. – Ст. 525.

2. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 17 червня 2009 р., № 680-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 114.

3. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: (станом на 30.12.2011) [Електронний ресурс] / Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності: Міністерство економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=127481&cat_id=127480.

4. Інформаційні матеріали для слухання з питання «Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності»: Лист Держінформнауки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=54892>.

5. Власенко А.С. Истоки идеи национальных инновационных систем / В.Д. Бакуменко, А.С. Власенко // Публичное управление: научный журнал. – Ереван, 2013. – Вып. 2. – 164 с.

6. Власенко О.С. Науково-методологічне підґрунтя механізмів державного управління національною інноваційною системою / О.С. Власенко // Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць / за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К. : ВПЦ АМУ, 2014. – Вип. 1/2014 – 424 с. – (Сер. : «Управління»).
7. Власенко О.С. Актуальні проблеми та перспективи державного регулювання національної інноваційної системи / О.С. Власенко // Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць / за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К. : ВПЦ АМУ, 2012. – Вип. 2/2014 – 416 с. – (Сер. : «Управління»).
8. Глейк Дж. Хаос: создание новой науки / Дж. Глейк ; пер.с англ. ; [Нахмансон М.С., Барашкова Е.С.]. – СПб : Амфора, 2001. – 398 с.
9. Попович О.С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / О.С. Попович ; [під ред. д-ра екон. наук, проф. Б.А. Маліцького]. – К. : Фенікс, 2005. – 226 с.
10. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс] // World Economic Forum within the framework of the Centre for Global Competitiveness and Performance. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
11. Global Innovation Index 2013 / ed.S. Dutta ; INSEAD // The Business School of The World. – 2013. – 392 p.

**ГАНЯК
Володимир,
HANIAK
Vladimir,**

аспірант кафедри національної безпеки Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: На підставі проведення ретроспективного компаративного аналізу виокремлено основні панівні архетипи української культури. Застосування синергетичного підходу дало змогу співвіднести панівні архетипи української культури з відповідними періодами універсального епохального циклу, окреслити відповідні функції цих архетипів та їх вплив на формування самоорганізаційного механізму безпеки українського народу.

Ключові слова: архетипіка, панівний архетип культури, синергетика, механізм самоорганізації безпеки народу, українська культура.

УДК 323.21:572.027

Володимир ГАНЯК

ПАНІВНІ АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЗАПОРУКА ДІЄВОСТІ САМООРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ БЕЗПЕКИ НАРОДУ

Постановка проблеми. Соціокультурні реалії актуалізують нагальну потребу всебічного переосмислення проблеми забезпечення національної безпеки України. Глобалізація прискорила виникнення широкого спектру факторів, що загрожують безпеці суспільства у перехідний період, тому виникає необхідність дослідження базових соціальних констант буття сучасного суспільства, проведення комплексного аналізу їх впливу на забезпечення національної безпеки народу, що і зумовлює актуальність теми цього дослідження. Одне з чільних місць серед таких соціальних інваріант посідають архетипи української культури. Особливо важливим є формування комплексного бачення перспективних можливостей механізму самоорганізації безпеки народу в швидкозмінливих умовах глобалізованого світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні архетипи перебувають сьогодні у полі зору численних вітчизняних та зарубіжних дослідників багатьох наук. Вибірковий аналіз окремих наукових робіт представників різних наук дозволяє дійти висновку, що фахівці підходять до архетипів, керуючись переважно прагматичними міркуваннями. Перша спроба сформуванню комплекс теоретико-методологічних засад дослідження соціальних архетипів у контексті національної безпеки України була зроблена О. Дзьобанем, чому він присвятив окремий підрозділ своєї монографії.

Автор, спираючись на синергетичний підхід, аналізує вплив самоорганізації на формування громадянського суспільства в Україні, окремі складові якого можуть бути використані у механізмах забезпечення національної безпеки – український народ одночасно виступає як носій та охоронець національної пам'яті. При цьому він особливо підкреслює роль соціальних архетипів у цьому процесі: «Самоорганізаційні механізми латентно закладені в архетипах і ментальних підвалинах суспільства, тому державі належить організаційне начало в контексті національної безпеки, а громадянському суспільству (його елементам) – самоорганізаційне» [5]. Серед найважливіших завдань у межах аналізу взаємозв'язку соціальних архетипів і безпеки ним було окреслено виокремлення тих соціальних констант, орієнтація на які надасть можливість забезпечити динамічну рівновагу соціальної системи, її ефективний захист від виникаючих загроз і небезпек.

Але для практичного застосування вказаних теоретико-методологічних напрацювань не достатньо – необхідно з позицій вищезазначеного підходу врахувати особливості самобутності формування домінуючих архетипів української культури, що буде зроблено у рамках пропонованої статті.

Метою статті є виокремлення та характеристика панівних архетипів української культури в контексті забезпечення механізму самоорганізації безпеки народу. Мета статті розкривається у вирішенні наступних завдань:

– виокремити основні архетипи української культури, здатні утворювати та підпорядковувати собі складну ієрархію інших архетипів на певному історичному проміжку часу;

- встановити співвідношення вищевіокремлених національних архетипів із відповідними періодами епохального циклу;
- розкрити вплив виокремлених вище національних архетипів на формування самоорганізаційного механізму безпеки українського народу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що в колективному несвідомому всі архетипи співіснують разом і мають певну хронологічну співвіднесеність та власну ієрархію, з-поміж усього універсального набору архетипів кожен етнос актуалізує лише певні одиниці, які і можна назвати «національними архетипами». Актуалізація і збереженість тих чи інших архетипів свідчить про те, що саме вони є домінуючими для того чи іншого етносу [2].

На думку С. Кримського, культура «розвивається так, що із самого початку закидається потенційна сітка цілого, а подальший поступ лише актуалізує окремі ланки...» [8, с. 94], розкриваючи потенції цілого за сегментами. Елементарною одиницею цієї «потенційної сітки» є архетип, що визначається С. Кримським як «певні пресуппозиції, тобто схильності, тенденції, які в різні епохи реалізуються образами, що можуть відрізнятися засобами вираження, але структурно утворюють певні прототипи або можуть бути реконструйовані як прототипи» [8, с. 97]. Архетипи розглядаються ним як наскрізні символічні структури, що за умов історичної мінливості змісту тематично присутні в усіх періодах історії культури. Ученими розглядалися різні архетипи, які чинили істотний вплив на буття українського народу у різні історичні часи, але питання виокремлення домінуючих архетипів української культури залишилось поза їх увагою.

Можна погодитись із думкою українського культуролога З. Босик, що завдяки перетворенню минулого на символ виникає сутність майбутнього: «архетипи – це культура поперед нами» [2, с. 186]. Ця культура постає внаслідок імовірності реалізації певних подій. Уся її багатоманітність, різночасові вияви окремих потенційно можливих сегментів залежать від духовних, соціальних та економічних умов, що складаються в певному суспільстві.

Досить цікавим, на нашу думку, є дослідження вчених В. Штрауса та Н. Хоув, у якому вони спробували виокремити основні архетипи американської культури, що впливають на відтвореність та циклічність поколінь у США. Автори вважають, що в історичному процесі цієї країни послідовно змінюють один одного чотири архетипи поколінь («Герой» – кризова спрямованість, «Художник» – колективістська спрямованість, «Пророк» – інноваційна спрямованість і «Кочівник» – індивідуалістична спрямованість) [19, р. 106–116]. На підставі аналізу емпіричних даних автори зробили висновок, що повний цикл зміни поколінь в американському суспільстві триває 80–90 років. Таке твердження американських вчених є досить суперечливим. Схожу схему періодизації свого часу обстоював італійський історик Дж. Ферарі (1874), який ввів у науковий обіг 110–120-річний цикл із чотирьох поколінь, які змінювали одне одно. Остання концепція отримала багато критичних зауважень та нарікань з боку опонентів через невідповідність реальних історичних даних запропонованій схемі [14, с. 422].

На думку російського вченого В. Буданова, у теорії циклічності існують свої невирішені проблеми: автори будують лінійні моделі історичних циклів, тоді як історичний час є нелінійним, до того ж цикли можуть збиватися і мати свої особливості [3]. Тому цим ученим був розроблений власний метод ритмокаскадів, який базується на використанні синергетичного підходу до розуміння історії людства, що дозволяє проводити аналіз будь-якого історичного проміжку часу. Сутність методу ритмокаскадів зводиться до подання емпіричного сучасного масиву подій у вигляді дерева ритмокаскадів (одного або суми декількох). Дерево ритмокаскадів дослідник визначає як матрицю структурно-функціональних станів соціальної системи, яка росте, заповнюється і змінюється з часом, із річним кроком, за специфічним законом, збільшуючи свою складність і кількість структурних рівнів, використовуючи фрактальний

принцип самоподоби. Особливістю побудови фракталів є їх дробова розмірність, що змушує дослідника вводити поняття базового архетипу, за допомогою якого він може визначити певний аспект реально існуючого соціального архетипу. Усього ним було запропоновано дев'ять базових архетипів.

З метою спрощення роботи зі схожими базовими архетипами вчений проводить наступну кластеризацію, виокремлюючи такі групи: владна (тип управління), ресурсна (тип соціальної), структурна (тип організації) та метасистемна (тип комплексного впливу Метасистеми – загальносвітових історичних процесів). На думку В. Буданова, у реальному житті базові архетипи почергово об'єднуються в різні історичні періоди та формують синтетичні архетипи – адаптивні (тип соціального гомеостазу) та ціннісно-цільові (соціальні атрактори). В історії Росії ХХ ст. він розрізняє наступні синтетичні адаптивні архетипи: монархічний, соціалістичний та демократичний.

На наш погляд, такий поділ ученим синтетичних архетипів є досить умовним, тому що в окремих випадках адаптивні синтетичні архетипи можуть виступати як соціальні атрактори та виражати певні ціннісно-цільові орієнтири суспільства. Запропонований В. Будановим метод може знайти своє практичне застосування в соціологічних дослідженнях суспільства, але є досить громіздким і потребує використання обчислювальної техніки у процесі побудови та аналізу дерев ритмокаскадів. Такий редукований підхід до реально існуючих в історії країни соціальних архетипів може пояснити лише окремі їх аспекти, які були виділені дослідником, та залишити поза увагою інші суттєві характеристики архетипів.

Певною новацією у сучасній теорії циклічності в історичній соціології стала розробка представників української школи архетипіки, яка передбачає власний підхід до аналізу світової історії з позиції синергетичної методології. Відмовляючись від вульгарно лінійного підходу до дослідження історичного процесу, автори вдало використовують ідею циклічності, зокрема у цивілізаційному розвитку, для створення в рамках концептуальної моделі періодизації соціально-історичного розвитку. Особливо підкреслюється, що соціальна синергетика, розглядаючи суспільно-історичний розвиток крізь призму «круговороту» порядку й хаосу, дозволяє синтезувати нові можливості соціальної інженерії й отримати краще розуміння соціальних процесів. Автори акцентують особливу увагу, що суспільний розвиток іде не в напрямі зростання порядку (як вважав О. Конт) і не в напрямі ступенів свободи (Г. Спенсер), що потребує розкитування існуючих норм соціального порядку, творчих можливостей хаосу, а визначається еволюцією дисипативних структур, що синтезують хаос та порядок під кутом зору зростання сталості соціальних систем. Згідно із синергетичною методологією соціум вкладається в цикли різних ієрархій – від космічних процесів до «довгих хвиль» економічного розвитку й життєдіяльності поколінь та індивідів. Творчим результатом такого підходу є виділення універсальних епохальних циклів історії як одиниць соціального аналізу конкретних країн та регіонів.

Універсальний епохальний цикл (УЕЦ), на думку авторів, складається з чотирьох трансформаційних періодів (фаз): двох нормативних станів – інволюції та еволюції та двох перехідних процесів між ними – коеволюції та революції [12].

При цьому слід зазначити, що застосування вищевказаної моделі УЕЦ для практичного аналізу перехідних періодів є досить ускладненим. В умовах кризового стану значно знижується ступінь передбачуваності поведінки учасників суспільних відносин. Так, наприклад, російський вчений С. Кузьмін указує, що «для піку кризи характерні розпад суспільства на безліч його індивідуальних елементів і водночас поява маси нових дрібних утворень – національно-етнічних, релігійних (сект), станovo-корпоративних груп. Помітним стає поява в системі великих мас людей, що випадують з активного суспільного життя» [10, с. 140]. До того ж самі автори визначають, що саме у перехідний (із загостренням) період іноді трапляються порушення підпорядкованості менших за ритмом та періодичністю циклів великим циклам ієрархії, які можуть повністю зруйнувати динаміку розгортання великих циклів. Тому дещо

несподівано стала спроба авторів визначити інваріантний формат структурних елементів соціокультурного циклу для всіх соціальних суб'єктів (людини, суспільства, цивілізації) у наступному вигляді: «революція – інволюція – коеволюція – еволюція – революція» [1, с. 253].

Зауважимо, що перехідний період, крім двох вищезазначених фаз «коеволюція» та «революція», також містить фазу «розпаду» чи загибелі соціальної системи, коли її елементи захоплюються іншими системами. На нашу думку, для України, яка змогла відродитися після декількох колонізацій, виокремлення цього періоду є обов'язковим. Непередбачуваність суспільних подій призводить до того, що ці три фази в межах перехідного періоду можуть повторюватись у різних комбінаціях, доки не відбудеться процес вибору подальшого напрямку розвитку суспільства.

Також залишається відкритим питання неоднозначності інтерпретації авторами поняття «інволюція». Так, з одного боку, вони розуміють це поняття як згорання, спрощення, тобто зворотний розвиток соціальної системи. А з іншого боку, смислове історичне наповнення цього періоду автори вбачають у «засвоєнні соціальною системою (особистістю, суспільством, цивілізацією) нових загальносистемних смислів. Інволюційний період до певної міри можна порівняти з фазою соціалізації покоління, коли багатоманітна соціальна реальність стає своєрідною навчальною аудиторією з панівними узагальнюючими символами-імперативами і відносно традиційними практиками» [1, с. 254]. На нашу думку, таке наповнення більш характерне для поняття «еволюція». Таке зауваження певною мірою підтверджується висновком російського культуролога В. Даніленка: «Еволюція – це рух уперед, від простого – до складного, від хаосу – до порядку, від дисгармонії – до гармонії, а інволюція – це зворотний рух» [4, с. 13–14]. Також заслуговує уваги висновок російського академіка РАН, біолога В. Щербакова: «Еволюція – це спосіб живого протистояти ентропії, наростаючому хаосу та безладдю. Але насправді еволюція це створення не просто нового, а нового, яке чинить опір подальшим змінам. Інакше кажучи, еволюція спрямована на припинення самої себе» [18].

Корисною для подальшого аналізу розвитку соціальної системи може виявитись узагальнена схема С. Чернікової, яка відображує процес чергування стадій у наступному вигляді: «хаос – виникнення нової структури системи (або розпад /загибель/) – гомеостаз – криза – хаос» [17]. При цьому обов'язково слід відмітити, що синергетична парадигма підкреслює обмеженість самої схеми розбиття реальності на буття та становлення у чистому вигляді.

Критичне переосмислення вищевказаних робіт і характеристик різних методів дослідження історії культури із позицій синергетичних уявлень дозволяє дійти висновку, що досі залишається невирішеною проблема співвіднесення домінуючих архетипів української культури з відповідними етапами універсального епохального циклу.

Досліджуючи психоповедінкові архетипи, українська дослідниця В. Храмова робить висновок, що вони «виникають ще на перших етапах формування етносів, становлять певний інваріант, який реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі. Саме це і є ті важковловні особливості національного характеру, що зафіксовані на рівні найдавніших архетипів світосприйняття та поведінки. Такі властивості у метафізичній площині зводяться „духом нації“, „душею народу“» [16, с. 8–9].

На думку вірменського літературознавця Л. Меликсетян, архетипи кожного народу набувають форми цивілізаційного міфу, який передається історичною традицією з покоління в покоління, причому кожна епоха висвічує і розвиває лише властиві їй аспекти національних архетипів, відсуваючи решту архетипів до певного часу на периферію світоглядних констант особистості [13].

Поділяючи таке бачення архетипів народу та виходячи із системно-синергетичних уявлень, припустимо, що на початку кожної епохи внаслідок конкурентної боротьби

соціальних архетипів вибудовується їх певна динамічна ієрархія на чолі з одним панівним (домінуючим) соціальним архетипом. Цілком зрозуміло, що такий панівний архетип повинен мати типологічну стійкість і високий ступінь узагальнення (широкий обсяг поняття) по відношенню до підпорядкованих архетипів, тобто бути достатньо синтетичним.

На думку засновника метааналітичної психології К.-Г. Юнга, «Зміст колективного несвідомого, репрезентований архетипами, з якими ми зіштовхуємося під час будь-якого контакту з масовими феноменами, завжди біполярний: він має як позитивний, так і негативний боки. Будь-який прояв архетипу робить таку ситуацію критичною, тому неможливо передбачати її розвиток» [14, с. 321].

На нашу думку, найбільш продуктивним для пошуку панівних архетипів української культури є період другої половини XVI–XVII ст. – ранньомодерної історії України. Вибір саме цього історичного періоду можна пояснити як мінімум з двох причин: у цьому проміжку часу представлено всі періоди (фази) УЕЦ; по-друге, окремі історичні події цього періоду отримали досить контраверсійні оцінки з боку представників різних поколінь.

Тому можна сформулювати властивості, яким повинен відповідати панівний архетип української культури: з одного боку, він має бути достатньо узагальнюючим, тобто синтетичним, а з іншого – викликати суперечливі почуття в українців різних часів. Наприклад, архетипи «Софії» [9] чи «Матері-Землі» не можуть бути панівними, тому що в них відсутні всі вищевказані ознаки.

Визначення. Під панівним архетипом будемо розуміти той соціальний архетип культури, який здатен утворювати або підпорядковувати собі складну ієрархію інших архетипів на певному історичному проміжку часу.

Визначення. Визначальний архетип – той панівний архетип, який найкраще відповідає характеру соціокультурних змін у суспільстві на певному періоді (фазі) універсального епохального циклу.

На підставі проведення ретроспективного компаративного аналізу творів П. Куліша [11], Т. Шевченка, М. Драгомонова, В. Липинського і Д. Донцова [6] як кращих представників української інтелігенції різних часів були виокремлені наступні панівні архетипи (див. табл. 1).

Таблиця 1

Панівні архетипи української культури

Визначальний архетип	Період циклу
Братерство	Коеволюційний
Жертва	Революція
Руїна – втрата цілого	Розпад
Лицар-Козак	Еволюційний
Свинопас	Інволюційний

Тією чи іншою мірою кожний панівний архетип впливає на різні аспекти формування суспільства та національної самосвідомості людей, виконуючи наступні функції:

- сенсоутворюючу;
- стратегічну;
- соціально-організаційну(структуруючу);
- психосоціальну.

Коротко розглянемо сенсоутворюючу функцію вищезазначених панівних архетипів української культури. Так, для архетипу «Жертва» вона зводиться до формування у самосвідомості людей готовності принести себе в жертву заради успіху революції. Перша пролита кров надає всім жертвам революції сакрального характеру, певною мірою виправдовуючи майбутнє насилля.

Сенсоутворююча функція архетипу «Братерство» виступає як розвиток культурних традицій українського та інших народів на принципах єднання, миру та дружби, тоді як основна функція архетипу «Рицарь-Козак» полягає у захисті Батьківщини, існуючих здобутків української культури від зовнішніх та внутрішніх ворогів, що в окремих випадках робить необхідним жорстку централізацію всіх видів влади – як законодавчої та виконавчої, так і військової.

Активізація архетипу «Руїна – втрата цілого» відбувається тоді, коли в країні настають катастрофічні події внаслідок втрати територіальної цілісності, що може призвести до зовсім радикальних змін у суспільстві. Тому головною функцією цього архетипу є пристосування до життя у нових реаліях.

Для архетипу «Свинопас» основна сенсоутворююча функція полягає у збереженні культурних традицій народу в умовах деградації суспільства за рахунок внутрішньої самоізоляції українців – хуторянства, що призводить до зростання тенденції відмежування та недовіри до зовнішнього світу в цілому. Наприклад, в умовах колонізації країни використання цього архетипу виправдовується тим, що за рахунок підкорення суспільного життя вимогам зовнішнього агресора українці уникають зайвих втрат на безперспективну боротьбу з могутнішим ворогом, щоб зберегти у родинному житті культурні здобутки українського народу для нащадків. Тому не можна погодитись із В. Калугою, що «хохляцтво, зведене на принципові „Моя хата з краю” завжди виступає контрархетипом української культури» [7], а іноді, навпаки, саме завдяки дії цього архетипу з’являється єдиний спосіб її порятунку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виокремлені панівні архетипи дозволяють краще зрозуміти визначальні тенденції відповідних періодів універсального епохального циклу. Публічна політика у сфері національної безпеки повинна бути зорієнтована на збереження та дослідження властивостей вищезазначених архетипів, що дозволить посилити потенціал самоорганізаційного механізму безпеки народу.

У подальших наукових дослідженнях планується дослідити особливості формування так званого дивного атрактора, який утворюють як мінімум два панівних архетипи в умовах перехідного періоду, а також проаналізувати маніпулятивні впливи панівних архетипів інших культур з метою руйнування основ національної безпеки України.

Література:

1. Афонін Е. Універсальне й унікальне в процесі суспільної трансформації / Е. Афонін, А. Мартинов // Публічне управління: теорія та практика. – Вип. 3–4. – Х., 2010. – С. 250–263.
2. Босик З.О. Родинна обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпряниці : монографія / Зоя Босик. – К. : НАКККіМ, 2010. – 343 с.
3. Буданов В.Г. Ритмокаскады истории и модель будущего России [Электронный ресурс] / В.Г. Буданов // Материалы международного форума «Проекты будущего: междисциплинарный подход» (16–19 октября 2006, г. Звенигород). – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/BudanovRitm.htm>.
4. Даниленко В.П. Инволюция в духовной культуре: Ящик Пандоры / В.П. Даниленко. – М. : Красанд, 2012. – С. 9–14.
5. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : Монографія / О.П. Дзьобань. – Харків: Константа, 2006. – 440 с.
6. Донцов Д. Дух нашої давнини. / Д. Донцов. – Дрогобич : Відродження, 1991. – 245 с.
7. Калуга В. Архетипи українця [Електронний ресурс] / В. Калуга. – Режим доступу : <http://www.proza.ru/2012/12/20/1170>.

8. Кримський С.Б. Архетипи української культури / С.Б. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення : зб. наук. праць. – К., 1996.
9. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії / С.Б. Кримський. – К. : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 367с.
10. Кузьмин С.А. Социальные системы: опыт структурного анализа / С.А. Кузьмин. – М. : Наука, 1996. – 190 с.
11. Куліш П. Чорна рада / П. Куліш. – К. : Веселка, 1990. – 256 с.
12. Мартинов А.Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма) : монографія / А.Ю. Мартинов ; Національний університет внутрішніх справ ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. – К. : УІАД «Рада», 2004. – 288 с.
13. Меликсетян Л.С. Концепция достойного человека в средневековом рыцарстве и легенды о Короле / Л.С. Меликсетян // Бюллетень науково-образовательного фонду «Нораванк». – Ер., 2006. – № 2. – С. 86–95.
14. Одайник В. Психология политики. Политические и социальные идеи Карла Густава Юнга / В. Одайник ; пер. с англ. – М. : Ювента, 1996. – 382 с.
15. Савельева И.М. История и время. В поисках утраченного / И.М. Савельева, А.В. Полетаев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 800 с.
16. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К., 1992. – С. 8–9.
17. Черникова С.А. Устойчивое развитие – системно-синергетический поход [Электронный ресурс] / С. А. Черникова. – Режим доступа : <http://narfu.ru/upload/medialibrary/1be/tchernikova.PDF>.
18. Щербаков В.П. Эволюция как сопротивление энтропии. Механизмы видовой гомеостаза / В.П. Щербаков // Журнал общей биологии : т. 66. – 2005. – № 3. – С. 195–211.
19. Strauss W. The Fourth Turning: An American Prophecy – What the cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny / W. Strauss, N. Howe. – New York : Broadway, 1997.

Олена ГУДЗЬ

АРХЕТИПНЕ ПІДГРУНТЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТРИЦІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

Постановка проблеми. Соціально-економічний стан України визначається як нестабільний через відмову від важелів державного регулювання процесів реформування економіки, а сьогодні він на додаток ускладнюється внаслідок глобальної та внутрішньої фінансової кризи. Ускладнення ситуації зумовлено також неефективністю управлінських дій щодо попередження та усунення загроз у фінансовій сфері. Орієнтири управління фінансами традиційно спрямовано на отримання максимальних прибутків, які мають споживацький характер, що є неприйнятним у сучасних соціально-економічних умовах України. Управлінські фінансові трансформації в Україні потребують формування нової матриці та орієнтирів, де головним засобом підвищення ефективності суспільного виробництва і зростання добробуту населення повинна бути соціально-екологічна орієнтація економіки з елементами соціальної справедливості, захищеності та високого рівня якості життя. Фінансові інтереси різних економічних суб'єктів, які передбачають одержання економічних переваг, фінансової незалежності та високої конкурентоспроможності, залишилися на рівні стратегічних декларацій, що не приносять очікуваних наслідків через цільову кінцеву різноспрямованість фінансових вкладень та результатів. Ці прояви загострюються в сучасних нестабільних умовах і потребують прискорення процесу трансформації матриці управління фінансами на якісно новому архетипному підґрунті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблемні аспекти управління фінансами розглядали у своїх працях такі відомі вчені, як І. Балабанов, І. Бланк, О. Василик, Н. Внукова, В. Геєць, Н. Заяць, М.І. Крупко, В. Ковальов, І. Лютий, І. Лукінов, Г. Нам, І. Мазур, В. Опарін, А. Поддєрьогін, Р. Сайфулін, П. Стецюк, В. Шапіро, А. Шеремет та інші. Проте у працях цих учених відсутній комплексний, інтегрований підхід до розуміння впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів.

Проблеми та особливості архетипів у вітчизняному науковому дискурсі знайшли віддзеркалення в наукових працях Е. Афоніна, Т. Вакулова, О. Донченко, Л. Кочубея, О. Крутія, О. Пеліна, О. Романенко, Ю. Шайгородського, В. Шедякова та ін. Погляди цих дослідників перебувають у фарватері наукової думки, а здійснені нароби уможливили подальше вивчення цього феномену та його взаємозв'язку з проблематикою трансформації матриці управління фінансами у контурі концепції архетипів у новому світлі, використання усталених традицій та міфів як елементу фінансового управління й відповідних фінансових технологій. Водночас зафіксовано брак обґрунтованих пропозицій щодо можливостей використання архетипного підґрунтя та впливу низки соціальних і психологічних феноменів для сучасної трансформації матриці управління фінансами. Указане зумовило логіку спрямування та загальну композицію наукового пошуку.

Метою статті є розгляд та узагальнення теоретико-методологічних і практичних аспектів впливу сукупності соціальних та пси-

**ГУДЗЬ
Олена,
GUDZ
Олена,**

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри
управління та
фінансів підприємств,
Державний університет
телекомунікацій, м.
Київ.*

Анотація: *Розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти впливу соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів, здійснено моніторинг існуючих підходів, а також визначено проблеми та запропоновано авторське бачення можливості їх вирішення.*

Ключові слова: *архетипіка, архетипне підґрунтя, матриця управління фінансами, інформаційні коди, політичні міфи, економічні та соціокультурні обмеження.*

УДК 330.342: 321: 316

хологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів, моніторинг існуючих підходів, визначення проблем та обґрунтування авторського бачення можливостей їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Становлення сучасної ринкової економіки викликало деформації макроекономічного пейзажу й усієї фінансової системи, у першу чергу фінансів підприємств. Фінансові умови господарювання зазнали перетворень, які відобразились у змінах форм власності, умов державного регулювання, систем оподаткування, кредитування, страхування тощо. Невизначеність світової економічної перспективи, негативні тренди в царині глобальних фінансів, криза національних бюджетів провідних західних країн не могли не відбитися на економіці України. У середньому темп приросту ВВП протягом 2000–2007 років становив близько 7,5 %. За цей період ВВП України збільшився майже на 80 %, а продуктивність праці – майже на 70 %. Відсутність послідовної політики щодо опанування сучасних чинників конкурентоспроможності зумовила жорстку реакцію економіки України на світову фінансову кризу 2008–2009 років і рекордну за показниками глибину кризового провалу 2009 року.

2010 рік продемонстрував тенденцію до відновлення позитивної економічної динаміки. ВВП України порівняно з попереднім роком зріс на 4,1 %. У 2011 році зростання ВВП за підсумками року становило 5,2 %. Вплив внутрішніх чинників зростання значною мірою було пригальмовано незавершеністю процесів ринкового реформування, зокрема дерегуляцією підприємницької діяльності, несформованістю сприятливого фіскального середовища, деформацією сучасної матриці управління фінансами.

Співвідношення ключових індикаторів функціонування банків до ВВП у 2013 р. майже не зазнали змін. Сукупні активи банків до ВВП склали 90,0 %, зобов'язання до ВВП – 68,0 %. Співвідношення капіталу до ВВП склало 12,0 %. Небанківський фінансовий сектор України залишається малопотужним. Так, разом сукупні активи банків та небанківських фінансових установ у 2013 р. сягали 1228,1 млрд грн., у тому числі банків – 1127,3 млрд грн. (91,8 %), небанківських фінансових установ – 100,8 млрд грн. (8,2 %). Частка проблемних кредитів зросла з 1,4 % кредитного портфеля банків у 2009 р. до 7,2 % у 2011 р. Характерною особливістю цього періоду стала активізація залучення зовнішніх капіталів у формі боргових інструментів. Частка боргових інструментів в обсязі іноземних інвестицій у 2012 р. склала 38 %, що вдвічі вище, ніж у 2010 та 2011 р.

Після періоду відносної стабільності у 2010–2011 роках у 2012 році сповільнення економічної динаміки призвело до посилення ризиків у сфері державних фінансів. Це пов'язано із загостренням суперечностей, зокрема між динамікою зростання доходів і видатків бюджету, потребами збільшення інвестиційних видатків в умовах сповільнення економічної динаміки й необхідністю підвищення обсягів соціальних видатків з метою забезпечення належного рівня соціального захисту населення, а також між потребами центрального та місцевих бюджетів. У 2012 році було забезпечено зростання соціальних стандартів: прожиткового мінімуму на одну особу – на 14,9 %, мінімальної заробітної плати – на 12,9 %, мінімальної пенсії – на 10,5 %, посадового окладу для працівників бюджетної сфери – на 19,2 %. При цьому частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП України сягала лише 0,95 %.

Потреба у додатковому фінансуванні видаткової частини зумовила збільшення дефіциту бюджету з фінансуванням за рахунок внутрішніх запозичень (у 2012 році державний борг зріс на 41,8 млрд грн).

Сучасні процеси розвитку вітчизняних економічних суб'єктів характеризуються несталістю, стагнацією, відсутністю дієвих механізмів управління фінансами, що зумовлює необхідність дослідження цілої низки питань, пов'язаних як із трансформацією матриці управління фінансами, так і з процесами організації та ефективного використання фінансових ресурсів.

Фінансова наука почала розвиватися з XV століття. Відомі різні економічні школи: меркантилістів-фізіократів, класиків політичної економії та ін. Термін «фінанси» походить від латинського «*finantia*», що означає обов'язкову сплату грошей. Він почав застосовуватися наприкінці VIII ст. в Італії. У ці часи з'являється і перша фінансова література.

Цікаво, що гроші як загальний універсальний еквівалент обміну традиційно вважаються вищими за традиції та національні особливості, що в подальшому вплинуло і на визнання фінансів як феномену, який перебуває на вершині поза впливом соціальних та психологічних чинників і традицій. Управління фінансами як самостійний напрям наукових досліджень і вид управлінської діяльності сформувалося внаслідок розвитку підприємництва, трансформації власності, розмежування власності та управління, бурхливого розвитку фінансового ринку, вдосконалення фінансових технологій, зростаючих ризиків фінансових потрясінь.

Управління фінансами економічних суб'єктів – це управління потоками вхідних і вихідних фінансових ресурсів для їх формування, нагромадження, розподілу, перерозподілу і використання, максимізації прибутків, підвищення рентабельності та платоспроможності. Тобто, традиційно ефективне управління фінансами економічних суб'єктів передбачає таку організацію фінансової сфери, яка дає змогу безпомилково використовувати власні фінансові ресурси, залучати додаткові на найвигідніших умовах, інвестувати їх із найбільшим ефектом і проводити прибуткові операції на фінансовому ринку.

Оскільки самі фінанси визначаються як певні фінансові відносини, то філософія управління фінансами ґрунтується на філософії людини і є мистецтвом розроблення, відбору та реалізації фінансових рішень з урахуванням впливу всіх можливих чинників, впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ, прогнозування можливих загроз і ризиків, оцінки рівня та характеру впливу на фінансову безпеку суб'єкта господарювання з метою досягнення визначених цілей і реалізації завдань. Розвиток фінансових відносин між економічними суб'єктами різних організаційно-правових типів та форм власності вимагає запровадження нових підходів до управління їхніми фінансами з метою забезпечення його ефективності.

Зважаючи на той факт, що управління сучасними фінансами відбувається і за допомогою міфів, можна стверджувати, що минуле XX сторіччя стало епохою міфотворчості, за допомогою якої здійснюється не лише управління, але і маніпуляції зі свідомістю людей з метою ефективнішого управління фінансами. Нині формується феномен масової свідомості, яка є глибоко міфологізованою. Тому набуває актуальності проблема дослідження сучасних міфів, у тому числі міфів про управління фінансами.

Усю історію К. Юнг розглядав як трансформацію міфів, піднесення їх на все вищі сходинки. Згідно з його концепцією [9; 10] архетипи організують сприйняття та уявлення людей про зовнішній світ. Те, що заведено називати знаннями, насправді може бути уявою, витoki якої треба шукати в архетипах і в їх неконтрольованому впливі на свідомість. Тим самим визнавалося, що міфологічному мисленню притаманні властивості, що зближують його з науковими – це узагальнення, аналіз, класифікація.

К. Леві-Строс [6; 7] вважав, що суть міфу полягає не в стилі або манері викладу, а в історії, яка викладається. Таке розуміння ролі міфу дало підставу досліднику розглядати логіку міфологічного мислення як не менш вимогливу, чим логіка наукового мислення. Стійкість міфологічних образів навіює людині впевненість у тому, що у сучасному світі є щось постійне, те, на що можна покластися. Наприклад, фінансове забезпечення, яке постійно зберігається як невід'ємна частина життя.

Архетипи як найбільш загальні, фундаментальні міфологічні мотиви є природженими і спільними для всіх людей. Розуміння і пояснення архетипів створює можливість їх використання в управлінні фінансами.

Інституціональні фінансові міфи, як і архетипні, задаються зовнішнім середовищем, але вони є не природженими, а сконструйованими великими спільнотами людей. Звідси походить їх міжкультурна відмінність. Інституціональні фінансові міфи, створені певним суспільством для прискорення систематизації фінансових принципів і вироблення єдиних для всіх членів цього суспільства стандартів фінансової поведінки, істотно спрощують навколишню реальність. У величезному потоці інформації сучасного суспільства вигідно, коли економічні суб'єкти частину фінансових проблем вирішують «так, як і інші» і не витрачають час на формування власного управлінського рішення. Рішення проблем «як усі» також сприяє налагодженню партнерських стосунків та гарній комунікації на підставі єдності поглядів. Таким чином, використовуючи інституціональні фінансові міфи, економічні суб'єкти мінімізують витрати на обробку фінансової інформації і входять до кола однодумців на підґрунті спільних принципів, інтересів та цінностей.

Інституціональні фінансові міфи можуть впливати на розвиток економічних суб'єктів як позитивно, так і негативно. Тому сучасні великі корпорації замість пасивного відтворення інституціональних фінансових міфів, активно залучаються до їх створення і модифікації. Соціальне вітчизняне середовище нашого століття є тією платформою, на якій міфологічна традиція змогла не просто зберегтися, а ще й розвивається в нових формах. Міф пояснює людині незрозумілі явища навколишнього світу. Ті пояснення, які пропонують економічні науки, доступні далеко не всім, тому міфи служать моделлю реальності для більшості. Міф дає людині критерії, за допомогою яких можна вимірювати все. Картина світу у міфі є простою і доступною будь-якому економічному суб'єкту.

Одним з головних джерел фінансових міфів є засоби масової інформації. Нині вони практично повністю контролюють формування свідомості й роблять це за допомогою міфології, ними створюваної. Соціум сприймає фінансовий міф як істину. У витоків дослідження міфології стоїть робота німецького філософа Е. Кассіра «Міф про державу» [13].

Архетипову парадигму викликали до активного практичного життя глобалізаційні могутні тенденції. Бо саме архетипи мають надкультурні і позачасові типології всезагального психічного, які успішно працюють в усіх регіонах планети. Важливим джерелом управління та влади, за М. Вебером, є авторитет: звичаєвий – «традиційна» влада; авторитет особистісного природного дару (харизма). Нарешті, авторитет так званої раціональності, тобто легально встановлених правил і ділової «компетентності» – влада у тому вигляді, в якому вона існує нині [4, с. 646–647]. Утім, як слушно зауважує М. Вебер, ставлення до кожного із названих «авторитетів» здебільшого зумовлюється мотивами страху та надії: «страху перед помстою магічних сил або правителя, надії на винагороду в реальному або потойбічному житті» [4, с. 647]. К. Юнг назвав архетипами генетично наслідувану структуру накопиченого людського досвіду, що обумовлює певний тип сприймання, переживання, поведінки й розуміння. В архетипній ситуації людина діє у відповідності до внутрішньої типової схеми. Отже, архетип можна визначити як вроджену здатність поведінки, вироблену в процесі людської історії, або як клас психічних явищ, змісти яких не мають свого джерела в окремому індивіді та його біографії.

У монографії Е.А. Афоніна, О.М. Бандурки А.Ю., Мартинова [3, с. 71–72] зазначається, що структура соціальних реформ на певних етапах історичного розвитку суспільства є принципово різною. Отже, докорінно мають бути змінені підходи до управління фінансами, що мають працювати на оздоровлення всієї економічної системи. Головним принципом, на якому мають базуватись зміни, є принцип інноваційності, нетривіальності. Якісні перетворення в управлінні фінансами потребують також реформування організаційних структур, системи державних інституцій, засвоєння управлінцями нових імперативів, змісту, форм і методів управлінської діяльності.

Сучасна системна криза управління фінансами вважається передусім кризою державного фінансового управління, яке не здатне брати на себе відповідальність за країну і суспільство, запропонувати інноваційну соціокультурну концепцію економічного розвитку, що підтримувала б стратегічну самоідентифікацію окремої людини, зосередитися на вирішенні фінансових проблем у всіх сферах та ціннісних перетвореннях.

Ця криза зумовлюється й підтримується колективною ментальністю владної еліти, представники якої розуміють складність проблеми, необхідність зміни внутрішньо- і зовнішньоекономічного, політичного й ідеологічного курсу, небезпечність бездіяльності, але неспроможні до результативних дій. Колективна ментальність жорстко окреслює межі всім можливим інноваціям, потенційно здатним перемогти кризові явища, і причиною таких тенденцій є факт породження кризи колективною ментальністю і її несумісністю з безкризовим розвитком [3].

Трансформація матриці управління фінансами потребує втілення в життя духовних цінностей, без яких не матимуть успіху жодні економічні реформи. Саме гуманізм, який проявляється в таких цінностях, як індивідуалізм, солідарність, справедливність і свобода, є однією з найважливіших ознак західного суспільства. Він є основою і суттю нової парадигми розвитку держави і суспільства, центром уваги якої є людина як найвища цінність, мета і головна умова суспільного розвитку [8, с. 4].

Справедливість передбачає надання кожному рівних шансів на самовизначення. Солідарність зобов'язує кожного використовувати свою свободу, несучи відповідальності перед тим або іншим суспільством як його член. Свободу можна розглядати як право на самостійний розвиток особистості відповідно до головних цінностей, кожна людина повинна володіти матеріальними засобами – економічними, соціальними і культурними – для життя на основі особистої відповідальності [8, с. 21, с. 26]. Таким чином, на зміну «державі загального добробуту» має прийти «суспільство добробуту» або «державі можливостей». Кожна людина має свою унікальну особистість, яка складається протягом всього її життя і визначається наявним у мозку індивіда набором ментальних структур [5, с. 45–47]. Так, «універсальну, одномірну, економічну людину» епохи Модерну, орієнтовану на задоволення суспільних потреб, заміщує «людина раціональна», життєдіяльність якої обумовлюється власними знаннями (професіоналізмом і компетентністю), власним інтересом та власним «правим полем».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах жорсткої конкуренції економічні суб'єкти змушені шукати нові підходи до трансформації матриці управління фінансами. Недооцінка впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасні фінансові управлінські технології призвела до зниження рівня конкурентоспроможності економічних суб'єктів, порушення принципів і методів управління фінансами, зниження якості їх продукції та послуг. Передумовою ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері фінансів щодо забезпечення соціально-екологічної орієнтації економіки є їх науково обґрунтоване визначення, якісна оцінка та методичне забезпечення їх вимірювання. Загальні підходи до оцінки стану та проблем сучасної трансформації матриці управління фінансами потребують підкріплення та обґрунтування оптимальних варіантів ухвалення управлінських рішень з урахуванням впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів.

Управління фінансами є багатофункціональною системою, покликаною виявляти та попереджувати загрози зовнішнього та внутрішнього характеру, знаходити найкращі джерела та напрямки для фінансування діяльності, що адекватно забезпечує кожен її елемент у відповідності до проблем, що виникають. Для виявлення ризиків щодо досягнення очікуваних фінансових результатів слід проводити якісний аналіз, який визначає вплив соціальних і психологічних феноменів та забезпечення економічного зростання. Теоретичні й практичні узагальнення зарубіжного досвіду є цінними, але національні відмінності в управлінні фінансами роблять неможливим

його повне застосування і потребують відповідної адаптації до національних умов. Запропонований підхід визначення орієнтирів та гармонізації впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності різних економічних суб'єктів та нарощенню їх ефективності.

Література:

1. Афонин Э. Великая коэволюция. Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ / Э. Афонин, А. Бандурка, А. Мартынов. – К. : Парламент. изд-во, 2003. – 383 с.
2. Афонін Е. Проблема психологічного феномена проекції в політиці [Електронний ресурс] / Е. Афонін, О. Донченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37). – С. 28–43.
3. Афонін Е.А. Велика розтока (Глобальні проблеми сучасності: соц.-іст. аналіз) / Е.А. Афонін, О.М. Бандурка, А.Ю. Мартинов ; Укр. т-во сприяння соц. інноваціям, відд. інформ.-бібл. забезпечення апарату Верхов. Ради України. – К. : Парапан, 2002. – 348 с.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения / М. Вебер ; пер. с нем. ; [сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 646–706.
5. Крупкин П.Л. Россия и Современность. Проблемы совмещения: опыт рационального осмысления / П.Л. Крупкин. – М. : Флинта ; Наука, 2010. 568 с.
6. Леви-Строс К. В травяной лавке мифов. От мифа к литературе / Клод Леви-Строс. – М., 1993.
7. Леви-Строс К. Отношения симметрии между ритуалами и мифами соседних народов / Клод Леви-Строс // Первобытное мышление. – М., 1994. – С. 355–369.
8. Четверікова Л.О. Сучасна парадигма – мета соціального інституту: історико-теоретичні виміри соціальної держави / Л.О. Четверікова, Ю.О. Привалов. – Львів : Астролябія, 2007. – 152 с.
9. Юнг К. Психология бессознательного / К. Юнг. – М. : Канон, 1994. – 320 с.
10. Юнг К. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Юнг. – М. ; К. : ЗАО Совершенство ; «PortRoyal», 1997.
11. Di Tella K. Some Uses of Happiness Data in Economics / K. Di Tella, R. McCulloch // Journal of Economic Review. – 2006, June. – Vol. 96.
12. Haule J.R. Evolution and Archetype: The Biology of Jung [Электронный ресурс] / J.R. Haule. – Режим доступа : <http://www.jrhaule.net/evol-atp>.
13. Kassirer E. The Myth About State / E. Kassirer. – New York, 1946.

Олена ДОНЧЕНКО

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПУ КОНСОЛІДАЦІЇ І ЗЛАГОДИ У ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Постановка проблеми. Питання примирення, консолідації та психологічного взаємоприйняття народів, релігій і держав у наш час набуває особливої актуальності. З площини політики й ідеології воно перейшло в суто практичну площину. Людство на цей момент часу не володіє тим рівнем психологічної культури, який би міг слугувати фундаментом мирного існування та взаємоприйняття і взаємодопомоги окремим людям і спільнотам, релігіям і світоглядам.

Будь-яка певна система поглядів, цінностей і норм, з одного боку, є самодостатньою, цілісною, саморегульованою, а з іншого – водночас вона є всього лише часткою цілісної системи сучасного людства. Будь-яка моносистема сама по собі не в змозі забезпечити стабільність власного духовного політичного й економічного розвитку. Вона може існувати як самодостатня, унікальна цілісність тільки за умови порівняння себе з великим різнобарв'ям таких само унікальних людських моноспільнот.

Теорія, практика й експертні опитування показали, що немає сенсу в архетипах, якщо вони не є архівом мудрих знань, здатних утримати людство від саморуйнування. Не в масонських підвалах або пірамідах зберігаються ці знання, а в архетипах, які існують, щоб надати сенс людському існуванню на Землі, щоб творити порядок з хаосу.

Мета публікації. Злагода ті консолідація у політичній практиці має будуватися на ментально-психологічному підґрунті певної соціальної спільноти (народу) та відповідній феноменології архетипів, розкриттю яких в контексті розвитку ідей К.Г. Юнга й присвячено дану статтю.

Викладення основного матеріалу. Архетип сам по собі є тенденцією або схильністю до структурування образів наших переживань певним чином. Будь-яка людина народжується із схильністю до формування певних образів, що народжуються у просторі її психічної спеціалізації. Функція різних архетипних образів – вбудувати «культуру людськості» в колективну свідомість. Будь-яке переживання людини містить у собі архетипний фундамент – народження, смерть, любов, кохання, сексуальне партнерство, шлюб, конфлікт протилежностей, творчість тощо. І хоча архетипи можуть змінюватися, ці зміни настільки непринципові, що саме феномен архетипу може бути визнаний постійною величиною в рамках історичного часу людства.

Отже, психічне (в частині архетипів і психофракталів) не може бути змінене, до нього людству, як і окремій людині, необхідно прислухатися і робити так, щоб не порушити основні закони, за якими живе всесвіт.

Проблематика архетипів вийшла в сучасній науці з Тіні. І не тільки бізнес, шоу-бізнес і політики зацікавилися цією проблематикою. Паралельно нею почали цікавитись історики, філософи, історіографи і навіть управлінці (в рамках щорічного семінару «Актуальні питання публічного управління» 13–14 липня 2010 р. в Україні, в м. Феодосія, проводився перший за міжнародною участю семінар «Архетипіка й державне управління»). Цілком впевнено

ДОНЧЕНКО
Олена,
DONCHENKO
Elena,

доктор соціологічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ.

Анотація: Статтю написано в розвиток ідей К.Г. Юнга щодо феноменології архетипів. Архетипів не треба боятися, з ними, як із власним несвідомим, треба правильно поводитися. Саме архетипи об'єднують усіх людей на Землі, що і є запорукою їх взаєморозуміння. І саме вони є фундаментом унікальності кожного.

Ключові слова: архетипні режими "Я" і "МИ", прийняття іншого через унікальність кожного, архетипний закон відносин, механізм консолідації і злагоди.

УДК 159.9.01: 159.922

можна сказати, що почав формуватися дискурс архетипового менеджменту і самоменеджменту.

Зокрема, без освоєння архетипової проблематики неможливо уявити собі дискурс ментальностей або колективної пам'яті. У західній історіографії проблема колективної пам'яті була проблематизована у 80-ті роки минулого століття. Учених нарешті зацікавило, що минуле суспільств залишає численну кількість відбитків у суспільстві сьогодення. Іноді ці відбитки можна побачити навіть в обличчях людей, не кажучи про приміщення, будинки, спосіб мислення і вираз почуттів.

До кінця 1990-х років список досліджень, присвячених історичній пам'яті, виглядав достатньо репрезентативно. Він починався з праць М. Хальбвакса, який вивчав природу колективної пам'яті ще задовго до того, як ця тема зацікавила психологів, політиків та істориків. Хальбвакс одним із перших сміливо приписав пам'ять не індивідуальній, а колективній сутності. Тільки колективне мислення, на його думку, має засоби для воскресіння в пам'яті зв'язку між об'єктами, їх смислового з'єднання, зчеплення. Колективна пам'ять відрізняється від історії тим, що вона є безперервною і природною, вона зберігає із минулого лише те, що живе й ще довго здатне жити у свідомості тієї групи, яка тримається на ній і водночас підтримує її. У колективній пам'яті минуле і сьогодення не протистоять одне одному. Колективна пам'ять нічого не викидає, доки живе її носій, бо вона є картиною схожості, запорука того, що спільнота залишається самоідентичною, змінюються лише її контакти з іншими, роль яких полягає у тому, щоб продемонструвати і закріпити власний зміст, фундаментальні риси групи.

У сучасному науковому дискурсі з цього питання з'явилося ще багато понять про те ж саме явище – генетична пам'ять, родові та колективні уявлення, архаїчні пласти психіки, первинні образи, міфологічна свідомість, історична ідентичність тощо. Це стимулювало структурування різних рівнів у формуванні уявлень про минуле і водночас спровокувало понятійний безлад. Множення термінів з одним сенсом говорить про те, що і досі не виокремлено в науці єдине поняття, а науковці говорять метафорами. Проте всі сходяться в одному: в сучасній гуманітарній науці минуле стало трактуватися як конститууюче джерело, необхідне для легітимації соціального устрою, соціальної мобілізації, консолідації та інших просоціальних функцій. Роботи з мотивами пам'яті про війни, Холокост, ГУЛАГ тощо актуалізувалися тому, що в них виникла об'єктивна соціальна потреба. Пострадянські країни, особливо Україна та Росія, в пошуках ідентичності стали перед вибором, що пам'ятати, що згадувати, а що забути. Від правильності цього вибору залежало нормальне життя мільйонів, їхнє психологічне самопочуття.

Саме звернення політиків та істориків до проблематики пам'яті мало безпосередній стосунок до розвитку психології, нейропсихології та нейрофізіології, зокрема стосовно концептуалізації ідей щодо колективного суб'єкту, індивідуальної та національної ідентичності, групової, національної і навіть загальнолюдської пам'яті.

Колективна пам'ять, історична пам'ять, історична свідомість, традиція... У цьому напівполітичному і напівнауковому дискурсі не могли не з'явитися роботи, в яких здійснювався пошук відповідної парадигми дослідження схожих явищ, а також психологічних носіїв колективної пам'яті.

І серед них чи не найголовнішою стала юнгівська концепція колективного несвідомого з міфологічними архетипами й архетипами психічного (останні К. Юнг виокремив у «Психологічних типах»). Пізніше С. Гроф заговорив про трансперсональні переживання, А. Р. Ассаджолі – про вище Я. Сучасний учений із Сибірської АН Чередніченко відкрив чергові докази реінкарнаційної пам'яті, яка може вважатися різновидом колективної пам'яті про минуле в індивідуальному суб'єкті. Експериментально все частіше доводиться, що пам'ять про минуле не зникає разом із смертю мозку. Відкриваючи будь-який підручник, монографію, науковий журнал з нейрофізіології або нейропсихології, ми не зустрінемо наукових

даних про зв'язок мозку із свідомістю. Ніхто і ніколи не знайшов зв'язку мозку і глибинного центру нашої особистості, нашого «Я», нашої душі.

Більш того, сучасні дослідження доходять абсурдного на перший погляд висновку: ніякої особистої пам'яті взагалі не існує, подібно до того, як немає джерела енергії на борту електровозу. Вона просто не потрібна. Усе, що необхідно людині, є в необмежено містких інформаційних резервуарах колективного несвідомого, яке може бути інтерпретоване як комплекс спадкових кодів або фільтрів, що забезпечують автоматичне «зважування» інформації. Усе вже є в багаторівневому психічному. Йому просто треба довіряти більше, аніж прийнято.

Архетипи й психофрактали існують і функціонують в іншому часі та просторі, але при цьому регулюють наше життя, будучи невід'ємними елементами кожного з нас.

Може, це і дивно, але з такої методологічної висоти можна спуститися на будь-яку практичну проблему, зокрема на проблему «політики пам'яті», яку пов'язують або з ідеологізацією минулого, або з можливостями ідеологізації знань про минуле і яка, по суті, виконує функцію прикрашання колективної Персони. Зрозуміло, що в колективній пам'яті зберігається не лише те, що солідаризує людей, залишається стійким смислоутворюючим чинником соціетального ПФ, але і те, що роз'єднує людей усередині суспільства. Людство знає, чому зникали сильні цивілізації: тому що ними починали керувати слабкі, психологічно недорозвинені, бездуховні люди, які загострювали внутрішні суперечності в спільноті, щоб залишитися при владі.

Проте жодне суспільство і жодна людина у світі не можуть обійтися без власної розумної політики пам'яті, в якій необхідно розрізняти архетипи й квазіархетипи. Останні, як правило, використовуються як інструменти політичної боротьби або маніпуляції іншими людьми і більше прив'язані до актуального моменту, ситуації тощо. Приклади – політична концепція і практика «голодомора-геноцида» і героїзація бойовиків ОУН-УПА, яка і досі має на меті розкол України та конфлікт з Росією. Це нав'язано зверху і є політично організованою маніпуляцією суспільною свідомістю.

Другий образ – самоорганізаційний: наприклад, коли діти залишають свої улюблені речі в меморіальному комплексі Хатинь або на плитах з назвою нацистських дитячих таборів. Назвати це політичною маніпуляцією складно, бо існує невичерпна пам'ять серця, гуманних смислів і цінностей. Людина з нормальною психікою завжди буде співчувати тим, хто не дожив віку і сильно страждав, бо це несправедливо. Навіть якщо йдеться про давню давнину. Бо існує етичність природи, про яку говорить Умберто Еко. Основні принципи природної етики співпадають із принципами етики, що засновується на вірі в трансцендентне. І неможливо не визнати, що вони залишилися у нашому серці завдяки фундаментальній програмі спасіння, закладеної в деяких архетипах.

Носієм цієї програми є архетип альтруїзму-егоїзму. Останній може бути визначений як сума інстинктів та емоцій, на які спирається совість. Багато вчених вважає, що альтруїзм є вродженим архетипом, а не виховується кимсь, що інстинкти не можуть бути результатом індивідуального досвіду, хоча можуть посилюватись або послаблюватись на протязі життя. Говорячи про альтруїзм, Ефроїмсон використовує такі вирази, як «безумовний рефлекс», «комплекс етичних реакцій, що успадковується», «етичний інстинкт» та ін.

Для формування повноцінних відносин між усіма унікальностями людського світу певному соціальному суб'єкту необхідно не тільки рахуватися з існуванням інших (і всього іншого – цінностей, смаків тощо), поважати їх ментальність, душу, але і шукати в них те, що може додати йому сили, могутності, стабільності. Так, наприклад, екстраверт неусвідомлено шукає для комфортного спілкування інтроверта, який додає йому вираженості, спокою, стимулює процес відкриття екстравертом власного внутрішнього світу. Тобто, слід шукати шляхи взаємодоповнення за всіма параметрами, адже головним у формуванні самоставлення і відносин з іншими є усвідомлення найголовнішого факту психічного життя як окремої людини, так і

будь-якої малої чи великої спільноти. Факту функціонування психічного у двох архетипних режимах – «МИ» та «Я».

Існують «Я»-режим (інстинкт самовиживання) і «МИ»-режим (інстинкт пралюбові, пра-солідарності виживання спільноти як єдиної інформаційно-енергетичної цілісності).

«Я»-режим – це сильний режим психоінстинкту, режим інстинктивної самоузгодженості, проявленості, утвердження себе у зовнішньому світі й водночас відгородженості від усього світу, визнання головуючим свого внутрішнього життя, такого, що прагне до власного змісту й глибини. Цей режим – адаптивно-нелінійний, гнучкий, індивідуально-еґоцентричний, енергетизований та ефективний у ситуаціях, пов'язаних із самовиживанням суб'єкта; цей режим у людини багато в чому є спільним із тваринним світом: як індивіди, так і народи мають у своєму психічному різні інстинкти – «вовків», «зозуль», «лебедів», «собак», «коней», «левів», «косуль» тощо. Це апарат для диференціації небезпечних подразників (за відомим психобіологічним принципом економії подразнень, без якої жива тканина загинула б) і в першу чергу – відносин, несумісних із життям (тих, що з часом призводять до фізичних або психічних хвороб). Головним механізмом, який регулює цей режим на індивідному рівні, є архетипний метасигнал переживань, завдяки яким суб'єкт відділяє себе від інших (іншого), диференціює «моє – не моє»: моя цінність, моя справа, мій авторитет, мій колір тощо. Пограничні стани викликає сугестивний метасигнал, що може супроводжуватися самими різними емоційними формами – різноманітними фрустраціями, тривожністю, напруженням, жахами, острахами, істериками, депресіями тощо. Страх або його відсутність – головні регулятори, що стимулюють ті чи інші психічні реакції, ту чи іншу ситуативну поведінку тощо. Але саме поява страху стимулює психіку миттєво відреагувати на нього, запустити механізм миттєвих нелокальних зв'язків усього з усім, тобто механізм перекодування внутрішніх психосмислів, ціннісних пріоритетів із тим, щоб подолати стан дезорганізації, відчуття руйнації внутрішнього стрижня життя. Подолання пограничного стану відбувається начебто поза часом, поза набутим досвідом як миттєве обертання психосмислу. Цей механізм, за висловом К. Леві-Строса, є машиною, яка заперечує час. Пограничні стани з'являються тим частіше, чим сильніше суб'єкт опирається змінам і смислам, які є адекватними його власній психоформі, але суперечать чужим (референтним) ідентичностям, до яких індивід прагне себе підтягнути. Така боротьба із самим собою є найінтенсивнішою в підлітковому віці суб'єкта (як людини, так і спільнот), коли він пізнає світ усупільнених ролей та ідентичностей.

Проте варто пам'ятати, що будь-якому суб'єкту притаманний ще і Груповий Розум, що є носієм не завжди проявленого (активованого) зв'язку з усім Людством. Залежно від багатьох факторів рівень цієї проявленості є різним, різним є і вище «Я» того чи іншого суб'єкта. Режим «МИ» – генетично спільний для всіх чинник виживання. Режим «МИ» – це режим психоекологічної узгодженості із земною природою, космосом, іншими людьми, цінностями та державами; це вищий режим спільних цінностей, в якому зберігаються архетипні аспекти шляху й досвіду; вищий, але, на жаль, слабкий.

Слабкий не лише тому, що пов'язаний із «проблемою Вавілонської вежі», проблемою встановлення еквівалентних відносин між різними «мовами», ментальностями, цінностями тощо. Слабкий тому, що розвиток спільнот, народів і соціумів на Землі йде нерівномірно і характеризується різними психосоціальними станами на горизонтальному зрізі історії. Сучасні держави, народи й спільноти, наприклад, живучи в одному часі, але в різних психосоціальних просторах, мають на цьому зрізі всі тональності – від апатії й аномії до екстремального ентузіазму. А різні стани посилюють проблему взаєморозуміння між народами.

К. Кастанеда, який разом із доном Хуаном побував у власному енергетичному тілі в якомусь місті, потім спитав у Хуана, де він перебував. Хуан відповів: «Поза цим

світом», але додав при цьому: «Подорож була реальністю, ти бачив місто, я бачив енергію. Ні ти, ні я не мали рації. Ні ти, ні я не помилялися. Наші версії різні тому, що на той момент ми з тобою мали різні характеристики однорідності і внутрішньої зв'язаності. А я тобі вже говорив про те, що саме ці характеристики і є ключем до сприйняття» (К. Кастанеда).

Режим «МИ» слабкий ще і тому, що міститься на периферії психіки, освоєння якої йде в масштабах людства дуже повільно; людство ще не навчилася використовувати позитивну енергію вищих архетипів з метою виживання, воно немов би ігнорує її, налякане силою негативних, нижчих архетипів (до категорії вищих архетипів можна приєднати і українську категорію – ноосферу Вернадського). Багато дослідників глибокої психології просто залякує людей можливістю зустрічі з архетипним (колективним) несвідомим, наче воно існує десь далеко від людини, наче вона не боїться його. Проте воно (колективне несвідоме) проявляє себе занадто бурхливо саме тому, що на нього, як інколи на дитину, не звертають уваги, відштовхують від себе, не помічають, зайняті власною соціальною Персоною. І тоді воно проривається власною фрустрацією від онеміння й зубожіння, від запущеності та самотності. Сильна, вільна, але невихована енергія вищих архетипних цінностей і смислів сама тоді знаходить собі застосування і, як правило, це відбувається в жахливих формах.

Саме ця проблема є найактуальнішою в сучасній Україні: не дивлячись на існування і визнання однакових для єдиної країни мета-цінностей, відносини між центрально-західною і південно-східною Україною часто наштовхуються на перешкоди, інформаційно-енергетична природа яких є позаперсональною й трансісторичною; «вовки» не можуть знайти спільну мову з «гадюками», а «лебеді» – із «зозулями». І відбувається це тому, що «вовки» не знають, що вони – «вовки», а «зозулі» думають, що вони – «лебеді». Так само викривлено уявлення і про інших – своїх геополітичних сусідів, партнерів тощо. Боязка й інтелігентна раціональність багато років відмовлялася від контакту з ірраціональним, позараціональним, «низьким», унаслідок чого суб'єкт перестав вірити сам собі, своїм відчуттям, інтуїції, емоціям тощо.

Архетипний закон відносин, між тим, є головним законом стабільного життя будь-якого суб'єкта: певний тип внутрішніх відносин суб'єкта (між елементами психічного життя суб'єкта, різними його субособистостями тощо) формує відповідний тип зовнішніх відносин, відповідну форму його поведінки, що і транслюється в навколишнє середовище.

І неважко зрозуміти, чому нелюбов до себе глибокого (часткового, не такого, як хотілося б, тощо) трансформується в нелюбов до ближнього. І навпаки. Ненасильницьке толерантне ставлення до іншого може вмикатися лише за умови самоузгодження й самоприйняття. Тільки на основі відкриття суб'єктом власної особистісної місії, що супроводжується налагодженням здорових внутрішніх відносин між поглядами, бажаннями, думками, справами тощо, можна ефективно будувати інтеракції іншого рівня. Відмовитись від «Я» на користь «МИ» (у своєму власному життєвому просторі) можна лише за умови відкриття того самого власного «Я»!

Без здатності натиснути кнопку внутрішнього ліфту, спустивши свою виплекану, улюблену і тому самодостатню природу на перший поверх, неможливо будувати повноцінні інтеракції на вищих поверхах. Навіть якщо партнер по спілкуванню на таке не здатен. Саме тому він потребує вашої любові, а не вашого експансивного «Я». Саме пра-любов як загальнолюдський ресурс виживання, як захисне «МИ» є єдиною даністю, на основі якої можна вирішувати інтерактивні проблеми у психоекологічний спосіб. Пра-любов як захисне «МИ» є головним архетипним управлінським механізмом іншого режиму роботи психічного.

Режим «МИ», на відміну від першого, психоінстинктивного режиму – це режим первісної толерантності, здорового глузду, який дозволяє вижити суб'єкту. Це те, що вмикає соціальну відповідальність за свої вчинки, те, що дозволяє йому першим

простягнути руку взаєморозуміння, це прагнення компромісу і здатність не шукати колоду в чужому оці, не категоризувати інших за принципом «старшого брата»; це те, що змушує цікавитись іншими культурами і вивчати інші мови, щоб не опинитися Робінзоном на безлюдному острові, тощо. Здавалося б, любов і здоровий глузд – це опозиції, які не можуть бути разом у конкретному життєвому прояві. Але в цьому випадку йдеться про архетипний об'єднуючий принцип, накопичений величезним досвідом людства, який необхідно активувати в собі кожному суб'єкту будь-якого дискурсу: політичного, культурного, наукового тощо – принцип здорового глузду любові.

Режим «МИ» формує сферу між смислами, дає суб'єктові ресурс часу для виходу із сильного режиму і для переходу на рівень ефективних інтеракцій, на рівень спрощення інтерактивних проблем у світі, що і так переповнився ускладненнями різного гатунку. Начебто все – і спільна мова, і спільне соцієтальне поле, і загальноприйняті норми й правила – існує для оптимального функціонування режиму «МИ». Проте застосування всього спільного й загального з метою спрощення інтерактивних проблем залежить від здатності частки бути повноцінною і відносно самодостатньою часткою (що означає здатність суб'єкта до адекватного самоотождження) Часткова природа психіки людини об'єктивно потребує цього спрощення через неможливість диференційованого реагування на різноплановість проявів інших людей. Почути одне одного можна лише за умови перебування одного з партнерів у режимі «МИ», тобто в режимі бажання почути і зрозуміти іншого. Коли один у розпачі відкриває іншому своє наболіле й потребує віддзеркалення, другий повинен перебувати в режимі любові. Інакше перший не отримає віддзеркалення, і його душевний біль буде породжувати біль навколо... Навіть досконале вивчення премудроців диференціальної психології не допоможе людям знайти спільну мову, якщо вони не навчаться гнучко переходити на «МИ»-режим. Здавалося б, що може бути простішим, ніж налаштуватися на толерантні відносини! Але практика доводить, що це зробити не так просто.

Здатність переключення на режим толерантності вимагає серйозного відпрацювання режиму «Я». Пізнання себе природного, своєї власної психічної специфіки – процес непростий і тривалий. Практика показує, що інстинктивно дитина ідентифікується зі своєю душею (неусвідомлено проторує свій ШЛЯХ) приблизно до середини першого класу. Потім вона поступово розходиться з ним, що в роботах із проблем адаптації трактується як «дезадаптованість». Починається психосоціальне перепрограмування дитини на єдиний психокультурний патерн. Зрозуміло, що це перепрограмування може бути для дитини більш або менш насильницьким. Підлітковий вік стає для дитини тим складнішим, чим далі психокультурний патерн відходить від власного «Я», чим сильнішим стає напруження між базовою, природною програмою і штучною, що презентує сімейні та шкільні вимоги, вимоги соціуму в цілому. На цьому етапі відбуваються чи не найперші усвідомлювання людиною різниці між двома програмами, з якими необхідно рахуватися й встановлювати між ними певні стосунки.

Природне і штучне створюють у людині той самий вічний конфлікт із самою собою. Насправді це конфлікт природи з тим, що її руйнує. На рівень свідомості вперше виходить дві субособистості, які повинні знайти середній шлях. Це вік, коли стартує здатність людини до конструктивної співпраці.

Підлітковий вік є характерним для більшості сучасних народів і спільнот. І все вищезазначене є характерним як для людини, так і для спільноти. Архетипний закон відносин спрацьовує, коли внутрішні напруження знаходять спільну мову, і не обов'язково нові взаємостосунки всередині суб'єкта будуть ідеальними. Вони можуть бути просто діловими, а можуть повторювати будь-який сімейний стиль стосунків, який все ж таки сім'ю зберіг, вони можуть набути міражного відтінку, гарного для комфортного відпочинку. Не має значення. Головне – це знаходження того компромісу, який буде здатний продовжувати конструктивне функціонування

власного психічного, яке, повторимось, має особливість транслюватися на зовнішнє середовище.

Переключення на режим «МИ» можна назвати механізмом консолідації і злагоди.

Цей механізм регулює стосунки, що складаються у дружбі, коханні, в партнерських відносинах тощо. Згадаємо Е. Берна з його «я хороший – ти хороший», «я поганий – ти хороший», «я хороший – ти поганий» тощо. Приблизно такі ж само чи інші внутрішні оцінки відіграють вирішальну роль у формуванні механізму «Я – МИ-переходу». Він може бути яким завгодно – м'яким або жорстким, поступовим або раптовим, его-зреченим або его-зберігаючим тощо. Але, як би суб'єкт раціонально не оцінював свою внутрішню дитину (свій внутрішній «гарем» парціальностей), любов до неї, згода з нею все одно є, з одного боку, сенсом життя суб'єкта, а з іншого – запорукою його мирного співіснування і навіть конструктивної взаємодії з іншими.

У випадку соціальних ставлень, відносин, стосунків саме характер внутрішнього механізму переключення з «Я» на «МИ» створює передумови для обрання кожним соціумом своєї власної форми виживання, зокрема політичної форми правління та взаємовідносин між різними гілками влади (тоталітарний, авторитарний, ліберальний, демократичний, інвайронментальний тощо), внутрішніх психосоціальних організаційних і самоорганізаційних механізмів налаштування соціальної структури (польові, пірамідалні або змішані та ін.).

Природа психіки підкоряється поступовості, вона не прощає пропусків, будь-який етап потрібно відпрацьовувати, відчувати, переживати, і тоді, за словами Ніцше, «із найнижчого вище досягає вершини».

Стосунки між людьми і державами ускладнюються з ускладненням життя, з руйнуванням сенсів, з гіпертрофічним збільшенням частки прагматичних, грошових цінностей. Люди загубили толерантність, перестали спілкуватися так, як спілкувалися раніше, їм легше порозумітися з комп'ютером, ніж з іншою людиною, перейти на віртуальне спілкування тощо, а держави продовжують розмовляти між собою на мові сильнішого, тобто на мові інстинктів, на мові режиму «Я».

Другий режим вмикає психічний процес творчого синтезу вихідних параметрів дуальних опозицій, які б відкривали вихід у новий психосоціальний простір, у нову якість сприйняття світу. Саме на цьому режимові реалізується Homo Nous – самоцінна божественна людина Духу, Пневми, Душі. Саме на цьому режимові працює духовність.

Але обидва режими працюють у сучасного суб'єкта переважно викривлено: з одного боку, люди й цілі народи перестали вірити самим собі і своїм відчуттям, власній інтуїції тощо; з іншого – їх змусили зневіритися у вищих силах і почуттях, вони стали навіть соромитися власної м'якості, сензитивності, любові, толерантності, а інші – власної раціональності, прагматичності, діловитості, точності, дисциплінованості, закритості. Через вивчене ігнорування інстинктивно-архетипної різниці між людьми і між спільнотами виникають серйозні перекося у взаєморозумінні на будь-яких рівнях. А вищий рівень трансперсональних відносин – «МИ», або Любов – люди вже багато років намагаються конвенціювати, узаконювати тощо. Тобто, людина змусила іншу людину повірити в те, що вищі закони взаємодії управляються й організуються ними ж. Тобто, їх можна і треба порушувати. Адже закони дарвінізму й віра в теорію еволюції, які панують всюди, де є соціальні проблеми, вже давно поєднали силу і законнеслухняність. На пострадянському просторі дійсно успішно виживають ті, хто функціонує тільки за цим принципом – сили і позаконності.

На перший неухвалений погляд, ці два режими роботи психофракталу нагадують дві соціальні фази ідентичності в теорії символічного інтеракціонізму Дж. Міда – індивідуальну (play) і колективну (game) гру. Play відтворює суб'єктивне засвоєння дитиною власної ідентичності через знайомство й оволодіння системою соціальних ролей, а game – спільний принцип дії як орієнтир, позицію певної організованої спільноти, яка пропонує особистості цілісну ідентичність, узагальненого Іншого,

соціальні норми й цінності суспільства, значущі в певних ситуаціях. Тут може йтися скоріше про віддалену схожість play і game з архетипними механізмами функціонування індивідуального та соціетального життя.

Дж. Мід аналізував також несвідоме «імпульсивне, унікальне Я» людини як досоціальної істоти, яке не піддається соціалізації й уникає соціального самоконтролю індивіда з його орієнтацією на значущого іншого, та «рефлексивне Я» як соціальну конструкцію, як множину очікувань і вимог суспільства стосовно людини, як суспільний аспект ідентичності, сукупність знань і систематизованих установок, надбаних у процесі соціалізації. Наш режим «Я» має багато спільного з «імпульсивним Я» Дж. Міда. Можна сказати, що «рефлексивне Я» Дж. Міда бере участь у роботі пограничних процесів між «Я» і «МИ» – у сфері трансформації смислів.

Існують дві фундаментальні дихотомії знання про людину: між концепцією людини як істоти, що творить сама себе (К. Маркс) і концепцією «людської природи» (З. Фройд). Архетипова теорія об'єднує ці дихотомії, аналізуючи два опозиційні режими функціонування психіки, які демонструють природні корені внутрішнього конфлікту будь-якого соціального суб'єкта психічного – індивіда, групи, спільноти, соціуму тощо. Конфлікту між «я хочу» та «я повинен», «я такий» і «я повинен стати іншим» тощо. Рівень цього конфлікту багато в чому залежить від типу соціалізації індивіда – «успішної» або «неуспішної» за П. Бергером і Т. Лукманом. Під успішною мається на увазі встановлення високого рівня симетрії між об'єктивною та суб'єктивною реальністю (рівно як і ідентичності), а неуспішною – навпаки. Максимально «успішна» соціалізація відбувається в первинних, простих суспільствах, де взагалі немає проблеми ідентичності й де не виникає в принципі питання «хто я такий», де лицар є лицарем, а землероб – землеробом як для себе, так і для інших. Тут не йдеться про «потаємні глибини». Чим диференційованішим і складнішим є суспільство, тим ближче людина наближається до потреби усвідомлення себе глибинного, тим сильнішою є потреба розділення Персони й Его, соціальних ролей і єдиної, від Бога даної, місії душі...

Східна культура вже давно запропонувала для вирішення таких проблем обирати «серединний шлях», ДАО. Західна культура розділилася: одні спільноти «обирають» перший, сильний, конкурентноздатний, але не стабільний режим, інші – другий, слабкий, традиційно-нормативний, але стабільний. Але є і такі, що успішно користуються обома педалями, і саме їх виконання є наймилішим. П. Сорокін казав із цього приводу, що головні моральні заповіді всіх великих релігій, всіх правових кодексів, всіх моралей і народних звичаїв щодо відповідних членів групи, їх «Ти повинен» і «Ти не повинен» дуже схожі, часто ідентичні... І що за порушення моральних законів (вищий режим – О.Д.), як і за порушення фізичних законів природи (нижчий режим – О.Д.), вони повинні заплатити тяжку ціну у вигляді різних погубельних для них наслідків...

П. Сорокін на підставі вивчення процесу альтруїзації великих апостолів вказує на три типи альтруїстів. 1 тип – щасливі (fortunate), які з раннього дитинства обирають шлях любові, вищої «самості» або Бога – проявляють скромне его, вдало обрані соціальні афіліації і низку моральних цінностей, спокійно і без криз ростуть у своїй творчості (наша ж сучасна психологія стверджує, що без криз немає розвитку); це А. Швейцер, Дж. Вулман, д-р Ф. Гааз та ін. 2 тип – катастрофічні (catastrophic) і пізні (late), життя яких різко розділяється на два періоди: доальтруїстичний, що передуює їх наверненню, й альтруїстичний, що настає після повної трансформації особистості внаслідок дезінтеграції їх его, цінностей і групових афіліацій, а також прискорений катастрофами, хворобами, смертями тощо. Процес трансформації (або сфера між полюсами дуальної опозиції – див. нижче) таких особистостей є складним і болючим і може тривати від декількох місяців до декількох років. Це процес важкої ломки своїх его, цінностей і групових афіліацій, процес їх підкорення вищій цінності –

любіві. Будда, Св. Франциск Ассизський, брат Джозеф, Ігнатій Лойола, Св. Августин, Св. Павло та інші презентують цей тип. 3 тип – тип проміжних (intermediari), яким притаманні риси щасливих і пізньокатастрофічних: Св. Феодосій, Св. Василь Великий, М. Ганді, Св. Тереза, Шрі Рамакрішна та ін.

П. Сорокін говорить також і про можливість «трансформації» пересічних людей. Цими трьома шляхами рухається все людство до «позитивної моральної поляризації», яка є необхідною для протистояння «деструктивній, негативній поляризації». Учений виводить закон поляризації, який може трактуватися як певні наслідки функціонування дихотомій: залежно від типу (курс. мій – О.Д.) особистості розчарування і невдачі часто викликають протидію у двох напрямках: позитивної поляризації, наприклад вибух творчого начала (глухота Бетховена, сліпота Мільтона), і негативної поляризації (самогубство, душевний розлад, звіряча жорстокість або німа покора). Те ж саме відбувається в масовому масштабі. Адже відомо, що саме в катастрофічні періоди зростають деморалізація, злочинність, депресії й разом з тим виникають великі релігійні та моральні системи (Давній Єгипет, Китай, Індія, Ізраїль, Греко-Римська імперія або країни Заходу).

Висновки і перспективи подальших напрямів наукових досліджень. Ми добре усвідомлюємо, що глобалізація та сучасні технології суспільних життєустроїв, безумовно, відповідають на виклики часу. Проте вони містять у собі не тільки благо, але і блуд, вони прискорюють те, що не прискорюється технологічними засобами, а відбувається еволюційно, тобто психологічно.

Список літератури:

1. Донченко Е.А. Социетальная психика / Е.А. Донченко. – К. : Наукова думка, 1994. – 208 с.
2. Донченко Е.А. Фрактальная психология (доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни) / Е.А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.
3. Канетти Э. Человек нашего столетия / Э. Канетти. – М. : Прогресс, 1990.
4. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман. – СПб : Б.С.К., 1996.
5. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени/ П. Сорокин. – М. : Наука, 1997.
6. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг. – М. : Канон, 1994.
7. Кастанеда К. Искусство сновидения : т. 5. : кн. 9 / Карлос Кастанеда. – К. : София, 1993. – 319 с.
8. Дубровский Д.И. Психика и мозг. Мозг и разум / Д.И. Дубровский. – М. : Наука, 1994.
9. Гроф С. За пределами мозга / С. Гроф. – М. : Соцветие, 1992.
10. Бехтерева Н.П. О мозге человека / Н.П. Бехтерева. – СПб : Нотабене, 1994.
11. Данилевский И.В. Структуры коллективного бессознательного: квантоподобная социальная реальность / И.В. Данилевский. – Казань : изд-во КГЭУ, 2004. – 436 с.
12. Лурия А.Р. Маленькая книжка о большой памяти / А.Р. Лурия. – М. : Эйдос, 1994.
13. Лесков Л.В. Информационная модель вселенной. Гносеологические аспекты соотношения науки и богословия / Л.В. Лесков. – СПб, 1993. – С. 53–58.

**КЛИМЕНКО
Илона,
KLYMENKO
Ilona,**

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної політики та технологій Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: Статтю присвячено дослідженню професійних компетенцій державних службовців щодо пошуку, ухвалення та впровадження управлінських рішень, впливу на них властивостей особистості державного службовця в контексті архетипіки, що дозволить сформувати інноваційну систему освіти та підвищення кваліфікації керівних кадрів державної служби, в якій центральне місце посідають навчальні ситуативні центри управління.

Ключові слова: компетенція, професійна компетенція, ухвалення управлінських рішень, державний службовець, ситуативний центр управління, оцінювання компетенцій.

УДК 351:316:519

Илона КЛИМЕНКО

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Для успішної розбудови інформаційного суспільства та електронного врядування в Україні, результатом якої повинна стати держава з високим рівнем якості життя громадян, потрібна адекватна, чутлива до змін система державного управління, ядром якої є високопрофесійні державні службовці, що забезпечують процеси ухвалення та реалізації управлінських рішень для успішного функціонування всіх сфер життєдіяльності держави та суспільства.

Професіоналізація державної служби передбачає виконання наступних завдань: управління підготовкою та розвитком персоналу на основі компетентнісного підходу, управління компетенціями державних службовців на основі розроблених установами моделей та профілів професійних компетенцій персоналу (на їх основі формуються завдання та плани навчання, кадровий резерв), управління підбором і сертифікацією персоналу, управління компенсаціями та бенефітами, кар'єрним зростанням державних службовців. Вирішення завдань професіоналізації державної служби потребує визначення професійних компетенцій та механізмів їх набуття, а також застосування інноваційних підходів до адаптації фахової підготовки та підвищення професійної компетенції державних службовців до завдань розвитку електронного врядування в Україні як інноваційної форми державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага до проблеми формування й оцінювання професійної компетентності державних службовців у вітчизняній та зарубіжній науковій традиції є нагальною та постійно зростає. Так, питання кадрового забезпечення державної служби розглянуто в дослідженнях В. Ігнатова, А. Понделкова, В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Борденюка, С. Вдовенка, З. Гладуна, Н. Гончарук, О. Дьоміна, О. Крупчана, А. Крусяна, О. Кучеренка, Ю. Лебединського, П. Любченка, В. Малиновського, Т. Мотренко, П. Надолішнього, С. Сєрьогіна, Д. Стеченка, С. Дубенко, Н. Липовської, В. Олуйка, Т. Пахомової, О. Оболенського, В. Цветкова та інших науковців. Проблемам професійної компетенції державних службовців та її оцінювання присвячено наукові праці А. Бураковської, Л. Пашко, Л. Пономарьова й І. Мельника.

Проте питанням професійної компетенції державних службовців у сфері підготовки та ухвалення управлінських рішень, її адаптації до завдань розвитку електронного врядування та практиці їх набуття належна увага не приділялася.

Метою статті є розгляд професійних компетенцій державних службовців щодо ухвалення і впровадження управлінських рішень, а також висвітлення питань, пов'язаних із системою формування таких компетенцій.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні виділяють такі види компетенцій: теоретичні та професійні знання, навички виконання професійних завдань та універсальні навички (комунікативні, управлінські, аналітичні тощо), здатність до опанування новими видами діяльності, ціннісні орієнтації й характеристики мотивації, особистісні якості та психофізіологічні особливості.

На рівень набуття компетенцій державними службовцями та здатності до їх поглиблення і розвитку впливають особистісні риси й архетипи, тобто первинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого. За К. Юнгом, сприйняття і поведінка людини регулюються двома основними сферами її психіки, а саме свідомим і несвідомим.

Кожна людина завдяки своїм унікальним біологічним здібностям та індивідуальному життєвому досвіду засвоює форму архетипу та його енергію по-своєму, не замислюючись ані про структуру, ані про несвідомий його зміст. Проте багато що особистість відчуває завдяки тому, що в її психіці закладено шар особистісного індивідуального несвідомого. При цьому архетипи мають великий вплив на індивіда, формуючи його емоції, етичні уявлення та світогляд; архетипи впливають також на взаємовідносини індивіда з іншими людьми і тим самим можуть визначати його долю. Архетипи можуть впливати на дію як творчих, так і руйнівних сил людської психіки, оскільки вони створюють нові ідеї, надихають ними, але вони ж і руйнують, коли ті ж самі ідеї стають сталими і перетворюються на забобони свідомості, що перешкоджають подальшому розвитку. У колективному несвідомому можна побачити ту психологічну основу, яка цементує народ, расу, націю, сім'ю, професійну або етнорелігійну групу, тобто все те, що об'єднує людей у суспільстві, зокрема і професійність управлінців.

Прояви колективного несвідомого з усіма різноманітними його видами і формами не можна вважати довільними. Вони закономірно випливають із соціальної природи людини та її суспільної взаємодії. Колективне несвідоме формує також установки суспільства, держави, окремих людей і соціальних груп, їх готовність діяти і реагувати у певному спрямуванні. Установка – це стан внутрішньої готовності (налаштованості) людей на специфічний для них прояв відчуттів, інтелектуально-пізнавальної та вольової активності, динаміки й характеру спілкування, наочно-практичної діяльності тощо. Виникненню установки зазвичай передують усвідомлення людьми певної потреби і тих умов, в яких ця потреба може бути задоволена.

Так, учені відзначали, що існують два типи людей, які по-різному реагують на ту чи іншу ситуацію, а саме: перший тип людей з інтровертною установкою, психічно налаштований на сприйняття внутрішньої сутності предметів і речей; другий – екстравертною установкою, що характеризує психічну налаштованість на сприйняття зовнішніх форм предметів та речей. Ця налаштованість, власне, і формує матеріалістичну картину світу, тоді як першому типу людей властива ідеалістична картина світу.

Т. Новаченко відзначає, що екстравертам притаманні такі особливості, як об'єктивне оцінювання фактів і подій; орієнтація на оточуючий світ, взаємодія з ним; упевненість у своїх силах; ініціативність, схильність до ризику тощо [1], а особливості інтровертів передбачають суб'єктивність у визначенні й оцінюванні фактів і подій; деяку невпевненість, недооцінювання своїх сил; стриманість у розмові; орієнтацію на свої відчуття, думки, враження тощо. Відмінність екстравертів та інтровертів щодо соціальної активності, за К. Юнгом, пов'язана з різним рівнем розвиненості психічних функцій – мислення й емоцій (логіки-етики), інтуїції та відчуттів (інтуїтики-сенсорики). Емоційному типу людей притаманне наступне: здібність впливати на інших своїми емоціями, ухвалення рішень залежно від симпатії до людей, орієнтація на спілкування з людьми, почуття вини, яке виливається на інших тощо, тоді як мисленнєвому типу людей – логікам – притаманні орієнтація на систему, структуру, закон і порядок, схильність до аналізу та встановлення логічного порядку, переконати їх у правоті можна лише логічними аргументами. Інтуїтивні люди живуть у минулому і майбутньому, тому під час бесіди можуть бути поряд, але думати про щось інше; їм притаманні нерішучість і сумніви, вони більше схильні до теорії, ніж до практики, тоді як сенсорики «живуть тут і зараз», вони практичні, реально оцінюють факти і події, не поспішають розпочинати нову справу, полюбляють робити щось своїми

руками. Тобто, сенсорики є тактиками, а інтуїтивні люди – стратегами. Юнг розділяв людей на раціональних та ірраціональних. Раціональні люди за своєю природою дещо консервативні, їм імпонують сталі системи, необхідність змін порушує їхню рівновагу. Ірраціональні ж люди, навпаки, бажають змін і спокійно їх сприймають. Раціональність та ірраціональність є складними якостями особистості, які характеризують засоби обробки інформації і взаємодії людини зі світом.

Е. Афонін та О. Донченко зазначають, що за шкалою «екстраверсія/інтроверсія» суспільство може бути оцінено з точки зору рівня його орієнтованості на цінності оточуючого світу (екстраверсія) чи на власні цінності (інтроверсія) [2]. При цьому високий рівень його екстравертованості може свідчити про експансивність та агресивність суспільства чи певної його частки стосовно інших, про легковажність, безвідповідальність і слабкість духу щодо вирішення власних внутрішніх проблем. І навпаки, надвисокий рівень інтровертованості свідчить про закритість і небажання вести діалог з іншими людьми, групами людей, країнами і народами. У цілому ж та чи інша надмірність рівня сформованості зазначених соціетальних ознак може свідчити як про силу, так і про слабкість суспільства; показник «екстернальність/інтернальність» віддзеркалює особливості механізмів соціального контролю – його орієнтованість на зовнішні (суспільні) чи внутрішні (індивідуальні) форми відповідальності, контролю чи самоконтролю.

Проведений цими авторами моніторинг проявів архетипів для України віддзеркалює пасіонарність владно-політичної еліти та «перехідний» стан властивостей керівних кадрів держави, зокрема «екстраверсія» (41,5 %) налаштовує їх на застарілі матеріальні ресурси творення державної політики, позбавляє змоги реалістично оцінити зміни в сучасному суспільстві, зокрема нове місце і роль у ньому людини і в цілому суб'єктивного чинника як базового не лише для реалізації, а і для творення державної політики та суспільно-політичних реформ. «Інтуїтивність» (72,7 %), говорить, що в контексті творення державної політики вони все ще віддають перевагу «глобальним», «універсальним», «інваріантним» та «абстрактним» способам мислення й дії. Саме це віддаляє сучасну владно-політичну еліту від практичних аспектів подолання системної кризи, реалізації суспільних реформ. «Прагматичність» (16,4%), яка за своєю природою налаштовує людей на прийняття утилітарних цінностей, що лежать у площині сучасних європейських орієнтацій, поки що охоплює недостатню частку керівних кадрів.

Також слід згадати про процеси формування «нової» людини в інформаційну постмодерну добу. Так, «універсальну, одномірну, економічну людину» епохи Модерну, орієнтовану на задоволення власних матеріальних потреб, заміщує «людина раціональна», життєдіяльність якої обумовлюється знаннями власного професіоналізму й компетентності, власного інтересу та власного правового поля. Людину Постмодерну відзначають багатоплановість, творчість, окреслена індивідуальність; її рушійною силою є необхідність подолання соціально-економічного і політичного відчуження, звільнення від знеособлюючої масовості індустріального суспільства, самореалізація й самоствердження в творчій діяльності у будь-яких сферах життєдіяльності країни та суспільства. Тобто, під час формування професійних компетенцій державних службовців необхідно використовувати особистісно-орієнтований підхід з урахуванням раціональності, ірраціональності й екстра- чи інтравертованості їх особистостей.

Нагальні процеси модернізації та реформування системи державного управління вимагають таких компетенцій державних службовців вищої ланки управління, що впливають на оперативність та якість ухвалених і реалізованих управлінських рішень щодо вирішення проблем у штатних/не штатних управлінських ситуаціях. Компетенції, пов'язані із застосування інформаційних технологій під час ухвалення управлінських рішень, дозволяють державним службовцям не лише здійснювати поглиблені, диференційовані, багатоваріантні розрахунки окремих економічних, со-

ціальних, фінансових та інших показників, але і вдосконалювати методичний апарат планування. Уміння застосовувати сучасне програмне забезпечення дозволяє розробляти імітаційні моделі на кшталт «підбір параметру» (оцінка необхідного значення планового показника для досягнення встановленого значення цільового показника), «розроблення сценаріїв» (оцінка різних варіантів розвитку кризової ситуації), створення та вирішення силами самої робочої групи реальних оптимізаційних завдань (визначення найкращих управлінських рішень за вибраного значення цільової функції та системи обмежень зміни окремих параметрів), використання для обґрунтування аналізу ризиків результатів дослідження динамічних рядів, ковзних середніх, кореляційно-регресійного, кластерного аналізу, аналізу чутливості, методу Монте-Карло та ін.

Інформаційно-технологічна підтримка ухвалення управлінського рішення дозволяє робочій групі та її керівнику всебічно проаналізувати об'єктивні складові проблеми, оцінити ситуацію з урахуванням обмежень, які накладає зовнішнє середовище (фінанси, час, нормативно-законодавча база, підтримка/протидія населення, органів влади тощо), виявити та проранжувати переваги робочої групи, сформулювати сукупність альтернативних рішень, оцінити їх, використовуючи накладені обмеження та переваги, проаналізувати наслідки (стан подолання кризової ситуації та її запобігання в подальшому) залежно від вибору альтернативного управлінського рішення, обрати краще альтернативне рішення з погляду робочої групи.

На сьогодні принциповими для ухвалення управлінського рішення є такі параметри: швидкість реагування на динаміку характеристик та показників стану об'єкту управління, високий ступінь відповідальності за результат управлінського впливу, інформаційна взаємодія органів влади різного рівня, ефективні комунікації між державними службовцями та посадовими особами органів місцевого самоврядування щодо стану об'єкту управління за допомогою сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій [3].

Необхідною умовою для ухвалення управлінського рішення є всебічний аналіз інформації щодо об'єкту управління, динаміки значень показників його стану, моделювання й прогнозування сценаріїв станів об'єкту управління, оптимальний розподіл ресурсної бази, координування дій підлеглих та залучених державних структур.

Відповідно до вимог становлення та розвитку сучасної держави управлінець повинен мати наступні компетенції:

- ухвалювати управлінське рішення, використовуючи форми і методи добору й аналізу відповідної інформації щодо управлінських ситуацій, які виникають в органах державного управління;
- застосовувати комунікативні та інформаційні технології в процесі підготовки, ухвалення і впровадження державно-управлінських рішень;
- ухвалювати управлінське рішення, використовуючи форми і методи добору й аналізу відповідної інформації щодо інформаційної безпеки;
- ухвалювати управлінське рішення, використовуючи форми і методи добору й аналізу відповідної інформації щодо належного використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій);
- здійснювати планування, організацію та контроль виконання завдань державних, регіональних і галузевих (міжгалузевих) програм та проектів розвитку щодо побудови інформаційного суспільства в Україні та впровадження електронного уряду, застосовуючи сучасні методи адміністрування (координування) міжнародних, державних, регіональних і галузевих (міжгалузевих) проектів та програм, використовуючи методи розробки й ухвалення рішень;
- обирати альтернативи, критерії й матриці рішень відповідно до принципів оптимальності, використовуючи технології ухвалення рішень у державних ієрархіях;
- ухвалювати управлінське рішення щодо оптимізації соціальних і економічних процесів у суспільстві на підставі системного аналізу їх показників, застосову-

ючи методологію державного управління та результати оцінювання економічного та соціального стану розвитку держави, території чи галузі;

— ухвалювати управлінське рішення, використовуючи форми і методи добору й аналізу відповідної інформації щодо вирішення ситуаційних штатних/позаштатних проблем, які виникають в органах державного управління;

— організовувати громадську підтримку управлінських рішень (шляхом участі у брифінгах, прес-конференціях та інших заходах для оприлюднення ухвалених рішень, донесення їх до відому широкого загалу), що сприяють розвитку підприємництва, господарських зв'язків із партнерами на підставі вивчення й оцінки економічної ситуації, світового досвіду господарювання на принципах світової та європейської інтеграції, використовуючи методи та засоби інформаційного моделювання, методи набуття та розповсюдження інформації на основі новітніх інформаційних технологій;

— здійснювати належне інформування громадськості про діяльність органу управління шляхом постійного зв'язку із засобами масової інформації, впроваджуючи сучасні ІКТ;

— здійснювати моніторинг інновацій шляхом економічного оцінювання нововведень і розрахунку ефективності проектів засобами інформаційних технологій;

— визначати ефективність діючих форм і методів державного управління щодо побудови інформаційного суспільства за результатами аналізу відповідних програм розвитку територій, галузі й вітчизняного та зарубіжного досвіду їх реалізації в контексті європейської інтеграції, використовуючи методи порівняльного та інституційного аналізу;

— розробляти пропозиції (проекти) щодо визначення стратегічних цілей і завдань розвитку інформаційного суспільства, розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення території чи галузі з використанням систем підтримки ухвалення рішень та геоінформаційних систем.

Для відпрацювання та закріплення зазначених професійних компетенцій, на наш погляд, найкращим є запровадження в освітню практику ситуативних центрів управління (далі – СЦ), що містять інформаційний простір для ефективного моніторингу, прогнозування, ухвалення рішень та контролю їх виконання, що дозволяє реалізувати новий формат управління в умовах жорсткого дефіциту часу й ресурсів, оцінювати можливі стратегічні, політичні, економічні, соціальні й екологічні ризики, які можуть виникати за різних сценаріїв управлінських ситуацій.

Для мінімізації ризиків використовують довгострокове прогнозування розвитку управлінських (кризових) ситуацій, розробку та моделювання різноманітних сценаріїв їх розвитку.

Інтелектуальним ядром ситуативно-аналітичного центру є комплекс взаємопов'язаних моделей [4; 5; 6], основними з яких є такі:

— динамічні моделі об'єкту управління, здатного не лише адаптуватися до вимог зовнішнього середовища, але і цілеспрямовано впливати на нього;

— індикаторні моделі критеріального простору, з яким взаємодіють усі інші моделі ситуаційного центру через свої вхідні та вихідні інформаційні потоки;

— моделі виявлення проблемних ситуацій, попередження та розробки заходів щодо їх усунення та ліквідації негативних наслідків;

— інформаційні моделі об'єктів управління на основі інтерактивних баз знань, які подаються в зручному для керівника вигляді й дозволяють моделювати ситуацію, виробляти і презентувати варіанти оперативних рішень і протоколів їх розробки, здійснювати доведення ухвалених документів до відома керівників і виконавців, що беруть участь у вирішенні конкретної проблеми, а також здійснювати поточний контроль за перебігом виконання управлінських рішень;

— системи штучного інтелекту для підтримки ухвалення довгострокових та оперативних рішень різного рівня на підставі багатосторонньої стратегічної

комп'ютерної інформації як засобу пошуку оптимального рішення для всіх зацікавлених сторін згідно з наявними у них ресурсами та можливостями;

— моделі гнучкого соціально-економічного моніторингу, здатні адаптуватися до динаміки розвитку проблемної ситуації;

— моделі управління психічною та фізичною активністю населення, здатні оперативно представляти поведінку людей залежно від ситуації, що склалася, з урахуванням їх психофізіологічних особливостей.

Апаратне забезпечення ситуативного центру управління найчастіше містить у собі наступні складові.

1. Системи мультискрипного відображення даних різного вигляду (електронні карти, відеозображення, графіки та діаграми, текстова документація в електронному вигляді, таблиці) на екран колективного користування (відеостіна, проєкційна установка). Завдяки модульній конструкції система може конфігуруватися індивідуально під конкретні приміщення і завдання. Ключовою властивістю екрану колективного використання є роздільна здатність та інформаційна ємність, які дозволяють презентувати на одному екрані множини «вікон», що містять зображення з різноманітних джерел. Необхідні засоби візуального відображення інформації підбираються в залежності від розмірів приміщень та їх конфігурації. Це можуть бути системи прямої та зворотної проєкції, відеостіни, плазмові та ЖК-екрани, інтерактивні дошки. Також може бути реалізована можливість перегляду відео- та графічних матеріалів із DVD-програвачів, комп'ютерів тощо.

2. Засоби відеоконференцзв'язку охоплюють систему озвучування і відеоспостереження та дозволяють передавати відеозображення і звук учасникам наради або конференції незалежно від їх місцезнаходження. Система озвучування є одним із найважливіших елементів конференц-залу. Головна вимога до неї – це чіткість відтворення мови і рівномірність її звучання по всьому залу. До її складу входять дискусійна система, підсилювач потужності, акустичні системи й джерела звуку. Дискусійна система забезпечує зручну роботу учасників наради з допомогою індивідуальних пультів та автоматичного наведення відеокамери на виступаючого.

3. Електронні засоби оперативного введення і виведення графічних даних використовуються для моделювання й аналізу можливого розвитку ситуацій, побудови прогнозів на базі відповідного програмного забезпечення та обчислювальних потужностей. Комп'ютерний парк у цьому випадку значною мірою визначається завданнями СЦ, але, як правило, машинний парк СЦ легко може досягати десятків одиниць, серед яких графічний контролер, робочі станції підготовки і вводу/виводу інформації, сервери зберігання даних тощо.

4. Інтерактивний дисплей, призначений для нанесення протягом обговорення розглянутих ситуацій помітки на сенсорному екрані графічними засобами.

5. Інтегровані системи управління, необхідні для технологічно складних комплексів, де для професійного управління станом об'єкту управління потрібно одночасне перемикання безлічі пристроїв. Використання інтегрованих систем управління надає можливість контролювати все обладнання СЦ з екрану універсальної сенсорної панелі. В інтегрованій системі управління задаються цілі сценаріїв, й у разі натискання кнопок на сенсорній панелі система виконує потік управлінських дій (перемикання входів-виходів комутаторів сигналів, підключаються джерела, активується система конференцзв'язку тощо). Усі необхідні сценарії роботи обладнання заздалегідь програмуються фахівцями СЦ. Користувач бачить тільки інтуїтивно зрозумілий інтерфейс управління системами СЦ. Він активує відповідний сценарій роботи обладнання простим дотиком до сенсорної панелі.

У навчальній практиці більш доцільно використовувати розподілений ситуаційний центр, що являє собою мережу ситуаційних центрів і дозволяє першим особам державних установ та відомств налагодити ефективне управління й безперервний обмін інформацією з усіма структурними підрозділами під час проведення різних вироб-

ничих заходів, вирішення поточних оперативних завдань та ліквідації надзвичайних кризових ситуацій незалежно від їх місцезнаходження. Основними завданнями цього центру є наступні: моніторинг стану об'єкта управління; підтримка оперативних рішень, прогнозування розвитку ситуації на основі аналітичної обробки інформації, моделювання наслідків управлінських рішень на базі використання інформаційно-аналітичних систем; експертна оцінка ухвалених рішень та їх оптимізація; управління ліквідацією надзвичайних і кризових ситуацій; керування складними виробничими заходами; проведення планових виїзних заходів; керування й управління подіями віддалено і безпосередньо на місці; координація роботи й обмін інформацією між стаціонарними і рухомими центрами управління; забезпечення комфортельних умов роботи для посадових осіб і персоналу, в тому числі на місці події.

Розподілений СЦ містить у своєму складі стаціонарні ситуаційні центри, мобільні пункти управління та віртуальні ситуаційні центри. Стаціонарний ситуаційний центр може бути реалізований і як елемент розподіленої інфраструктури СЦ, і окремо. Мобільні пункти управління – це мобільний ситуаційний центр, призначений для підвищення ефективності управління безпосередньо на місці події, в тому числі для ліквідації наслідків кризових ситуацій; він оснащений сучасним інфокомунікаційним обладнанням та забезпечує оперативне переміщення й розгортання, а також комфортні умови для роботи та відпочинку персоналу. Мобільний пункт управління може бути створений на базі різних транспортних засобів: автобусів, залізничних вагонів, автомобілів підвищеної прохідності, літаків, катерів тощо. Подальшим розвитком ідеї мобільного пункту управління є створення віртуального ситуативного центру на базі розподіленої групи експертів.

Віртуальні ситуаційні центри призначені для підвищення ефективності, якості та швидкості ухвалення рішень, базуються на методиці управління колективним розумом розподіленої групи експертів і будуються на основі інформаційно-комунікаційних технологій дистанційної взаємодії, в т.ч. процесів пошуку, збирання й аналізу потоків інформації та використання методів гібридного інтелекту. Технології віртуальних ситуаційних центрів базуються на оптимізації наступних трьох факторів інтелектуальної діяльності розподіленої групи експертів: організаційний фактор – готовність до інновацій, робота в групі, гнучкість, адаптація тощо; інформаційні технології – мережеві комунікації, управління даними, знаннями та інформацією, системи гібридного інтелекту; людський фактор – управління знаннями, креативність, лідерство, інформаційна культура, інтуїтивне мислення, мотивація.

Провідною проблемою залишається побудова системи оцінювання професійних компетенцій державних службовців. Високий показник валідності оцінки компетенцій виявляє застосування комплексу методів [7], до якого належать наступні: спостереження за діями управлінця під час імітації управлінських ситуацій; психологічне тестування й тестування здібностей (виконання завдань за обмежений час); особистий опитувальник щодо стилів поведінки в певних ситуаціях; експертне оцінювання в рольових та ділових іграх; здатність вирішити проблему в групових дискусіях та індивідуальних ділових завданнях (робота з документами та ухвалення рішення з визначеної проблеми); проведення аналітичних презентацій та виступів; вправи на збір інформації, консультування та коучінг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що дослідження складу професійних компетенцій державних службовців щодо пошуку, ухвалення та впровадження управлінських рішень, впливу на них властивостей особистості державного службовця в контексті архетипіки дозволять сформувати інноваційну систему освіти та підвищення кваліфікації керівних кадрів державної служби, в якій центральне місце посідатимуть розподілені, стаціонарні та мобільні навчальні ситуативні центри управління. Наявність високопрофесійної державної служби є найважливішим фактором розвитку та зміцнення цілісності держави, соціально-політичної стабільності суспільства, стратегічною складовою забез-

печення високого рівня якості життя громадян. Перспективою подальших розвідок є розробка методики оцінювання професійних компетенцій державних службовців, зокрема у сфері ухвалення й упровадження управлінських рішень.

Література:

1. Новаченко Т.В. Архетипова парадигма авторитету керівника : монографія / Т.В. Новиченко ; за наук. ред. Е.А. Афоніна. – Ніжин ; Київ : видавець Лисенко М.М., 2013. – 320 с.
2. Афонін Е.А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е.А. Афонін, О.А. Донченко, В.О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93.
3. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : монографія / В.Д. Бакуменко. – К. : вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.
4. Матеріали сайту ТОВ «Інтерруссофт»[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ta.interrussoft.com/s_centre.html.
5. Матеріали сайту компанії-розробника програмного забезпечення ЗАТ «Де-Лайт2000» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.delight2000.com>.
6. Бакин В. Ситуационные центры в системе управления органов власти [Электронный ресурс] / Владимир Бакин // Connect! Мир Связи. – 2011. – № 8. – Режим доступа : <http://www.ситцентр.рф/pressa/bakin.pdf>.
7. Спенсер Л. Компетенции на работе / Л. Спенсер, С. Спенсер. – М. : НІРРО, 2005. – 384 с.

**МАЛЮСЬКА
Вікторія,
MALYUSKA
Viktoriia,**

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри державного управління і менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: Розглянуто особливості духовного підходу під час здійснення державного управління та державно-управлінських відносин у контексті сучасних перетворень на трансформаційному етапі державотворчих процесів. Визначено основні підходи й напрями щодо розвитку інституту державного управління з урахуванням духовних підходів у контексті сучасної парадигми соціально-орієнтованого державного управління.

Ключові слова:
духовність, дух, державне управління, духовно-ціннісні орієнтири, духовно-ціннісні підходи, сакральна культура.

УДК 351.758.5:322.2

Вікторія МАЛЮСЬКА

ДУХОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: АРХЕТИПНА СКЛАДОВА

Постановка проблеми. Особливістю сучасних перетворень у суспільстві та державному управлінні є орієнтація на матеріальні блага та концепція споживання; сучасна людина орієнтується більше на концепцію отримання, ніж на концепцію віддавання та жертвовності. Водночас варто відзначити, що в суспільстві та державному управлінні діють закони, в основі яких найбільшу та найвагомішу роль відіграють питання духу та духовності.

Процеси перетворень та духовного розвитку залишаються осторонь як наукових, так і практичних досліджень. Водночас формування засадничих аспектів розвитку суспільства пов'язано із суб'єктом, який є трискладовою частиною суспільства. Людина має душу, дух та тіло. Відповідні компоненти потребують свого розвитку і задоволення потреб. За відсутності розвитку однієї зі складових починаються паразитичні процеси, які мають негативний вплив як на суб'єкта, так і на форми його життєдіяльності. Важливим у сучасному суспільстві стає питання задоволення не лише матеріальних, а і духовних потреб для розвитку людини, державного управління й держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням державного управління взагалі та державного управління з урахуванням духовних засад присвячено численні дослідження українських і зарубіжних фахівців у різних сферах наукового знання, зокрема в галузі державного управління – В. Бондаренка, В. Климова, Ю. Кальниша, О. Кудрявцева, Р. Небожука, М. Новиченка, С. Сьоміна, Т. Теслі, М. Трофимчука, М. Шахова; релігієзнавства та філософії – М. Бабія, Б. Боцюрківа, В. Єленського, М. Заковича, С. Здіорука, А. Колодного, П. Косухи, А. Красикова, М. Мариновича, А. Нурулаєва, Ф. Овсієнка, Ю. Решетнікова, О. Сагана, Ф. Сисина, О. Уткіна, С. Фірсова, Л. Филипович, П. Яроцького; правових наук – М. Васіна, А. Деркача, Г. Друзенка, А. Залужного, Г. Крилової, І. Куніцина, П. Рабіновича, В. Речицького, А. Себенцова, С. Феррарі, Й. Фішера, Г. Моцкіна; політології – М. Бурдо, С. Рамета, П. Мойзеца, О. Шуби, Л. Хомера та ін.

Розвиток суспільства тісно пов'язаний із багатьма процесами. Поєднання соціального й економічного компоненту та духовних засад потребує врахування контенту державного управління для здійснення новітніх перетворень. Зміна ціннісних підходів та уявлень потребує зміни свідомості, а зміна останньої потрібна для формування не споживацького сприйняття світу, а ціннісно-цивілізаційного, який характеризується розумінням першооснов духовності, а не матеріальних благ у суспільному ладі. На сьогодні суспільство дедалі більше значення приділяє матеріальним благам і все менше значення – поняттям духовності. У цьому контексті важливо показати й обґрунтувати цивілізаційний духовно-ціннісний підхід та його ключову роль у розвитку суспільства, державного управління та держави в цілому.

Метою статті є висвітлення особливостей побудови українського суспільства з урахуванням засад духовно орієнтованої парадигми державного управління.

Виклад основного матеріалу. Формування людини відбувається протягом усього її життя. На ранніх етапах відбувається закладання основних чеснот та цінностей. У подальшому вони потребують свого розвитку. Особливим у цьому розрізі є питання державної служби та державного управління як вищої надбудови суспільного життя.

Духовний вакуум, світоглядний хаос, орієнтація на бездушний інтелектуалізм за останні десятиліття охопили національну систему освіти. Вимога докорінного реформування сучасного освітнього простору пов'язується з ідеєю повернення до головного принципу розвиваючої педагогіки – пріоритету духовно-виховних цінностей над матеріально-економічними. Ця ідея традиційно міститься у релігійних та культурологічних напрямках філософії освіти. Її розвивали педагоги, які спиралися на традиційні для нашого суспільства наукові основи педагогічного мистецтва. Так, Костянтин Ушинський писав: «Ми сміливо висловлюємо переконання у тому, що вплив духовний складає головне завдання виховання, яке є набагато важливішим, ніж розвиток розуму взагалі та наповнення голови знаннями».

Поряд із цим на сучасному етапі становлення та розвитку особистості у суспільстві та державі продовжує розвиватись хибне уявлення про секуляризовану людину, яка ігнорує духовні підвалини (основи) свого буття.

На думку класичної педагогіки, психології та медицини, провідних вітчизняних та міжнародних експертів у цих сферах, у людини існує глибинна потреба у трансцендентному, в існуванні Вищого Добра та Справедливості. І це не випадково, оскільки у своєму історичному розвитку людина постає, перш за все, як *homo religiosus*. Тому виховання – це, у першу чергу, передання наступним поколінням традиційної духовної ієрархії цінностей, завдяки яким були сформовані найкращі здобутки вітчизняної культури.

XXI століття ООН назвало «Століттям людини». Людина перетворюється на реального суб'єкта свого життя. У цьому сенсі перед освітою постає завдання не лише інтелектуального розвитку випускника навчального закладу, оволодіння ним необхідними знаннями та компетенціями, але і формування духовно-стимулюючих засад його подальшого життєвого шляху.

Згідно з Концепцією національного виховання студентської молоді «Роль держави у національному вихованні полягає в координації зусиль усіх інститутів суспільства, забезпеченні єдності та пріоритету загальнодержавних і національних інтересів. Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів. Відповіддю на виклики сучасного світу має стати національне виховання студентської молоді, котра формуватиме ядро української інтелігенції на основі національної ідеї.

Національна ідея об'єднує й консолідує суспільство, сприяє виробленню активної життєвої позиції молоді людини, становленню її як особистості. Національний характер виховання полягає у формуванні людини як громадянина України незалежно від її етнічного та соціального походження, віросповідання та передбачає створення спільноти самодостатніх людей, які об'єднані національною ідеєю та оберігають свої цінності й свободи» [1].

У цьому контексті важливою складовою разом з навчальною функцією є питання духовно-стимулюючого виховання. Духовно-стимулююче виховання – це організований педагогічний процес, спрямований на сприяння духовному становленню та зростанню особистості, опанування і прийняття нею цінностей, укорінення у тисячолітній спадщині християнської культури. У контексті цього процесу викладачеві необхідно комплексно застосовувати весь арсенал педагогічних прийомів та його педагогічної майстерності, проявляти особистісно-орієнтовані приклади власного характеру та поведінки, що переконливо свідчать про силу і впливовість духовно-ціннісних надбань людини для її самореалізації.

Орієнтиром для зростання в духовно-ціннісному напрямку мають стати фундаментальні цінності, апробовані й засвоєні людством протягом історії. У сучасному секуляризованому світі, на жаль, тривалий час прогресуючого значення набували матеріалістична картина світу і матеріальна складова культурного розвитку суспільства. Проте людині властива й інша – духовна – культура її зростання, потяг до вищих людських цінностей та ідеалів.

Тож, цілком доречно ставатиме в освітньому процесі історія держави, яка тривалий час опиралась на християнську культуру та християнські цінності.

Під час підготовки державних службовців не зайвим буде приділити увагу гармонізації на засадах двохтисячолітньої християнської культури та цивілізації духовного простору освітнього середовища, простору ціннісної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу – слухачів, науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу (внутрішній простір) та представників органів державної влади (зовнішній простір).

У цьому контексті актуалізується питання системи духовно-освітнього виховання та розвитку, яке полягає у всебічному сприянні створенню пізнавального середовища, у формуванні духовного світогляду та зростанні якісно освіченої, високодуховної, творчої особистості шляхом вивчення найкращих зразків досвіду вітчизняного благочестя. Крім того, не менш важливим є прищеплення базових принципів традиційних чеснот християнської культури, які історично сформувались на тлі святоотецького передання й були освячені прикладом особистого вчинку видатних співвітчизників [2].

Для досягнення мети, яка полягає в розвитку духовних цінностей на основі християнської культури, необхідним є врахування аксіологічного змісту виховання духовної свідомості особистості державного службовця.

Зміст виховання концентрується навколо базових національних цінностей. У педагогічному контексті кожна з них формулюється як питання, поставлене особистістю до себе самої. Це виховне завдання, на вирішення якого спрямована навчально-виховна діяльність. Кожна з базових цінностей, педагогічно визначена як питання, перетворюється на виховне завдання. Базові цінності не є локалізованими у змісті окремого навчального предмета, форми або виду освітньої діяльності, вони пронизують увесь спектр навчальних планів та дисциплін. Також цей підхід повинен бути притаманний усьому навчальному процесу, процесу професійного функціонування особи державного службовця, розкривати всю її багатоплановість та розмаїтість завдань.

Система базових національних цінностей створює смислову основу простору духовно спрямованого розвитку особистості. У цьому просторі у міру формування духовної культури людини поступово нівелюються бар'єри між окремими предметами, між професійною діяльністю і сім'єю, школою і суспільством, школою і життям.

Усі визначені вище структурні складові сприяють формуванню та розумінню того, що для розвитку та примноження духовних цінностей необхідним є запровадження в систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та осіб посадових осіб місцевого самоврядування спеціальної дисципліни духовно-ціннісного спрямування. Ця дисципліна матиме не віровчительний, а культуротворчий характер, що не суперечить Конституції України та нормативно-правовим актам українського законодавства. Тому в цьому контексті виникає об'єктивна необхідність духовно-ціннісної підготовки фахівців за декількома напрямками. Також важливими складовими є підготовка викладачів, слухачів і здобувачів наукових ступенів за духовно-ціннісними напрямками.

Нами запропоновано наступні три складові підготовки державних службовців у контексті духовно-ціннісного підходу:

1. підготовка викладачів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців шляхом запровадження освітньої дисципліни «Духовно-ціннісні підходи та християнська етика в державному управлінні»;

2. підготовка слухачів різних форм навчання та спеціальностей шляхом вивчення дисципліни «Духовно-ціннісні підходи та християнська етика в державному управлінні»;

3. підготовка тих, хто отримує науковий ступінь, засобами проведення занять духовно-ціннісного спрямування та та впровадження освітньої дисципліни «Духовно-ціннісні підходи та християнська етика в державному управлінні».

Метою такого нововведення має стати «становлення та розвиток особистісних духовно-ціннісних засад християнської етики». Методологічною основою дисципліни мають стати принципи андрагогіки, що розглядають освіту в контексті життєвого шляху людини, виходять зі ставлення до особистості як до найвищої цінності суспільного розвитку, спираються на індивідуальні особливості людини та розвивають її здатність працювати в команді.

Перша складова запропонованої системи – підготовка викладачів – передбачає проведення в системі підвищення кваліфікації викладачів Академії спеціального навчального курсу (раз на 3 роки) духовно-ціннісного спрямування. Цей курс міститиме як теоретичну компоненту, так і практико-орієнтовану складову вивчення духовного надбання.

Значний акцент під час викладання цієї дисципліни зроблено на християнському підході, оскільки християнська культура – надзвичайно важлива частина світової та вітчизняної культури. Знайомство з нею у ВНЗ ґрунтується на знаннях, отриманих під час вивчення навчальних курсів із культурології, релігієзнавства, філософії, історії, етики, естетики та мистецтва. Однак ці знання, утворюючи певну мозаїчність, не складаються в цілісну систему бачення християнської культури, не дають послідовного уявлення про її зміст, мету, завдання, проблеми й досягнення.

Спецкурс належить до світоглядних дисциплін. Проте він є принципово не ідеологічним і не віровчительним, а культурологічним, що відповідає статтям Конституції України про свободу совісті й про відокремлення школи від церкви. Він сприяє розумінню християнської культури як найвищого духовного піднесення в історії людства. Нагальна потреба у навчальній дисципліні такого змісту у ВНЗ визначається своєрідністю загальнокультурної ситуації, що склалася в нашому суспільстві. Для підтримки духовної безпеки в умовах поглиблення моральної кризи й дедалі зростаючої активізації різноманітних деструктивних організацій, які під прикриттям духовного «просвітництва» деморалізують суспільство, пропонуючи йому сурогати замість високої культури, усвідомлюється необхідність предметного ознайомлення державних службовців із християнськими цінностями, під позитивним впливом яких протягом тисячоліття формувалася й розвивалася українська нація [3].

Спецкурс розроблено в дусі традицій вітчизняної гуманітарної освіти, де історично пов'язуються наука, філософія та богослов'я. Така єдність раціонально-логічного, чуттєво-емоційного і вольового сприйняття позитивно впливає на розвиток цілісного, масштабного, а не дискретного мислення.

Зміст курсу наближено до особистих інтересів сучасної особистості: творчих, морально-етичних, релігійних, правових тощо. Основу активних форм навчання складає «смісловий діалог» викладача і слухача, що сприяє успішному засвоєнню навчального матеріалу. Особливістю спецкурсу є те, що він доповнює цикл гуманітарних дисциплін і допомагає інтегрувати отримані впродовж навчання знання в єдину світоглядну систему. Проблематика спецкурсу містить у собі виховний потенціал, сприяє визначенню пріоритетних цінностей для українського загалу й окремої особистості.

Важливим є поєднання релігійних і світських підходів під час здійснення навчальної та виховної діяльності, а одна без іншої є неможливою, оскільки процес навчання дуже тісно пов'язаний із виховним процесом. Як стверджує академік РАН Валерій Локтіонов, «Істинне моральне виховання існує лише в тісній і нерозривній єдності з

релігійною освітою і вихованням, і ні про будь-яке моральне виховання поза релігією не може бути і мови» [4].

Нами запропоновано таку приблизну структуру дисципліни з орієнтовною назвою «Духовно-ціннісні підходи та християнська етика в державному управлінні».

Метою навчальної дисципліни є формування нового, гуманістичного мислення, яке є умовою творення будь-якої культури, збагачення слухачів духовно-етичними знаннями, відродження життєстверджуючого мислення та набуття вчинкового досвіду на основі християнського віровчення, формування духовно-ціннісної позиції засобами християнського спадку.

Дисципліна «Духовно-ціннісні підходи та християнська етика в державному управлінні» має міждисциплінарний характер, вона інтегрує відповідно до свого предмету знання з інших освітніх і наукових галузей, а саме історії України, світової історії, богослов'я, релігієзнавства, української та світової культури й літератури та державного управління.

Орієнтовний тематичний план дисципліни:

1. християнська картина світу;
2. поняття, сутність і зміст християнської етики; духовність та духовні цінності;
3. 10 Заповідей Божих – моральна основа життя людини та опора у професійній діяльності;
4. церква і держава; взаємодія Церкви і держави у Візантійській імперії;
5. культурологічна практика християнства.

Додаткова лекція для викладачів – «Християнська педагогіка, її принципи та значення для світського навчального закладу». Додаткова лекції для слухачів – «Навчальні заклади християнського духовно-богословського спрямування в Україні та світі». Додаткові лекції для здобувачів наукового ступеня – «Наука і релігія – єдність духу в союзі миру».

Запровадження цієї дисципліни в систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, науково-педагогічних працівників та слухачів надасть можливість формування якісно нової парадигми державної служби та державного управління на засадах духовно-ціннісних орієнтирів і на традиціях християнської культури засобами вивчення культурологічного надбання християнства, яке органічно притаманне українському народу.

І в цьому контексті Національна академія державного управління при Президенті України стане апіорним навчальним закладом з новітнім підходом до формування класу державних службовців, оскільки Академія є головним закладом в системі підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців, а головним завданням Академії є підготовка високопрофесійних, ініціативних, відповідальних кадрів, здатних осучаснити діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, компетентно і відповідально виконувати управлінські функції, впроваджувати новітні соціальні технології.

Водночас варто зазначити, що професійна підготовка повинна гармонійно поєднувати в собі і ціннісну підготовку, для здійснення якої Національна академія має всі необхідні ресурси: науково-педагогічні, матеріальні та інші, і може в цьому контексті проводити курси підвищення кваліфікації в ціннісному напрямку для різних державних структур і навчальних закладів, не здійснюючи кардинальних інституційних перетворень. Так, вона може співпрацювати з усією системою державної служби й такими її складовими, як Національне агентство з питань державної служби, територіальні органи Національного агентства з питань державної служби, обласні центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій [5]. Співпраця з цими інституціями може бути акумульована в контексті цінної компоненти навчання.

Необхідність духовно-ціннісної підготовки пов'язана з тим, що суспільство, яке орієнтується на матеріальні блага та нехтує духовними цінностями, може себе знищити. Водночас дотримання й орієнтування на духовно-ціннісний підхід та християнську етику, положення якої відображають адекватний стан існування суспільства та звертають увагу людини до вічних чеснот, сприятимуть гармонійному розвитку суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дотримання духовних істин на основі християнської культури та етики допоможе ліквідувати й уникнути багатьох проблем суспільства, які на сьогодні є тягарем і суспільним навантаженням. Повернення до духовно-ціннісних орієнтирів повинно сприяти формуванню якісно нового типу людини – людини духовно-ціннісної – на основах християнської культури, цінності якої відображають загальнолюдські цінності вищого порядку. Водночас залишаються актуальним подальші розвідки щодо практичних механізмів втілення принципів духовності в життя суспільства на всіх рівнях.

Література:

1. Тернопільський Б. Релігійна свобода і релігійні права в контексті державно-церковних відносин [Електронний ресурс] / Б. Тернопільський // Державне управління: теорія та практика. – 2007. – Вип. 2. – С. 23–28. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/l-journals/Dutp/2010-2/txts/Ternopilskiy.pdf>. – Заголовок з екрана.
2. Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні. – К. : [б. в.], 2001. – 242 с.
3. Релігійна свобода і права людини. Правничі аспекти : у 2 т. – Львів : [б. в.], 2001. – Т. 1. – 230 с.
4. Деркач А.Л. Государственно-церковные отношения / А.Л. Деркач. – К. : Издат. отдел УПЦ, 2009. – 320 с.
5. Дуда Н.М. Світові релігії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. III–IV рівнів акредитації / Н.М. Дуда, О.О. Тарасенко ; Нац. лісотехн. ун-т України ; каф. соціології та культурології. – Львів : ЗУКЦ, 2008. – 200 с.

**МЕРКОТАН
Катерина,
МЕРКОТАН
Kateryna,**

кандидат політичних наук, незалежний дослідник, м. Борне Суліново, Республіка Польща.

***Анотація:** Статтю присвячено проблемам влади та демократії в сучасній Україні. Аналізується досвід застосування різних архетипів у створенні передвиборчого іміджу Президента України. Розглядається архетип героя як ефективна модель впливу на масову свідомість. Підкреслюється нагальна потреба формування в Україні справжньої влади та демократії.*

***Ключові слова:** архетип, влада, архетип героя, демократія в Україні.*

УДК 321.7

Катерина МЕРКОТАН

АРХЕТИПИ ВЛАДИ І СУЧАСНА ДЕМОКРАТІЯ

Постановка проблеми. Події, що відбуваються в Україні починаючи з листопада минулого року, змушують вкотре переосмислювати засади державності, політичного режиму, значення влади і громадянського суспільства.

Ситуація є настільки загостреною, що просто важко теоретично розмірковувати про майбутнє нашої держави та її територіальну цілісність. Натомість конче необхідно проаналізувати те, що сталося, і спробувати окреслити подальші кроки виходу України з кризи та налагодження нормального (стабільного) життя.

За нинішніх обставин Українська держава має відповісти як на внутрішні, так і на зовнішні виклики часу. Відповідь повинна бути однозначною, бо різні вагання, невизначеність або ж багатозначність сприятимуть руйнуванню державності аж до втрати незалежності.

На жаль, такий невтішний сценарій не безпідставний. Останні події свідчать про те, що випробування незалежності лише починаються, причому в екстремальних умовах. Євромайдан і загибель понад 100 мирних осіб («Небесна сотня»); ганебна втеча колишнього Президента України В. Януковича; спочатку окупація, а згодом анексія Криму Російською Федерацією; масові заворушення в Донецьку, Харкові, Луганську та інших містах східної України – все це свідчить про слабкість незалежної Української держави, про крихкість української демократії або, як влучно зазначив французький політолог Ж. Бешлер, про «дефіцит демократії» [1]. Зазвичай такий дефіцит виникає на тлі суперечності між ідеалом демократії та його втіленням у життя.

Сьогодні вже не виникає сумнівів з приводу того, що вищезазначена суперечність на українських теренах потребує свого нагального вирішення. Ідеали демократії безжалісно знищено, розстріляно на Майдані. Суворобуденність змушує переглянути так звані демократичні цінності та якнайшвидше вибудувати нову світоглядну (ціннісну) концепцію демократичного суспільства в Україні. Складність полягає в тому, щоб створити дієву демократію, а не формальну. Останню маємо від 1996 року, тобто від ухвалення Конституції України часів незалежності. Втім, реальність виявилася далекою від конституційних норм. І не тому, що Конституція України є недосконалою, радше через її невиконання.

Задекларовані демократичні цінності – це лише можливість демократії, а не сама демократія. Свого часу В. Вільсон (президент США 1913–1921 рр.) метафорично зауважив: «Якщо мужик може стати королем, не думай, що в королівстві вже демократія». У такий спосіб лауреат Нобелівської премії миру прагнув підкреслити важливість формування демократичних традицій, культури демократичного управління, зрештою демократичних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для України проблема демократії була і залишається досить актуальною, так само як і демократичні моделі політичної поведінки, політичної участі, політичної культури. Більш того, державна влада (як елемент демократії) не є механічною сукупністю народних обранців, інституцій та процедур державного управління. Без ціннісної складової, без політичних традицій демократія залишається теоретичною конструкцією, далекою від політичної реальності.

Саме тому в сучасному політичному дискурсі з'являються численні моделі демократії (ліберальна, консенсусна, партиципативна, плюралістична, консолідована, інформаційна, електронна, імітаційна тощо). Усі вони вказують на ті чи інші труднощі у розвитку демократичних процесів. Про це свідчать дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців (Р. Даль, Р. Далтон, Дж. Сарторі, Ф. Шміттер, Т. Карозерс, К. Джанда, А. Лейпхарт, Л. Даймонд, М. Паренті, П. Лемьє, А. Ковлер, Л. Сморгунов, М. Ільїн, Ф. Рудич, М. Головатий, С. Телешун, Е. Афонін, В. Бортніков, Н. Латигіна, О. Фісун та ін.).

З методологічної точки зору кожна з вищезазначених моделей розкриває окремі ознаки та особливості демократичного розвитку і не може слугувати для пояснення демократії як цілісного явища. Тому виникає проблема теоретичного інструментарію для дослідження демократії як політологічної категорії. Скажімо, важко аналізувати так звану «гібридну демократію» (якою, власне, є Україна), використовуючи лише ознаки, притаманні демократії. У такий спосіб поза увагою залишаються недемократичні (авторитарні) процеси. Зокрема, використання адміністративного ресурсу на виборах, корупція в органах влади, недотримання прав і свобод громадян є ознакою радше гібридності, ніж демократичності політичного режиму.

Натомість демократія покликана створювати умови для розвитку свободи і конкуренції в усіх сферах та для всіх учасників суспільного життя. Досягнення цієї мети залежить від внутрішніх і зовнішніх обставин розвитку політичних процесів, політичних сил, особливостей політичної поведінки, політичного досвіду, політичної конкуренції тощо.

Метою статті є розкриття проблем влади та демократії в сучасній Україні на підставі аналізу передвиборчих іміджів кандидатів у Президенти України 2014 р.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом демократична практика демонструє надмірну вимогливість до дотримання політичних процедур, тим самим дещо зменшуючи значення політичної мотивації. Це не завжди дозволяє належним чином спрогнозувати напрямок розвитку демократичних процесів. За влучним висловом американського політолога А. Пшеворського, така демократія окреслюється як «визначеність процедур за невизначеності кінцевих результатів» [2].

Слід зазначити, що рівень «невизначеності» української демократії є досить високим, а отже досить небезпечним для подальшого її розвитку. Як ніколи актуальною є проблема суспільного договору та переведення у правове поле (інституціоналізація) процедур щодо врегулювання конфліктів і забезпечення відносної стабільності політичної системи. Однак, урахувавши право всіх громадян на участь в ухваленні державних рішень, їх наслідки (результати виборів, засоби впливу влади на громадськість і громадськості на владу тощо) часом є непередбачуваними.

Таким чином, в умовах демократії конкуренція є обмеженою, а визначеність політичних процедур поєднується з невизначеністю результатів. У невизначеності результатів криється основна функціональна слабкість демократії – відсутність дієвих механізмів, що запобігають приходу до влади авторитарних і тоталітарних угруповань. Водночас зменшити ризики поширення авторитаризму видається можливим через дотримання демократичних процедур всіма учасниками політичного процесу.

Зрозуміло, що це така собі декларація на всі часи. Втім, країни з тривалою історією демократичних традицій (США, західноєвропейські країни) демонструють зразки дієвої демократії. Йдеться, насамперед, про ефективні засоби взаємодії влади і громадянського суспільства, що уможлиблює зменшення ризиків невизначеності демократії.

Останнім часом популярними стали дослідження щодо визначення демократичних рейтингів, індексів демократії тощо. Зважаючи на повторюваність таких досліджень і на авторитетність дослідницьких організацій, вироблені критерії демократичності можуть слугувати суттєвим підґрунтям для визначення рівня демократії та виявлення проблем демократичного розвитку.

Зокрема, компанія «The Economist Intelligence Unit» (аналітичний підрозділ британського журналу «Economist») досліджує індекс демократії, використовуючи п'ять критеріїв демократизації, а саме рівень електоральних процесів і плюралізму, функціонування урядів, політичної участі, політичної культури та дотримання громадянських свобод [3]. Таке поєднання сутнісних ознак демократії дозволяє виявити рівень готовності громадянського суспільства та держави до демократичних перетворень, їх індивідуального та колективного сприйняття. Більш того, стає зрозумілою взаємозалежність політичних, економічних, правових та інших процесів, що уможливило створення якісних прогностичних моделей розвитку демократії [4, с. 120].

Відома міжнародна неурядова організація «Дім свободи» (Freedom House – FH) досліджує демократію за сімома критеріями: електоральний процес, громадянське суспільство, незалежні ЗМІ, демократичний уряд, демократична місцева влада, незалежне правосуддя, рівень корупції. Згідно з вищезазначеними критеріями FH рівень демократії в Україні 2012 року склав 4,86 за семибальною шкалою (1 – найвищий рівень, 7 – найнижчий рівень демократії) [5]. За результатами дослідження «Freedom in the World» [6] ситуація в Україні 2013 року зі зрозумілих причин виглядає досить песимістично. По-перше, Україна визначається як частково вільна держава; по-друге, показники рівня демократії знижуються (політичні права – 4, громадянські свободи – 3); по-третє, відзначається тенденція негативних змін; по-четверте, Україна оцінюється міжнародними експертами лише як електоральна демократія.

Видається, що Україна все ще на порозі демократичних змін. Власне «двері» демократії давно відчинено, от тільки Україна почувається за ними не досить впевнено. Та й сама демократія по-українськи – це лише бодирярівський симулякр, імітація форми, позбавленої змісту.

На початку 1990-х рр. майбутнє України виглядало досить оптимістично. Україна мала реальні шанси створити нову, насправді демократичну державу. Натомість отримала демократичний симулякр. Маємо формальні ознаки демократичності, що, на жаль, не перетворилися на атрибути демократії. Парламент, виборча система, багатопартійність, інститут громадянського суспільства – все це існує понад 20 років, а демократія, як і раніше, залишається у зародковому стані. Більш того, нинішня, навіть формальна демократія під великою загрозою.

Отже, тривалість демократичного симулякра є обмеженою. Яскравим доказом цього стали трагічні події в різних регіонах України внаслідок загострення суперечностей між владою і громадянським суспільством. У результаті країна залишилася на деякий час без влади і стала мішенню для зовнішніх загарбників.

Чому ж влада, а саме Президент України Віктор Янукович, виявилися теж симулякром? Важливо зрозуміти, що спровокувало таку поведінку глави держави. Чи це окремий випадок, чи симптом незрілого демократичного правління?

Власне відповідь на ці питання не лежить на поверхні. Її варто шукати в глибинних пластах людської психіки на рівні колективного несвідомого. Саме там можна знайти прообрази сучасної влади, наділеної сакральними рисами. Йдеться про так звані архетипи влади, які дозволять зрозуміти поведінку діючих українських політиків.

Архетипи, або «первинні моделі» (К. Юнг) спонукають людей до певного сприйняття і переживання певних подій. Насамперед це сприятливі фактори, під впливом яких люди реалізують універсальні моделі в своїй власній поведінці. Уродженою є лише тенденція реагувати емоційно на конкретні ситуації, скажімо, на народження чи смерть, на зраду, любов чи ненависть тощо. У кожному разі архетипна поведінка завжди означається емоційно (позитивно чи негативно). Натомість рівень емоційного переживання виштовхує колективне несвідоме з надр людського досвіду і актуалізує його в свідомості окремої особистості.

У сучасному політичному просторі використання архетипів стало досить поширеним явищем. На сьогодні деякі сфери політичного життя, а саме політичний консал-

тинг, політичний маркетинг, політичний брендинг, вже важко уявити без так званого «архетипного» інструментарію, адже для конструювання політичної реальності архетип як символічна форма буття є найпереконливішим засобом впливу на суспільну свідомість. У разі вмілого поєднання з вдало створеним політичним міфом архетипи вмонтовуються у сучасну політику і стають дієвим аргументом, зокрема у формуванні іміджу політичного лідера. Найбільшої ваги архетип як політична технологія набуває під час виборчих кампаній, особливо президентських.

Насамперед кандидати у президенти, а потім і вибраний президент охоче використовують архетип Героя, наповнюючи його позитивним змістом. Власне героїзм – це людська якість, що мотивує політичних лідерів і владу в цілому. Герой є архетипним образом, який сприймається як своєрідна форма персоніфікації сакрального світу. Архетип Героя, втілений у політичному міфі, стає ідеальним образом світу політики. Теоретичне підтвердження вищезазначеного знаходимо в працях М. Вінока, М. Озуф, А. Труайя, Д. Бурстина, Б. Майрофа та ін.

На підставі описаних К. Юнгом архетипів (аніма, анімус, персона, тінь, мудрець, самість та ін.) можна виокремити архетипи української влади як певні символи українського політикуму. Не останню роль у цьому процесі відіграють особистості народних депутатів та президентів незалежної України. Усі вони охоче, свідомо чи несвідомо, використовували, зокрема, архетип Героя для створення нової моделі українського буття. Власне схема героїчного міфу виступає певною матрицею політичного дискурсу так званої «оновленої» України.

Загалом героїзм як модель колективного несвідомого набуває особливого значення на перехідних етапах розвитку країни. Зважаючи на тривалий перехідний період до незалежності (що не закінчився), в Україні набувають популярності політичні міфи, головними персонажами яких стають герої різного ґатунку: спасителі, творці, месії та ін. Кожен з них є уособленням символічного світу політики, здебільшого відірваного від реального життя. Однак за допомогою певних міфологем політик (або політтехнолог) вибудовує алгоритм політичної поведінки за зразком дії богів і героїв, а саме відтворення героїчного архетипу легітимізує діяльність того чи іншого політика. Отже, підтверджується концепція видатного дослідника міфів М. Еліаде про ритуальність людської діяльності. Політика є яскравим прикладом ритуальності, принесення себе в жертву заради майбутнього. Щоправда, жертвами здебільшого стають пересічні громадяни...

Кожний Президент України, починаючи з Л. Кравчука і закінчуючи В. Януковичем, намагався стати «пророком» у своїй державі, великим реформатором, власне Героем. Про це свідчать масштабність і пафосність їхніх передвиборчих програм. Нині, аналізуючи зазначені документи¹, не виникає сумнівів щодо їх перебільшеності, а отже невідповідності реальності задекларованим обіцянкам. При цьому ті ж самі обіцянки повторювалися від виборів до виборів, а у міжвиборчий період президенти чомусь про них забували.

1991 року Л. Кравчук уперше пообіцяв громадянам України створити міцну економічну державу, «ефективну систему працевлаштування, непрацевдатним – соціальний захист і допомогу з боку держави», відродити українське село, інтегруватися в європейський і світовий економічний простір тощо.

Л. Кучма продовжував обіцяти краще життя в Україні протягом двох наступних президентських каденцій (1994–2004 рр.). Як не дивно, але кучмівські обіцянки не дуже відрізнялися від кравчуківських. Зокрема, передвиборча програма 1999 року містить уже знайомі розділи: «За ефективну владу», «Збудуємо соціально відповідальну державу», «До економіки добробуту», «У злагоді зі світом». Знову читаємо про «надійні гарантії для тих, хто працює», про «адресну допомогу для соціально незахищених», про нові можливості для українського села.

¹Передвиборчі програми взято з офіційного веб-серверу Центральної виборчої комісії – www.cvk.gov.ua

Щоправда, в останньому розділі програми Л. Кучми з'являється теза про «стратегічне партнерство з Росією». Однак навряд чи можна встановити прямий причинно-наслідковий зв'язок між програмовим положенням другого Президента України та теперішньою окупацією Росії українських територій.

Але так званий «героїзм» (читай – маніпулювання суспільною свідомістю) першого і другого Президента України – це лише «розминка» у порівнянні з діяльністю В. Ющенка і В. Януковича. Їх дорогу до влади прокладено за допомогою не лише архетипу Героя, але і Трікстера та «архетипів трансформації». Це означає, що використовуються більш витончені засоби маніпулювання виборцями, але незмінною залишається мета – здобути владу. Укотре читаємо про створення нових робочих місць (В. Ющенко обіцяв їх аж п'ять мільйонів), про сильну економіку (у В. Януковича вона окреслюється як дієва інвестиційно-інноваційна модель розвитку), про забезпечення пріоритетного фінансування соціальних програм (В. Ющенко) та запровадження європейських стандартів соціального захисту (В. Янукович), про владу, яка працюватиме для людей, про розширення права і зміцнення фінансової бази для ефективного самоврядування (В. Ющенко) і про розширення повноважень місцевих рад, максимальне усунення бюрократичного апарату від вирішення питань розвитку територіальних громад (В. Янукович).

І вже просто обов'язок кожного наступного президента – кілька тез про українське село. Обіцянки В. Ющенка торкалися продажу землі для тих, хто на ній працює, кардинального підвищення рівня доходів селян, гарантування справедливих закупівельних цін на сільгосппродукцію, відновлення роботи шкіл, клубів, фельдшерсько-акушерських пунктів у кожному селі тощо. У свою чергу, В. Янукович обіцяв зреалізувати національну програму відродження українського села з юридичною гарантією захисту земельних паїв, із своєчасною виплатою державних дотацій вітчизняним сільгоспвиробникам і компенсацією відсотків за кредитами інвесторам сільгосппроектів тощо.

Як бачимо, архетип Героя в руках українських можновладців – це радше «пророк», «месія», «трибун». Загалом це певний символічний феномен, певний взірець, якого зазвичай не існує в реальному житті. Тим не менш, політики створюють міфи про лідера-героя, а громадяни залюбки сприймають цю казку, бо їм хочеться вірити у світле майбутнє.

Отже, архетипи влади структурно відтворюють героїчні зразки колективного не-свідомого, при цьому архетип Героя символічно відтворює український досвід зміни політичної влади. Власне українська політична культура і досі утверджується за рахунок так званих героїчних епосів. І дарма, що сучасні «герої» вже не наділені магічною силою Прометея чи Геракла (як у К. Юнга), а здебільшого використовують силу грошей, підкупу, психологічного тиску тощо.

Як правило, шлях до влади є тернистим. Щоб легше подолати «тернові зарослі» політики створюють свої героїчні легенди. Свого часу Дж. Кемпбелл проаналізував типовий шлях Героя, використовуючи поняття мономіфу [7]. Герой змушений щоразу повертати до себе увагу. Для цього завжди під рукою у нього набір певних символів і ритуалів, що демонструють його велич і тріумфальний поступ задля спасіння людства. Зазвичай символіку подорожі Героя спрямовано на створення так званого національного міфу, який буде покладено в основу програми дій (у разі перемоги на президентських чи парламентських виборах). Істотним стає ритуальне доповнення подорожі, а саме героїчний обряд переходу з існуючої політичної реальності у новостворену символічну реальність новим героєм (читай – новим президентом, новим парламентом, новим урядом).

Слід підкреслити, що вищезгаданий Дж. Кемпбелл детально описав алгоритм становлення та діяльності Героя (вихід, ініціація, повернення). За допомогою цього алгоритму можна простежити і зрозуміти, якою була мотивація того чи іншого політика, а також (що найважливіше) спрогнозувати його подальшу поведінку. Аналі-

зуючи, наприклад, «героїчну поведінку» Президента України В. Януковича, одразу відтворюється в пам'яті зміст «Тисячолікого Героя». На «виході» – «поклик до мандрівок та пригод», подолання перших перешкод. Пригадуємо, що життєвий шлях В. Януковича розпочинався з неприємних пригод і тюремного досвіду. Його «ініціація» як «шлях випробувань» аж до «винагороди наприкінці шляху» – це дорога до президентства. Згідно з Дж. Кемпбеллом, останній етап героїчного шляху – повернення, де одним з епізодів стає «чарівна втеча». Втеча Януковича була не такою чарівною, і взагалі не такою, як описав її автор «Тисячолікого Героя».

Разом з тим, симптоми «геройства» В. Януковича не є досить унікальними. Вони давно описані відомими дослідниками архетипів та міфів. Зокрема, той самий Дж. Кемпбелл, описуючи повернення Героя, наголошує на ймовірності його відмови від виконання своїх обов'язків. Свідомо відходячи від змісту, закладеного Кемпбеллом, наводжу ще одну його цитату, начебто списану з останніх днів президентства В. Януковича: «якщо трофей був здобутий всупереч волі стражників скарбів, або ж бажанню героя повернутися у світ протистоять боги чи демони, тоді остання стадія міфологічного кола перетворюється на живу, здебільшого комічну погоню. Втеча обростає подробицями – всілякими чудесами магічних перепон та вивертів» [7, с. 122]. Якби не знати, що «Тисячолікий герой» був написаний у 1949 році, то може склалася враження, що Дж. Кемпбелл був особисто знайомий з В. Януковичем, бо так яскраво і влучно описав його втечу з України...

Власне на прикладі політичної діяльності В. Януковича спостерігаємо дію спотвореного архетипу Самості. К. Юнг вважав справжньою психічною катастрофою випадки, коли Его асимілюється Самістю. Більш того, «якщо Его на певний час потрапляє під контроль несвідомих факторів, його адаптація порушується, і відкривається шлях для різних випадковостей» [8, с. 15]. Гіпертрофована Самість починає шукати вихід через квазісвідомі вчинки політичного діяча. Герой перетворюється на Антигероя, тобто архетип Тіні або Трікстера, злого двійника Героя (за класифікацією архетипів К. Юнга). Втім, поодинокі перетворення не є уособленням суспільного зла, зважаючи на дуальний характер світу в цілому й архетипів зокрема. Зрештою, політичний світ є найяскравішим прикладом співіснування суперечливих начал, як-то влада і опозиція, демократи і консерватори, друзі й вороги тощо.

Загалом проблема полягає не в тому, що політики використовують різні архетипи для створення свого іміджу, а в тому, що використовують їх з маніпулятивною метою. Одягнувши ту чи іншу «персональну» маску, політик видозмінює свій суспільний портрет відповідно до суспільних вимог. За К. Юнгом, «персона» повинна справляти враження на інших або приховувати від інших справжню сутність особистості. Однак якщо цей архетип (персона) абсолютизується, то людина (в нашому випадку – політик) зосереджується зазвичай лише на одній ролі (влада) і відчужується від суспільства, створюючи свій власний символічний світ політики.

За таких обставин йдеться вже не про владу, а лише про архетипи влади, а точніше про архетипний брендинг [9]. Власне архетипи використовуються як універсальні матриці для конструювання політичної реальності та сприйняття політичного товару. У результаті політична комунікація теж набуває ознак символічності, громадяни спілкуються вже не з політиками, а з політичними брендами. Зрозуміло, що в такій ситуації найефективнішим стає використання архетипу Героя. Натомість сутність влади теж спотворюється, її символічність невблаганно наближується до симулякритності.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Підсумовуючи викладене, варто підкреслити нагальну потребу формування в Україні справжньої влади та демократії. Криваві події в східних та південних областях є найпереконливішим свідченням того, що час симулякрів минув, що необхідно діяти швидко й рішуче. Зрозуміло, що не вдасться за короткий термін створити дієву владу та сформувати демократичне суспільство. Однак важливо розпочати процес демократичних перетво-

рень, не зупиняючись на формальних засадах, а йдучи далі, втілюючи задекларовані демократичні цінності в життя. Це потрібно самій Україні, а ще більше тим, у кого залишилися певні сумніви щодо цілісності та незалежності української держави. Зрештою, щоб кожен громадянин України зміг сказати, як колись далекоглядно зазначив у своїй передвиборчій програмі Л. Кучма: «Ми вистояли. Україна відбулася. Відтепер – назавжди».

Список літератури:

1. Бешлер Ж. Демократия. Аналитический очерк / Ж. Бешлер ; пер. с франц. – М. : Наука, 1994. – 358 с.
2. Пшеворський А. Переходи до демократії / А. Пшеворський // Політологія : хрестоматія. – К., 2004. – С. 385–406.
3. Democracy Index 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf>.
4. Меркотан К. Сучасна демократія: «зміна архетипів» чи переосмислення сутності? / К. Меркотан // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління : Спеціальний випуск. – Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2012. – С. 117–123.
5. Nations in transit 2013: Authoritarian Aggression and the Pressures of Austerity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit-2013/nations-transit-2013-authoritarian-aggression-and-pressures-austerity>.
6. Freedom in The World 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20in%20the%20World%202014%20Booklet.pdf>.
7. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий Герой / Дж. Кэмпбелл ; пер. с англ. А. Хомик. – М. : Ваклер, 1997. – 230 с.
8. Юнг К.Г. ЭОН: Исследования о символике самости / К.Г. Юнг. – М. : Академический проект, 2009. – 340 с.
9. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб : Питер, 2005. – 336 с.

Тетяна НОВАЧЕНКО

ІМПЕРАТИВИ І МАКСИМИ ЛЕГІТИМНОСТІ АВТОРИТЕТУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КЕРІВНИКА ЯК АРХЕТИПИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Постановка проблеми. Новітні тенденції сучасного суспільного розвитку окреслюються суттєвими змінами, які зазнають теорія держави і практика державного управління. Усе впевненіше в суспільстві укорінюються раціональність та гуманістична аргументація державно-управлінської діяльності. Своєрідним є те, що державотворчий процес в Україні відбувається на тлі переходу від колоніального статусу до самостійності у визначенні державних пріоритетів політичного, соціально-економічного та культурного життя. Однак ані політика, ані економіка, ані технологія чи будь-який технологічний бік цивілізації або її культури не можуть змагатися з рівнем фундаментальності й відносної сталості, якими характеризуються психіка та психологія соціального суб'єкта. Інакше кажучи, успіх нинішніх суспільних реформ лежить у площині відносин, що складаються між матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджуються переважно у психокультурі політико-управлінської еліти та українського загалу [1]. Відповідно виникає можливість розширення поглядів на процес державотворення завдяки тим чи іншим архетипам, що вказують на глибинний рівень сприйняття цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням архетипів займалися Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К.Г. Юнг, В. Пропп, Е. Тайлор, Дж. Фрезер і М. Еліаде. Дослідженню архетипів у вітчизняному науковому дискурсі приділяють значну увагу Е. Афонін, Л. Бурлачук, О. Донченко, С. Кримський, А. Мартинов, Ю. Романенко та ін. Тож, урахування архетипності соціального життя дозволяє сформулювати обґрунтовані прогнози і надає можливість адекватної оцінки визначних подій у житті суспільства та поведінки людини.

Метою статті є розкриття імперативів і максимумів легітимності авторитету сучасного українського керівника як архетипів державотворення.

Виклад основного матеріалу. Авторитет керівника в органах державної влади має вибудовуватися на його обов'язку виконувати не лише посадові функції, а і моральні, несучи за них особисту відповідальність. Відомо, що мораль і моральність досліджує найдавніша філософська дисципліна етика, до проблем якої в різні часи зверталися Аристотель, Спіноза, Кант, Маркс та ін. Передумовою для розуміння проблеми імперативів і максимумів легітимності авторитету сучасного керівника слугує концептуальне положення філософії І. Канта про те, що в усвідомленні значущості практики має втілюватися розумна поведінка людини. Оскільки нині влада як сила чинить суттєвий вплив на соціальні та політичні дії, має змінитися роль моралі, яка повинна відповідати причинному виміру її дії.

У практичній філософії І. Канта основні тенденції новоєвропейської етики, а саме утвердження автономії люди-

НОВАЧЕНКО
Тетяна,
NOVACHENKO
Tetyana,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України м. Київ.

Анотація: У статті показано, що імперативи й максими легітимності авторитету українського керівника є архетипами державотворення. Представлено результати дослідження феномену довіри як імперативу легітимності авторитету керівництва, а також визначено значущі якості, притаманні сучасним державним службовцям. Це дозволило виявити прояви гуманістичних спонукань у їх професійній діяльності, а також розуміння необхідності збереження моральних принципів на тлі завоювання нового набору цінностей, законів та правил.

Ключові слова: імперативи, максими, архетипи, довіра, відповідальність.

УДК 35.01 35.071

ни і раціональне обґрунтування моралі, досягли найбільшого розвитку. Учений з найбільшою повнотою і послідовністю висловив принцип, що свобода і розум є неодмінними передумовами моральності особи. За І Кантом, мораль є своєрідним за-собом примусу до вчинків – через повинності, специфічним виразом якого є мораль-ний закон у формі імперативу (лат. *imperativus* – вимога, наказ, закон; загальнозначу-щий припис), в протилежність особистому принципу – максими (максима – правило, що виражає повинність, об’єктивний примус чинити так, а не інакше) [2].

І. Кант вважає, що імперативи виражаються через обов’язки, однак характер їх вказівок може бути різним. Так, одні вчинки здійснюються заради досягнення певно-го практичного результату, а інші є цінними і значущими самі по собі, безвідносно до будь-якої практичної мети. Отже, визначаються два типи імперативів – гіпотетичні та категоричні. Усі імперативи, хоча і по різному, спрямовують людину до блага, орієнтуючи її на якусь можливу мету – це «технічні правила вміння», або справжню мету – це «прагматичні поради розсудливості». Категоричний імператив виражає безумовну, неухильну повинність, він встановлює форму й принципи, яких треба до-тримуватись у поведінці. Учений стверджує, що максими – це наближені до ситуації більш або менш тривіальні правила поведінки відповідно до яких вибудовується зви-чайна практика індивіда [3, с. 244–245].

Отже, категоричний/моральний імператив – це сукупність загальнолюдських моральних принципів, що безумовно регулюють і обмежують поведінку та дії всіх людей, а максими регулюють повсякденну поведінку людей. Інакше кажучи, мак-сими – це способи вирішення конфліктів. Максима є моральною, якщо вона узгод-жена з моральним законом і визначається людиною на підставі усвідомлення нею морального обов’язку. Людина повинна прагнути до того, щоб максима її вчинку могла стати частиною загального законодавства, і вона була б здатна узгоджувати свої індивідуальні максими з моральним законом. Тож, до будь-яких максим можна підходити з позицій блага і з позицій справедливості. Останнє стосується морально-го питання, однак воно має обмежений сенс, оскільки результат такого морального роздуму не відділяється від особистої перспективи того чи іншого індивіда.

Особливістю категоричного імперативу є те, що він не орієнтує на будь-яку мету, але вимагає від людини певної поведінки. Цей моральний закон базується на трьох принципах, де перший стверджує необхідність узгодження індивідуальної максими із загальним законодавством: «Дій так, щоб максима твоєї волі в будь-який час мо-гла стати принципом загального законодавства» [3, с. 250]. Очевидно, що у цьому принципі знаходить відображення універсальний характер морального закону, суттю якого є утвердження людиною правила, яке стає «загальним законом природи».

Другий практичний принцип привносить в дію категоричного імперативу певні обмеження. Людина не має права утверджувати як загальні, так і будь-які інші правила, тому в усіх своїх діях вона повинна керуватися наступним імперативом: «Дій так, щоб ти завжди використовував людство і в своїй особі, і в особі будь-якої іншої людини лише як мету, але ніколи як засіб» [3, с. 156]. Отже, обмеження, які накладає на дії цей принцип, є, за своєю суттю, досить змістовним. Так, наприклад, послідовного діючий правитель, готовий надати сваволі ознак загальності – сильний завжди правий, рано чи пізно суперечитиме сам собі. Загальність не є єдиною якістю моральності вчинку, оскільки моральний вчинок – це ще і змістовні визна-чення, тому він повинен орієнтуватись на людину як таку, безвідносно до будь-яких зовнішніх обставин або характеристик.

Третій практичний принцип задає характер категоричного закону і статус влади. Утверджуючи якусь максиму як загальну, людина вважає її органічною частиною за-гального законодавства. Тому моральна воля проявляє себе не лише як законодавча, але і така, що підкоряється закону. Цю думку І. Кант закріплює наступним висловом: влада «не просто повинна бути підпорядкована закону, а підпорядкована йому так, щоб вона виглядала творцем цього закону» [3, с. 159]. Вочевидь цей принцип указує

на автономію влади, яка міститься в уявленні про безумовність обов'язку: оскільки він не обумовлюється жодними зовнішніми чинниками, остільки і влада, проявляючи себе через обов'язок не може залежати від якогось інтересу.

Таким чином, проголосивши пріоритет практичного розуму, І. Кант характеризує людину як суб'єкта, який має нести відповідальність за свої дії, а сама відповідальність є основою статусу людини як істоти духовної.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, зумовили необхідність змін традиційних етичних систем, коли має бути створена нова етика – етика відповідальності. Цей імператив відповідає новому типу дій, які мають демонструвати керівники в органах державної влади. Узяття керівниками на себе відповідальності забезпечує надійність та оптимальність соціальної комунікації. Крім цього, відповідальність може вирішити проблему передбачуваності в управлінні державою. Водночас відповідальність – це і механізм контролю за керівництвом, який надає можливість запобігти бездіяльності та бажанню розширити свої повноваження.

Як відомо, одним із показників ефективності політичної влади є її легітимність (від лат. «legitimus», «legitima», «legitimum» – законний, правомірний, юридичний, правовий). Однак у такому трактуванні цей термін може застосовуватись як синонім поняття «легальний» – власне законний. Інакше кажучи, це поняття є опозиційним положенню про легітимність за моральними категоріями виправдання влади, оскільки легальність влади – це її нормативно-правова законність, закріплена у державних документах. Тож, легітимність не зводиться до визнання права, а є процесом із застосуванням способу, завдяки якому влада отримує виправдання. Легітимність означає згоду народу з владою, коли він добровільно визнає її право ухвалювати рішення, які повинні виконуватися. Отже, будь-яка легітимна влада – форма політичного правління, за допомогою якої керівники успішно зберігають претензію на те, що вони управляють за правом відповідно до закону чи традиції, підтверджують свій авторитет, доводячи населенню, що саме вони найбільшою мірою відповідають його інтересам. Специфікою легітимного авторитету є те, що цей феномен забезпечує особливу конфіденційність – довірливість владних відносин, їх визнання й узгодженість.

М. Вебер у праці «Господарство і суспільство» (опублікована у 1922 р.), визначає три «ідеальні типи» легітимності влади, наголошуючи, що поняття «легітимна влада» й «авторитет» – синоніми. Учений вводить у соціологію поняття «визнання» і перетворює його на категорію «орієнтація на іншого», що виявилось визначальним моментом соціальної дії. Сучасне суспільство, приймаючи правила легітимності влади, передбачає можливість різного розуміння її сенсів, де кожен з них може бути соціально визнаним, що означає – цінним та авторитетним. Тому легітимність – це не властивість соціального ладу, а властивість певного уявлення та визнання влади. Інакше кажучи, легітимна влада – це така влада, яка визнається тими, хто їй підкорюється, за рахунок надання їй бонусу, винагороди у формі довіри. Вочевидь довіра є основоположною у понятті «легітимність», виступаючи індикатором моральності стосунків між керівником і підлеглими, що базується на вірі, відповідальності, чесності, надійності та авторитетності. Водночас показником авторитетності керівників органів державної влади сучасного суспільства також визнається довіра. Інакше кажучи, рівень довіри до влади є показником її авторитету.

Авторитетні стосунки є одним із головних фундаментів людських стосунків, оскільки у будь-якій взаємодії беруть участь не безіменні виконавці соціальних «ролей», а суб'єктивно стурбовані особи, поведінка яких значною мірою містить характер вчинків. Ця думка знаходить своє повне співзвуччя з ідеєю К. Юнга про те, що «психічне – це велика сила, яка в багато разів перевершує усі сили на світі» [4, с. 384].

Загальновідомо, що людина – найскладніша істота, регуляція діяльності якої здійснюється на багатьох рівнях. При цьому люди вважають, що здатні пояснити свої дії у різноманітних ситуаціях, а також контролювати своє ставлення до тих чи інших

соціальних об'єктів. Проте вченими доведено, що не завжди результат, втілений в образ, стосунки та поведінку людей, може бути розтлумачений раціонально. Доволі часто залишається неможливим передбачити дії людей, часто-густо вони діють незрозуміло з точки зору елементарної логіки й раціональності. Перебіг і розвиток політичних та соціальних перетворень, що існують сьогодні в українській державі, призводять до того, що дедалі більше людей проявляє цікавість до осіб, які стоять біля керма влади, й замислюється над тим, як обрати таке керівництво, яке змогло б покращити стан справ у суспільстві, краще виконувати повноваження, які на нього покладаються, тобто діяльність політиків має сприяти розвитку їх авторитету. Потреба в авторитеті – це потреба в постійному розумінні й оцінці соціумом суспільних процесів. Отже, йдеться про окремих осіб або групу осіб, що внаслідок обрання чи призначення займають перші позиції у політичній організації суспільства, яким довіряють, які несуть відповідальність за ухвалення політичних рішень. Тож, авторитет є соціальним феноменом, закладеним у відносинах владарювання – підкорення, що надає право припустити участь у процесі державотворення архетипів як концентрату усього людського досвіду, що живе в кожному з нас сьогодні.

Одержати підтвердження зазначеного можна, звернувшись до результатів опитування, проведеного Центром «Соціальний моніторинг» та Українським інститутом соціальних досліджень ім. Олександра Яременка у березні 2012 р. та у квітні 2013 р. Те, що воно здійснювалося двічі, дозволяє порівняти результати опитування стосовно рівня довіри до політичних діячів. Опитуваним було запропоновано відповісти на запитання щодо міри довіри до кожного з названих політичних діячів. Якщо ж ім'я якогось із політиків їм було невідоме, пропонувалося сказати про це. Порівнявши результати опитування, можна констатувати, що переважна більшість населення не довіряло провідним політичним керівникам, що представляли як опозицію, так і владу. Рівень довіри населення до діючого на той час Президента України В. Януковича майже не змінився: у 2012 р. – 30,9 %, у 2013 р. – 30,8 %; щодо лідера партії «Фронт Змін» А. Яценюка показник трохи зменшився: у 2013 р. – 33,3 %, тоді як у 2012 р. він відповідав цифрі 33,9 %. В. Кличку довіряла майже половина опитаних: 47,0 у 2012 р. і 48,5 % у 2013 р. Однак найвищим є показник довіри до Ю. Луценка, лідера опозиційного громадського руху – 63,9 % [5].

Цілком природно постає питання щодо причин недовіри до більшості політичних діячів. Як уже зазначалося, події Майдану 2004 року продемонстрували прагнення українського народу до об'єднання. Люди, втомлені від бюрократії та неефективних керівників, почали шукати нових. Проте, як відомо, керівники Майдану не виправдали довіру народу, надану їм як бонус, свої обіцянки не виконали, незважаючи на «параліч» опозиції. Напевно, цю ситуацію можна пояснити двома факторами. По-перше учасники «Помаранчевої революції» розраховували на повну відданість і жертвність керівників у виправданні й виконанні ідей «Майдану». Однак, отримавши кредит довіри, або кредит легітимності під чесне слово, вони не втримали його і не понесли відповідальність за не виправдану довіру, що закарбувалося в пам'яті народу. Довіра як імператив легітимності авторитету формується «не словом, а справою», тому не треба говорити про чесність, а просто необхідно діяти чесно, однак очевидно, що це не просто.

Відповідно до зазначеного виникає ще декілька запитань: по-перше, чому так коротко проявилася самоорганізація громади; по-друге, чому так і не з'явився авторитетний керівник. Напевно, українське суспільство більше орієнтувалося на традиційність та універсальність, ніж на сучасність. Така позиція проявляється у бажанні «твердої» руки або героя, який вирішить проблеми і захистить від негараздів. Однак за таких обставин громадяни втрачають залишки відповідальності за свою діяльність, не можуть «виростити» авторитетного керівника.

Наведені вище умовиводи знаходять своє підтвердження у результатах дослідження «Український характер», проведеного Центром соціальних досліджень у березні

2011 р. Виявлено, що на символи успіху, пов'язані з професійною діяльністю, вказало менше третини опитаних. В ієрархії атрибутів життєвого успіху пріоритетними виявились символи благополуччя, безпосередньо пов'язані з приватним життям (матеріальний добробут – 74 %). Слід наголосити на невідповідності високого значення, яке респонденти надають матеріальному добробуту (вища позиція в рейтингу), і порівняно невисоких рейтингових показників атрибутів, покликаних забезпечити добробут, як-то: «престижна робота», «кар'єра», «приватний бізнес», «гарна освіта». Отже, на професійній ниві українські громадяни не дуже амбіційні, в них немає особливого бажання «горіти» на роботі. Поміркованість і професійна неамбіційність українського характеру проявляються, зокрема, і в тому, що більшість (57 %) опитаних вважає, що «у житті краще не ризикувати, а поступово, плановірно йти до наміченої мети». Лише третина (36 %) респондентів поділяє точку зору, що «для досягнення успіху треба ризикувати, лише так можна досягти бажаного». Такі риси менталітету навряд чи можна вважати адекватними ринковим реаліям, конкурентним вимірам. Стосовно створення нових проектів, ділового й організаторського новаторства, творчості, креативу, пошуку нових шляхів вирішення проблеми українці є дуже пасивними. Вони легше і навіть з певною задоволеністю сприймають те, що на керівну роль ідуть інші люди, навіть іноземці [6].

Отже, як уже вказувалося, віра в те, що чужинці будуть керувати краще, ніж свої, «спрацьовує» на рівні колективного несвідомого. Пасивність і залежність характеризує українське суспільство як екзекутивне, що уникає інновацій і спрямованості у майбутнє.

Результати «Європейського соціального дослідження» свідчать, що українські громадяни більше, ніж громадяни інших європейських країн, демонструють схильність до таких цінностей, як «безпека», «комфортність», «збагачення» й «традиція» і менше – до таких цінностей, як «відкритість для змін», «самостійність», «ініціативність» [7]. Цей факт демонструє бажання українських громадян традиційного комплексу цінностей, як-то потреба в державному захисті та консерватизмі. Зазначене добре ілюструє відоме висловлювання А.С. Макаренка, перифразування якого зберігає його сенс: не лише суспільство – це уламок органу державного управління, а орган державного управління – це уламок суспільства.

Події, що сталися під час революції Гідності (Євромайдан 2014 р.), – велика спільнота людей, поділяючи найважливіші спільні цінності, продемонструвала небувалу в Україні солідарність. Інакше кажучи, люди зробилися відповідними собі з вірою у власну правоту і з покладанням на власні сили (а це властивості людей-інтровертів), стали індивідуальним народом – Самістю, до якої несвідомо прагне кожен народ. Євромайдан висунув нове керівництво державної влади, однак з вимогою служити народу України й у такий спосіб надав кредит довіри новому керівництву, однак попередивши про суворий контроль над усіма його діями. Моніторинг громадської думки, проведений центром «Соціальний моніторинг» у співпраці з УІСД ім. О. Яременка (1–6 березня 2014 р.) щодо вимірювання рівня довіри до основних соціальних та політичних інститутів країни після революції Гідності дозволив дійти наступних висновків. Частина населення, яка підтримує ідею суцільного «перезавантаження» влади на всіх рівнях через проведення дострокових виборів (переобрання обласних, місцевих рад, мерів міст, голів селищних рад), становить 48,5 %, виступає проти такої ідеї – 40 %, вагається із відповіддю – 11,5 %. Дослідження зафіксувало кардинальну зміну ставлення населення до Верховної Ради України (довіру висловили 30,1 % опитаних). Рівень довіри до цього органу влади покращився майже вдвічі: якщо у вересні 2013 р. баланс довіри становив 61 % (тобто частка тих, хто не довіряє цьому органу влади, перевищувала показники тих, хто довіряє йому, на 61 %), то зараз баланс, хоча і негативний, але покращився і становить –33,7 %. Востаннє такі показники фіксувалися у 2007 р. Новообраному Голові Верховної Ради України О. Турчинову за результатами опитування

довіряє 41,2 % опитаних, не довіряє 52,7 %. Таким чином, баланс довіри/недовіри до нього становить 11,6 %. У дослідженні цього разу не фіксувався традиційний для моніторингу показник довіри до Кабінету Міністрів України через незначний термін роботи останнього новопризначеного складу. Водночас було поставлене запитання щодо підтримки рішення Верховної Ради України призначити А. Яценюка Прем'єр-міністром України. Це рішення підтримується більшістю опитаних – 54,7 %, не схвалюють його 40,1 %. Лише 5 % населення України вагається з відповіддю. Аналіз відповідей у регіональному розрізі засвідчує, що схвальне ставлення суттєво залежить від регіону проживання опитаних [9, с. 4].

Таким чином, неймовірний сплеск громадської активності призвів до кардинальної зміни в усвідомленні громадянами своєї ролі в розбудові держави та свого місця у відносинах зі владою, а також можливістю впливати на неї. Важливим фактом є те, що імперативами й максимами легітимності для сучасної влади стають відповідальність і довіра. Тож, керівник, який впроваджує у свої дії ці закони і правила, створює позитивне сприйняття державного органу як «уламку суспільства».

Задля розуміння орієнтирів щодо імперативів і максим, які вибирають державні службовці у своїй діяльності, що, власне, і створює їх авторитет, було проведено опитування у фокус-групі чисельністю 83 особи. Для досягнення поставленої мети було розроблено опитувальник. Опитування було проведено під час проходження курсів підвищення кваліфікації в групах начальників (завідувачів) відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій і міськвиконкомів, заступників начальників (завідувачів) відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій і міськвиконкомів, а також спеціалістів відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій і міськвиконкомів (без виділення профілю). Вікова структура опитаних була наступною. Наймолодша група складається з державних службовців, а саме із спеціалістів відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій і міськвиконкомів (без виділення профілю) віком до 25 років, й у дослідженні репрезентована 6 %. Цю групу державних службовців склали особи, які закінчили вищі навчальні заклади декілька років тому. Молоді державні службовці, віком від 26 до 30 років, які вже мають хоча і невеликий, але досвід роботи, становили 16 % респондентів. Більше половини (51 %) опитаних – державні службовці віком від 31 до 49 років. Найстаршу і більш досвідчену групу державних службовців віком понад 50 років становила група начальників (завідувачів) і заступників начальників (завідувачів) відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій і міськвиконкомів (26 %). Отже, найбільшу частину опитуваних склали державні службовці віком від 31 до 49 років.

Опитування здійснювалося очно, письмово, із застосуванням методу спостереження та порівняльного аналізу відповідей. У результаті спостереження та опитування було зафіксовано 83 інтеракції, які в процесі опрацювання групувалися й узагальнювалися. Одним із перших запитань, запропонованих респондентам, було питання стосовно особистої задоволеності своєю роботою. Досить велика частка (45 %) респондентів не змогла дати однозначну відповідь; зокрема, таких, хто був цілком або частково задоволений, наше дослідження виявило близько третини (39 %), водночас частка незадоволених становила 16 %. Такий рівень задоволеності роботою свідчить, що багато хто з державних службовців не має цілісного позитивного почуття від того, що робить, а це, у свою чергу, може свідчити про наявність внутрішнього особистісного конфлікту, про вибір професії не за покликанням, низьку оплату праці, неадекватний соціально-психологічний клімат у колективі, поганий стан здоров'я тощо. На думку державних службовців, рейтинг факторів, що формують авторитет будь-якої людини, це, в першу чергу, високий рівень компетентності особи (цю тезу підтримала переважна більшість респондентів – 67 %), а по-друге, чесність (за цей чинник висловилося 63 % опитаних). Вищезазначені умови авторитету, на думку респондентів, є фундаментальними, і саме вони є його основою. Із застосуванням

методу ранжування було визначено самооцінку особистісних якостей державних службовців.

Більшість респондентів на перші позиції висунула такі важливі якості особистості державного службовця, як відповідальність, порядність і доброзичливість (відповідно 68, 52 та 50 відсотків). Цікаво, що останні три місця з результатом, меншим за 10% займають розумність, толерантність та прагматичність.

В той же час для всіх вікових категорій державних службовців значущими є такий чинник, як високий рівень компетентності особистості державного службовця. Його рейтингові показники коливаються від 70 % (для респондентів віком від 31 до 49 років) до 57 % (для респондентів віком старше 50 років).

Відомо, що в усі часи актуальним є питання про те, яка особистість є авторитетною для тієї чи іншої людини. Відповідно до зазначеної тези респондентам і було поставлено таке запитання. Виявилось, що незаперечними авторитетами для більшості респондентів є батьки та вчителі. Останні місця у рейтинговому переліку дісталися відомим артистам і спортсменам. Аналіз одержаних відповідей дозволив скласти рейтинг якостей, що є значущими в авторитетних для державних службовців людях. Найбільшою підтримки здобули чесність (68%), відповідальність (53%), доброзичливість (45%), єдність слова і справи (43%), справедливість (37%). Закривають рейтингову таблицю принциповість (8%), ініціативність (7%) та прагматичність (1%).

При цьому найбільш значущими якостями для всіх вікових категорій державних службовців визнаються «відповідальність» та «доброзичливість».

У процесі опитування стояло завдання визначити чинники, що сприяють підвищенню авторитету державних службовців, а також ті, що заважають його росту. Серед основних чинників, що сприяють формуванню авторитету державного службовця, респонденти називають довіру до державних службовців (71 %), позитивні риси характеру (67 %), високий рівень професійної компетентності (60 %). Деяко менший відсоток отримав такий важливий чинник, як переконаліві досягнення в роботі (36 %). У сприянні авторитету не останнє місце посідає здоровий соціально-психологічний клімат у колективі (21 %), де працює державний службовець, і вдало обрана професія (20 %). Найменш значущим чинником з тих, що сприяють підвищенню авторитету державних службовців, респонденти назвали наявність ділових зв'язків.

Визначення чинників, що сприяють підвищенню авторитету державних службовців серед найближчого оточення, надало можливість з'ясувати, які саме чинники заважають державним службовцям досягти бажаного рівня авторитету. Несподівано на першому місці фігурує такий чинник, як «дефіцит ділових зв'язків», що викликає деяке здивування, оскільки чинник цих зв'язків уже визначався як такий, що сприяє підвищенню авторитету, однак там він посідає останню позицію. Відповідно до цього факту можна зробити припущення про нестійкість цінностей, що панують у суспільстві взагалі, зокрема і в представників такої його категорії, як державні службовці. Однак очевидним є і те, що теперішній період розвитку українського суспільства набуває якісно інших людських ознак.

Отже, проведена діагностика надала можливість зафіксувати реальний стан думок, поглядів і позицій опитаних державних службовців щодо законів і правил поведінки, необхідних для легітимності їх авторитету. Пріоритет раціональності та гуманістичних мотивів в управлінській діяльності спостерігається ще недостатньо. Цей факт можна пояснити несумісністю двох типів мислення – технологічного і гуманістичного, що підштовхує до пошуків, визначення й утвердження нової ціннісної домінанти як суспільства, так і органів державної влади.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Таким чином, це дослідження базується на визначенні І. Канта про два типи імперативів – гіпотетичних та категоричних/моральних. Категоричний імператив – це сукупність загально-

людських моральних принципів, що безумовно регулюють та обмежують поведінку й дії всіх людей, а максими регулюють повсякденну поведінку людей. Максима є моральною, якщо вона є узгодженою з моральним законом і визначається людиною на підставі усвідомлення нею морального обов'язку. Людина повинна прагнути до того, щоб максима її вчинку могла стати частиною загального законодавства і вона була здатна узгоджувати свої індивідуальні максими з моральним законом. Тож, до будь-яких максим можна підходити з позицій блага і з позицій справедливості. Перебіг і розвиток політичних та соціальних перетворень, що існують сьогодні в українській державі, призводять до того, що дедалі більше людей проявляє цікавість до осіб, які стоять біля керма влади, та замислюється над тим, як обрати таке керівництво, яке змогло б покращити стан справ у суспільстві, краще виконувати повноваження, які на нього покладаються. Діяльність сучасних керівників ґрунтується на довірі й відповідальності – імперативах і максимах легітимності авторитету. Останній, будучи соціальним феноменом, здавна закладеним у відносинах владарювання – підкорення, надає право припустити наявність архетипів у процесі державотворення. Архетипи є продуктом суспільства, що, проявившись у перших людей, відтворюється з кожним новим поколінням, з кожним новим етапом еволюції суспільства. У такому безкінечному процесі на сучасного українського керівника накладаються соціальні, психологічні, культурні прошарки й епохи, визначаючи імперативи і максими легітимності авторитету як архетипи державотворення.

Список літератури:

1. Афонін Е.А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е.А. Афонін, О.А. Донченко, В.О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93.
2. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н.Е. Яценко. – СПб : Лань, 1999. – 524 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант. – М. : Думка, 1994. – 591 с.
4. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг. – М. : Канон, 2001. – 397 с.
5. Рівень довіри та електоральні орієнтації: квітень 2013 року [Електронний ресурс] / Центр «Соціальний моніторинг»; УІСД імені Олександра Яременка. – Режим доступу : http://uisr.org.ua/img/upload/files/uisr/PR_SMC-UISR_2013_04_26.pdf.
6. Ермолаев А. «Вишневы сад» украинского традиционализма [Електронний ресурс] / А. Ермолаев, А. Левцун // Зеркало недели. – 2011. – С. 11. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/vishnevyy_sad_ukrainskogo_traditsionalizma.htm.
7. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005–2007–2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : ІСНАНУ, 2010. – С. 94.
8. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х : т. 2 / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконті, 1999. – 912 с.
9. «Українська весна». Моніторинг громадської думки : березень 2014 р., м. Київ [Електронний ресурс] / Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/81.html>.

Vitaliy OMELYANENKO

**УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ СТВОРЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ІННОВАЦІЙ
З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ІНСТИТУЦІЙНИХ АРХЕТИПІВ**

Постановка проблеми. У контексті аналізу конкурентоздатності національних економік та ефективності державного управління завжди постає низка питань, зокрема, що заважає деяким країнам займати лідерські позиції, чому в певних країнах геніальні ідеї та розробки народжуються частіше та чим пояснити сплески технологічної креативності в різних суспільствах у різні періоди? Відповідь на ці актуальні питання перебуває саме в площині національних особливостей ментальності.

Інновація з новим продуктом у центрі, який сьогодні часто стає неможливим без комплексу маркетингових, інформаційно-технологічних, організаційних, соціокультурних та фінансових інновацій. Об'єктивний процес розвитку інновацій у глобальному бізнес-середовищі передбачає необхідність більш комплексного розгляду інновацій на основі міждисциплінарного підходу, що дозволяє відповісти на низку питань ефективності інноваційної проблематики.

Десятиліття економічних перетворень з усією очевидністю показали безперспективність простого проектування закордонних моделей економічного розвитку на реалії України. Авантюризм цього став явним у середину 90-х років ХХ ст., коли замість виходу з кризи країна поринала в хаос псевдореформ, що призводили до ще більшого руйнування економіки. Головною причиною цього стало відверте ігнорування особливостей історичного розвитку країни та її національного менталітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національних особливостей та архетипів, що впливають на економічну сферу, розглядали С.М. Голубка, В.М. Гриньова, С.В. Дегтярева, В. Коскін, А. Новак, Г.Є. Смітюх, В.В. Стрілецький, О.Л. Терентьева, О.В. Юринець та ін. Зокрема, С.М. Голубка [2] відзначає, що саме національні традиції історичного минулого у симбіозі із сьогоденням, використовуючи світовий досвід, надають специфічних ознак національній ідентифікації економічного розвитку України. О. Стражний [6], автор праці «Український менталітет: ілюзії – міфи – реальність», відзначає, що «той самий народ з тим самим менталітетом, але з різним управлінням, може влаштувати собі як жалюгідне існування, так і забезпечити економічний зліт. Приклади – слов'янські племена, які вельми по різному жили до ІХ ст. і в часи Київської Русі, а також такі країни, як Китай, Японія, Корея, НДР і ФРН, Фінляндія і Литва, Латвія, Естонія». У роботах С.В. Дегтярьової [4] було досліджено менталітет (соціально-економічний генотип) як неформальний прайнститут, що містить у собі всю генетичну інформацію, яка забезпечує соціальне відтворення суспільства цього типу, спрямованість його інституціональних змін.

Аналіз зазначених праць показав, що питання впливу архетипів на сферу державного управління інноваційною діяльністю, що за визначенням інтегрує найбільшу кількість нематеріальних

**ОМЕЛЬЯНЕНКО
Vitaliy,
OMELYANENKO
Vitaliy,**

*аспірант кафедри
економічної теорії
Сумського державного
університету,
м. Суми.*

Анотація: *У
роботі розглянуто
особливості управління
національною
інноваційною системою
на основі використання
парадигми архетипів.
Запропоновано
концепцію формування
конкурентних переваг
з використанням
культурної складової з
огляду на ефективність
трансферу технологій.*

Ключові слова:
*архетип, інноваційна
система, культура,
менталітет, трансфер
технологій.*

УДК 330.341.1:159.9

активів національної природи, наразі в рамках економічної україніки практично не досліджується.

Метою статті є аналіз теоретичних основ впливу архетипів на вибір моделі державного управління інноваційною діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою характеристикою сучасності є інноваційні процеси, що зачіпають усі сфери та рівні соціальної реальності та життєдіяльності людини. Вирішальне значення інтелектуальних факторів у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку та надійної системи національної безпеки обумовлює необхідність розглядати варіант інтенсивного розвитку інноваційного потенціалу як необхідний [1]. Але досвід показує, що будь-які інновації (продуктові чи управлінські) приречені на провал, якщо вони не пов'язані з людською підтримкою, з реальною програмою виховання, навчання та розвитку людей, які повинні внутрішньо прийняти запропоновані їм ззовні цільові настанови.

Сьогодні проблеми інновацій виходять за рамки власне процесу розробки нового продукту, розширюючи фокус на вирішення питань бізнес-моделей, ланцюжка створення цінності, процеси патентування, канали, послуги, бренд, клієнтський досвід.

Аналіз впливу архетипів виступає складовою нового етапу розвитку концепції національних інноваційних систем на основі еволюційного підходу до аналізу явищ і процесів, що відбуваються в економіці.

Ураховуючи висновки, що містяться в звіті «Глобальний інноваційний індекс – 2013», який приділяє значну увагу динаміці інновацій на місцевому рівні, що залишається недооціненою в глобальному масштабі, а також відзначає появу оригінальних інноваційних екосистем, постає необхідність відходу від загальноприйнятої тенденції, що полягає в прагненні відтворити раніше реалізовані успішні ініціативи. Тому дослідження особливостей «унікальних» екосистем (національних, регіональних, локальних) інновацій варто продовжувати.

Базовим ресурсом і результатом інноваційної економіки є технології. Відповідно до Філософського словника [12] «технологія являє собою складну систему, що розвивається, артефактів, виробничих операцій і процесів, ресурсних джерел, підсистем соціальних наслідків інформації, управління, фінансування та взаємодії з іншими технологіями». Таким чином, ключовим знову-таки стає аспект сприйняття, тобто здатність стимулювати або стримувати перетік знань і трансфер технологій.

Говорячи про бар'єри інноваційності націй, низка дослідників відзначає саме національні особливості, зокрема культуру, яка є матеріалізованою у вчинках, словах і справах людей свідомістю, а також взаємодію, взаємоперехід і спряженість знань, навичок і переконань.

У результаті фактор свідомості і культури знайшов своє відображення і в економічній методології. Зокрема, концепція людського розвитку свого часу змінила класичну теорію економічного зростання, які базувалися на показнику ВВП і розглядали економічне зростання як головну мету прогресу.

К. Юнг назвав архетипами універсальні конструкти людської психіки, які являють собою генетично наслідувану структуру накопиченого людством досвіду, що виражається у формі схильності до певного типу сприйняття, переживання, дії та розуміння. Архетипи проявляються безперервно протягом усього життя людини незалежно від її волі на рівні несвідомого, дозволяючи співвідносити реальність із досвідом існування попередніх поколінь.

Що стосується України, то її національний менталітет ґрунтується на таких архетипах [14, С. 341]:

- Матір-Земля, що знайшов прояв у таких властивостях, як адаптація і прив'язаність до землі, працьовитість;
- Воля – вільна, творча праця, індивідуалізм;
- Віра – вірність національним традиціям, висока відповідальність.

Зазначені базові архетипи дозволили Україні досить рано стати на шлях інноваційного розвитку. Про це свідчить наявність унікальної міської інфраструктури, прототипів писемних знаків, художніх цінностей, які випередили час, технології, більш ранні за світовими масштабами освоєння бронзи, яке дозволяє стверджувати, що трипільське суспільство було на ті часи одним із найбільш інтелектуально розвинених.

Досвід економічно прогресуючих країн свідчить, що найефективнішими є моделі економічного розвитку, побудовані на основі наявних параметрів національного менталітету, а не всупереч ним [7, С. 290], що має бути стрижнем економічної системи держави, бо в ньому відображено національні традиції і досвід господарювання в умовах певних природних багатств та навколишнього господарсько-торгівельного середовища.

Схему інноваційного розвитку на основі національних факторів наведено на рис. 1. Таким чином, головним завданням в Україні є створення українського виміру інноваційної системи з відповідними пріоритетами.

Рис. 1. Механізм інноваційного розвитку національної економіки

Національний егоїзм в економіці та інноваційній системі повинен проявлятися у трьох напрямках [7, С. 285]:

- урахування національної автентичності під час створення економічної системи;
- неухильне дотримання та захист національних економічних інтересів;
- використання національного досвіду управління господарством.

У контексті цього ми пропонуємо розглядати державу як третього суб'єкта стратегічного розвитку поруч із продавцями та споживачами, що виконує на ринку специфічну роль. Безпосередньо не задовольняючи потреби споживачів, вона повинна регулювати цей процес і сприяти ефективному досягненню компромісу інтересів з мінімальними витратами суспільства, тобто стимулюючи інновації.

У першу чергу варто враховувати, що людський капітал створюється, «вироснується» за допомогою складних технологій, що є головним досягненням кожної країни. Кожна країна «проектуює» свого громадянина за аналогією з проектування літаків або атомних електростанцій [13].

Зокрема, успіх Європи в цивілізаційній конкуренції XVI–XII ст. забезпечила асоціативна психологія. Вона базувалася на ідеї «виготовлення корисної людини». Її технологію створювали видатні вчені: від Дж. Локка й Д. Юма до Д. Мілля, Д. Андерсона та ін. В основу «виготовлення корисної людини» був покладений метод пред'явлення, що наповнює довгострокову механічну пам'ять людини та формує стереотипи поведінки.

Політичні та економічні досягнення США забезпечуються технологією біхевіоризму. Біхевіоризм породив ідею «створення потрібної людини». Ця ідея почалась з Маніфесту Дж. Б. Уотсона, згодом була підтримана Б. Скінером, Е. Торндайком, Е. Толменом, К. Халлом та ін. «Здобувач успіху» став ідеалом біхевіоризму, що лежить в основі сучасної соціальної політики. Нагорода та покарання були використані для мотивації. Так з'явилася технологія пізнавальної активної діяльності.

Більшість досягнень Західної Європи в ХХ ст. були забезпечені гештальт-психологією, що породила ідею «виготовлення творчої людини». Гештальт взагалі означає організоване ціле, властивості якого не можуть бути отримані з властивостей частин. Практичні висновки були сформульовані М. Вертгаймером, В. Келлером і К. Кафкою для розвитку інтелекту людини, спрямованого на вирішення проблем. У процесі «виготовлення» людині презентуються проблемні ситуації, побудовані на методах наукового пізнання. «Творча людина» стала метою та основою підготовки кадрів для створення сучасних високих технологій і масового наукового пізнання.

Що стосується України, то її початкові архетипи наразі змінилися. Важко заперечити вплив на національний архетип «Україна» «радянського архетипу», що спотворив генетичний код українців [9]. Серед основних рис «радянського» менталітету варто відзначити відсутність волі до покращення долі власними силами (бо «рідна партія про все подбає»), працелюбність напоказ («щоб керівництво помітило, а робота якось зробиться»), патерналізм («він за це гроші отримує, тому нехай подбає за всіх нас»), безпорадність («однаково хтось прийде та зробить, а моя справа маленька»). Усе це суперечить тезі про відповідальність та ініціативу, що є основою інновацій.

Звичайно, зараз створено умови для «усунення» цих архетипів, особливо у молодіжному середовищі, однак цей процес потребує цілеспрямованої політики. Важливим аспектом при цьому є розвиток інноваційної свідомості, яка є частиною економічної свідомості, що охоплює інтереси, цілі, мотиви й орієнтації, пов'язані зі здійсненням нововведень. Від рівня розвитку в людей інноваційної свідомості безпосередньо залежить ступінь їх інноваційної активності. В інноваційній сфері архетипи проявляються на когнітивному рівні як цікавість до інновацій, інноваційної діяльності та одержання спеціальних знань у сфері інновацій (у сфері інноваційної діяльності або загальних знань у сфері менеджменту інновацій). На афективному рівні це ставлення до інновацій і мотивація до інноваційної діяльності. На поведінковому рівні це інноваційне споживання, інноваційна діяльність у всіх формах – від аматорських розробок до професійної діяльності.

На рис. 2 показано схему впливу архетипів на інноваційну систему. Таким чином, архетипи можуть як стримувати, так і сприяти інноваціям. Завданням держави є створення відповідного інституційного середовища, що буде підсилювати та використовувати «позитивні» та «деактуалізовувати» негативні архетипи.

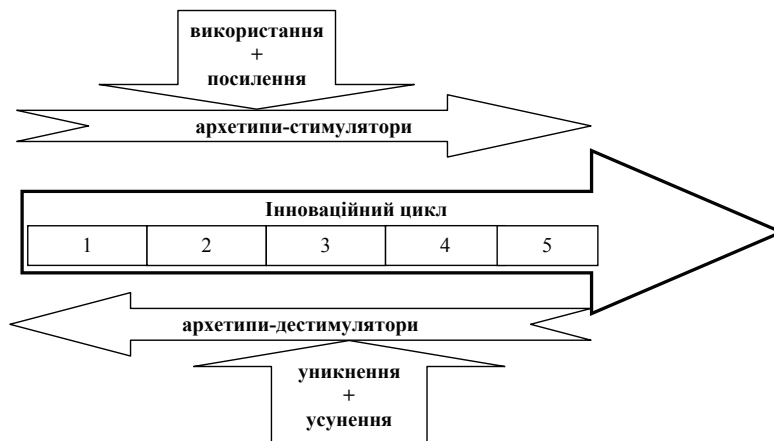

Рис. 2. Карта впливів архетипів-стимуляторів та архетипів-дестимуляторів

Наразі головними труднощами в Україні є практично відсутня підприємницька конкуренція, оскільки її підмінено спеціальними державними програмами зі стимулювання інноваційної діяльності, а це безперспективний шлях, адже досвід різних провідних країн показує, що запорукою успіху головним чином є децентралізовані

процеси економічної діяльності в умовах жорсткої міжнародної конкуренції. Такі різні економічні системи, як США та Китай досягли успіхів завдяки створенню потужних стимулів і можливостей для підприємництва та вільного ринку, а також відкритості економіки до конкуренції на міжнародному та внутрішньому ринках.

В Україні значення державного управління обумовлюється тим, що середовище для підприємництва та розвитку інноваційних технологій сьогодні багато в чому залежить від діяльності чиновників на регіональному та місцевому рівнях, що містить як плюси, так і мінуси, бо саме децентралізація та передача повноважень на місцевий рівень свого часу дозволили Китаю розвинути необхідний інноваційний динамізм навіть за відсутності сильних формальних ринкових інститутів.

Оцінки інвестиційного клімату на прикладі Росії, на думку економіста Всесвітнього банку Дж. Литвака, показують, що близько 20 % великих підприємств в обробній промисловості не відчувають особливого конкурентного тиску на внутрішньому ринку, а ще 29 % не відчувають конкурентного тиску з боку іноземних підприємств [11]. В Україні, де кількість підприємств набагато менша, ця ситуація є ще гіршою.

Проблеми також полягають у відсутності чіткої державної стратегії й законодавчої бази трансферу технологій з науки в промисловість, у дуже високих ризиках та орієнтації підприємців на короткострокові вкладення.

Співвідношення моделей поведінки низки високопоставлених чиновників більшості економічних відомств з моделями поведінки економічних експертів показує, що ці моделі найчастіше збігаються. Чиновники висловлюють свою точку зору після того, як рішення вже ухвалено. Зазначена модель суперечить тенденціям краудсорсингу в інноваційній сфері, яка передбачає залучення всіх зацікавлених сторін для розробки рішення.

Варто згадати, що Канада свого часу надала переселенцям-українцям всі умови, і тепер це – сільськогосподарська країна високого рівня, і такою її зробили саме українці. Це лише підтверджує тезу, що коли українець потрапляє в умови, за яких він може проявити свою працьовитість, хазяйновитість, економічне бачення, він робить дива.

У контексті конвергенції сучасних високих технологій треба також відзначити, що українець – це універсал, який легко переключається на освоєння декількох суміжних професій, у скрутних ситуаціях уміє швидко знайти нестандартне рішення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для підвищення ефективності державного управління інноваційною сферою необхідними є використання «місцевих ресурсів» для розвитку інноваційної діяльності, розвиток творчої та міждисциплінарної складової освіти та посилення її гуманітарної складової як джерела неявих активів (соціальні компетенції); інтенсифікація наукових досліджень у сфері крос-культурних факторів розвитку інноваційної економіки; інтернаціоналізації освіти і науки, пропаганда інновацій та інноваційних цінностей у ЗМІ.

У подальших дослідженнях необхідно визначити вплив конкретних архетипів на інноваційну систему (наприклад, прив'язаність до землі та розробку і впровадження біоінновацій для підвищення ефективності вітчизняного АПК) та побудувати матрицю архетипів, в якій слід відобразити відповідні заходи, що дозволять використати відповідні архетипи, а отже і підвищити ефективність ухвалених інституційних рішень.

Список літератури:

1. Абдрахманова Т.М. К вопросу о популяризации современной науки и формирования инновационного сознания [Електронний ресурс] // Научное пространство Европы : материалы международной научно-практической конференции (7–15 апреля, 2010 г., Пермишль). – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Pedagogica/61737.doc.htm.

2. Голубка С.М. Фінансова україніка – новий інтегруючий науковий напрям сучасності [Електронний ресурс] / С.М. Голубка // Соціум. Наука. Культура. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kandekonomnauk-golubka-sm-finansova-ukrayinika-noviy-integruiyuchiyy-naukoviy-napryam-suchasnosti>.
3. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки / В.М. Гриньова, М.М. Новикова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
4. Дегтярева С.В. Становление институциональной системы экономики и институциональные изменения / С.В. Дегтярева // Научные труды Донецкого национального технического университета. – Донецк, 2007. – Вып. 31-1 (117). – С. 70–73. – (Серия : Экономическая).
5. Егоркин В.Г. Философия инноваций / В.Г. Егоркин // Общество. Среда. Развитие («TERRA HUMANA»). – 2006. – № 1. – С. 14–25.
6. Коскін В. Український менталітет як засіб досягнення успіху / В. Коскін // Дзеркало тижня. – 2008. – № 28 (707). – С. 14.
7. Новак А. Як підняти українську економіку / А. Новак. – К. : Гнозис, 2006. – 304 с.
8. Омеляненко В.А. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів / В.А. Омеляненко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць асоціації докторів наук з державного управління. – 2013. – Спеціальний випуск. – С. 64–70.
9. Смітюх Г.Є. Україна сакральна: минуле, сьогодення, майбутнє / Г.Є. Смітюх, В.В. Стрілецький. – К. : Знання України, 2006. – 36 с.
10. Терент'єва О.Л. Менталітет як чинник розвитку державотворення в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 «Теорія та історія держ. упр.» / О.Л. Терент'єва ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х., 2010. – 18 с.
11. У России не инновационный менталитет? [Електронний ресурс] // Электронная газета «ВЕК». – 06.12.2006. – Режим доступу : <http://wek.ru/u-rossii-ne-innovacionnyj-mentalitet>.
12. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 7 изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
13. Царь, нация и инновации [Електронний ресурс] // Forbes. – 20.10.2010. – Режим доступу : <http://www.forbes.ru/mneniya-opinion/opyty/58449-tsar-natsiya-i-innovatsii>.
14. Юринець О.В. Аналіз впливу національного менталітету на формування організаційної культури / О.В. Юринець, М.М. Федорів // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2010. – № 684. – С. 336–342.
15. Andrew J.P. The Innovation Imperative in Manufacturing. How the United States Can Restore Its Edge / J.P. Andrew, E.S. De Rocco, A. Taylor // BCG, MI, NAM. – March, 2009. – 32 pp.

Оксана ПАНЬКОВА

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ПІДҐРУНТЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ АРХЕТИПІКИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Постановка проблеми. Успішні модернізаційні перетворення є неможливими без розкриття внутрішніх потенцій суспільства, що модернізується, його здатності зробити внесок у скарбницю світової цивілізації. Позитивні якісні зміни можуть відбутися завдяки залученню внутрішніх соціокультурних ресурсів народу, його ментальних рис та національних традицій. За умов нестабільності особливу роль відіграють ресурси, що забезпечують життєздатність країни, її могутність і сталість. Людський потенціал якраз і виступає таким ресурсом. Соціокультурна, інтелектуальна, інноваційна, культурна, духовно-моральна, професійно-освітня та демографічна складові людського потенціалу виступають показниками конкурентоспроможності країни, передумовами її успішності як суб'єкта перетворень і незалежного гравця на міжнародній арені. Процеси цивілізаційних змін значно посилюють роль людського потенціалу в житті кожної країни, висуваючи підвищені вимоги до його якості, змушуючи шукати механізми його накопичення, використання, реалізації та розвитку. Світовий досвід свідчить про те, що саме в тих країнах, які зуміли правильно використати отриману культурну спадщину, модернізація виявилася найбільш ефективною.

На сучасному етапі перед Україною особливо гостро стоять проблеми пошуку стійких підстав життєдіяльності, механізмів саморегуляції та рівноваги, спрямованих на забезпечення національної безпеки в умовах глобальної та локальної невизначеності, адже вона опинилася в ситуації непередбачуваності до ударів багатомірної критичної нестабільності внутрішнього і зовнішнього характеру. Відкритою для дослідницького пошуку є проблема дослідження змін у природі самої людини, способів її самоорганізації, активності й життєдіяльності за сучасних умов цивілізаційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук життєвих і соціокультурних ресурсів, прийнятних способів виживання людей і спільнот у різних соціокультурних ситуаціях і середовищах стають пріоритетними завданнями, вирішити які покликана сучасна соціологія, зокрема українська. Про здатність і спроможність українського суспільства дати відповіді на виклики сучасності, про спрямованість і специфіку процесів соціокультурних, соціокультурних, інституційних та соціально-психологічних змін в умовах нестабільності пишуть українські вчені. Цій тематиці присвячено роботи вітчизняних соціологів М. Шульги, О. Злобіної, Н. Паніної, Є. Головахи, В. Ворони, Л. Бевзенко, Н. Костенко, Н. Соболевої, Ю. Сасенка, О. Стегнія, О. Сімончук, А. Ручки, С. Бабенко, В. Тарасенка, О. Кущенко, С. Макеєва, І. Мартинюка, В. Пилипенка, Т. Петрушіної, В. Резнікова, О. Резніка, В. Судакова, Е. Суїменка, Л. Сохань, Л. Сокур'янской, Л. Амджадін, В. Степаненка, В. Танчера, А. Мартинова, В. Хмелька, П. Кутуєва, Л. Хижняк, Ю. Яковенко, К. Михайлевої, В. Смакоти, М. Парашевіна, А. Арсеєнка, А. Малюка, М. Бойко, А. Зоткіна, Т. Загороднюк, О. Демківа та ін. Істотним є внесок у вирішення означених проблем представників вітчизняної економічної

ПАНЬКОВА
Оксана,
PANKOVA
Oksana,

кандидат соціологічних наук, доцент, докторант Інституту соціології Національної академії наук України, м. Київ.

Анотація: У статті розкрито сутність соціокультурної складової людського потенціалу України, ментальних та архетипних підстав у забезпеченні життєздатності суспільства і людини в умовах посилення соціальної нестабільності. Виявлено роль соціокультурних факторів у процесах інтеграції країни в полікультурний простір глобалізованого світу, в здатності й готовності суспільства дати відповідь на виклик ідентичності.

Ключові слова: людський потенціал, умови нестабільності, соціокультурні аспекти сталості, ментальність, концептосфера української архетипіки.

УДК 316. 422. 42

науки Е. Лібанової, А. Колота, А. Алімова, О. Грішної, В. Куценко, Г. Задорожного, О. Колінько, О. Новікової, В. Антонюк, Н. Хвесика та ін.

Проблеми національної ідентичності та ментальності українського народу в умовах глобалізації порушуються в роботах сучасних дослідників Е. Афоніна, О. Бандурки, О. Донченко, С. Кримського, Р. Додонова, О. Івашенко, В. Тарасенка, П. Гнатенка, В. Храмової, В. Стецюк, В. Кургузова та ін. Значний методологічний внесок у дослідження модернізаційних і трансформаційних процесів у країнах пострадянського простору в умовах глобалізації зроблено російськими дослідниками Т. Заславською, В. Ядовим, Ю. Левадою, Н. Римашевською, О. Яницьким, Н. Наумовою, В. Пригожиним, А. Кравченко, О. Шкаратаном, М. Шабановою, В. Федотовою, І. Соболевою, Б. Юдіним, В. Колесовим, Ю. Корчагіним, З. Голенковою, В. Радаєвим, Р. Ривкіною та ін. Також необхідно відзначити роботи білоруських учених – Г. Соколової, Е. Бабосова, Н. Сечко, Е. Таранової, Р. Смірнова, Т. Кузьменко, С. Шавель та ін.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій та авторських розробок, де розкриваються причини й наслідки глобальних і локальних змін в Україні, все ж таки недостатньо висвітлено питання, пов'язані з характером і способами реагування українського суспільства на цивілізаційні виклики сучасності та ролі людського потенціалу в цих процесах

Метою статті є розкриття сутності соціокультурної складової людського потенціалу, ролі менталітету й архетипних основ у забезпеченні життєздатності суспільства і людини в умовах посилення нестабільності та невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Життєздатність як комплексна характеристика, що відображає сукупний потенціал суспільства – його здатність і готовність адекватно відповідати на зовнішні та внутрішні виклики сучасності, безпосередньо впливає на позиції країни у світовому співтоваристві. Цивілізаційні виклики сучасності можуть виступати як стимул до посилення життєздатності суспільства, якщо воно прагне дати на них гідні відповіді. Відсутність відповідей свідчить про низьку життєздатність суспільства, про виснаження його життєвих ресурсів, що неминуче знижує рейтинг країни в міжнародній спільноті. Тому рівень життєздатності та її динаміка виступають узагальненим критерієм ефективності розвитку країн.

Геополітичний потенціал держави визначається ефективністю зовнішньополітичного курсу й позицією країни в міжнародних рейтингових порівняннях, що багато в чому залежить від економічної та військової потужності країни, від рівня розвитку людського потенціалу і людського капіталу, роль яких зростає. Т. Заславська відносить людський потенціал суспільства до одного з ключових чинників життєздатності суспільства, тому що його якісно-кількісні характеристики визначають ступінь «міцності» суспільства [1, с. 163–171]. Водночас відсутність цієї «міцності» перетворює країну на «жертву», на об'єкт маніпуляцій для інших, сильніших країн. Таким чином, рівень розвитку людського потенціалу суспільства є показником захищеності національних інтересів та ефективності здійснюваної зовнішньої і внутрішньої державної політики країни та її соціальної політики.

У наших попередніх публікаціях [2; 3; 4] було розкрито сутність матричної структури викликів глобалізації щодо українського суспільства, аксіологічні підстави людського розвитку в координатах цивілізаційних викликів сучасності. У статті ми зупинимося на розкритті сутності соціокультурної складової людського потенціалу, на ролі менталітету й архетипних засад у забезпеченні життєздатності суспільства й людини за умов нестабільності.

Саме умови посилення соціальної нестабільності, її руйнівні деструктивні наслідки для українського суспільства і людини змушують шукати стійкі засади життєдіяльності та способи реагування на несподівані зміни. Однією з таких засад виступає людський потенціал, «закріплений в таких фізичних і духовних якостях громадян, значна частина яких залежить від генофонду країни, умов соціалізації нових поколінь і особливостей національної культури. Характер менталітету, структура ціннос-

тей, типи особистості порівняно слабо змінюються протягом життя людей, значною мірою передаються від покоління до покоління» [5].

Історико-культурний потенціал відображає загальнолюдську значущість історичного досвіду нації, її «внесок» в історію людства, загальну міць національної культури (як матеріальної, так і духовної), рівень розвитку науки, освіти, культури, мистецтва та технологій. На його основі вибудовується соціокультурна складова людського потенціалу, яка визначається характером (по лінії конструктивності – деструктивності, раціональності – ірраціональності) нормативно-ціннісної свідомості громадян, особливостями переконань і вірувань, повагою до закону і права, рівнем моралі й моральності, структурою мотиваційних комплексів і типів. З точки зору життєздатності суспільства особливої ваги набувають цінності самостійності та незалежності або спокою і захищеності; особистої відповідальності або патерналізму; особистого чи колективного, корпоративного успіху. Тому соціокультурна складова людського потенціалу, безпосередньо пов'язана з історико-культурним потенціалом суспільства, віддзеркалює соціально-психологічні риси народу, специфіку колективної та індивідуальної свідомості і містить те підґрунтя, яке за нестабільних умов дозволяє зберегти врівноваженість і стійкість.

У матриці цивілізаційних викликів сучасності цей взаємозв'язок має прямий стосунок до виклику ідентичності, який гостро ставить питання про збереження національних традицій, рис та особливостей народу в процесі інтеграції країни в полікультурну систему світу, що глобалізується.

Соціокультурна складова людського потенціалу суспільства за своєю природою, відображаючи духовно-моральний стан населення й сформовані соціально-психологічні та поведінкові стереотипи, є відображенням ментальних рис національного характеру. В умовах глобалізації це набуває особливої цінності, тому що дозволяє суспільству й людині не розчинитися в глобальній масовій культурі, а зберегти власну самоцінність, своє обличчя як суб'єкта цивілізаційного процесу. Через ідентифікацію відбувається вписування людини в загальний соціальний контекст за рахунок зіставлення домінуючих у спільноті норм і цінностей, стилів життя, способів і засобів спілкування з власними. Оскільки будь-яке сучасне суспільство, функціонуючи в умовах нестабільності, вливається в загальний полікультурний глобальний контекст, особливого значення набуває здатність і готовність діючих соціальних суб'єктів до культурного діалогу та самовизначення, тому що «проблема, яка мучить людей наприкінці століття, полягає не стільки в тому, як знайти обрану ідентичність і змусити оточуючих визнати її, скільки в тому, яку ідентичність обрати і як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність...» [6, с. 176–177].

Якості соціальної психіки соціуму відображають те духовно-психологічне внутрішнє середовище, яке впливає і багато в чому визначає якісні характеристики населення – його соціальне самопочуття та світосприйняття. Українські вчені О. Донченко й А. Овчаров [7, с. 173–175], досліджуючи проблему соціальної психіки України, пропонують відмовитися від вживання поняття «суспільство» в його класичному розумінні, пояснюючи це тим, що в нашій країні не склалося такого ціннісного соціального феномену, як суспільство, а втіленням його суті може виступати соціум: географічна, історична, природна, культурна область на планеті Земля, обмежена певними матеріальними й нематеріальними можливостями. Соціум – це наше духовно-психологічне повітря, яким усі дихають, але яке не належить нікому. Імовірно, саме тому його так важко вивчати і так важко ідентифікувати, але від ступеня «екологічної чистоти» цього повітря цілком залежить здоров'я того, хто його вдихає – передусім людини, а отже, це не може не відбитися на динаміці змін та якості людського потенціалу населення – на його психічному, фізичному і соціальному здоров'ї, на духовно-моральному стані. Це підтверджують результати соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України.

Самоідентифікаційні вибори громадян України фокусуються на рівні мікропростору – родини та друзів (53 %), і лише 36 % українського населення ідентифікують себе з громадянами України. Це означає, що вони не почувають себе комфортно в соціальному макросередовищі, а держава не створює умови для його продуктивної життєдіяльності; постійно актуалізується вже сталий стереотип – стабільно низьке соціальне самопочуття населення, що не може не впливати на вибір життєвих і реалізацію поведінкових практик у ситуаціях нестабільності.

Результати досліджень різних соціологічних центрів це підтверджують. Так, А. Єрмолаєв та фахівці Центру «Софія» [8] з'ясували, що в свідомості українських громадян домінує стримане, в міру критичне ставлення до своєї країни. Більшість (55,4 %) опитаних вважають Україну «звичайною країною, не кращою і не гіршою за інші». Пишаються Україною і вважають її найкращою у світі країною тільки 17,8 % респондентів. Практично стільки ж (18,1 %) жалкують про те, що їм доводиться жити тут. Громадська думка цілком адекватно оцінює той рівень економічного розвитку, який Україна займає серед інших країн світу. Більшість (56,3 %) опитаних вважає, що за своїм рівнем розвитку Україна перебуває серед «відстаючих» країн, що відповідає міжнародним рейтингам. Кожен п'ятий (19,3 %) респондент вважає, що Україна входить до складу найбільш відсталих країн світу. Практично стільки ж (20,4 %) опитаних зараховують Україну до країн-«середняків».

Емоційне ставлення українців до своєї держави зосереджено в просторі негативних почуттів – безладу, злиднів, розрухи, протистояння (діапазон відмінностей – від 13 % до 62 %). Протягом 10 останніх років, за результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України [9], спостерігається значне посилення відчуттів безладу і протистояння, що не говорить про позитивні процеси адаптації людини до соціуму, та і сам український соціум не адаптувався до мінливих нестабільних умов і продовжує курс на виживання, «дрейфуючи на узбіччя». Безлад і протистояння розривають живу соціальну тканину соціуму, не дають можливості людині спокійно творити і перетворювати, а сприяють накопиченню негативної руйнівної енергії соціуму. А факторами, які об'єднують людей в Україні, виступають невдоволення владою (так вважають від 29,4 % до 40,5 %), спільні труднощі життя (33,3 % до 40,4 %), страх перед майбутнім (від 28,7 до 30,3 %).

Домінування в Україні таких психологічних характеристик, як незадоволеність, страх, тривога, психічна напруженість, дискомфорт та амбівалентність свідчать про те, що український соціум – соціум фрустрований, що підтверджується даними моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України [9], Центру «Софія» [10], Центру Разумкова [11] та ін. Діяльнісно-перетворювальний потенціал населення України становить лише п'яту частину від його загальної чисельності. Це та частина населення країни, яка активно пристосувалася до соціальних умов, задоволена своїм становищем у суспільстві, готова більшою мірою, ніж інші, брати на себе відповідальність за своє життя і життя країни. Результати соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України [9] показують, що внутрішні ресурси ініціативності, самостійності, рішучості, впевненості в своїх силах і досягненні власних цілей у населення є. Брак цих важливих ресурсів самоактуалізації фіксує менша кількість респондентів. Ці важливі внутрішні ресурси притаманні більш ніж третині населення (від 30 до 42 %), що стає підставою для того, щоб ці ресурси були затребувані суспільством, тому що саме вони в умовах нестабільності формують готовність нестандартним шляхом опановувати ситуації нестабільності.

Невизначеність майбутнього, відсутність упорядкованості у соціальному житті на макро-, мезо- та мікрорівнях, низька якість трудового та соціального життя, постійні соціальні стреси і вдома, і на роботі, і в країні, виснажують людину, травмують її психіку, що негативно позначається на стані соціальної психіки суспільства в цілому. Криза свідомості, криза ідентичності стають фактично нормою нашого часу. В Україні значна частина населення досі не змогла конструктивно адаптуватися до мінливих ринкових умов і продовжує втрачати, нерационально використовувати наявні

внутрішні ресурси. Ця частина населення є слабoresурсною, і в ній накопичується деструктивно-руйнівна енергія соціуму. Небезпека в тому, що частина такого населення готова піти на все заради виживання, і таких людей в Україні більше третини (від 23 до 35 %).

Позитивна динаміка спостерігається у зростанні показників особистісного потенціалу населення. При тому, що майже 40 % населення високо оцінили наявність і розвиненість власних ресурсів ініціативи й самостійності, впевненості у своїх силах, все ж таки практичне їх застосування і затребуваність розвинені не достатньо (лише у третини). 33 % населення є рішучими в досягненні мети, і 31 % опитаних змогли виробити власні механізми адаптації до мінливих ринкових умов. Позитивна динаміка спостерігається в оцінках населенням стану свого здоров'я: 2013 р. став піковим роком – майже на 10 % збільшилася кількість тих, хто оцінює стан свого здоров'я як добрий та відмінний.

Співвідношення та динаміка змін діяльнісно-перетворювального й адаптаційно-регресивного потенціалів населення вказують на вектор змін і ступінь адаптованості до умов нестабільності й суспільства, і людини, а також розкриває затребуваність і реалізацію потенціалу людини й людського потенціалу населення на потреби модернізації. Для більш глибокого розуміння і пояснення такої картини необхідно звернутися до архетипних, ментальних витоків українського соціуму, втілених у якостях національного характеру українців, яких у структурі національного складу населення країни 84 %.

Є. Головаха й А. Горбачик, які проаналізували результати «Європейського соціального дослідження», дійшли висновку, що українські громадяни більше, ніж громадяни інших європейських країн, демонструють відданість таким цінностям, як «безпека», «конформність», «збагачення», «влада», «традиція», і менше – таким цінностям, як «відкритість для змін», «самостійність», «доброзичливість». «Людам з таким ціннісним симптомокомплексом притаманні потреба державного захисту, консерватизм і безініціативність в поєднанні з жагою влади і збагачення. Такі риси визначають переважно традиціоналістську свідомість, яка не характерна для сучасної цивілізованої європейської людини» [12]. Тут архетипи Радянського минулого, що склалися, мають більш значущу роль.

Підтверджують цю тезу думки експертів, що взяли участь у дослідженні «Український характер» [10]. «Україна є країною посттоталітарною, постколоніальною і постгеноцидною. Усе це не могло не відбитися на свідомості й підсвідомості людей», – вважає експерт І. Лосєв.

Є. Головаха зазначає, що радянська система була жорсткою і зорієнтованою на безініціативну та соціально безвідповідальну людину. Стояло завдання сформувати людину, яка виконуватиме певну функцію. Потрібно було впровадити в масову свідомість настанову про те, що стратегічні рішення ухвалює завжди вища інстанція, що єдиним джерелом адекватних рішень є той, на чію владу, на чію компетенцію ти орієнтуєшся. Звідси і відсутність передумов для самоорганізації людей на підставі взаємної довіри. У цих умовах зоною довіри залишалося тільки мікросередовище. Амбівалентність політичної свідомості стала наслідком колосальної нестабільності, яка виникла в результаті процесів, пов'язаних із розпадом Радянського Союзу та кризою 90-х років, коли люди, з одного боку, отримали світлий образ демократії, а з іншого боку, побачили, що вона приносить лише проблеми. У масовій свідомості стався когнітивний дисонанс. Наші громадяни дезорієнтовані тим, що громадські механізми (демократія, ринкові відносини) непогано працюють в інших країнах, але призводять в Україні до абсолютно непередбачуваних наслідків.

Найважливішою соціально-психологічною особливістю українських громадян є схильність до ізоляціонізму. Йдеться про обмеженість сфери життєвих інтересів рамками приватного життя і найближчого соціального оточення (сім'я, близькі родичі, друзі, сусіди, куми тощо), слабкою орієнтацією на досягнення у професійній діяльності. Для українців є характерним відокремлення і дистанціювання від зо-

внiшнього соціального оточення – суспiльства в цілому (макросоціуму). Ключовим проявом ізоляціонiзму є недовiра до своїх співгромадян (якщо вони не входять до найближчого оточення), низька готовність до солідарних дій, обмеженість соціального капіталу.

А. Єрмолаєв на підставі проведених досліджень Центром «Софія» обґрунтовує наявність такого українського феномена, як «догромадянський індивідуалізм», наводячи такі аргументи: наші співвітчизники можуть активно обстоювати свій особистий інтерес, а часом йти на радикальні заходи. Здавалося б, бурхлива двадцятирічна історія, багата на протестні акції, страйки та майдани, мала свідчити про високу громадянську зрілість українців. Якби не одне «але». Як правило, всі прояви соціальної активності припинялися, коли вирішувалася конкретна особиста проблема або громадяни отримували сигнал, що із завтрашнього дня проблема може бути вирішена. Навіть «помаранчева революція» не стала етапом розвитку нових форм самоорганізації: «велике стояння» на Майдані закінчилося новими великими утопіями. Чи зможуть події кінця 2013 – початку 2014 рр. зламати стереотип – покаже час.

Сьогоднішні реалії є яскравим свідченням того, що самоорганізаційні процеси всередині українського суспiльства дійсно мають кардіопатріотичну природу, де на тлі проявів ізоляціонізму емоційно-чуттєве революційне начало є домінуючим, блокуючим раціональні механізми ухвалення стратегічних рішень, а тому має скоріш агресивний руйнівний характер, ніж творчий, що моментально використовується раціонально мислячими найближчими сусідами. Тому, як зазначає О. Донченко, патріотичні почуття українців мають амбівалентний характер. Вона пояснює природу «кардіопатріотизму» українців тим, що в його основі – серцевий, емоційний, але не раціональний патріотизм.

Український патріотизм – це патріотизм у рамках найближчого оточення. Люблять Україну, яка живе у них в почуттях [10]. Мабуть, цим можна пояснити героїзм хлопців, які загинули за майбутнє України на «Євромайдані». Свій «раціопатріотизм», відповідальність, професіоналізм і відданість національним інтересам країни тепер зобов'язані проявити правлячі еліти, які прийшли до влади. Чи спрацює той стереотип, що склався? Покаже час.

Слабка розвиненість раціональних підстав самоорганізаційних процесів, переважання емоційних імпульсивних непродуманих дій, недосвідченість і несформованість політичної культури соціально активної радикальної частини населення, незгодженість і конфронтації всередині самоорганізованих груп, відсутність чіткої стратегії виходу країни з постреволуційної стадії нестабільності та проекти розвитку країни та її регіонів на нових принципах, відсутність сильного, професійного, відповідального лідера, який був би визнаний одночасно і активно самоорганізованою частиною населення, й усім іншим населенням України та її регіонів стали причинами того становища, в якому зараз перебуває країна та її південно-східні області. Чи вдасться Україні зберегтися як державі і виступити в ролі самодостатнього соціального суб'єкта на міжнародній арені? Питання залишається відкритим, адже українці – народ, який переважно керується традиційними цінностями. Але знання соціокультурних особливостей населення країни та її регіонів, повага до культурних традицій і цінностей минулого дозволяє грамотно вибудувувати управлінські механізми в таких складних і небезпечних умовах.

На рівні суспiльства самоорганізаційні процеси почали набувати загрозливого неконтрольованого характеру. На рівні буденної свідомості відбулися змішання і хаотизація сенсів, що не вкладається в звичайні схеми сприйняття. Стан тотальної небезпеки почав блокувати раціональні механізми сприйняття людиною того, що відбувається. Українське суспiльство стало небезпечним для самого себе, стало перетворюватися на розколоте і на таке, яким легко маніпулювати. Створилися сприятливі умови для активізації діяльності тієї частини населення, якій нічого втрачати і яка готова на все заради того, щоб вижити (зауважимо – сили, але не суб'єкта!).

Результати соціологічного моніторингу 2013 р. Інституту соціології НАН України зафіксували наявність певного соціального суб'єкта, здатного вплинути на всю інституційну систему безпеки країни, її правоохоронні органи, органи правосуддя, армію й міліцію та на Президента. Цей суб'єкт визначається як «той, хто заплатить», і той, хто впливає на долю України та її народу. І стан нестабільності, хаотизації соціального простору виступає сприятливим середовищем для встановлення цим суб'єктом своїх правил гри і «зон впливу». Можливо, відбувається боротьба декількох суб'єктів за політичні, територіальні, фінансово-економічні й людські ресурси країни, посилюється протистояння між центральними та регіональними елітами легітимної й нелегітимної влади.

Ці обставини ставлять Україну ще в більш складний формат нестабільності – багатошаровий, полісуб'єктний, непрогнозований. Ситуація значно ускладнюється тим, що саме соціокультурні відмінності стали пусковим механізмом розпочатого протистояння населення регіонів країни після подій лютого 2014 р. На тлі того, що все населення країни вже багато років об'єднують почуття незадоволеності владою і спільні труднощі життя, ці соціально-політичні чинники не стали механізмом єднання й порозуміння всередині українського народу, тому що соціокультурні відмінності – мова, традиції, особливості менталітету, символи соціальної пам'яті, різне прочитання історичного минулого країни – послужили підґрунтям формування й кристалізації у свідомості людей різних картин світу, різних інтерпретацій того, що відбувається, різного уявлення про майбутнє країни та її геополітичний курс. Тому увага до соціокультурної складової людського потенціалу суспільства має бути найпильнішою, оскільки вона зачіпає глибинні соціально-психологічні, ментальні й архетипні засади світосприйняття людиною навколишнього світу, саме тут локалізовано механізми формування та розуміння сенсів того, що відбувається навколо.

«Період Радянського Союзу сформував феномен «радянської людини» – безсуб'єктного індивіда, внутрішнє Я якого розчинилося в державно-громадському МИ», – зазначає В. Ядов [13, с. 26]. За роки незалежності відбувалося поступове руйнування інституту людини, що негативно вплинуло на розвиток здібностей і готовності (насамперед психологічної) особистості до самоврядування й самоорганізації, заснованих на раціональному (у функціональному та сутнісному аспектах) впливі особистості на внутрішній і зовнішній світ для реалізації своїх прав та інтересів без утискання прав та інтересів інших людей. Якщо врахувати, що свідомість українців будується головним чином на традиції, а отже, на культурно-історичному досвіді предків, ментальному та емоційно-психологічному кодів, архетипні засади виступають дієвим механізмом саморегуляції і сталості внутрішньої картини світу сучасного українця в умовах посилення нестабільності. Архетипні засади українського народу вибудовуються, згідно з дослідженнями С. Кримського [14], на підґрунті концептосфери українських архетипів «Дім – Поле – Храм», які споконвіку виступали смисложиттєвою константою ментальності українців. Проводячи аналогію, ми пропонуємо розглянути сучасне прочитання сенсів цієї тріади як «Сім'я – Праця – Бог».

Рис. 1. Концептосфера українських архетипів у традиційному і сучасному прочитанні.

Архетипна тріада «Сім'я – Праця – Бог» є тією константою, яка здатна виступити для сучасного українця стійкою основою впорядкування життєвого світу в умовах хаосу і невизначеності, забезпечити йому можливість вистояти в умовах багатовимірної нестабільності, зберегти себе, свій життєвий світ, подолати найскладніші

життєві обставини. Здатність і готовність українського населення вибудувати свій внутрішній світ на основі цієї архетипної тріади, закладеної в колективній та індивідуальній свідомості, створює міцне підґрунтя для збереження рівноваги і стабільності, «вкоріненості» в нестабільному соціальному світі, є запорукою психічного, фізичного, духовного і соціального здоров'я і людини, і нації. Інституційний вимір виявленої архетипної концептосфери свідчить про те, що багатовимірні і системні кризи основних соціальних інститутів українського суспільства, насамперед інституту сім'ї, інституту праці та зайнятості, інститутів культури й релігії, підриває стійкі основи соціальної психіки українського соціуму, які виступають наслідком руйнування інститутів держави, політики й права.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що врахування соціокультурних засад людського потенціалу суспільства, що охоплюють і особливості соціальної психіки українського соціуму, отримують провідне, ключове значення у визначенні долі і країни, і її регіонів, і самої людини. Сформована в Україні система суспільних відносин обмежує можливості для людського розвитку, сильні ланки соціокультурної його складової не використовуються і не задіюються в повному обсязі в процесі суспільних перетворень, що в разі невиважених помилкових дій влади призводить до жорсткого протистояння між різними за соціокультурними ознаками групами українського населення.

Виявлені соціокультурні особливості людського потенціалу країни необхідно враховувати в практиці соціального управління та державного регулювання, для того щоб передбачити можливі наслідки емоційних та поведінкових реакцій населення. Слабка розвиненість раціональних підстав самоорганізаційних процесів, переважання емоційних імпульсивних непродуманих дій, недосвідченість і несформованість політичної культури соціально активної радикальної частини населення, неузгодженість і конфронтації всередині самоорганізованих груп, відсутність національного проекту розвитку країни та її регіонів стали причинами того становища, в якому зараз перебувають країна та її регіони, а громадські механізми – демократія, соціальна активність і мобілізація населення – призводять в Україні до абсолютно непередбачуваних наслідків.

На макрорівні є необхідними «перезавантаження» системи і новий формат відносин між головними соціальними суб'єктами країни – владою, державою, бізнесом і суспільством, метою і результатом якого мають стати стабілізація, впорядкування соціальних відносин і збалансування всіх сфер життєдіяльності українського соціуму. Його підґрунтям має стати порозуміння українського політикуму і єдине бачення щодо долі України, яка починає усвідомлюватися і як Дім, і як Родина, і як Поле, і як Храм. Потрібні нові принципи взаємодії між центром і регіонами, між мешканцями територій, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування, де головним пріоритетом виступатиме культура діалогу, відповідальності та професіоналізму. Цією вимогою має керуватися політична еліта, представники центральної та регіональної органів влади. Необхідним є всеукраїнський конструктивний соціальний діалог заради спільного блага – збереження соціального миру й цілісності країни. Архетипна тріада «Дім – Поле – Храм» (у сучасному її прочитанні «Сім'я – Праця – Бог») стає тими підвалинами, на яких Україна може встояти, «корінитися», відтворити свою життєздатність і стати зрозумілою як для себе самої, так і для інших. Це необхідно враховувати у сучасному процесі державотворення. Хочеться сподіватися, що Україна вистойть, і настануть ті часи, коли вона стане тим багатонаціональним ДОМОМ, де кожна СІМ'Я матиме можливість достойно жити в творчій праці, мирі, злагоді й процвітанні, маючи всі підстави вірити в майбутнє своїх дітей в рідній країні.

У подальших наших дослідженнях ми продовжимо пошук підстав стійкості, які допомагають посилювати адаптаційні можливості соціуму й людини, реалізовувати і розвивати особистісний і людський потенціали в умовах багатовимірної нестабільності, що збільшується. Спробуємо відповісти на запитання: «Чому адаптивно-ре-

гресивний потенціал розвинено значно більшою мірою, ніж діяльнісно-перетворювальний?», і «Що може послужити підставою для зворотних тенденцій?», а також з'ясувати, які приховані можливості закладено в соціокультурних основах людського потенціалу і як їх можна задіяти для розквіту нації.

Література:

1. Заславская Т.И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации : учеб. пособие / Т. И. Заславская. – М. : Дело, 2004. – 400 с.
2. Панькова О.В. Человеческий потенциал и потенциал человека в координатах цивилизационных вызовов современности / О.В. Панькова // Социальное знание и современные проблемы развития белорусского общества : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 21–22 ноября 2013 г.) / ред. кол.: Котляров И.В. (гл. ред.) и др. ; НАН Беларуси, Ин-т социологии НАН Беларуси. – Минск : Право и экономика, 2013. – С. 128–132.
3. Панькова О.В. Аксиологические основания развития человека и человеческого потенциала общества в координатах цивилизационных вызовов современности / О.В. Панькова // Социальная экономика. – Харьков : Изд. центр ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – № 2. – С. 36–48.
4. Панькова О.В. Особенности и возможности развития человеческого потенциала Украины в зеркале международных рейтинговых сравнений мире / О.В. Панькова // Социологический альманах. – Минск : «Беларуская навука», 2014. – № 5. – С. 421–434.
5. Заславская Т. Человеческий фактор в трансформации российского общества : (Проект) [Электронный ресурс] / Т. Заславская // Публичные лекции «Полит.ру». – 2005. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2005/10/13/zaslavskaya.html>.
6. Бауман З. Идентичность в глобализирующемся мире / З. Бауман // Индивидуализированное общество. – М. : Логос, 2002. – С. 176–177.
7. Донченко Е. Адаптационный невроз социума как следствие управленческого кризиса / Е. Донченко, А. Овчаров // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 173–186.
8. Ермолаев А. «Вишневый сад» украинского традиционализма [Электронный ресурс] / А. Ермолаев, А. Левцун ; Центр социальных исследований «София». – Режим доступа : <http://new.sofia.com.ua/page156.html>.
9. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : ІС НАНУ, 2013. – 566 с.
10. Ермолаев А. Аналитический доклад: украинский характер (Характерные социально-психологические особенности населения Украины) [Электронный ресурс] / А. Ермолаев, А. Левцун, С. Денисенко ; Центр социальных исследований «София». – Режим доступа : <http://www.sofia.com.ua/page157.html>.
11. Центр Разумкова. Соціологічні дослідження [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Центру Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>.
12. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005–2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – С. 114–115.
13. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе / В.А. Ядов // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 26.
14. Кримський С.Б. Заклики духовності XXI століття : (3 циклу щорічних пам'ятних лекцій імені А. Оленської-Петришин, 2002 р.). / С.Б. Кримський. – К. : Академія, 2003. – 32 с.
15. Афонин Э.А. Великая коэволюция: Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ. Открытая исследовательская концепция / Э.А. Афонин, А.М. Бандурка, А.Ю. Мартынов ; пер. с укр. Ж.Н. Маркус. – 2-е изд-е, перераб. и доп. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – 384 с.

**ПЛАХТІЙ
Тарас,
ПЛАКНТІУ
Taras,**

незалежний дослідник,
м. Львів.

Анотація: На підставі аналізу трьох взаємопов'язаних груп архетипів – особистісних, світоглядно-ціннісних та культурних – розроблено архетипну модель несвідомого соціальної психіки, виявлено ступінь впливу на неї внутрішніх і зовнішніх чинників та запропоновано відповідні організаційні інструменти для здійснення архетипного управління соціальними системами.

Ключові слова:
архетип, архетип особистісний, архетип світоглядно-ціннісний, архетип культурний, соціально-групова динаміка, політичні організації, динамічна мережа.

УДК 329.001 (100)

Тарас ПЛАХТІЙ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ АРХЕТИПНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

Постановка проблеми. Більшість мислячих людей усвідомлює складність суспільно-політичної ситуації в Україні та із сумом спостерігає за наростанням негативних процесів, які продовжують її погіршувати – падінням суспільної моралі, ростом пасивності громадян, поглибленням майнової, освітньої та владної нерівності, наростанням апатії та озлобленості широкого загалу. Їх прискорення відбувається внаслідок того, що практично всі політичні організації системно деградують та вироджуються, а влада все більше віддаляється від українського народу, намагаючись відкрито чи приховано формувати з нього аморфну масу, неспроможну до усвідомлення власних інтересів та здійснення осмислених кроків по їх обстоюванню.

В одній зі своїх публікацій [1] український учений Георгій Почепцов констатує, що хоча в історії людства соціальні системи в цілому поступово трансформуються в бік демократії, все ж таки сама демократія завжди конструюється штучно, а потім утримується за допомогою додаткових зусиль із боку держави, оскільки вона не є формою, яка органічно належить соціальній системі. У цьому контексті стає очевидним, що зусилля, які докладає на сьогодні державна влада, щоб утримати Україну в рамках демократії, є недостатніми. Більш того, деякі її кроки часто бувають відверто спрямованими на згортання демократії в країні та на становлення й закріплення авторитаризму.

За словами Г. Почепцова, ситуація ускладнюється тим, що, як підкреслює «філософ» сучасного британського уряду Блонд [2], і комунізм, і капіталізм атомізували людину для полегшення управління нею. У результаті побудовано нерівність, коли 50 відсотків населення володіють 1 відсотком власності. Процес сепарації на бідних і багатих із поглибленням майнової нерівності особливо гостро проявився в Україні, населення якої внаслідок тривалого перебування в тоталітарній комуністичній системі стало уразливим до маніпулятивних медійних впливів, економічно безграмотним та з цілковито втраченими навиками до самоорганізації.

Таким чином, можна означити проблему, яка гостро стоїть перед українськими елітами й, відповідно, перед державним управлінням, яке вони здійснюють, перебуваючи у владі: що слід робити, щоб привести і стабільно втримувати українську соціальну систему в рамках демократії, а також як зупинити процеси моральної та соціальної деградації українського суспільства, запустити процеси його духовного очищення та масового проявлення кращих людських якостей в українців?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російські науковці А.В. Брушлинський та П.Н. Шихерев у передмові до книги відомого соціолога С. Московічі «Машина, яка творить богів» [3] розкривають одну з ключових тез автора: під час аналізу людського суспільства соціальне можна відділити від психічного лише в абстракції, в предметах різноманітних наук та теоретичних уподобань, але реально вони є неподільними. Психічне (вірування, пристрасті тощо) частіше, ніж це заведено вважати, лежать в основі соціального (сус-

пільних структур, продуктів, інститутів тощо), і тому психологія перебуває в основі соціології. За С. Московіті, суспільство – це система зв'язків між соціальними суб'єктами, груповими та індивідуальними, які самовизначаються через ставлення один до одного. У моделі суспільства на передній план висувуються його динамічні, а не статичні, структурні властивості.

Таким чином, суспільство – це система динамічних відносин, щось текуче, таке, що безперервно змінюється і тому порівнянне з психікою, з динамізмом пристрастей та вірувань, які складають суть духовного життя реальної людини. При цьому в моделі людини у такому контексті на передній план виступає, з одного боку, потреба у вірі та переживаннях, а з іншого – здатність задовольнити цю потребу. Інакше кажучи, людина «символічна» поступається людині «віруючій». Автори передмови підкреслюють одну з ключових тез С. Московіті: ядром психологічного ставлення однієї людини до іншої є ставлення етичне, а ядром психіки – система моральних цінностей. Водночас соціальне є наперед і потенційно етичним, що визначає його розгортання у формі взаємно позитивних ставлень – миролюбності, співробітництва, гарного взаємного уживання. Таким чином, етичне і концептуально, і змістовно виявляється тим шаром буття, де сходяться соціальне і психічне. Ця сфера духовного буття має і своє матеріальне вираження. Це сфера культури – особливої, людиною створеної реальності, в якій об'єктивована, зупинена в менш перехідних і більш диз'юнктивних формах динаміка пристрастей і переживань, моральних дилем і морально-етичних конфліктів.

Українська соціальний психолог Олена Андріївна Донченко зазначає [4], що центром соціальної якості є не індивід (як це узвичаєно в гуманістичній психології), а тип взаємодії одних характеристик соціальної структури з іншими. Саме тип взаємодії є головною причиною тих чи інших соціальних тенденцій і перетворень. Компетентний політик повинен точно знати, де, на якому саме історичному етапі перебуває той соціум, яким він опікується, якими є його статичні й динамічні характеристики, в чому полягають його недуги та які конкретні ліки тут зможуть зарадити. Тобто, йдеться про ставлення до соціуму як до специфічної форми життя з певними законами розвитку, з історико-культурними й психологічними особливостями, в яких втілюється його індивідуальність.

Наше колективне несвідоме містить інформацію про етапи соціальної еволюції, пройдені людством. У кожному з нас є фундамент, на якому вибудовується та чи та характерологічна конструкція. Природа закріплення специфічних психосоціальних орієнтаційних механізмів у психіці окремого індивіда, їх походження криються в чотирьох типах життєустрою соціальних спільнот (тоталітарний, авторитарний, ліберальний і демократичний). Ці механізми – свого роду інформаційні генофонди, сукупність соціальних кодів, які класифікують досвід життя багатьох мільйонів поколінь.

О. Донченко робить наступний висновок: якщо аналізувати об'єктивно-суб'єктивні чинники можливого повороту України до відкритого суспільства, то головним серед них є опосередкований шлях через зміни в структурних елементах фрактальної моделі. Ці зміни можуть відбуватися як за умови адекватного (такого, що враховує архітектонічну будову і тенденції руху соціуму) управління, так і за умови повільних і жахливих, з точки зору людяності, самоорганізаційних процесів. У сучасній Україні відбувається останнє.

Швейцарський психолог і психіатр Карл Густав Юнг, вивчаючи сни пацієнтів, виявив у них образи та ідеї, які ніяк не пов'язувалися з досвідом людини в рамках одного життя. Так були відкриті архетипи [5] – потужні психічні первообрази, приховані в глибинах несвідомого, вроджені універсальні ідеї, початкові моделі сприйняття, мислення та переживання. Це свого роду первинні уявлення про світ і життя, які не залежать від рівня отриманих знань. Вони передаються з покоління в покоління і складають генетично наслідовану структуру загальнолюдського досвіду. Індивідуальний життєвий досвід не змінює їх, а лише доповнює новим змістом. Згідно з ученням К.

Юнга, архетипи є формуючими елементами структури несвідомого, свого роду його «універсальною матрицею».

З цих елементів виростають архетипні образи, які домінують у мисленні людей, в їх культурі. Тільки-но об'єкт свідомого потрапляє в комірку цієї «універсальної матриці», вся вона моментально наповнюється засвоєним досвідом людини, об'єднуючи усвідомлене з наявним досвідом і наділяючи одиничний факт глибоким загальнолюдським змістом. Це відбувається через механізми резонансу – коли із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, яка нею затребувана у конкретних життєвих обставинах. Відображена у свідомості реальна ситуація безпосередньо звертається до образу, вбудованого у глибинах психіки, пробуджуючи усвідомлення та осмислення чогось знайомого та значимого і запускаючи свого роду відповідне «програмне забезпечення», що безпосередньо впливає на наші поведінкові схеми та цінності.

Одна або кілька архетипних програм задіяні постійно. Продовжуючи аналогію з комп'ютером, слід сказати, що неможливо відкрити відразу всі програми і працювати в них – так само і архетипи перебувають у стані спокою у несвідомому до тих пір, доки їх не відкриють чи не запуснуть.

Описаний механізм безпосередньо впливає на швидкість адаптації людини до нових життєвих обставин, в які вона потрапляє впродовж свого життя, що, в свою чергу, збільшує її шанси вижити у несприятливому середовищі.

Отже, усвідомлена нами реальна ситуація резонує зі структурами несвідомого, активуючи відповідні архетипи, що призводить до синхронізації вибраних нами поведінкових схем та «підлаштування» глибинних цінностей до їх змісту.

Такі висновки чудово корелюють із результатами низки соціально-психологічних експериментів, зокрема з результатами Стенфордського тюремного експерименту Філіпа Зімбардо [6], який однозначно показав, що правила гри та сама роль (навіть штучна), яку людей можуть змусити виконувати в той чи інший спосіб (тобто усвідомлена реальна ситуація), значною мірою формує їхні установки та впливає на існуючі, що, в свою чергу, призводить до вибору ними відповідних поведінкових схем і стратегій. Інтенсивність таких процесів, тобто наша адаптаційна здатність, і визначається синхронізацією наших поведінкових схем та «підлаштуванням» глибинних цінностей до архетипів несвідомого.

Існує низка методів аналізу соціальних систем на основі архетипів. Один із засновників Української школи архетипіки [7] Едуард Афонін протягом багатьох років у своїх дослідженнях [8] використовує бінарні шкали-опозиції для спостереження і аналізу зміни психосоціальної культури України, спроможні відобразити як стійку, історично незмінну складову психології українського соціуму, так і складову мінливу, динамічну. Зокрема, йдеться про такі шість бінарних шкал-опозицій, як «Екстраверсія / Інтроверсія», «Емоційність / Прагматичність», «Ірраціональність / Раціональність», «Інтуїтивність / Сенсорність», «Екстернальність / Інтернальність», «Екзекутивність / Іntenціональність».

Кожна з цих психологічних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що неодноразово повторювалося в поведінці окремих людей і цілого народу, а отже, цілком може слугувати інструментом вимірювання самобутності України або відхилень від неї. Інакше кажучи, йдеться про соціетальну ідентичність як багатовимірну психосоціальну реальність, що визначається як надійний засіб гармонізації внутрішнього життя соціуму, запорука його самоприйняття й подальшого розвитку. Автор стверджує, що успіх сучасних суспільних реформ лежить у площині відносин, які складаються між матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджено переважно в психокультурі політико-управлінської еліти та українського загалу.

У своїй роботі «Душа грошей» [9] Бернар Б. Лістар на основі карти людської психіки, створеної психологами Робертом Муром і Дугласом Жиллетом [10], запропо-

нував модель Архетипної Людини – єдину карту, яка охоплює всі аспекти емоційної сфери чоловіка й жінки у збалансованому вигляді. Критерієм для відбору архетипів для цієї карти стала можливість охопити максимально широкий спектр людських емоцій, використовуючи мінімальну їх кількість. Автор удосконалив карту попередників, доповнивши її пригніченим, на його погляд, архетипом Великої Матері та зробив на підставі отриманої моделі детальний аналіз грошових систем, що існували впродовж історії людства. Одним з висновків його роботи, причетним до методу цього дослідження, є висновок про необхідність розгляду кожного з архетипів чи їх груп одночасно в їх взаємозв'язку та динамічній взаємодії. Сам метод архетипного аналізу, запропонований Б. Лістаром, полягає у виявленні пригніченого архетипу через резонанс його тіней із тінями відповідного типу в інших проявлених архетипах та у виробленні рекомендацій щодо практичної «інтеграції» пригніченого архетипу, що визначає оптимальний шлях збалансування всієї соціальної системи та практичні кроки з його реалізації.

Більшість мислителів, науковців, громадських, релігійних та політичних діячів, а також лідерів українських партій та громадських рухів, об'єднань та організацій минулих епох і сучасності розглядали й розглядають вирішення поставленої на початку проблеми у двох напрямках: у діяльності національних еліт щодо цілеспрямованого вдосконалення громадян через освіту та їх всебічний розвиток (фактично через просвіту), а також шляхом створення нового політичного міфу – української національної чи цивілізаційної ідеї, здатної спричинити потужний спалах пасіонарності в українському суспільстві, енергію якого можна було б використати для побудови процвітаючої держави. Проте історичний досвід щоразу доводить недостатність зусиль лише у цих двох напрямках – чи то в рамках України, чи будь-якої іншої країни світу. Хвилі глобальних економічних криз останніх років і дослідження науковців [11], що виявили концентрацію значної частки матеріальних і фінансових ресурсів у руках власників обмеженого кола корпорацій, свідчать про наявність певних негативних процесів у країнах західного світу, які до цього вважалися взірцями демократії та процвітання. Отже, існують і інші, невраховані фактори, що нарівні з указаними впливають на визначення напрямку ключових процесів у соціальних системах, які, в свою чергу, обумовлюють деградацію або процвітання останніх. Визначимо один з неврахованих та найбільш важливих, на наш погляд, факторів, управління яким обумовить успішне вирішення поставленої на початку проблеми.

Мета публікації. Узявши за основу викладене вище розуміння цілісності соціального й психічного та їх поєднання у сфері етичного, сформуємо модель довільної соціальної системи як взаємодію трьох груп архетипів, що прямо чи опосередковано відповідають цим поняттям. Далі, виходячи з існування взаємовпливу індивіда та соціальної системи, елементом якої він є, та використовуючи основні поняття описаних методів досліджень, проведемо аналіз створеної моделі та знайдемо основні регулятори організаційні інструменти для її налаштування, що їм відповідають, які були б доступними для використання українськими елітами в рамках власних політичних організацій та владних інституцій.

Виклад основного матеріалу. Існує безліч класифікацій та групувань архетипів, а самих їх деякі вчені виділяють сотні й навіть тисячі. Розуміючи, що всі архетипи в сукупності складають певну цілісну структуру, яка формує матрицю несвідомого, виділимо серед них три взаємопов'язані групи для створення архетипної моделі несвідомого соціальної психіки соціальних систем: особистісні архетипи, світоглядно-ціннісні архетипи та культурні архетипи.

Особистісні архетипи

Скористаємося описом виділених американськими дослідниками Маргарет Марк і Керол Пірсон у книзі «Герой і Бунтар» [12] основних дванадцяти особистісних архетипів, для спрощення виокремивши для нашої моделі лише три з них: архетипи Героя, Правителя та Мудреця.

Зазвичай люди, які приходять у громадсько-політичні організації, є носіями фонових або активованих архетипів, наприклад Героя, Бунтаря, Шукача чи Турботливого.

У міру своєї діяльності та особистісного розвитку у рамках траєкторії суспільно-політичної організації вони можуть активувати в собі та закріпити якості будь-якого з архетипів іншої групи – Правителя, Мудреця, Мага чи Творця. Крім того, кожна конкретна ситуація призводить до тимчасової активації будь-якого з перерахованих архетипів, що на короткий термін може суттєво змінити поведінку індивіда. За таким механізмом відбувається перевтілення пересічних членів організації, яких випадково призначили керувати групою колег для реалізації одноразового доручення.

Маргарет Марк і Керол Пірсон виділяють три позитивні рівні кожного з архетипів та один негативний – їх тінь.

Бернар Б. Лістар [9] стверджує, що пригнічений архетип заявляє про себе двома тінями, розділеними емоційно – страхом, що є мовби двома боками однієї монети: одна з тіней (Ян) має надлишок енергії самого архетипу, а інша (Інь) – її брак. Усі тіні об'єднує одне – боязнь протилежного полюсу. Наприклад, двома тінями архетипу Правителя є Тиран і Слабка Ланка, причому Тиран завжди боїться стати Слабкою Ланкою, а Слабка Ланка – стати Тираном. Тінями архетипу Героя (Воїна) є, відповідно, Садист і Мазохіст. Той, хто вибрав для себе одну з тіней, буде несвідомо збирати навколо себе людей, які віддали перевагу протилежній тіні – Тиран, наприклад, буде прагнути оточити себе Слабкими Ланками і навпаки. При цьому автор вважає, що існує взаємозв'язок між усіма тінями типу Ян різних архетипів з одного боку й всіма тінями типу Інь – з іншого, аналогічний явищу резонансу у фізиці.

Для того щоб не ускладнювати нашу модель, на її схемі нижче позначимо найвищий – третій – рівень кожного з особистісних архетипів, а також ту з його тіней, яка має надлишок енергії самого архетипу (вважатимемо, що в членів елітних груп зазвичай проявляється тінь типу Ян). Це дасть змогу відобразити неперервність особистісних архетипів та потенційну можливість їх проявлення у будь-якій якості на цьому проміжку залежно від реальних обставин, а також встановити фактори, які обумовлюють таке проявлення.

Світоглядно-ціннісні архетипи

Наступна група архетипів – міфотворча, яка містить у собі наші вроджені уявлення про справедливість, свободу, рівність, чесність, гідність тощо. Усі вони у різних пропорціях є інваріантними складовими політичних міфів, які циклічно виникають, поширюються та згасають у суспільстві у вигляді релігій, ідеологій, національних та цивілізаційних ідей. К. Юнг підкреслював, що всі найбільш потужні ідеї в історії походять від архетипів.

Відома українська соціолог Любов Бевзенко вважає [13], що міф є особливим способом упорядкування реальності на рівні міфопоетичної свідомості, який у міру свого становлення починає формувати реальний, добре структурований соціальний міфологічний простір з його символами, ритуалами й ритмами. Міф – це поділ на своїх і чужих, причому присутній на глибинному, несвідомому рівні. Він обумовлює симпатію до свого і тривожність, що переходить в агресію, побачивши чужого. Міф володіє здатністю створювати на своїй основі певну соціальну цілісність, безліч людей потрапляють під вплив якоїсь надособистісної сили, яка координує та узгоджує їх дії, наділяє здатністю до тонкого відчуття одне одного, ритмічної синхронізації дій.

Український дослідник Євген Ланюк розглянув суть та специфіку політичного міфу як соціального феномену, проблему його співвідношення зі священним міфом з одного боку й ідеологією та утопією – з іншого, розглянув основні концептуальні підходи до визначення осмислення політичного міфу (зокрема, проаналізував погляди Платона, Б. Маліновського, Ж. Сореля, З. Фрейда, К. Юнга, Е. Кассіра, М. Мюллера та Р. Барта) й визначив структуру політичного міфу та специфіку його використання у соціокультурних і політичних умовах сучасності [14].

Українська політолог Наталія Пробийголова зробила огляд змін інтерпретування самого поняття міфу в сучасній науці, проаналізувала феномен міфу у політичному

житті сучасних суспільств і його використання як елемента соціального управління у відповідних технологіях виборчих кампаній [15]. Незважаючи на видиму раціоналізацію масової та індивідуальної свідомості, міф і сьогодні відіграє значно більшу роль у житті суспільства та окремого індивіда, ніж це узвичаєно вважати. Класичні міфи є цілісно оформленими оповідями, які мають логічний початок, кульмінацію і кінець, сучасні ж, порівняно з ними, як правило, уривчасті, логічно не закінчені, такі, що пояснюють лише певний момент, епізод. У міфології нашого часу поєднуються свідоме і несвідоме, реальне й ідеальне, раціональне й ірраціональне. Справжня сутність міфу полягає у прихованому від безпосереднього аналізу змісті, який міститься у міфі й потужно впливає на його споживача. На погляд авторки, структура міфу містить у собі наступні елементи: архетип якоїсь ситуації, зміст конкретного досвіду, міфологізовану ідею, політичну символіку, стереотипи поведінки, мотиваційні потреби, ціннісну систему, політичний гумор, комунікативність та атрибуцію, системоутворюючі відносини. Тобто, політичний міф є формою синтезу міфологічної і політичної свідомості, емоційно забарвленої чуттєвою уявою про політичну дійсність, яка значною мірою зміщує і витісняє реальні уявлення про неї, а також системою, елементами якої виступають конкретні уявлення, які репрезентують систему цінностей, сформовану міфологізованою політичною ідеєю. Більшість сучасних міфологем сконструйовано на основі знань про особливості функціонування людської психіки, актуальних досягнень у галузі психології, соціології та психолінгвістики.

Технології модифікації міфів докладно описує в своїх книгах та публікаціях [16] український науковець Георгій Почепцов. В основі його концепції лежать переходи між трьома просторами: інформаційним, віртуальним (який найбільш відповідає сутності міфу) та фізичним – зміни в інформаційному просторі породжують зміни у просторі віртуальному, що, в свою чергу, призводить до змін у просторі фізичному. Зміни у фізичному просторі, які сталися внаслідок таких переходів, створюють інформаційні приводи, через які реалізується зворотній зв'язок, що дає змогу коригувати у потрібному напрямку управляючі інформаційні впливи на соціальні системи.

Щоб спростити надскладні сучасні конструкти міфу, розглянемо його функціональну модель як інформаційну систему, що охоплює у певному співвідношенні найважливіші інваріанти – архетипні уявлення про справедливість, свободу, рівність, чесність, гідність тощо. При цьому ключовим параметром такої системи, який визначає її інтегральний сенс, якість та основні властивості, вважатимемо розподіл вказаних архетипів та їх антитез між «своїми» і «чужими» («іншими», «інакшими»). Тобто, співвідношення інваріантів світоглядно-ціннісних архетипів у міфі та їх ставлення до «своїх» і чужих» визначає міру його агресивності, його «відтінок».

Культурні архетипи

Ще одним із факторів, які в умовах суспільно-політичних систем впливають на напрямок проявлення перелічених особистісних архетипів, є архетипи культурні. Скористаємося їх класифікацією, наведеною у книзі під редакцією Т.Ю. Базарова й Б.Л. Єрьоміна «Управління персоналом» [17], в якій автори виділяють культуру консолідації, культуру конфронтації, культуру конкуренції та культуру кооперації. Співвідношення та міра активації культурних архетипів у цьому суспільстві у своїй сукупності обумовлює тип його організаційної культури.

Перелічені культурні архетипи добре корелюють з метафоричним описом чотирьох просторів Буття [18] від українського дослідника Ігоря Каганця: простору страждань, простору боротьби, простору пригод та простору волі. Окрім того, вони відповідають нашій класифікації [19] рівнів організаційної складності соціальних систем за критеріями першочергової реалізації інтересів та типу взаємостосунків між тими, чий інтереси насправді реалізуються: 1-й рівень – індивід, 2-й – ієрархія, 3-й – корпорація, 4-й – упорядкована мережа. Також можна простежити певну

аналогію культурних архетипів із запропонованою українським фахівцем з менеджменту Валерієм Пекарем кольоровою класифікацією [20] організацій згідно з принципами «спіральної динаміки» [21].

Очевидно, що культура конфронтації найбільше відповідає Домодерну, культура конкуренції – Модерну, а культура кооперації – Постмодерну. Українська дослідниця Світлана Благодетелева-Вовк зазначає [22], що коли у період Домодерну люди, їх групи і спільноти жорстко поділялися на «своїх» і «чужих» за критерієм «люблячий/агресивний», то у добу Модерну відбулося його пом'якшення – він доповнився критерієм «ефективний/неефективний», причому поняття «чужий» трансформувалося у поняття «інший», «інакший». У часи Постмодерну на передній план поряд з уже згаданими критеріями виступають критерії людиноцентричності, можливості досягнення нею повноти буття. Таку еволюцію сегрегації соціосистем необхідно враховувати для подальшого комплексного аналізу складових архетипної моделі, зокрема під час розгляду властивостей політичного міфу у полі різних культурних архетипів.

Докладно перелічені культурні архетипи як організуючі принципи фрактального архетипу психосоціальної еволюції описано українськими науковцями О.А. Донченко та Ю.В. Романенко [4]. Автори вважають, що ці принципи складають своєрідну матрицю впорядкування, яка накладається на хаос таким чином, що будь-який зміст знаходить собі місце. Організуючі принципи розташовані на фракталі не випадково, а закономірно, відповідно до реальних кореляцій і взаємопереходів феноменальних структур. Окремі ознаки, які репрезентують той чи інший життєустрій, не відображають його цілісність. Лише у сукупності вони утворюють певний організаційний тип суспільства, задають його духовну атмосферу, його цілісність: дух соціуму, його ауру, самопочуття людей в цілому. Автори виділяють наступні складові фрактального архетипу: тоталітарний (тотемний) тип життєустрою суспільства, авторитарний тип життєустрою суспільства, ліберальний життєустрій і демократичний устрій життя.

Притаманна архаїчним суспільствам культура консолідації і є найбільш давнім архетипом, в рамках якого формувалися та закріплювалися всі інші культурні архетипи. Тобто, в рамках архаїчних суспільств у різних соціальних групах та спільнотах зароджувалися і закріплювалися взаємостосунки конфронтації, конкуренції та кооперації.

Конкуренція являє собою проміжну нестійку культуру, стабільність якої залежить від великої кількості факторів та є відносною рівновагою двох процесів на організаційному рівні – концентрації влади і власності на верхніх рівнях правлячих ієрархій та розподілу влади і власності серед широкого загалу. Різниця швидкостей перебігу цих процесів визначає напрямок руху суспільства – у випадку пришвидшеного перебігу першого процесу відбувається трансформація культури конкуренції у культуру конфронтації, що сприяє активації тіней особистісних архетипів, а в разі пришвидшеного перебігу другого процесу – культура конкуренції трансформується у культуру кооперації, сприяючи активації вищих рівнів особистісних архетипів.

Цілком очевидно, що перехід від однієї культури до іншої, який означає зміну домінуючого культурного архетипу, обумовлює невідворотну зміну актуальних загальносуспільних цінностей. Відповідно, цілеспрямована зміна цінностей здатна спричинити зміну у заданому напрямку домінуючого культурного архетипу та організаційної культури, що йому відповідає.

Інтегральна архетипна модель несвідомого соціетальної психіки соціальних систем та основні регулятори для її налаштування

Ураховуючи особливості та взаємообумовленість описаних вище трьох груп архетипів, сформуємо інтегральну архетипну модель несвідомого соціетальної психіки соціальних систем та виділимо основні регулятори для її налаштування (див. Рис. 1).

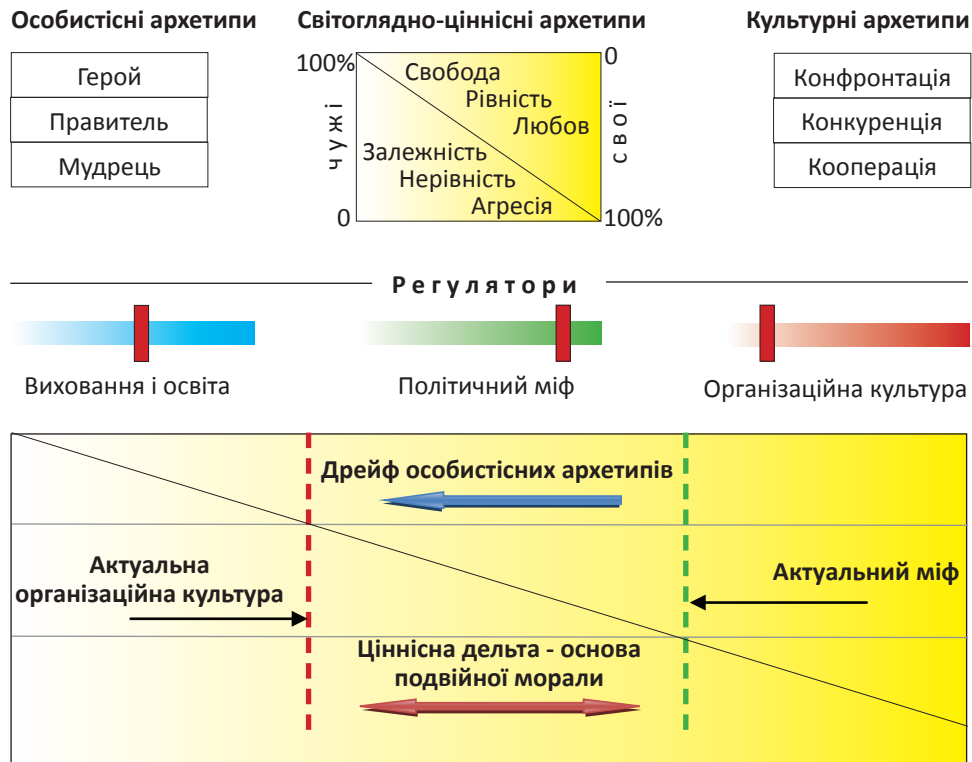

Рис. 1. Інтегральна архетипна модель несвідомого соціальної психіки соціальних систем та основні регулятори для її налаштування.

Очевидно, що на проявлення тих чи інших рівнів чи відтінків особистісних архетипів безпосередньо впливає, з одного боку, відтінок актуального для цього суспільства у цей історичний момент політичного міфу, а з іншого – актуальний для цього ж суспільства домінуючий тип культурного архетипу й організаційна культура, що йому відповідає. Як міф, так і організаційна культура мають усвідомлену (яка має місце в реальному часі) та неусвідомлену (історично обумовлену та закладену у габітусі) компоненти, сумарна взаємодія яких і визначає проявлену сторону активованих особистісних архетипів, що, в свою чергу, обумовлює вибір тих чи інших поведінкових схем і стратегій членами суспільства. При цьому безліч історичних прикладів свідчить про те, що зазвичай найсвітліший політичний міф владні елітні групи того чи іншого суспільства легко поєднують з авторитарною чи тоталітарною організаційною культурою, яка базується на культурному архетипі конфронтації, і що зазвичай таке поєднання з часом призводить до перетворення початкового світлого міфу на свою протилежність.

Для кожної з розглянутих груп архетипів встановимо основні регулятори представлені на схемі 1 архетипної моделі, з допомогою яких можна здійснювати її налаштування.

Особистісні архетипи можуть змінюватися по шкалі від світлої їх сторони (3-го рівня згідно [12]) до тіні. Зафіксуємо регулятор відтінку цих архетипів на світлій частині шкали, вважаючи, що утримання його протягом тривалого часу у цій позиції та унеможливлення дрейфу у тінюву частину відповідає задекларованій меті нашого дослідження.

Відтінок політичного міфу можна регулювати шляхом додавання, виділення чи посилення тих чи інших його інваріантів у процесі виховання й освіти, що змінюватиме його безпосередньо, а також спричинить відповідне зміщення відтінку особистісних архетипів. Слід зазначити, що зміна політичного міфу є доволі інертним та тривалим

процесом, проте іноді внаслідок дії утворених позитивних зворотних зв'язків така зміна може відбуватися надзвичайно швидко [23].

Третім і, на наш погляд, найбільш перспективним з точки зору практичної реалізації регулятором є зміна домінуючого культурного архетипу та організаційної культури, що йому відповідає. Відразу зазначимо, що в першу чергу у нашому дослідженні йдеться про політичні організації елітних груп, які перебувають у владі. Будучи референтними, ці організації в особі своїх лідерів визначають критерії успішності для всіх інших членів суспільства, а їх поведінкові моделі, стратегії та схеми копіюють усі ті, хто намагається зайняти якомога вищий суспільний статус та здобути успіх і визнання. Тому зміна якості політичних організацій владних елітних груп автоматично спричинить відповідні зміни якісних параметрів усього суспільства.

У нашій публікації [23] було показано, що лідери ієрархічно структурованих політичних організацій елітних груп через системні особливості цих організацій приречені обирати стратегії конфронтації під час взаємодії з конкурентами на лідерство як усередині організацій, так і з конкуруючими інституціями зовнішнього середовища. Незважаючи на те що в цілому актуальний політичний міф в українському суспільстві є доволі світлим і лежить у правій частині представленої на схемі 1 моделі, українські політичні організації елітних груп та їх лідери перебувають у перманентній конфронтації, а взаємодія між ними відбувається за правилами гри з нульовою сумою й обумовлює формування у суспільстві подвійної моралі: публічно декларуючи світлі загальносуспільні цінності, політичні лідери в умовах конфронтації обирають поведінкові схеми і стратегії, що належать до ціннісного діапазону, що їй відповідає. Це спричинює дрейф активованих особистісних архетипів з вищих рівнів до тіні, що в результаті обумовлює моральний та соціальний занепад цілого українського суспільства, його деградацію та невідворотність соціальних катаклізмів.

З іншого боку, для цілеспрямованої і надійної активації вищих рівнів особистісних архетипів у членів українського суспільства поряд із формуванням та утриманням якомога світлішого актуального політичного міфу необхідно надійно утримувати їх взаємодію всередині політичних організацій національних елітних груп та взаємодію цих організацій між собою в рамках культурного архетипу кооперації.

У нашій публікації [23] ми довели, що головною умовою вибору організованими елітними групами стратегій співробітництва на противагу стратегіям конфронтації в умовах їх конкурентної взаємодії в межах національної еліти є усунення на системному рівні можливості прямих особистісних та міжгрупових конфліктів з метою довготривалого утримання взаємодії учасників елітних середовищ у позиціях «рівний з рівним» у рамках культурного архетипу кооперації.

Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами

Розглянемо організаційні інструменти, за допомогою яких цього можна досягти, тобто здійснити архетипне управління соціальною системою – як політичною організацією, так і цілим українським суспільством з метою зміни його якісних параметрів у кращий бік.

Більшість наукових дисциплін, що займаються дослідженням групової взаємодії людей та командоутворенням – від соціальної психології до менеджменту організацій, зосереджуються на вивченні й упорядкуванні взаємодії членів груп на стадії стабілізації та співробітництва у позиціях «лідер – підлеглий», що сформувався після стадії конфлікту, перебіг якого автоматично активував культурний архетип конфронтації та зробив його домінуючим – таким, що визначає поточну організаційну культуру, глибинні цінності членів політичних організацій та вибір ними відповідних поведінкових схем і стратегій. Вважається, що процеси проявлення всіх попередніх стадій розвитку групи є невідворотними, нестабільними й скороминучими. Через це ці стадії вважаються непридатними для організації ефективної групової діяльності.

Проте очевидно, що кооперація без конфронтації є можливою лише під час взаємодії членів політичних організацій у жорстко зафіксованих позиціях «рівний з

рівним» – тільки така взаємодія протягом тривалого часу здатна активувати культурний архетип кооперації і зробити його домінуючим. Це обумовлює потребу унеможливити перехід групи у стадію конфлікту, який завершується появою неформальних лідерів та процесами їх подальшої формалізації.

Аналіз представленої моделі розвитку групи дозволяє сформулювати гіпотезу про те, що єдиним способом уникнення переходу процесу розвитку групи у стадію конфлікту є тривале його утримання на стадії формування клік. При цьому, розуміючи, що цьому процесу неможливо запобігти, запропонуємо здійснювати управління ним шляхом упорядкування процесів утворення та розпаду клік таким чином, щоб групова динаміка досягла динамічної рівноваги і стала квазістабільною. Очевидно, що утримання динамічної рівноваги на стадії формування клік протягом тривалого часу можливе лише в разі їх циклічного переструктурування за певним алгоритмом.

Описаний квазістабільний стан групової динаміки на стадії утворення клік можна проілюструвати метафорою динамічної рівноваги під час їзди на велосипеді – саме поступальний рух утримує його від падіння, незважаючи на спирання лише на дві точки. Так само і в нашому випадку впорядкування процесів утворення та розпаду клік у рамках великої групи за циклічним алгоритмом дозволить утримати динамічну рівновагу на стадії утворення клік та забезпечить квазістабільний стан групової динаміки.

Відсутність протягом тривалого часу особистих та міжгрупових конфліктів під час взаємодії членів політичних організацій елітних груп у позиціях «рівний з рівним» автоматично активує та зробить домінуючим культурний архетип кооперації, який, у свою чергу, сформує та утримуватиме в психіці цих членів глибинні цінності, що йому відповідають, унаслідок синхронної активації притаманних їм особистісних архетипів на вищих рівнях, заблокувавши їх дрейф у тінь.

Отже, одним з організаційних інструментів, здатним забезпечити квазістабільний стан групової динаміки та встановлення динамічної рівноваги на стадії утворення клік шляхом упорядкування процесів їх формування та розпаду, є використання для побудови політичних організацій елітних груп змінних структур, а також вироблення і засвоєння організаційної культури, що їй відповідає.

У нашій публікації [25] було представлено описані інструменти для управління груповою динамікою в первинних осередках суспільно-політичних організацій шляхом запровадження запропонованих нами алгоритмів і правил взаємодії їх членів, які у сукупності являють собою динамічну мережу. Динамічна мережа [26] – це змінна структура суспільно-політичних організацій, яка впорядковує та утримує у безконфліктному стані взаємодію всіх своїх членів шляхом їх циклічної реструктуризації у малі групи різного функціонального призначення за певним алгоритмом, що забезпечує вироблення, узгодження та ухвалення колективних рішень учасниками у позиціях «рівний з рівним», а виконання – у множині тимчасових ієрархічних проектних, виконавчих та процесних груп з відповідальними виконавцями на чолі.

Алгоритм вироблення, узгодження й ухвалення колективних рішень розроблено шляхом поєднання в одне ціле двох складових:

1) методики класичного мозкового штурму, під час першої частини якого учасники висуюють ідеї без критики, які обговорюють на другому етапі у групах з іншим складом;

2) методики перехресних груп, що використовується в педагогіці, яка передбачає засвоєння у початкових групах частин певного масиву інформації та взаємонавчання учасниками один одного цим частинам у перехресних групах.

Безконфліктна робота учасників забезпечується алгоритмічним відтворенням їх взаємодії не як окремих особистостей, а як представників розформованих перед тим функціональних груп – носіїв узгоджених групових рішень. Потенційні міжгрупові конфлікти долаються безперервною зміною складу перехресних груп, що сприяє

формуванню поля довіри між усіма учасниками та унеможливилює закріплення внутрішніх групових рамок.

Виконання рішень відбувається у відповідності до положень сучасних проектного та процесного менеджментів.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Для здійснення архетипного управління соціальними системами – власними політичними організаціями та українським суспільством в цілому – прогресивні національні еліти поряд із підвищенням рівня існуючих та формування нових політичних міфів шляхом зміни смислів і змістів генерованих інформаційних потоків у бік посилення любові до ближнього, зниження агресії та розширення кола «своїх» за рахунок звуження кола «чужих» можуть скористатися організаційними інструментами, застосувавши під час розбудови власних організацій сучасні змінні структури, які дозволяють забезпечити активацію та утримання протягом тривалого часу своїх членів у рамках культурного архетипу кооперації з організаційною культурою, що йому відповідає. Це обумовить синхронну активацію в їх психіці вищих рівнів особистісних архетипів і забезпечить вибір ними відповідних поведінкових моделей, схем і стратегій у рамках цінностей, сформованих в умовах мінімізації розбіжностей між актуальним політичним міфом та домінуючим культурним архетипом.

Викладені результати відкривають перспективи теоретичного і практичного дослідження динамічної рівноваги на стадії утворення клік процесу розвитку групи та обумовленого нею квазістабільного стану групової динаміки, а також визначають необхідність подальшої розробки і вдосконалення організаційних інструментів архетипного управління політичними організаціями елітних груп та суспільством у цілому.

Список літератури:

1. Почепцов Г. Конструювання демократії: політичні, економічні й інформаційні фактори [Електронний ресурс] / Г. Почепцов // Телекритика. – 2011. – Режим доступу : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/3962>.
2. Blond Phillip. The man, who wrote Cameron's mood music [Електронний ресурс] / Phillip Blond // The Guardian. – 2009. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/theguardian/2009/aug/08/philip-blond-conservatives-david-cameron>.
3. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Московичи ; пер. с фр. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
4. Донченко О.А. Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення / О.А. Донченко, Ю.В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
5. Иващенко А. Теория архетипов и практика брендинга [Електронний ресурс] / А. Иващенко // Энциклопедия маркетинга. – 28.02.2006. – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/brand/inner_motivation.htm.
6. Зимбардо Ф. Стэнфордский тюремный эксперимент [Электронный ресурс] / Ф. Зимбардо // Socioline.ru. – 2009. – Режим доступа : <http://socioline.ru/pages/f-zimbardo-stenfordskij-tyuremnyj-eksperiment>.
7. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління [Електронний ресурс] / Е.А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол.: Е.А. Афонін, Я.В. Бережний, О.Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В.А. Ребкала, В.А. Шахова, В.В. Голубь, В.М. Козакова ; Нац. академія державного управління при Президенті України. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf.
8. Афонін Е.А. Результати моніторингу соціетальних змін українського суспільства (1992–2012): контекст управління та освіти / Е.А. Афонін // Тези доповідей Міжн. наук.-практ. конф. «Управлінські компетенції викладача вищої школи». – К., 2013.
9. Лиетар Б. Душа денег / Б. Лиетар. – М. : Олімп ; АСТ ; Астрель, 2007. – 365 с.

10. Moore R. King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine. Harper SanFrancisco / R. Moore, D. Gillette. – Reprint edition. – 1991. – 192 p.
11. Vitali S. The network of global corporate control [Електронний ресурс] / S. Vitali, J.B. Glattfelder, S. Battiston. – Режим доступу : http://arxiv.org/PS_cache/arxiv/pdf/1107/1107.5728v2.pdf.
12. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб : Питер, 2005. – 336 е.
13. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация в теории и практике Майдана / Л. Бевзенко // Totalloge-XXI. Постнекласичні дослідження. – К. : ЦГО НАН України, 2005. – 362 с.
14. Ланюк Є. Феномен політичного міфу: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Є. Ланюк // Західна аналітична група. – 2010. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4516>.
15. Пробийголова Н.В. Феномен міфу в політичному житті сучасних суспільств / Н.В. Пробийголова // Політологічні записки : збірник наукових праць. — Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — Вип. 2. — С. 201—216.
16. Почепцов Г. Глобальні проекти: конструювання майбутнього : навч. посібник / Г. Почепцов. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2009. – 212 с.
17. Управление персоналом / под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити, 2002. – 560 с.
18. Каганець І. Пророцтво про Третій Гетьманат [Електронний ресурс] / І. Каганець // Народний оглядач. – 2010. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/prorocstvo-pro-tretyi-getmanat.html?id=18148>.
19. Плахтій Т. Оптимальна організація: партія чи рух, ієрархія чи мережа? [Електронний ресурс] / Тарас Плахтій // Західна аналітична група. – 2011. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4610>.
20. Пекарь В. Разноцветные организации [Электронный ресурс] / Валерий Пекарь. – Режим доступа : <http://pekar.in.ua/ColouredOrganizations.htm>.
21. Пекарь В. Разноцветные миры. Популярное введение в «спиральную динамику» [Електронний ресурс] / Валерий Пекарь. – Режим доступа : <http://pekar.in.ua/ColouredWorlds.htm>.
22. Благодетелева-Вовк С.Л. Підприємство як мікроцивілізація : монографія / С.Л. Благодетелева-Вовк. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 402 с.
23. Plakhtiy T. Conditions of Choosing Cooperation Strategies, Rather than Confrontation Strategies By Organized Elite Groups in the Process of Their Competitive Interaction [Електронний ресурс] / Т. Plakhtiy. – 2013. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=2270791>.
24. Почебут Л.Г. Социальная психология / Л.Г. Почебут, И.А. Мейжис. – СПб : Питер, 2010. – 665 с.
25. Плахтій Т. Управління груповою динамікою в первинних осередках суспільно-політичних організацій [Електронний ресурс] / Т. Плахтій // Західна аналітична група. – 2011. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/print.php?articleid=4990>.
26. Plakhtiy T. Variable Structure – Dynamic Network as an Effective Alternative to the Hierarchical Construction of Socio-Political Organizations [Електронний ресурс] / Т. Plakhtiy. – 2013. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=2308438>.

РАДЧЕНКО
Олександр,
RADCHENKO
Oleksandr,

доктор наук з державного управління, професор, заступник директора Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: У статті розглядається проблематика архетипових підстав формування та реалізації державної молодіжної політики, її сутності та змісту. Зроблено висновок, що українська молодь демонструє все більш зростаючий рівень громадянської культури і стає дедалі більш потужним чинником формування й реалізації не тільки молодіжної, але й державної політики в цілому.

Ключові слова: молодь, державна молодіжна політика, основні принципи державної молодіжної політики.

УДК 351.84

Олександр РАДЧЕНКО, Олексій КРЮКОВ

ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ЯК АРХЕТИПИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Постановка проблеми. Перспективи розвитку будь-якого суспільства цілком справедливо пов'язуються з молоддю, яка є надзвичайно активним та діяльним соціальним прошарком будь-якого суспільства. Молодь найбільш продуктивна і в соціально-демографічному відношенні. Вона є невід'ємною складовою у природному процесі зміни поколінь, забезпечення чисельного оновлення населення й досягнення таким чином його тривалого існування. Покоління молодих завжди йде на гребні суспільно-політичних реформ, легко відкликається на інновації та повне сил і енергії для здійснення різноманітних суспільних дій. Саме від здатності молоді бути активною, дієздатною та творчою силою залежать перспективи державотворчого процесу. Тому для кожної держави одним зі стратегічних завдань є формування та реалізація ефективної, спрямованої на позитивні зміни, державної молодіжної політики.

Як зазначає український дослідник І. Парубчак «молодіжна політика завжди й майже повністю зорієнтована на майбутнє, є тісно пов'язаною з динамікою конкретних суспільних змін, в цьому її принципова відмінність від будь-якої іншої політики в особливостях характеру та мети. Державна молодіжна політика визнана в Україні пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави, тому, на даний час, в Україні загострюється необхідність аналізу поетапного становлення молодіжної політики, підвищення ефективності діяльності державних інституцій та розробки практичних кроків у вирішенні наболілих молодіжних проблем»[1, с. 167].

Слід зазначити, що в Україні державна молодіжна політика здебільшого не поспіває за зростанням громадянської та політичної активності молоді. Саме незадоволена діями й політикою державної влади молодь в українських реаліях стала генератором і основною рушійною силою Революції Гідності кінця 2013 – початку 2014 рр. Революція висвітлила серйозні протиріччя між справжніми інтересами та прагненнями української молоді та запропонованою для неї державною молодіжною політикою. Це особливо актуалізує наукові розвідки базових засад, навіть самих понять та категорій молодіжної політики держави.

Молодіжна політика є інструментом, що має забезпечити у комплексі стратегічного розвитку країни геополітичну конкурентоспроможність Української держави, а також розвиток місцевих громад та суспільства протягом найближчих десятиліть. Різноманітні дані аналізу та прогнозів середньо- та довгострокових тенденцій визначають, що найбільш важливими змінами майбутнього є перехід до самоорганізації суспільства.

Самоорганізація політично зрілих громадян, їх об'єднань та бізнесу, їх взаємодія з органами публічної влади – мають стати основою суспільства майбутнього. Одночасно, традиційна система освіти та виховання молоді, як і державна молодіжна політика та громадські організації, не здійснювали цілеспрямованого вихован-

змін від дитинства до дорослої людини є перехід від залежності – до незалежності і від безвідповідальності – до відповідальності [4].

Сьогодні в Україні ситуація дуже схожа на ту, що була в Європі і Америці після Другої Світової війни. Молодь знає про певні сфери життя набагато більше дорослих, багато в чому вона здатна швидше навчитися й оволодіти інноваційними досягненнями цивілізації (як кажуть молоді – «гаджетами»). Скажімо, навіть маленькі діти швидше освоює нові технології – комп'ютери, айфони тощо.

Власне, визначення понять «діти» та «молодь», які використовуються в різних країнах, як правило, відповідають віковим нормам, установленим для чоловічої і жіночої статі, щодо: обов'язкової освіти, роботи по найму і праці неповнолітніх, згоди на сексуальний контакт, досягнення повноліття, набуття громадянських і політичних прав, права на шлюб, можливість користуватися певними послугами без згоди батьків, права на певні пільги в межах державних програм

У термінології і практиці Організації Об'єднаних Націй використовуються такі основні визначення щодо дітей і молоді: діти – особи, що не досягли 18-літнього віку; підлітки – особи у віці 10-19 років (включаючи молодший, середній і старший підлітковий вік); молодь – особи у віці 15-24 років [5, с. 4].

Включення молоді до активного суспільного життя функціонально має два пов'язані аспекти – процеси соціалізації молоді та біологічного й психосоціального відтворення суспільства. Включаючи молодь у систему існуючих суспільних відносин, суспільство змінюється й само: процес соціалізації переростає в процес оновлення суспільства. Своєю чергою, змінюючи суспільство, молодь змінюється й сама, стаючи активною частиною суспільства, включаючись у суспільний механізм. Умовою успішної соціалізації є зміна поведінки особи відповідно до потреб суспільства і згідно з бажанням самого індивіда

Таким чином, процеси соціалізації молоді і трансформації суспільства мають розглядатися у взаємодії. Як відзначав К. Манхейм: «відповідь на питання, чому і як треба вчити молодь, у великому ступені залежить від характеру того внеску, який очікує від молоді суспільство» [6, с. 442].

Політика являє собою ідеологічну, програмну, організаційну та регулятивно-контрольну сфери суспільної діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, що охоплюють практично весь спектр існуючих суспільних відносин. Цей термін (від грецького «politike» – мистецтво управляти державою) охоплює суспільну діяльність, що пов'язана передусім з участю в отриманні, утримуванні та реалізації влади в державі. Як сфера суспільного життя політика включає в себе також політичні ідеї і відповідні їм установи.

Державна політика, яку в широкому сенсі цього терміну можна визначати як державноуправлінську діяльність, це «свідома і цілеспрямована послідовна діяльність, пов'язана з реалізацією державно-владних повноважень суб'єктами державного управління, унаслідок чого відбувається зміна суспільних станів, подій і явищ. Державноуправлінська діяльність являє собою сукупність неперервних взаємопов'язаних дій та функцій, спрямованих на забезпечення досягнення цілей держави [7, с. 164].

Як відносно самостійні архетипові структури елементів державної політики прийнято виділяти: соціальні суб'єкти (лідери держави, лідери політичних партій та ін.), що розробляють стратегічний курс та інституційну ієрархію державної політики; вищі органи державної влади, що визначають напрями розвитку державної політики й механізми реалізації її цілей і завдань; законодавство та інший нормативний матеріал (програми політичних партій), в нормах яких закріплюються правові норми, відповідні програми; владні відносини, умови конституювання і консолідації політичних інститутів процесів у єдину систему.

Як правило виділяють два архетипи розроблення державної політики та прийняття рішень: активний і представницький. За активної форми розроблення державної

стратегії законодавчими інститутами формулюються базові принципи, концептуальні засади і конституційні норми, виробляється стратегія державної політики, тоді як за виконавчими органами закріплюється практична реалізація стратегічних рішень і технологія оперативного управління. У представницькій моделі, яка існує в деяких країнах Європи, парламентські органи обмежуються формулюванням більш загальних орієнтирів і правил гри, а прийняття багатьох важливих оперативно-стратегічних рішень передається органам виконавчої влади [9, с. 33].

Гармонійна державна молодіжна політика має ставити за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах всієї країни. Ефективність державної молодіжної політики залежить від активності та готовності молоді до партнерства з державною владою, налагодження двостороннього зв'язку, готовності молодого покоління взяти на себе відповідальність за визнання й підтримку цієї політики [10, с. 177].

У найбільшому узагальненні М. Головатий під державною молодіжною політикою розглядає наявність у суспільстві чітко і об'єктивно визначених, законодавчо закріплених ідей стосовно місця і ролі молоді в поступальному розвитку суспільства, а також системи різноманітних заходів, що сприяють реалізації цих ідей [11, с. 25]. Серед інших заслуговує на увагу тлумачення В. Криворученка: «Молодіжна політика охоплює всі сфери життєдіяльності молоді, включає в себе всі питання, пов'язані з формуванням і вихованням молоді, охоплює всі процеси соціалізації, всю сукупність ідей щодо місця і ролі молоді в суспільстві та їхню реалізацію. Молодіжна політика є сукупністю дій всіх державних і громадських інституцій, проте кожний її суб'єкт, соціальна інституція здійснює її диференційовано відповідно до своїх потреб і можливостей з урахуванням місцевих умов» [12, с. 60].

До головних принципів державної молодіжної політики належать: повага до поглядів молоді та її переконань; надання прав і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі і молоді зокрема; правовий та соціальних захист молодих громадян; сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Як зазначається в Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року – «одним із пріоритетних завдань органів державної влади щодо забезпечення розвитку економіки, відкритого суспільства, інтеграції України до світової спільноти є вдосконалення роботи з основних напрямів реалізації державної молодіжної політики, забезпечення повноцінної роботи з молоддю» [13].

Мета державної молодіжної політики - створити необхідні соціально-економічні, політико-правові, організаційні умови і гарантії для соціального становлення, розвитку і вдосконалення як окремої молодої людини, так і всього молодого покоління.

Незважаючи на зовнішню подібність визначень молодіжної політики й державної молодіжної політики, вони позначають різні суспільні явища, адже держава є не єдиним суб'єктом державної молодіжної політики.

Молодіжна політика - це діяльність усіх суспільних інституцій стосовно молоді, а державна молодіжна політика є її складовою і характеризує взаємовідносини держави й молоді. У процесі функціонування політичної системи інтереси її складників тією чи іншою мірою збігаються з інтересами держави. І в межах діяльності щодо забезпечення цих інтересів вони стають суб'єктами державної молодіжної політики. Ця політика реалізується на загальнонаціональному рівні. Центральні органи влади провадять її в окремих регіонах з урахуванням їхньої специфіки.

Водночас, у межах кожного регіону вона здійснюється обласними, районними, міськими органами державної влади та органами самоврядування, як і в кожній місцевості на рівні району, міста, селища, села, у трудових колективах. Тобто регіональна державна молодіжна політика є результатом поєднання всіх цих складових

вих. Тут доцільно зазначити, що діяльність держави щодо становлення та розвитку молоді разом з діяльністю інших суб'єктів, які беруть участь у соціалізації молоді, є ще більш багатоаспектною регіональною молодіжною політикою.

Таким чином, молодіжна політика - це комплексне явище, що є результатом практичної, науково-теоретичної, ідеологічної та іншої діяльності соціальних інституцій стосовно молоді. На нашу думку, її можна розглядати як інтегральну функцію багатьох змінних: діяльності держави, партій, громадських, релігійних організацій тощо. Молодіжна політика включає в себе багато елементів і має складну структуру.

Сьогодні українське суспільство поволі починає розуміти, що нашій інтеграції до Європейської спільноти заважають не стільки політичні чинники, скільки чинники ментальні. Європейці не хочуть бачити в своєму союзі людей, що не поділяють їх цінності, насамперед у правовому полі, адже висока правосвідомість індивідів та уособлення себе як відповідального громадянина є фундаментальною підвалиною демократичної теорії та практики.

Відтак українській державі необхідно сформувати цілеспрямовану державну молодіжну політику з головним її фокусуванням на демократичній просвіті нашої молоді. Інституційна база для цього у вигляді мережі шкіл, коледжів та вищих навчальних закладів, молодіжних громадських, суспільно-політичних та партійних організацій в країні існує. Необхідна державна програма демократичної просвіти молоді як складової цілеспрямованої політичної соціалізації, конвертована у навчальні плани, комплекси, програми та дисципліни.

Водночас, програма демократичної просвіти молоді мусить бути каналізованою не тільки інституційно (у вигляді навчальних курсів), але й комунікативно (здіяння найбільш поширених серед молоді каналів комунікації) та інструментально (шляхом створення таких умов соціальної діяльності, за яких виникає перевага демократичних вчинків, правил і дій, а отже – закріплюється схильність до демократії). Закон збереження енергії у його соціетальній інтерпретації проголошує, що за відсутності державних зусиль цілеспрямованої соціалізації молоді, канали молодіжної комунікації будуть заповнені зовсім іншими цінностями й на формування молодого покоління можуть вирішальним чином вплинути вже не державна ідеологія, національна ідея, а, наприклад, такі особливості молодіжної психології як намагання до створення власної субкультури, схильність до ненормативної, або девіантної, політичної поведінки, прагнення до радикалізації. Про таку суспільну загрозу нехтування демократичною просвітою молоді попереджали ще теоретики постмодерного та постіндустріального суспільства Д.Белл, Ж.-Ф.Ліотар та Ж.Бодріяр [8, с. 51].

Вплив держави на соціалізацію молоді має здійснюватися й через залучення до відповідних суспільних цінностей з пізнавальним та емоційним навантаженням, створення відповідної політичної міфології, пантеону «національних героїв», які мають бути прикладом для інших, через створення широкомасштабних програм обміну студентів як чинника особистого залучення до аргументації переваг демократії в Європі.

Висновки. Підсумовуючи необхідно зазначити, що консервація сучасного стану впливу держави на соціалізацію молоді (відсутність усвідомленої цілісної державної політики демократичної просвіти, публічна демонстрація гегемоністських авторитарних моделей політичної поведінки керманічами країни, нехтуваннями інтересами молоді та їх проблемума на догоду «політичній доцільності») всі більше віддалять Україну від демократії й збільшуватиме загрозу чергового реваншу авторитаризму.

Тільки щеплення молоді демократичних цінностей, перетворення її на соціальну базу демократичної політичної культури здатне врешті-решт вивести нас до кола демократичних країн світу. Адже, як стверджує Р. Даль, “консолідація демократії вимагає усталеної демократичної культури, що здатна допомогти країні здолати кризи, забезпечує адекватну емоційну і раціональну підтримку чіткому виконанню

**РЕБКАЛО
Валерій,
REBKALO
Valerii,**

доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: Статтю присвячено з'ясуванню специфіки впливу архетипних особливостей у розвитку ціннісного потенціалу державного управління з погляду теорії утилітаризму і гуманізму. Особлива увага приділяється гуманізму, в підручтя якого, на відміну від ідеї суспільного блага, яке в теорії утилітаризму розглядається виключно як добробут, покладено ідею домінування природних прав людини та їх забезпечення як основного завдання держави в процесі управління суспільством.

Ключові слова: архетипіка, державне управління, утилітаризм, гуманізм, демократизм.

УДК 329:352

Валерій РЕБКАЛО, Володимир КОЗАКОВ

АРХЕТИПНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ПОГЛЯДУ ТЕОРІЇ УТИЛІТАРИЗМУ Й ГУМАНІЗМУ

Постановка проблеми. Проблема цінностей, ціннісних орієнтацій суспільства є більш глибокою, ніж може здатися на перший погляд. Особливо це відчувається в суспільстві, що трансформується – перебуває на зламі історичних епох, на шляху від тоталітарного до демократичного, від централізованої до ринкової економіки, від частини імперії до самостійної держави, від домінуючого інтернаціоналізму до усвідомлення національного. Архетипна парадигма переоцінки суспільних цінностей є глобальною, а сам процес – не лише необхідним, але болючим і досить тривалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, присвячених соціально-ціннісним засадам державного управління, формуванню національної свідомості та іншим аспектам сучасного процесу державотворення в Україні, слід відзначити роботи Е. Афоніна, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Козбаненка, В. Князева, І. Надольного, М. Пірен, Г. Ситника, П. Штомпки, Ф. Шамхалова та ін. Змістовно-функціональні особливості архетипіки ціннісного потенціалу державного управління з погляду теорії утилітаризму пов'язані насамперед з іменами таких мислителів, як Девід Г'юм, Ієремія Бентам і Джон Стюарт Міль. Але місце архетипіки в становленні та розвитку евристичного потенціалу аксіології державного управління в науковій літературі майже не розглядалося, тому актуальність теми статті не викликає жодних сумнівів

Мета статті полягає в аналізі впливу архетипних особливостей на розвиток ціннісного потенціалу державного управління з погляду теорії утилітаризму й гуманізму.

Вклад основного матеріалу. Формування ціннісної системи, яка була б прийнята більшістю членів суспільства, є найважливішим принципом його існування і водночас – головним інструментом суспільних реформацій. Не випадково стратегічною метою будь-якого політичного режиму є прагнення сформувати систему базисних цінностей і зорієнтувати на них більшу частину суспільства. Ефективність цього процесу, безсумнівно, залежить від того, в якій «площині» масової свідомості – мотиваційно-смісловій чи виключно інструментальній – «розмістились» декларовані цінності. Якщо цінності політичного режиму стають мотивами діяльності, людина буде шукати й обов'язково знайде засоби (в тому числі – управлінські) їх втілення. Якщо ж цінності, що декларуються в суспільстві, суперечать цінностям-мотивам, вони будуть лише інструментом для досягнення іншої, можливо, діаметрально протилежної мети.

Архетипна парадигма політичної теорії формулює й конструює моральні приписи держави, але і в прикладному сенсі вона говорить про можливість застосування моральних рецептів до практики державного управління. Як така вона набуває нормативного характеру.

Нормативні політичні теорії мають давню традицію, починаючи із грецької філософії на Заході й індуїстської філософії на Сході. Нормативне теоретизування видається цілком природним: якщо люди волею долі або обставин змушені жити разом, то чому б не по-

думати, як це можна організувати щонайкраще? Інакше кажучи, такі теорії привертають увагу вчених до проблеми організації й устрою громадського життя в державі.

Нормативні теорії залишаються живими та швидко розвиваються як знання про політику й у наші дні. Нормативна політична теорія – це спосіб міркувань про політичні інститути, особливо про пов'язані з державною владою, а також про ставлення індивідів до цих інститутів. Вона займається моральним узаконюванням наявного політичного устрою або формуванням його альтернатив. Теоретики цього напрямку використовують різноманітні методи. Найбільш типовими для нормативної теорії є три риси:

1) нормативні теорії, насамперед, прагнуть домогтися внутрішньої пов'язаності моральних аргументів, тому теоретики цього напрямку останнім часом часто звертаються до архетипів аналітичної філософії;

2) вони спираються на соціальні науки, наприклад на соціальну антропологію й історію, для того щоб перевірити правильність емпіричних передумов аргументів, що наводяться;

3) нарешті, висновки зіставляються з інтуїтивними уявленнями самого теоретика.

Після 70-х рр. ХХ ст. у нормативній політичній теорії можна чітко розрізнити два провідних напрями. Перший займається переважно проблемами розподільчої справедливості й співвідношенням справедливості й волі. Другий напрям цікавиться переважно діяльністю й цілями інститутів державної влади.

Нормативні політичні теорії зазвичай спираються на фундаментальні основи моральної філософії. По суті, від того, до яких основ моральної філософії звертається теоретик, залежать і змістовні особливості самої політичної теорії.

Основною домінантою сучасної західної нормативної політичної теорії вважається утилітарний підхід (утилітаризм), який припускає, що найкращою є така форма організації державної влади, що приносить максимальну користь. У більш широкому сенсі утилітаризм – це теорія, що намагається оцінювати будь-яке вирішення політичного питання з погляду його наслідків. Користь при цьому вважається якою не єдиною, то принаймні фундаментальною цінністю.

Саме користь наділяє змістом всі наші дії, а все інше має лише інструментальну цінність. Усе є цінним лише остільки, оскільки сприяє забезпеченню користі. Звідси випливає висновок, що метою утилітаризму є максимізація користі [1, с. 590–593].

Оскільки для утилітаризму є характерним принцип максимізації, то основні розходження в утилітаристських теоріях, як правило, пов'язані з розходженнями в думках із приводу того, що означає користь.

В утилітаризмі домінують три напрями:

1) класичний утилітаризм, початок якого було покладено І. Бентамом, інтерпретував користь із гедоністичного погляду – як задоволення; вищим благом для нього є одержання задоволення, все інше – вторинне;

2) утилітаризм добробуту, пов'язаний із сучасною економікою добробуту; з погляду представників цього напрямку максимізованим має бути не задоволення як таке, а задоволення бажань і потреб як фактичних і передбачуваних переваг;

**КОЗАКОВ
Володимир,
KOZAKOV
Volodymyr,**

*доктор державного управління,
професор, професор кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.*

Анотація: Статтю присвячено з'ясуванню специфіки впливу архетипних особливостей у розвитку ціннісного потенціалу державного управління з погляду теорії утилітаризму і гуманізму. Особлива увага приділяється гуманізму, в підтримку якого, на відміну від ідеї суспільного блага, яке в теорії утилітаризму розглядається виключно як добробут, покладено ідею домінування природних прав людини та їх забезпечення як основного завдання держави в процесі управління суспільством.

Ключові слова:
*архетипіка,
державне управління,
утилітаризм, гуманізм,
демократизм.*

УДК 329:352

3) ідеальний утилітаризм визнає, що інші речі також можуть мати вищу цінність; англійський етик Г. Мур, наприклад, називав такими цінностями особисті відносини й естетичний досвід [2, р. 178].

Спинимось на тому, що підлягає утилітаристській перевірці. Головним чином утилітаризм застосовується до трьох сфер.

По-перше, це сфера індивідуального вибору й етики. Визначаючи, що є найкращим у житті, утилітарист стверджує: те, що приносить користь. Але тут чітко виділяються два підходи – егоїстичний й універсалістський. Між ними нерідко виникають суперечності. По-друге, це сфера формування державної політики, тобто ухвалення рішень про оподаткування, забруднення навколишнього середовища, оборону тощо. Людям, що ухвалюють рішення, рекомендують дотримуватися утилітаристських принципів. Труднощі тут полягають у тому, що нерідко такі рішення можуть іти в розріз із демократичними принципами.

По-третє, можливою є оцінка соціальних структур у цілому.

Спинимось на тому, як саме застосовується принцип максимальної користі в управлінні державою:

Перший спосіб – це дії держави, спрямовані на досягнення найвищого щастя для найбільшої кількості людей. Друга формула стверджує, що «кожна людина перед державою вважається за одну, і ніхто не може вважатися більше, ніж одним». З утилітаристської точки зору, задоволення, яке одержує міністр, анітрохи не важливіше, ніж щастя пересічного працівника. Третя формула торкається питання про те, яке саме щастя розглядається. Ми повинні скласти ієрархію застосування принципів, якщо хочемо намітити план з їх підтримки.

Четверта проблема стосується того, чи варто максимізувати середнє або сукупне благо. Сукупне (спільне) благо формується шляхом підсумовування показників щастя кожної людини. Середнє благо – це загальне добро, розділене на кількість індивідів. Варто відзначити, що ми можемо збільшити загальну суму блага, понизивши водночас середнє благо за допомогою збільшення населення. Так трапляється, якщо ресурси, що зараз використовуються для підтримки середнього рівня блага, будуть спрямовані на нових людей.

Аналогічним чином ми зможемо підняти середній рівень блага й знизити загальний, якщо зменшити чисельність населення. Таким чином, від того, чи є правляча еліта прихильником загального або середнього блага, залежить державний підхід до вирішення більшості суспільних проблем.

Отже, політично утилітаризм спрямовано на створення такої системи державного управління, яка сприятиме максимізації суспільного блага (задоволення, користі тощо).

Класичний утилітаризм зазнав серйозної критики. Сама по собі ідея про те, що задоволення й біль можуть бути виражені кількісно, що незліченні бажання різних індивідів можуть порівнюватися знеособлено, багатьма дослідниками сприймається як неприйнятна. Багато критиків виражало занепокоєння з приводу гарантій прав людини й прав меншості, яких теорія утилітаризму не бере до уваги, оскільки розглядає суспільство як агрегат і заперечує будь-які обмеження соціальних дій, без чого забезпечення прав людини є неможливим. Утилітаризм будується на основі людських уподобань, однак нічого не говорить про те, що деякі бажання можуть бути антигромадськими (наприклад, расистськими, антисемітськими тощо). Прагнення до найвищого щастя для найбільшої кількості людей може санкціонувати соціальну інженерію.

Сама по собі модель максимізації користі являє собою брутальну апологетику ідеї вільного ринку. Не дивно, що природними спадкоємцями й послідовниками утилітаристів у багатьох країнах стали «нові праві». Представники культурної еліти, а також релігійні мислителі побоюються, що зрівнювання всіх переваг неминуче призведе до підриву культури в цілому й взагалі всіх вищих цінностей.

Утилітаризм – це принцип, який повинен служити моральним гідом у процесі ухвалення державно-управлінських рішень. Які ж саме моральні норми мають бути включені в моральну систему? Це утилітаризм також вимагає брати до уваги психологічні фактори в процесі вироблення правил управлінської діяльності. Лише таким шляхом може бути створена моральна система, спрямована на максимізацію добробуту.

В. Брандт прагнув знайти місце для сталих уявлень про права й справедливість, вписавши їх у саму структуру утилітаризму. Дійсно, права людини взагалі стали предметом обговорення саме тому, що прихильність до справедливості й прав людини сприяє збільшенню загального добра для більшої кількості людей. Якби права людини не сприяли більшому благу людей, вони незабаром були б знищені. На думку згаданого автора, теоретики прав людини правильно підкреслюють їх значення, але вони помиляються, стверджуючи незалежність цих прав. Права не служать обґрунтуванню утилітаризму, це утилітаризм узаконює права людини.

Уже зрозуміло, що утилітаристські калькуляції із приводу процесів державного управління мають бути досить складними. Якби ми стали організовувати державне управління тільки відповідно до утилітаристських рекомендацій, то повинні були б мати неймовірну кількість інформації, що саме подобається людям, починаючи з уживання їжі й закінчуючи соціальними інститутами. Калькуляції утилітаристів є настільки складними, що вони і самі, як правило, обмежуються лише загальними міркуваннями про можливі позитивні наслідки діяльності різноманітних управлінських структур.

Нарешті, наголосимо і на тому, що вважається головною слабкістю утилітаризму, – на його нездатності запропонувати справедливу соціальну практику й державно-управлінські інститути.

Максимізуючи ідею суспільного блага в країні з розвинутою ринковою економікою, утилітаризм доходить висновку, що більшість управлінських структур, покликаних утілювати державну соціальну політику, не потрібні, оскільки виробництво і розподіл блага відбуваються на вільному ринку. Якщо держава оперує ідеєю середнього блага, то міркування про соціальну справедливість, а отже і про управлінські заходи, спрямовані на її досягнення, для неї є зайвими. Практика показує, що в такій державі свого роду «центр цінностей», крім власне цінностей споживання, зміщується із системи державного управління в систему правосуддя (вона починає виконувати функції перерозподілу блага, виходячи з інших цінностей, існування яких допускає ідеальний утилітаризм) та в політичну систему з розгалуженою практикою лобювання тощо. Прикладом такої управлінської системи можуть бути Сполучені Штати Америки.

У країнах з ринковою економікою, що розвивається (це актуально для України), навпаки, – утилітаристська держава прагнучим створити якомога більше управлінських структур, діяльність яких спрямовуватиметься на виконання функцій перерозподілу суспільного блага з метою досягнення принаймні мінімального середнього добробуту. Це, у свою чергу, не сприяє власне розвитку ринку. На етапі, коли, крім цінностей споживання, ідеальні цінності суспільства ще слабо інституційовані, такий підхід може бути виправданий.

Але практика утилітарного управління в пострадянських державах уже показала, наскільки небезпечним цей підхід може виявитися саме для системи ідеальних цінностей суспільства (в основі якої лежать свобода, рівність і справедливість), яка, на відміну від західних демократій, не має історичного імунітету до «спокусу» ідеології споживання.

Отже, державно-управлінська теорія, в основі якої лежить принцип задоволення, приречена на структурний крах. Таким чином, є серйозні підстави сумніватися в утилітаристській теорії блага. Якщо теорію доповнити й розвинути, то під сумнів підпадає і принцип максимізації користі. Саме це і викликало серйозну крити-

ку утилітаризму як основи для формування системи державного управління суспільними процесами.

Водночас в утилітаризмі є деяка частка істини. Очевидно, у суспільствах, що називаються ліберальними демократіями, як вважається, рівень задоволення може бути вищим, ніж в інших. Однак проблема полягає в тому, що утилітаризм не в змозі узаконити й обґрунтувати політичні цінності лібералізму, так само як і устрій держави, що прийняла б ці цінності і втілила б їх у життя. Інакше кажучи, цілком можливо, що в якихось випадках утилітаризм родить правильні висновки, але передумови цих висновків неправильні, а аргументи неперекокливі. Зрештою, утилітаризм не в змозі підтримати і ліберальні ідеали – а це і є головним аргументом проти утилітаризму з боку більшості ліберальних теоретиків у сучасній політичній і державно-управлінській науці.

Лише деякі мислителі проявляють готовність визнати тип міркувань, властивий утилітаризму, оскільки вважають висновок, що міститься в ньому, морально неприйнятним. Зокрема, часто стверджується, що утилітаристська мораль допускає й навіть вимагає недотримання вимог справедливості. Утилітаризм у своєму спрямуванні до «щастя» допускає жорстоку несправедливість стосовно окремих людей і груп людей [3].

Аналіз нормативної політичної теорії утилітаризму та ціннісних основ сформованої на її основі системи державного управління дозволяє стверджувати, що утилітаристський підхід частково спроможний задовольнити ціннісні потреби організації державного управління переважно в екстремальних для суспільства ситуаціях (гострий брак ресурсів, війна, широкомасштабна природна катастрофа, революційна ситуація тощо). Водночас основи теорії утилітаризму вступають у суперечність із сучасними уявленнями демократії про місце і роль прав людини як окремо взятої особистості у формуванні демократичних основ політичної системи і ціннісних засад державного управління.

У філософській літературі гуманізм визначається як відрефлексований антропоцентризм, об'єктом якого є людина як вища цінність [4, с. 461].

Серед гуманних якостей людей ще давні греки називали дружелюбність (Демокрит), людинолюбство (Аристотель), а римляни – людяність (Цицерон). Зазначимо, що спочатку гуманізм існував переважно у формі філантропії, тобто гуманного ставлення до людей. Поширення терміна «гуманізм» і впровадження його в широкий обіг пов'язують з ім'ям Цицерона [5, с. 37–66]. В Античності було сформовано ціннісне ядро гуманізму, що складається з релятивістських й абсолютистських елементів, які залежно від історичних умов наповнювалися різним змістом.

Кожній соціальній парадигмі відповідає своя парадигма гуманізму. Процес гуманізації реалізується в них досить суперечливо. У спадкоємному ядрі кожної парадигми кумулятивно накопичуються абсолютні цінності гуманізму, у змінній частині парадигми залишаються релятивістські елементи [6, с. 63]. Однак слід зазначити, що розмивання гуманістичних цінностей у наш час набуває інколи загрозливих обсягів. Достатньо звернути увагу на те, як часто норми й поняття гуманізму стають свого роду «ігровою картою» у створенні позитивного іміджу того чи іншого політичного діяча.

Разом з тим, якщо реально не наситити свідомість громадянина, причетного до справ управління державою, гуманістичним світоглядом, то порожнеча, яка утворюється внаслідок відмови від цінностей, щедро культивованих колишньою системою державного управління, швидко заповниться радикальними або екстремістськими ідеями. Оскільки у країні з порушеними народними традиціями, з відсутністю релігійною моральністю, з побутовою культурою, яка не сформувалася, невігластво швидко перетворюється на цинізм.

На відміну від утилітаристської системи цінностей, парадигма гуманізму полягає в тому, що «Благо особистості – це вищий закон». Варто звернути увагу на те, що

благо особистості гуманізмом розглядається не як абстрактне благо – «добробут» суспільства – або як виключно добробут кожного індивіда. Воно – у реалізації його природних і громадянських прав. Виявляється, що не добробут, а права людини – головна цінність, джерело гуманності законів і «керівництво до дії» для демократичної держави.

Які ж гуманістичні цінності демократичної держави мають втілюватися в системі її управління?

Насамперед це природні права людини, які належать їй із самого моменту народження, і тому ніхто, у тому числі й держава, не має права обмежувати їх і не може їх відняти. Ідея прав людини виникла в рамках християнської традиції. У ст. 39 Великої Хартії Вільностей (1215 р.) записано, що «Ніхто не може бути позбавлений власності, вигнаний із країни або взятий під варту без рішення суду». Нарешті, в 1776 р. з'являється Декларація незалежності США, у преамбулі якої проголошується, що «Усі люди наділені Творцем певними невідчужуваними правами: на життя, волю й прагнення до щастя». З тих пір чим цивілізованішою й демократичнішою ставала держава, тим частіше в її правових актах з'являлася вказівка на необхідність дотримання природних прав людини. У такий спосіб держава, що еволюціонує, нарешті зрозуміла свій головний обов'язок: забезпечення блага особистості за допомогою неухильного дотримання її прав. Людина є розумною істотою, й тому вона не лише має природні права, але і усвідомлює їх, готова за них боротися й домагатися їх реалізації. Природні права в жодному разі не є продуктом держави. Вони – основа існування людини й суспільства.

Якщо права людини порушуються державою або за її потурання, то людина й суспільство можуть і повинні боротися проти такої держави. Крім того, з такою державою має боротися й усе світове співтовариство в прагненні до гуманізму, миру й міжнародного співробітництва з метою забезпечення блага особистості в усьому світі. «Громадяни зобов'язані підкорятися тільки тоді, коли уряд захищає їхні права», стверджував ще Джон Локк. У 1789 р. у Франції держава визнала, що «Якщо права народу утискаються, він може й повинен підняти повстання». У 5-й поправці до Конституції США також визнається право громадян змістити неугодний їм уряд. Подібне до цього і було зроблено українським народом у грудні 2004 р., на щастя, з м'якістю, властивою революціям початку ХХІ ст.

Права людини є умовою знаходження громадської згоди, коли держава управляє соціально-економічними відносинами, скоріше – регулює їх. «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки і можливий вільний і всебічний розвиток її особистості. Під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлено законом винятково з метою забезпечення належного дотримання свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві» (ст. 29 Загальної декларації прав людини) [7]. Основний зміст цих положень відображено й у статтях Конституції України. У демократичному суспільстві кожен вчиться поважати права іншого й усвідомлювати свої права. У першу чергу це твердження стосується людей, які керують державою.

Економічні права людини є необхідними для розвитку ринкової економіки. Світовий досвід довів, що економіка, заснована на праці безправної людини, неефективна. Найбільшою ж мірою ефективна (що є безсумнівним благом для особистості) ліберальна ринкова економіка, яка розглядає державу, як «нічного сторожа», зобов'язаного лише гарантувати економічні права людини. Отже, права людини мають перебувати в основі економічного розвитку.

Кожна особистість усвідомлює себе такою лише через свої права, суспільство складається з особистостей, а держава є інструментом реалізації прав громадян, і це повинно лежати в основі законодавства й системи управління розвиненої демократичної держави.

Гуманістична системологія цінностей державного управління передбачає, що в ідеї суспільного блага як мети державного управління поєднуються дві складові:

— загальний добробут не окремої соціальної групи, а всього суспільства, і не усереднений, а найвищий, якого можна досягти за наявних умов економічного розвитку і ресурсозабезпечення суспільства;

— щастя громадян як усвідомлений емоційний стан кожного або принаймні переважної більшості членів суспільства.

Архетипна парадигма, на відміну від офіційної ідеології, виступає як основа для формування нормативної політичної теорії та системи цінностей державного управління суспільства. Політика і державне управління в процесі своєї реалізації мають постійно співвідноситися з вимогами соціальної парадигми. Однак слідування соціальній парадигмі є вимогою, а не метою державного управління, тому стосовно останнього її слід розглядати не як абсолютну, а як універсальну цінність, завжди присутню в системі цінностей державного управління; втім, зміст її може змінюватися.

Подібно до утилітаристської, гуманістична система цінностей державного управління охоплює поняття «влада» та «ресурси влади». Слід зазначити, що і більшість інших ціннісних парадигм державного управління (релігійна, утопістська, елітаристська тощо), хоча в межах цього дослідження вони і не аналізувалися, містять у своїй ціннісній системі ці поняття. Отже, їх також можна розглядати як універсальні цінності державного управління.

Що ж стосується цінностей «третього» типу, які ми пропонуємо називати «інструментальними», то саме вони зазнають суттєвих змін у процесі зміни парадигми державного управління. Наприклад, якщо утилітаристська система цінностей державного управління розглядає як одну з ресурсних цінностей людський ресурс і допускає його витрату, гуманістична система цінностей розглядає цей ресурс як кадровий, передбачаючи його задіяння виключно на добровільній основі, і визнає можливі втрати лише в кадровому (професійні службовці), а не в людському потенціалі.

У системі інструментальних цінностей державної влади також спостерігаються докорінні відмінності. Сила й примус не відкидаються гуманістичною парадигмою, однак вони вже не знаходять місця в системі цінностей, вони – суть лише крайні засоби управлінського впливу, що перебувають майже за межею гуманістичної соціальної парадигми. Їх місце в системі цінностей посідають легітимність і компетентність державної влади.

Повною мірою легітимність державної влади в демократичному суспільстві, на нашу думку, виражається в поєднанні понять правової, ідейної та електоральної легітимності. Компетентність державної влади не зводиться до її професіоналізму та досвіду, однак ці складові, безсумнівно, присутні й посідають значне місце в ієрархії інструментальних цінностей державного управління.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Аналіз підходів у формуванні соціально-ціннісної бази (аксіологічних засад) сучасних систем державного управління, показав наступне.

1. Протягом XX – на початку XXI ст. домінуючими підходами у формуванні соціально-ціннісного базису систем державного управління в розвинених країнах світу лишається утилітаризм і значною мірою – гуманізм.

2. Демократичний підхід у більшості випадків є універсальним і може бути однаково притаманним як утилітаристській, так і гуманістичній ціннісній системі державного управління. Поєднання демократичного і утилітаристського підходів, як правило, призводить до створення ціннісної системи так званої «тоталітарної демократії». Сполучення демократичного і гуманістичного підходів більшою мірою притаманне ліберальній демократії.

3. Фактором споріднення утилітаристського і гуманістичного підходів є базова ідея соціально-ціннісної системи державного управління – прагнення до суспільного

блага. Однак утилітаризм розглядає дефініцію «благо» як «благо всього суспільства», а гуманізм – як «благо кожної людини». Відповідно, ціннісна система тоталітарної демократії прагне до високого рівня усереднених соціальних показників (які виражають рівень добробуту суспільства в цілому, але не зобов'язують державу забезпечити високий рівень блага для кожного індивіда), ціннісна система ліберальної демократії прагне до максимальних показників (досягнення яких для кожного члена суспільства є в принципі неможливим).

Разом з тим формування і впровадження в практику діяльності системи державного управління сучасної України соціально-ціннісних засад, притаманних гуманістичній ліберально-демократичній політичній парадигмі, значною мірою сприятиме підвищенню ефективності функціонування цієї системи в умовах політико-плюралістичного розвитку громадянського суспільства, ринкової економіки, процесів європейської та світової інтеграції країни.

Список літератури:

1. Себайн Д.Г. Історія політичної думки / Д.Г. Себайн. Т.Л. Торсон ; пер. з англ. – К. : Основи, 1997. – 838 с.
2. Wolff J. An Introduction to Political Philosophy./ Jonathan Wolff. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 381 p.
3. Вольф Р. О философии / Р. Вольф ; пер. с англ. ; под ред. Т.А. Алексеевой и В.А. Лекторского. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 357 с.
4. Філософія : навч. посіб. / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін. ; за ред. І.Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1998. – 623 с.
5. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – 363 с.
6. Бранский В.П. Искусство и философия / В.П. Бранский / – М. : Посад, 1999. – 670 с.
7. Die politische und rechtliche Ausgangslage und internationale Verleich. – Hersonalwirtschaft : Baden-Baden, 1999. – P. 17.

**САДОВСЬКА
Альона,**

аспірант кафедри
соціальної і
гуманітарної політики
Національної академії
державного управління
при Президентові
України, м. Київ.

Анотація: У статті
актуалізовано
роль комунікацій
у державному
управлінні крізь
призму архетипного
підходу. Досліджено
особливості
комунікативної
складової у формуванні
державної політики
в соціогуманітарній
сфері. У статті
йдеться про
необхідність зміни
стратегії діалогу
між органами влади
та громадянами
для модернізації
соціогуманітарних
галузей.

Ключові слова:
комунікативна
сфера, архетипний
підхід, діалог,
соціогуманітарний
простір, нові
комунікативні
інструменти.

УДК 351: 35.078.3

Альона САДОВСЬКА

**КОМУНІКАТИВНА СФЕРА
В СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРИ:
АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД**

*Популярний уряд без загальнодоступної ін-
формації або засобів її поширення – пролог або
фарсу, або трагедії, а можливо, і того, й іншого.
Джеймс Медісон, 4-й президент США*

Постановка проблеми. Інформація та знання стають одним із стратегічних ресурсів держави, а доступ до них – одним із головних факторів демократичного розвитку. Інформаційно-комунікативну сферу в сучасних умовах можна розглядати як основу для суспільних процесів. Окрім того, це потужний владний ресурс, за допомогою якого державні інституції конструюють, просувають та легітимізують цінності, ідеали, образи тощо. Фактично органи державної влади формують «інформаційний порядок денний» для засобів масової інформації, які є не лише ретрансляторами інформації, але і одним із джерел формування громадської думки, а в результаті – суспільних цінностей та суспільних настроїв.

Масова інформація має потужний виховний ціннісно-орієнтаційний потенціал і соціальну зумовленість. За допомогою її засобів набувають масового тиражування моральні, естетичні, духовні цінності та соціальні норми [4].

Політичні події в Україні у грудні 2013 року – лютому 2014 року актуалізували роль і необхідність якісного й повноцінного діалогу в суспільстві, незаангажованих та об'єктивних ЗМІ, активного громадянського суспільства, доцільність створення суспільного теледіалоговлення.

Події Майдану яскраво проілюстрували дисбаланс у побудові комунікацій між органами державної влади та громадянами, фактично, прірву між ними, регіональну соціокультурну та світоглядну асиметрію, дефіцит об'єктивної інформації про ситуацію в державі. Неспівпадіння задекларованих демократичних законодавчих принципів і реальної державно-управлінської практики стало одним із серйозних джерел політичної нестабільності та конфлікту.

Актуальність теми зростає у постмайданний період модернізації всіх сфер життя, особливо в площині побудови конструктивного діалогу, формування національної ідентичності, єдності, відновлення довіри населення до влади, врахування думки громадськості й експертного середовища під час розробки пакету реформ і кроків для вирішення нагальних проблем політичної, соціально-економічної та гуманітарної сфер.

Модернізація держави неможлива без участі громадськості у розробці й творенні державної політики, формуванні відкритої та прозорої влади, активного громадянського суспільства. Тому на часі є впровадження стандартів партисипативної демократії, розробка концептуальних засад і стратегії розвитку комунікативної сфери для налагодження діалогу та консенсусу в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці архетипів та їх функціонуванню присвячено роботи К. Юнга та М. Еліаде. Архетипи в державно-управлінській діяльності, соціальній і гума-

нітарній сфері досліджують Е. Афонін, О. Валецький, М. Лашкіна, О. Суший та ін. Окремим проблемам інформаційно-комунікативного менеджменту, національного інформаційного простору присвячено дослідження вітчизняних науковців В. Андрущенко, В. Бебика, М. Головатого, Л. Губерського, В. Кременя, Є. Макаренко, С. Москаленко, В. Набруска, І. Слісаренка, О. Сосніна, С. Телешуна, М. Томенка, В. Трощинського та ін. Теоретичні та прикладні аспекти комунікацій між представниками органів влади та громадськістю вже були предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, але комунікації в соціогуманітарній сфері як основи суспільного життя не були предметом окремого дослідження.

Метою статті є спроба дослідити комунікативну сферу соціогуманітарного простору через архетипний підхід.

Виклад основного матеріалу. Архетипи (з грец. «початок», «зразок») у різних наукових сферах трактуються як проформа, прототип, вихідний зразок. Наприклад, у літературних творах архетипи – скоріше це образи, що часто повторюються, що лежать в основі літературних сюжетів, фольклорні мотиви; в мистецтві – первинний оригінал, покладений в основу міфів, казок і самої культури в цілому. З точки зору представників школи аналітичної психології (К. Юнг), архетипи – це універсальні психічні структури, що складають колективне несвідоме та відображаються у нашому досвіді через певні уявлення, мотиви, сновидіння тощо. Характерною ознакою архетипів є значний вплив на емоції людини [5, с. 237].

Нині саме інформація через мас-медіа, комунікація через діалог, знання через освіту мають ключовий вплив на формування психоемоційного стану людей. Так, ЗМІ можуть бути джерелом дезінформації, паніки, психологічного неспокою.

Поняття інформаційно-комунікативної сфери можна розуміти у вузькому та широкому значенні. У першому випадку це суто технічна та технологічна площина інформаційного суспільства, вивчення якої тривалий час домінувало. У 2006 році ЮНЕСКО ухвалило Міжурядову програму «Інформація для всіх», в якій передбачено переорієнтацію інтенсивного та масового впровадження інформаційних і комунікаційних технологій на задоволення соціальних і духовних потреб людей, гуманізацію суспільних відносин [6].

У широкому значенні це соціокультурне середовище, яке складається з інформаційної інфраструктури, що оточує людину, де через різні комунікативні засоби створюється і розповсюджується велика кількість інформації. У цій сфері держава встановлює «правила гри» та є її координатором, відіграє ключову роль для продукування суспільно значимої інформації та конструювання цінностей задля обізнаності громадян і залученості в процеси управління, задоволення потреб людей та надання послуг.

У новій парадигмі державного управління трансформуються традиційні уявлення про комунікацію між органами влади та їх інформаційну взаємодію з громадянами. Тому варто говорити саме про трансформацію суспільних відносин від інформаційного підходу до інформаційно-комунікативного, адже таким чином створюється певне діалогове середовище «державні службовці – громадяни», зростає необхідність постійної комунікації та підтримки зворотного зв'язку, а не лише пасивного одностороннього інформування про дії влади. Тому архетип зворотного зв'язку є ключовим у формуванні комунікативної сфери.

Поняття комунікативної сфери виникає як відповідь на необхідність пояснення нового типу соціальних взаємодій, що виникають у державі в умовах становлення інформаційного мережевого суспільства й формування нової реальності в системі державного управління.

Безумовно, постає питання, якою є роль держави в управлінні та регулюванні комунікативної сфери, якими мають бути межі втручання держави в інформаційні процеси. Важливо визначити баланс архетипу свободи інформації, співвідношення приватного/публічного під час розбудови інформаційної політики. Держава має ство-

рити належне законодавче поле для регулювання інформаційних процесів і комунікації, відносин і діяльності суб'єктів інформаційної діяльності.

Органи державної влади повинні створити постійну дієву модель інформаційно-комунікативної взаємодії з громадянами та громадянським суспільством, бо саме результатом наповнення комунікативної сфери стають ціннісна система переконань суспільства, інтелектуальний потенціал та активність громадян. Ця сфера надає можливість наблизити громадян до участі в управлінні від локального до загальнодержавного рівнів, а також вибудувати конфігурацію соціально-культурних процесів у суспільстві в певний історичний проміжок часу. В умовах інформаційного суспільства увага має акцентуватися на гуманітарних цінностях, у першу чергу – на формуванні об'єднаної світоглядної позиції громадян, громадянського суспільства, якості інформації та змістовному наповненню інформаційних продуктів.

Державно-управлінська діяльність за своєю суттю є комунікативною, адже вона пов'язана з безперервним творенням, передаванням та отриманням інформації як у межах державної системи, так і через встановлені зв'язки із зовнішнім середовищем і через засоби масової комунікації. Система державного управління складається з низки підсистем, які інформаційно-комунікативна сфера поєднує та забезпечує їхню цілісність.

Однією з важливих підсистем є соціогуманітарний простір. Національний соціогуманітарний простір можна визначити як сукупність сфер суспільно-культурної діяльності, які повною мірою здатні забезпечувати культурні й мовні потреби громадян України. Він охоплює сфери мистецької, культурно-просвітницької, культурно-дозвілдової діяльності (професійної та аматорської), ефірний простір електронних масмедіа, національний ринок друкованих ЗМІ, книговидавництва та книготорговельного, інших культурно-мистецьких продуктів і послуг, а також суміжні сфери – освіти, науки, діяльності структур громадянського суспільства [3, с. 80]. Також до його складових дослідники відносять міжетнічні та міжконфесійні відносини.

Чинниками формування єдиного гуманітарного простору виступають національна ідентичність та історична пам'ять [2, с. 157–159]. Завдяки цим складовим держава може сприяти розвитку інноваційного потенціалу та консолідації суспільства, формувати духовні цінності й цінності прогресу. Як зазначав К. Юнг, «у колективному несвідомому вміщується вся духовна спадщина еволюції людини, відроджена в структурі мозку кожного індивідууму» [10, с. 70].

Комунікативна сфера є важливою складовою єдиного соціогуманітарного простору, що задає тон, динаміку розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, науки та інших гуманітарних галузей і забезпечує становлення та розвиток особистості. Окрім того, це ті сфери, які є найближчими до громадян, і процеси та реформи, що відбуваються в цих галузях, зачіпають величезну кількість людей, які мають бути обізнані про зміни та новації, бути причетними до творення державної політики через механізми участі.

На окрему увагу заслуговують освіта і культура, які можуть стати каталізатором інноваційного розвитку та суспільних змін, інструментами формування гуманістичних цінностей. На думку автора, комунікативна сфера тісно взаємопов'язана з освітньою, адже без постійного оновлення інформації, інформаційних технологій, сучасних програм, підручників, а головне без комунікації та обміну, вивчення мов, буде відставати від потреб сучасного вчителя й учня та суспільного розвитку.

В. Шейко зазначає, що трансформація інформаційного простору в Україні прямо пропорційно залежить від рівня культури суспільства, від процесу формування культурної політики держави, особливо в зовнішньому аспекті. Глобалізаційні явища потребують створення умов для налагодження міжнародного культурного обміну, діалогу культур [9, с. 8]. Недарма К. Юнг приділяв особливу увагу культурним символам, які є важливою частиною ментальності [1, с. 92].

Стрімке поширення інформації впливає на специфіку спілкування, ціннісно-світоглядні настанови. Ці нові комунікативні форми створюють нове соціокультурне

середовище. Інформація є своєрідним інструментом, що сприяє функціонуванню та розвитку культури. Вона забезпечує збирання, зберігання, переробку й поширення відомостей, що відтворюють культурні явища [8, с. 82].

В. Семиноженко, аналізуючи гуманітарні вектори національного розвитку, підкреслює, що поряд із гуманітарною сумісністю, ідентичністю й етикою важливими компонентами сучасної державної політики є інформаційна і моніторингова прозорість [7].

У цьому контексті важливими питаннями є доступність інформації та залученість до процесів управління в соціогуманітарних питаннях. Найзручнішими шляхами отримання інформації є офіційний веб-сайт органу державної влади, соціальні медіа та безпосереднє надсилання інформаційних запитів.

Наскільки доступною є інформація для громадян? З метою пошуку відповіді на це запитання здійснили моніторинг виконання міністерствами соціогуманітарного блоку Закону України «Про доступ до публічної інформації» та моніторинг інформаційного наповнення їхніх веб-сайтів. З 18 міністерств обрали 5 міністерств відповідного спрямування, а саме Міністерство освіти і науки України (МОН), Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерство культури України, Міністерство молоді та спорту України та Міністерство соціальної політики України.

Моніторинг доступу до публічної інформації складався з двох частин: аналізу наповнення розділів доступу до інформації на сайтах (за 11 параметрами) та шляхом надсилання запитів упродовж трьох місяців.

За результатами моніторингу наповнення розділів про доступ до публічної інформації лідерами стали МОН, МОЗ і Міністерство соціальної політики, які отримали по 11 балів. 9,5 балів набрали Міністерство культури (через відсутність системи обліку публічної інформації та неоновлення звітів про надходження запитів); Міністерство молоді і спорту – аналогічні причини.

Упродовж трьох місяців було надіслано три хвили інформаційних запитів до міністерств. Для оцінки відповідей використовувалися такі критерії аналізу: наявність і зручність пошуку контактів для надсилання, вчасність надання відповіді; надання відповіді як такої з урахуванням наявності актуальних реквізитів (офіційної назви та підпису) розпорядника інформації на бланку з відповіддю; повнота відповіді.

Таблиця 1

Результати виконання міністерствами соціогуманітарного блоку ЗУ «Про доступ до публічної інформації»

Назва міністерства	1 хвиля	2 хвиля	3 хвиля	Середній бал	Рейтинг
Міністерство культури	5	5,5	4,5	5	4
Міністерство молоді та спорту	5,5	0	5,5	3,6	5
МОН	5	6	6	5,6	2
МОЗ	6	6	6	6	1
Міністерство соціальної політики	5	5	6	5,3	3

Другою складовою дослідження стала перевірка дотримання органами виконавчої влади та Закону України «Про доступ до публічної інформації» та іншого інформаційного законодавства шляхом моніторингу наявності необхідної публічної інформації на офіційних веб-сайтах у березні 2014 року (максимальний бал – 200). Варто зазначити, що сайти є статичними та не передбачають безпосередньої комунікації на сторінці; тоді як на багатьох закордонних веб-сайтах органів державної влади є форми зворотного зв'язку та можливість коментування інформації, наявне лише опитування громадської думки з профільних питань на сайтах МОН і МОЗ.

Таблиця 2

Результати моніторингу офіційних веб-сайтів міністерств

Назва міністерства	Бали	Рейтинг
Міністерство культури	125	5
Міністерство молоді та спорту	126	4
МОН	155,5	2
МОЗ	170	1
Міністерство соціальної політики	134	3

Сьогодні доцільним є використання нових комунікативних інструментів як зручних, оперативних, масових джерел комунікації. Окрім того, нові медіа дають можливість органам державної влади отримувати швидкий зворотній зв'язок і реакцію громадян на поширену інформацію. У законодавчому полі представлення діяльності органів державної влади не визначено, це є ініціативою самих органів влади. Але зважаючи на масову цільову аудиторію та інформаційний вплив, це – не вимога часу, а норма роботи. Щодо представлення міністерств у новітніх мережах, то варто зазначити, що всі мають власні офіційні сторінки в 1–3 мережах.

Таблиця 3

Наявність офіційних сторінок міністерств у соціальних мережах

Назва міністерства	Нові медіа	Сторінка у Facebook	
		Вподобання	Обговорення
Міністерство культури	Facebook	1998	348
Міністерство молоді та спорту	Facebook	2572	Група
МОН	Facebook Youtube Twitter	3256	331
МОЗ	Facebook Youtube Vkontakte	4061	181
Міністерство соціальної політики	Facebook	1518	47

Результати моніторингу впродовж трьох місяців свідчать про позитивні зміни в інформаційному наповненні, але не всі рубрики є актуальними, достатньо зручними у пошуку. Тому робота щодо організації доступу до публічної інформації має вдосконалюватися та відповідати нормам законодавства. Доцільно використовувати сучасні технології роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативна сфера фактично є системоутворюючим та інтегруючим чинником, який пронизує всі сфери суспільного життя. Через його розвиток можна створити єдиний простір для ефективного державного управління та інформаційного обміну.

Інформаційно-комунікативна сфера крізь призму архетипів – це своєрідне дзеркало українського сьогодення, завдяки якому формується громадська думка суспільства, його освітній, інтелектуальний капітал. У ньому зберігаються та передаються традиції, культурна спадщина, формуються світоглядні позиції громадян.

Комунікативну сферу варто розглядати як чинник активізації суспільного розвитку, засіб зміцнення національної ідентичності, консолідації (чи навпаки розколу) суспільства. Вона може примножувати (чи нівелювати) прогресивний потенціал сучасного суспільства в гуманітарній політиці. Розвиток комунікацій можна розглядати як одну з найважливіших, базових підсистем соціогуманітарного простору. Це шлях до протидії корупції, формування інформаційної рівності громадян і консолі-

дації суспільства. Таким чином, формується міцне підґрунтя для належного врядування в державі.

Література:

1. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшинз / В.М. Бебик. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
2. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол.: В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К., 2010 – 265 с.
3. Експертна доповідь «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку». – К. : ПП Інтертехнологія, 2007 – 256 с.
4. Коневщинська О. Ціннісно-орієнтаційний потенціал засобів масової інформації та проблеми сучасної інформаційної культури [Електронний ресурс] / О. Коневщинська // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 356–360. – Режим доступу : www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/.../47_konevshchynska.pdf. – (Сер. : пед.).
5. Лашкіна М. Інформаційний простір як чинник трансформації архетипу національної держави в умовах глобалізації / М. Лашкіна // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : ДокНаукДержУпр, 2013. – Спеціальний випуск. – 272 с.
6. Інформація для всіх : Програма ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lozschool12.ucoz.ua/DomZadanie/10klass/zrazok_1.6.8.docx
7. Семиноженко В.П. Гуманітарні вектори національного розвитку [Електронний ресурс] / В.П. Семиноженко. – Режим доступу : <http://www.semynozhenko.net/documents/5>.
8. Тортіка О.О. Інформаційно-комунікаційний простір як відображення сучасного соціокультурного середовища / О.О. Тортіка, О.Л. Біличенко // Вісник ХДАК. – 2010. – Випуск 30. – С. 80–88.
9. Шейко В.М. Формування інформаційного простору та зовнішньої культурної політики України в роки незалежності / В.М. Шейко // Вісник ХДАК. – 2010. – Випуск 29. – С. 4–17.
10. Юнг К. Сознание и бессознательное / К. Юнг. – Минск : Попурри, 1998. – 295 с.

**СЕРГЄЄВ
Володимир,
SERGEEV
Vladimir,**

науковий співробітник
Інституту
обчислювальної
математики та
математичної
геофізики сибірського
відділення Російської
Академії наук,
м. Новосибірськ, Росія.

Анотація: У статті
даються визначення
необхідним термінам,
пов'язаним із
процесами сепаратизму
та федералізму.
Вирішуються питання
їх реалізації й законної
регламентації.

Описуються роль
у цьому й методи
зовнішніх сил, що
каталізують та
ініціюють. Задаються
й опрацьовуються
необхідні теоретичні
питання. Усе це
ілюструється на
подіях в Україні, що
відбуваються в 2014-му
році.

Ключові слова:
ламінарна й
турбулентна
дивергенція,
сепаратизм,
федералізація,
державний і
груповий тероризм,
дезинформація, етнос,
нація, архетип.

УДК 30+32+34+35+39

Володимир СЕРГЄЄВ

ДО НОРМАТИВІВ ЛАМІНАРНОЇ ДИВЕРГЕНЦІЇ

1. Дивергенція, її форми та регламентація

Під «дивергенцією» (Д) у філософії [1, с. 237] розуміється (1) розбіжність ознак у споріднених організмів (або соціумів) у процесі їх еволюції або (2) розпад співтовариства організмів (соціумів) на складові. У техніці й математиці Д є мірою інтенсивності потоку з джерела, в лінгвістиці – виокремленням діалектів із мови [2, с. 539]. Тут ми говоритимемо у зв'язку з державним правлінням лише про соціальну та політичну дивергенцію та головним чином про її приватні і важливі підвиди: сепаратизм (=С) і федералізм (=Ф). Як З, так і Ф у деякій країні S можуть реалізовуватися або ламінарно (=безконфліктно), або турбулентно (=конфліктно).

Стосовно соціальної практики: сепаратистський поділ Чехословаччини на Чехію та Словаччину йшов ламінарно; СРСР на незалежні країни – майже ламінарно; поділ Югославії, спроби відокремлення від Росії частин Північного Кавказу й відокремлення Абхазії і Південної Осетії від Грузії (зусиллями Росії!) – турбулентність; нещодавня анексія Криму Росією і спроби Росії і бойовиків, захоплюючи із зброєю будівлі органів влади, створити Донецьку народну республіку, відокремити східні області України (з їх можливим приєднанням до Росії) відбувалися дуже турбулентно.

Чи можуть такі ж само батальні турбулентно-дивергентні події, подібні до тих, що відбуваються нині в парі Україна – Росія, мати місце в інших парах одномовних («братських») країн, наприклад Канада – США, Нова Зеландія – Австралія, Австрія – Німеччина? Мабуть, ні. Причина – у вищій моральності та законслухняності в цих країнах.

Сепаратизм (С) не повинен вважатися ганебним, якщо він не реалізується засобами терору. Сім'я – чудова модель для більших соціумів. На рівні сім'ї в багатьох країнах давно вирішено проблему ламінарного сепаратизму (і етично, і юридично). Є закони, норми та звичаї, на основі яких діти, що виростили, можуть відокремитися від батьків, один чоловік – від іншого тощо. Такі «шлюбозрозлучні» процедури прописано й відпрацьовано за термінами, за майном, за членами сім'ї. Але лихо в тому, що на рівні ойкумени сепаратизм залишається напівзабороненим процесом, не забезпеченим усесвітньо ухваленими законами «розлучення» етносів. Та і кого вважати «етносом»? Погоджуючись із Ю.В. Бромлєєм [3, с. 13–14], етносом треба вважати будь-яку групу людей, що відчуває себе особливою за деякими ознаками культури (головне – їх самовизначення!). Нація – це громадяни однієї країни S. До цих пір, вирішуючи, як ставитися до сепаратизму, правителі керуються (залежно від власної вигоди) то Принципом-Н «неподільності країни S та її територіальній цілісності», то Принципом-П «права народів (=етносів) Sk, що входять до S, на самовизначення аж до відділення». Зокрема, не відпускаючи з Росії Чечню, Дагестан і Татарстан, влада РФ спиралася на Принцип-Н, а «відкушуючи» від Грузії Абхазію та Південну Осетію, від України – Крим, педалювала на Принцип-П. Політикам у разі проявів С завжди слід діяти мирно, не доводячи до силових зіткнень; знімати суперечності, що народжуються, політичними, економічними і культурологічними заходами, не дратувати жителів у

Sk різкими заявами та діями влади S; вчасно починати спокійний, вдумливий і справедливий «шлюборозлучний» процес (коли дивергентні устремління Sk із S стали вже надто великими і незворотними). Зовсім не йдучи назустріч побажанням сепаратистів, жорстоко присікаючи їх спроби відділення від S, проблеми лише заганяють усередину, а не ліквідовують. Особлива турбота всіх має бути про молоді нації!

З федералізацією – те ж саме. Понятійний морок у цій сфері також заважає регулюванню. Можна довести як чітку теорему, що кількість усіх можливих варіантів Ф є нескінченною. Усі ці варіанти політологи та юристи намагаються втиснути в прокрустове ложе відомої трійки «унітарна, федеральна, конфедеративна» держава. А суть у тому, що кожен варіант Ф є договором між Sk і S про те, які та якою мірою права й обов'язки Sk і S перебувають в їх сумісному веденні, а які – тільки у віданні Sk і лише у віданні S. Але немає головного: міжнародного закону про необхідні й допустимі фрагменти сценаріїв федералізації, про порядок її узаконення, її можливого перегляду і про її зміст у будь-якій окремій країні S.

Що робити для усунення дискримінації, страждань народів Sk у S під час дивергентних війн? Необхідно: (1) терміново виробити й ухвалити міжнародні закони і Ф; (2) міжнародно засудити як тяжкі злочини державного тероризму всі форми незапрошених вищою владою країни S втручань будь-якої країни Q в країну S для вирішення проблем З і Ф в країні S; (3) вищою владою країни S жорстоко присікати протизаконні (особливо силові!) методи і Ф, що походять від будь-яких Sk. І важливо зрозуміти, що азартна й масштабна дорога боротьба, що точиться в світі, з тероризмом (=Т) буде марною без доречних кроків до задоволення пекучих потреб тих, хто взявся за зброю. Не виправдовуючи Т, К.В. Жарінов [4, с. 24] справедливо наголошує, що «Т виникає як реакція у відповідь на тривале затягування вирішення політичних проблем». Приклади тому – не лише на Північному Кавказі (де триває тисячожертвенна війна, розпочата Росією літом 1999 року під вибори в РФ нового президента-«спадкоємця»), але і в Північній Ірландії, в Іспанії, в Туреччині, в Китаї, в Шрі-Ланці тощо.

Очевидно, що бурхливих подій весни 2014 року в Криму і в Східній Україні могло б і не бути, якби деякі дії, опубліковані наміри й висловлювання політичних лідерів Києва були б обережнішими та компромісними. Можливо, дійсно в чомусь історія повторюється [5].

2. Тероризм індивідуальний, груповий і державний, їх різновиди та цілі

У визначенні Т у законі [6] відсутня фіксація суб'єктів-виконавців терору, натомість указано (серед інших) важливі для нас цілі терористів: <a> «чинення впливу на ухвалення органами влади рішень, вигідних терористам», і «посягання на життя політичного або громадського діяча». У книзі Е.П. Кожушка «Сучасний тероризм: Аналіз основних напрямів» [7, с. 11] констатується, що загальноприйнятого визначення для Т немає, і пропонується власне: «Т = це тактика політичної боротьби із систематичним застосуванням ідеологічно мотивованого насильства, що виражається у вбивствах, диверсіях, саботажах, викраданнях та інших діях, що становлять загрозу життю та безпеці людей <...> в ім'я досягнення певної політичної, релігійної, соціально-економічної мети». погодимося з цим і доповнимо наступним.

{1} Суб'єктами Т (організаторами та виконавцями) можуть бути не тільки індивідууми або їх групи, але і цілі держави. Вони здійснюють Т у формі воєн (широкомасштабних, обмежених або диверсійних), у формі державних переворотів, у формі геноциду і масових репресій [7–11]. У цьому разі має місце державний тероризм (ДТ) у воєнній формі (ВДТ). Особливо небезпечним при цьому є спирання на кримінальних злочинців і спецназ.

{2} Окрім воєнного ДТ, країнами застосовується дипломатичний ДТ (ДДТ), економічний ДТ (ЕДТ) і медійний (інформаційно-ідеологічний) ДТ (МДТ).

{3} Можливими цілями ДТ країни-терориста Q є протизаконні або невідповідно жорстокі дії влади Q проти громадян Q або частин Qk, а також проти влади іншої

країни S, проти громадян в S або частинах Sk заради власних політичних, економічних або ідеологічних інтересів.

Окупація й захоплення Криму в березні 2014 року за допомогою спецназу РФ було комплексним актом ДТ = ВДТ + ДДТ + ЕДТ + МДТ Росії проти України. Таким само ДТ є подальше сприяння Росії сепаратистському бандитизму й тероризму в Східній Україні. У цьому – предмет для подання позову Україною в Гаазький трибунал. Психологічні мотиви держуправлінців та акторів ДТ – від уроджених підсвідомих архетипів колективного несвідомого [1; 2] до індивідуально раціональних.

3. Багаття інформаційної війни

Телеекрани всіх провідних продержавних каналів Росії весь 2014 рік істерично і брехливо розпалюють ненависть до центральних влади України («хунті», «нелегітимним», «нацистам», «фашистам») та обіляють агресивні банди озброєних сепаратистів («народ», «повстанці», «ополченці», «мирні громадяни», «діти і люди похилого віку»). Акти подвійної моралі й усіляке спотворення достовірної інформації здійснюються щохвилини і журналістами, і політичними лідерами РФ. Усе – за відомими рецептами МДТ [10; 12]. Проявам націоналізму в Україні брехливо або безграмотно приписується сенс «нацизму» і «фашизму» [2], залякують жупелом антисемітизму.

Антисемітизм проявляється в Україні не більшою мірою, ніж у Росії [13]. Антисемітизм (як і апріорна ненависть до всіх представників будь-якої національності або раси) є недозволеним (в Україні, в Росії – скрізь). Проте статистично в цілому народ однієї національності або раси (а також якогось їх прошарку) може мати якісь особливі ознаки (зовнішності, фізіології, психології, поведінки). Ці ознаки можуть бути для когось корисними, шкідливими або нейтральними. Звідси і виникають побутові антипатії. Наприклад, для когось німці надмірно педантичні й скупі, а для когось – пунктуальні, акуратні, дисципліновані й ошадливі. Наприклад, серед євреїв можна виділити [14] К-євреїв (за капіталізм) і С-євреїв (за соціалізм); Р-євреїв (релігійних) та А-євреїв (атеїстів); серед російських К-євреїв – КП-євреїв (пропутінських) і КЗ-євреїв (прозахідних); серед ізраїльських євреїв виділяються Ж-євреї (жорстко агресивні проти арабів) і Т-євреї (толерантні до арабів). Так само є можливими поділи і групування і серед росіян, і серед українців та ін. Симпатії чи антипатії до таких груп бувають так само різними.

4. До сирійзації України?!

Витверезує почасті порівняльний погляд зі сторони. Подивиться в таблицю, чи немає аналогії, чи не туди ми всі котимося?!

ПАРАМЕТРИ	Сирія	Україна
Площа (у тис. кв. км)	185	600
Населення (в млн чол.)	15	43
Етносів	Понад 2	Понад 2
Строк війни	2.5 роки	Поки що...
Руйнування у містах	Суцільні	Досить малі
Кількість убитих (усього)	Понад 200 тисяч	Десятки
Сторони війни	Влада – бойовики	Влада – бойовики
Втягнуті сторони	Країни ісламу, Росія, США, НАТО	США, НАТО, Росія

5. Питання ламінарності в українській дивергенції

В умовах української турбулентності й виниклої гострої інформаційної війни між Україною та Росією напередодні дати 9 травня для обох цих країн є доречними і важливими чесні та спокійні відповіді на наступні відверті питання.

П. 1: Чи допустимо під час різноаспектного освітлення тих самих подій однобоко демонізувати знакових осіб, наприклад, з одного боку, називати Степана Бандеру

фашистом, не згадуючи про те, що він був самовідданим патріотом українського народу [15], а з іншого боку, справедливо називаючи Сталіна катом масових злочинних репресій, голодомору і зрадником ленінців [14], умовчувати про те, що він дбав про трудовий народ, був радянсько-інтернаціональним патріотом СРСР і керував (не без провалів!) країною під час розгрому фашистів? – Не допустимо.

П. 2: Чи доречно вважати Сталіна таким само злочинним, як і Гітлера, на тій підставі, що вони обидва здійснювали акти військової агресії й анексії в сусідніх країнах, що перед війною уклали секретний договір про дружбу та співробітничали в торгівлі, виробництві й (навіть!) у військовій сфері? – Ні! У Гітлера була особлива мета (та її реалізація): завоювання, поневолення й знищення неарійських народів Землі заради процвітання Німеччини, а у Сталіна аналогічної мети не було.

П. 3: Чи не полягав головний мотив співпраці бандерівців і частини прибалтів із Вермахтом в їх виборі «між двох зол» (на їхню думку) – Гітлер і Сталін – на користь Гітлера (як меншого із зол)? – Мабуть, так (як і у генерала Власова).

П. 4: Чи тільки антисеміти повинні в Голокості, і чи не призвело до антисемітизму й Голокосту наявність у «Старому завіті» пасажу про «богообраність» євреїв (чим не «вища раса», що конкурує з нацистами?!) з подальшим їх культурним та економічним самовиокремленням серед інших народів? – Так, призвело.

П. 5: Чи може надбагатий єврей бути суперкорисним навіть тому народу, представники якого колись брали участь у його погромах і геноциді? – Так, може, і приклади тому – Ходорковський, Коломойський, Фірташ.

П. 6: Чи може бідний єврей ревно і самовіддано трудитися не заради особистої наживи і процвітання його одноплемінників, а заради створення інтернаціонального суспільства, позбавленого економічної експлуатації багатими бідних? – Так, такими були Маркс, Троцький і багато інших.

П. 7: Чи може єврей-суперерудит, що виріс в Україні, принизливо вважати українців з їх мовою недонацією, що живе на шматках чужих територій і тягти їх до Росії, в російській Митний союз від Європи? – Може, почитайте «Україна і решта Росії» А.А. Вассермана [16].

П. 8: Чи будь-яка держава здатна довго, благополучно, прогресивно і внутрішньо мирно існувати в стані «плавильного казана» з різних національностей, релігій, культур? – Так: Швейцарія, США, Бразилія і (з обмовками!) Китай, а також колишній СРСР (важливо: у «казані» успіх визначається якістю устрою, правителів і менталітету народу; у міру погіршення якості правителів у СРСР, починаючи із Сталіна і «завдяки» йому, деградували КПРС, влада й народ, що і закінчилося в 1991 році розпадом).

Ст. 9: Чи є цілком процвітаючі однопонаціональні держави? – Звісно: Німеччина (зіпсована припливом мігрантів!), скандинавські країни, Японія, Тайвань та ін.

6. Оптимальний шлях санації країни з проблемними регіонами

У країні S із С- і Ф-проблемами (зокрема в Україні), на мою думку, варто було б покроково рухатися наступним шляхом.

Крок 1: сформувати робочі групи (РГ) для вироблення різних альтернативних проєктів Конституції (К) країни.

Крок 2: у кожній РГ виробити пакети конституційних ідей (КІ) для відповідних проєктів К.

Крок 3: протягом агітаційного терміну (якого?) обговорити в ЗМІ ці пакети КІ та типи К.

Крок 4: провести загальний референдум країни з м'яким рейтинговим голосуванням за ці пакети КІ.

Крок 5: пакет КІ, що отримав найбільший рейтинг у S (у разі більш ніж П % від його мінімальної підтримки в окремих Sk, П=50 %?), приймається в доопрацювання до тексту К (силами його РГ з додаванням експертів).

Крок 6: ухвалити закон про конституційний референдум.

Крок 7: винести розроблений текст (що містить у собі вирішення проблем С і Ф) на референдум у S.

Крок 8: якщо К буде ухвалена (більшістю в П % у всій S і в кожній Sk), то призначити і провести вибори Президента, Парламенту та місцевих органів влади.

Крок 9: виробити систему законів для S і для кожної Sk, відповідних ухваленій К.

Крок 10: забезпечити виконання цих законів.

Для сучасної України, безумовно, необхідно (як і планується владою в Києві) завершити контртерористичну операцію в Східній Україні (СУ), відстрочити проведення референдуму в СУ 11.05.2014, провести вибори Президента 25.05.2014 (або пізніше – після закінчення бойових дій у СУ).

Література:

1. Философия: энциклопедический словарь / под. ред. А.А. Ивина. – М. : Гардарики, 2006. – 1072 с.
2. Первый толковый БЭС (Большой энциклопедический словарь). – СПб : Норинт ; М. : РИПОЛ-Классик, 2006. – 2144 с.
3. Бромлей Ю.В. Етносоциальные процессы: теория, история, современность / Ю.В. Бромлей. – М. : Наука, 1987. – 334 с.
4. Жаринов К.В. Терроризм и террористы: исторический справочник / К.В. Жаринов ; под. общ. ред. А.Е. Тараса. – Мн. : Харвест, 1999. – 606 с.
5. Дежкин Г. История украинской болезни / Г. Дежкин // Аргументы недели (Россия). – 2014. – № 15. – С. 8–9.
6. О противодействии терроризму : Федеральный закон РФ : от 6 марта 2006 г. № 35-ФЗ.
7. Кожушко Е.П. Современный терроризм: анализ основных направлений / Е.П. Кожушко ; под. общ. ред. А.Е. Тараса. – Мн. : Харвест, 2000. – 448 с.
8. Мессенджер Ч. Войны, изменившие мир / Ч. Мессенджер. – М. : АСТ ; Астрель, 2010. – 237 с.
9. Норден А. Так делаются войны / А. Норден. – М. : Прогресс, 1972. – 391 с.
10. Петров М.Н. Механизмы государственных переворотов: историко-теоретическое исследование / М.Н. Петров ; под. общ. ред. А.Е. Тараса. – М. : АСТ ; Мн. : Харвест, 2005. – 400 с.
11. Геноцид и массовые репрессии: истребление по национальным и религиозным мотивам. – Мн. : Литература, 1996. – 576 с.
12. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2000. – 736 с.
13. Еврейское сообщество / Мухин А.А. и др. – М. : Алгоритм, 2005. – 240 с.
14. Сергеев В.А. Генезис-гипотезы WE20 / В.А. Сергеев // Коммуникативные стратегии информационного общества : труды 5-ой Междунар. науч.-теор. конф. – СПб, 2012. – С. 137–145.
15. Степан Андрійович Бандера [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>.
16. Вассерман А.А. Украина и остальная Россия / А.А. Вассерман. – М. : АСТ, 2013. – 544 с.

Сергій СИБИРЯКОВ, Ганна ШАПІРО

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ЯК ЧИННИК РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ АРХЕТИПКИ

Постановка проблеми. Згідно з теорією К. Юнга свідомість індивідуума формується з урахуванням інформації глибоких підсвідомих рівнів психіки – архетипів. Вони являють собою структурні елементи людської психіки, приховані в колективному несвідомому, спільному для всього людства. Архетипи задають загальну структуру особистості та послідовність образів, що виникають у свідомості в разі пробудження творчої активності, тому духовне життя несе на собі архетипний відбиток [1]. Архетипи умовно можна розділити на три основні групи: універсальні архетипи, які змінити неможливо; етнокультурні архетипи, що слабо змінюються; динамічно мінливі архетипи культури. Рішення зазначеної проблеми знаходиться в руслі державного управління в рамках діалогу влади та індивідуума, організацію такого управління в сучасних умовах можна здійснювати за допомогою Інтернету.

Розвиток Інтернету перетворив людство на одне велике глобальне село. Він надав можливість організації комунікацій в режимі реального часу людям з різних частин планети. З'явилася чимала кількість людей, для яких ці віртуальні комунікації здаються більш привабливими, ніж реальне вербальне людське спілкування. Таким чином, формується покоління, що володіє новими ідентифікаційними параметрами й сприймає віртуальну реальність як більш комфортне середовище існування.

Поява такого особливого комунікативного середовища призводить до змін архетипів і форм соціальних взаємодій, що склалися в соціумі. На підставі зазначеного вище автор вважає, що соціальні медіа на певному етапі розвитку суспільства набувають якості потужного інструменту зміни стану свідомості людини. Якщо наука або політикум не запропонують методичні рекомендації стосовно організації керованого та контрольованого процесу впливу соціальних медіа на формування свідомості членів суспільства, то за допомогою цього ж інструменту під впливом зовнішніх факторів може бути сформовано негативне сприйняття окремих рішень з питань державного управління. Це може завдати шкоди національній безпеці та національним інтересам країни.

Отже, дослідження з питань використання цього інструменту впливу на зміну архетипів і культури індивідуума стає актуальним завданням для науки «державне управління». Дослідження впливу цього інструменту на «позитивну трансформацію» свідомості людини, а також питання доцільності використання цього впливу в політичних комунікативних практиках у державному управлінні складають мету публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У блогосфері та соціальних мережах Інтернету часто виникають дискусії про те, що Інтернет сприяє колективному зомбуванню. Порівняно з телебаченням Інтернет – значно потужніша й гнучкіша система передачі інформації, тому його вплив ефективніший за телевізійне маніпулювання масами. Через Інтернет-мережу можна переконувати і зомбувати набагато ефективніше, ніж за допомогою телебачення.

**СИБИРЯКОВ
Сергій,
SIBIRYAKOV
Sergii,**

здобувач кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України, науковий співробітник Українського центру культурних досліджень Міністерства культури України, м. Київ.

Анотація: У статті описано спільне дослідження української блогосфери: основні тенденції змісту порушених у них питань; громадянський потенціал впливу діяльності блогосфери на суспільство.

Ключові слова: державне управління, громадянський потенціал, громадянське суспільство, громадянська культура, громадянська освіта, соціальна самоорганізація, соціальні мережі, соціальний капітал, соціальні медіа.

УДК 32.001:001.895:004

**ШАПІРО
Ганна,
SHAPIRO
Ania,**

магістр мистецтв
Гарвардського
університету в темі
регіонів – Росія, Східна
Європа, асистент
Міжнародної програми
розвитку Фонду
Відкритого Суспільства
США.

Анотація: У
статті описано
спільне дослідження
української блогосфери:
основні тенденції
змісту порушених у них
питань; громадянський
потенціал впливу
діяльності блогосфери
на суспільство.

Ключові слова:
державне управління,
громадянський
потенціал,
громадянське
суспільство,
громадянська культура,
громадянська
освіта, соціальна
самоорганізація,
соціальні мережі,
соціальний капітал,
соціальні медіа.

УДК 32.001:001.895:004

Важливі моменти: щоб «зомбувати» людину, її спочатку потрібно заманити, привести на свої майданчики і спонукати (змусити) читати, слухати, переглядати й коментувати певну інформацію конкретного спрямування та висловлюватися відповідним чином. Атомізована людина – це людина, в якій немає свого кола спілкування, яка не знає реальних авторитетів або не може поставити їм питання. Досліджено українську блогосферу з точки зору її основних тенденцій розвитку, змісту і потенційного впливу на суспільство.

Блогери розповіли про свій досвід і цілі створення блогів, а також про зміни цілей у процесі розвитку своїх Інтернет-ресурсів. Також блогери: оцінили значення мови спілкування в Інтернеті й особливості української блогосфери; обговорили можливості впливу Інтернету на процес українізації і відносини між україно- та російськомовними в країні; прокоментували можливості впливу блогосфери на мовну диглосію; визначили адекватність української блогосфери провідним тенденціям у розвитку суспільства; спрогнозували майбутнє української блогосфери – в ідеалі й на практиці. Серед опитаних блогерів були політики [2; 3; 4], політологи [5; 6; 7], керівники регіональних Інтернет-проектів [8; 9], викладачі вузів [10; 11; 12] та журналісти [13; 14; 15; 16], що впливають на українську громадську думку. Своім поглядом на українську блогосферу поділилися з автором дослідження авторитетні блогери з Білорусії [17] та Ізраїлю [18]. Проведемо короткий аналіз та виділимо головні тенденції у відповідях опитаних.

У контексті категорій «громадянської» та «негромадянської» спостерігаються дванадцять основних тем.

Найпопулярнішими темами для «громадянської» категорії є російська політика, українські політики, події історії, культури й соціальні проблеми. Тим часом «негромадянські» повідомлення, як правило, зосереджено на таких темах: еротика, фотографії, особисті питання, відео, цікава інформація щодо фактів професійного життя. Розглянуто коментарі в блогах із розподілом на п'ять різних категорій – пасивне/некритичне ставлення, тобто згода; активне/критичне: підтримка чи критика підкріплюється мотивованим доказом та/або іншими логічними закликами; образливе: полум'я війни, навмисно провокаційні або брутальні коментарі без раціональної підтримки; нейтральні роз'яснення по темі.

Нарешті, вивчено потенційну можливість використання популярних блогерів впливати на українське суспільство. Фактично українська блогосфера складається з двох частин – користувачі, які пишуть російською мовою, і користувачі, що віддають перевагу українській мові. При цьому перша частина є значно більшою (92 %). Це досить об'єктивна оцінка мовної ситуації в Україні, оскільки в мережі вкрай складно змусити людей писати нерідною мовою. У результаті Інтернет став «притулком» для вільного самовираження в мовному плані для обох мовних груп.

Чим можна пояснити цей контраст? Ярослав Федорак, засновник сайта Ukrajin'ska Blohosofeta, пояснив: «при написанні контенту блогу російською мовою ви можете залучити не тільки блогерів української аудиторії, а й набагато більше блогерів із російський аудиторії» [19].

І російськомовні, й україномовні блогери стверджують, що в Україні гноблять їх рідну мову. Російськомовні блогери не сприй-

мають насильницької українізації суспільства, а україномовні блогери побоюються переважання російської мови в Україні. Російськомовні блогери сприймають мову головним чином як практичний засіб спілкування, без ідеологічного підтексту. Ці блогери вважають статусність своєї рідної мови в суспільстві само собою зрозумілою. Для багатьох україномовних блогерів роль мови має ідеологічний відтінок. Вони надають ролі мови в Інтернеті більше значення, тому що вважають необхідним підвищення статусу української мови. При цьому треба відзначити, що сталося певне відокремлення російськомовного й україномовного сегментів української блогосфери. Кожен із них став більш «варитися у власному соку», ніж це було 2–3 роки тому.

Бінарне протиставлення російської та української мов також переноситься на українську блогосферу. Відповідно, українська мова вважається невідповідною для політичної та професійної тематики. Це ставлення до мови закріплює брак тематичних україномовних блогів, і, отже, думку про те, що україномовна блогосфера приречена на невдачу й зневажена. Зачароване коло.

Російськомовні блогери відчувають більше ксенофобії і націоналізму в українській блогосфері, ніж у реальному житті. Може бути, в Інтернеті ці тенденції просто більш очевидні. Скажімо так, в низці випадків тенденції виявляються в більш концентрованому вигляді, ніж у реальності. В інших же випадках – навпаки, адже поки що структура користувачів Інтернету в Україні далеко не збігається зі структурою суспільства (як віковою, так і професійною, освітньою тощо). У міру вирівнювання різниці між ними ступінь віддзеркалення і спростування буде також відповідно вирівнюватися.

На думку експерта з економіки та маркетингу Павла Мельника, головна особливість української блогосфери – висока заполітизованість, тобто напевно більше половини блогосфери зайнято питаннями політики й критикою політиків та їх дій. «В українській блогосфері дуже добре відстежувати основні політичні події і настрої, пов'язані з політичним життям у країні. Решта сфери діяльності країни там присутня досить слабко, тому говорити про повне відображення всіх тенденцій поки що зарано», – відзначає експерт [8].

Київський публіцист і письменник Ігор Судак вважає Інтернет-баталії сублімацією реальної війни. «Що, безумовно, є благом. Люди в житті поводяться більш коректно. Блогосфера, як і взагалі Інтернет – дзеркало нашого реального життя. Чесне дзеркало, бо немає цензури. Блогосфера й соціальні мережі сприяють природній русифікації. Достатньо порівняти, у скільки разів Рунет більше Уанету, щоб зрозуміти, що будь-яким україномовним користувач, якщо він хоче, щоб його прочитало якомога більше людей, буде змушений писати російською. Тим більш, російською писати може практично кожен грамотний українець», – підкреслює експерт [14].

Редактор проекту «Сокіл – ЮрОбоз» (Судово-громадський контроль) Роман Подолян (блогер – roman_sharp) вважає одним з ефектів Інтернету те, що в ньому легко перетинаються люди, які не перетинаються в реальному житті. «Ми не побачимо в житті і навіть в пресі багато дискусій між одеситами та львів'янами – але побачимо в Інтернеті. Я не думаю, що буде якась особлива різниця у відносинах, але буде ефект підсилення – як в плані „гучності“, так і в плані „частоти“ – будуть більше спілкуватися і перетинатися різні люди, і більше бачити, які вони різні. У той же час, кожен окремо може вибудувати свою сферу і намагатися відключити від неї інших – на кшталт недавньої ініціативи однієї націоналістички бойкотувати ЗМІ, в яких фігуруватимуть червоні прапори (в будь-якому контексті)», – повідомляє експерт [15].

Політолог із Харкова Володимир Беямінов до особливостей української блогосфери відносить чітку поляризацію з прошарком між двома центрами тяжіння: російськомовним Сходом із властивим йому світоглядом, відмінним від ідеалів і логіки мислення блогерів із Західної України. «Узяти ті ж самі теми української історії (Бандера, голодомор та інші) – є різне бачення фактів. Точно так само, як і в житті, немає єдності думки, що ще більше множить Інтернетом з його можливістю ре-

ально міркувати про події і не боятися „бути не так понятим”. Точно так само і у висвітленні різних подій у країні цими двома сегментами блогерів. Усе, як у житті», – філософськи зауважує експерт [6].

Експерт із розвитку громадянського суспільства, спільного проекту ЄС і «Співтовариства споживачів і громадських об'єднань» Денис Полтавець упевнений, що українська блогосфера буде розвиватися за двома основними напрямками – «особистісним» і «ринковим». «Тобто, блогери писатимуть / читатимуть або за якимись внутрішніми, фантазійно-емоційними мотивами (якусь подобу психотерапії), або – за гроші, для грошей і відштовхуючись від грошей. Політичний блогінг чомусь не дуже розвинений, очевидно, у зв'язку з тим, що в ньому зовсім непрозорим чином зливаються дві зазначені тенденції, обтяжується ще і нестійкою національною (у сенсі – країною) ідентичністю», – думає експерт [9].

Професор кафедри інновацій та інформаційної діяльності в освіті НПУ ім. Драгоманова Світлана Благодетелева-Вовк вважає, що українська блогосфера має свою специфіку – вона відмінна, наприклад, від російської толерантнішим, терпимим ставленням блогерів один до одного, відсутністю образ, хоча народ любить «затаїти образу» на конструктивні висловлювання. «Від англомовної блогосфери вона відрізняється відсутністю (малою кількістю) відгуків на матеріали, цитування. Думаю, це тому, що ми мало цінуємо один одного і свою здатність генерувати щось вартісне. Інтернет впливає на всі процеси в світі, оскільки він – культурна інновація, що докорінним чином змінює життя людей. Українізація – важливий процес самопізнання й самоідентифікації українців. Безумовно, Інтернет сприяє формуванню середовища інтелектуалів, які порушують проблеми самоідентифікації, культурного розвитку українства, яке має стати основою нашого особливого місця в глобалізованому світі», – сподівається експерт [10].

На думку відомого на пострадянському просторі одесита, політконсультанта Анатолія Вассермана українській блогосфері притаманні глибокий провінціалізм і впевненість у безуспішності власних спроб хоч у чомусь зрівнятися з метрополією – характерні риси менталітету всіх, хто намагається довести відмінність українців від інших російських – дуже виразно проявляються і в блогосфері. «Літературною російською мовою доступно незрівнянно більше якісних ресурсів, ніж на південноруському діалекті. Тому Інтернет – ефективний засіб привчання населення до загальноросійської мови й менталітету», – констатує експерт [13].

З точки зору професора Національної академії державного управління при президентіві України, доктора соціологічних наук Едуарда Афоніна, українська блогосфера в своїх показниках динаміки психосоціальних змін значною мірою випереджає українське суспільство в цілому. «А це один із ключових показників поведінки українських блогерів. По-перше, як мені видається, щоб Інтернет-спільноти стали реальним чинником розвитку суспільних відносин, у тому числі в порушеному відношенні, частка користувачів Інтернет повинна досягти мінімально можливого рівня самовідтворення цього середовища (близько 16 млн. чоловік). По-друге, істотне значення має ступінь „відкритості” Інтернет-спільнот, які виникають у „національному сегменті української блогосфери”. По-третє, сама „відкритість” блогосфери значною мірою пов'язана зі станом розвитку психокультури України в цілому. По-четверте, необхідним психосоціальним змінам поки що заважає багато політичних, економічних, освітніх та інших ще існуючих у нашому суспільному житті обмежень, в яких проглядаються поки незбалансовані інтереси великих українських власників – олігархів», – висловлює оптимізм дослідник [11].

Перший політик-блогер української блогосфери, народний депутат України 5-го скликання Олег Антіпов розповів, як сприйняли в українському парламенті його блогерську діяльність. «Восени 2006 року я займався розробкою кількох законопроектів. Тоді і виникла у моїх співавторів ідея про створення онлайн майданчика для обговорення наших законопроектів у мережі Інтернет. Свій блог у ЖЖ я створив

у грудні 2006 року, що викликало ажіотаж в українських ЗМІ. Я ледве встигав відбиватися від запрошень на телеканали. На жаль, із запрошень було зрозуміло, що журналістів мало цікавив зміст журналу, просто хотілося наживо поспілкуватися з депутатом, здатним самостійно стукати по клавіатурі», – поділився депутат [2].

Білоруський політолог, директор Центру з проблем європейської інтеграції Юрій Шевцов оцінив рівень культури дискусій в українській блогосфері й відзначив особливості в розвитку української блогосфери в порівнянні з білоруської. «В Україні більш жорстка риторика під час дискусій. І в Україні неможливо ухилитися від політичних дискусій. У Білорусії в цьому плані все простіше: люди опозиційних поглядів є маргіналами, не мають ні інформації про ухвалення рішень у країні, ні досвіду підготовки та ухвалення таких рішень. Це – свого роду вічні романтики, вічні політичні радикали, почасти міські божевільні й політичні бізнесмени низького рівня. Вони рідко здатні до спокійного обговорення, яких би то не було питань. Завжди скочуються до трьох-чотирьох важливих для них питань, зазвичай про швидке повалення Лукашенко, народ, який „бидло”, і про те, що навколо жах. На відміну від українських, наприклад, націоналістів, білоруські їх аналоги не відповідають за свій народ, не несуть відповідальності навіть морально, вони не цікаві інтелектуально, говорити з ними, по суті, нема про що, і цілком можливо з ними ні про що і не говорити роками. Впливу в суспільстві вони все одно не мають, їхню позицію та їх самих цілком можливо просто не помічати», – проводить аналогії експерт [17].

Ізраїльський політолог і політтехнолог Давид Ейдельман останніми роками брав активну участь в українських виборчих кампаніях і добре знайомий з реаліями української блогосфери. «В українській блогосфері занадто багато оперують як об’єктивної даністю усілякими всесвітніми змовами, каббалістичними наговорами, світовим урядом. Вірять у тіньове представництво, в Мондіалістський прожект, у масонські ложі, в невидиму руку, секретну науку, в коліно Дана, в хозарські клани, в сіонських мудреців. І в українській блогосфері цього сповна. Може бути, всі ці теорії змов вносять у життя хоч якесь пояснення, логіку, сенс. Важко ж зовсім без сенсу. Хоча зазвичай конспірологічне пояснення нічого насправді не пояснює. Тільки ще більше заплутує. Конспірологія – сучасна форма язичництва! Адже поява язичництва – вона і була викликана спробою давньої людини зрозуміти світ і якимось зорієнтуватися в ньому. В язичництві божество бачиться в кожній речі, в кожному предметі, в кожному явищі, в кожному абстрактному понятті. І в конспірологів уособлення не дуже блищить конкретністю. На питання „Імена, адреси, явки?” – вони багатозначно мугикають і параноїдально косяться», – відзначає експерт [18].

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі та блогосфера Інтернету – гарна підмога для організаторів кольорових революцій, адже соціальні медіа не варто переоцінювати. Але і їх недооцінка чревата для влади, про що свідчить досвід арабських «твіттерних» революцій. Рунет необхідно досліджувати і вивчати, щоб у потрібний момент мати інструменти для запобігання критичних ситуацій. Американці це добре розуміють і приділяють вивченню Рунета багато уваги. Про це свідчить і наше спільне дослідження української блогосфери з Центром російсько-євразійських досліджень ім. Девіса, Гарвардського університету, яке завершилося успішним захистом дисертації магістра під назвою «Громадянський потенціал українського Інтернет-простору» американської аспірантки Ганни Шапіро в травні 2012 року в Бостоні [20].

Помаранчева революція являє собою прекрасний приклад того, як цифрові медіа можуть прискорити й посилити народний протест, якщо громадські діячі використовують їх з метою об’єднання суспільства для вирішення конкретної мети. Історично склалося, що демократичні перетворення ініціювали профспілки, дисидентські еліти та популярні угруповання. Наприклад, у 1980-х роках в Польщі незалежна профспілка коаліції виборювала демократичні вибори шляхом організації мирного протесту і круглих столів із комуністичним урядом. У Південній Кореї студентські групи,

профспілкові організації та релігійні громади об'єднувалися у народний рух за демократію та зміну авторитарного режиму Чон Ду Хвана в 1987 році. Комунікаційні технології також сприяли політичним змінам. Наприклад, за словами Ю. Габермаса, поширення політичних журналів прискорило демократизацію в Європі. Пізніше теоретики стверджували, що вплив ЗМІ на комунікації багато в чому залежить від зовнішніх соціальних, політичних, правових та технологічних факторів. Наприклад, у руках старого режиму, якому притаманне «безсилля», віртуальне середовище стає потенційно шкідливим [21, с. 157].

В Україні успіху цільового використання цифрових ІКТ технологічно підкованими лідерами опозиції сприяли політичні умови. Хоча цей факт не заперечує переконання Макфола про те, що Помаранчева революція була першою, що значною мірою була організована в Інтернеті в режимі онлайн, він відзначає, що традиційні актори перебували ще біля керма [73, с. 95].

Найбільш важливими та впливовими організаціями громадянського суспільства під час Помаранчевої революції були «Майдан» і «Пора». Організація «Майдан» була сформована у 2000 році на форумі молоді з прихильників демократії, стурбованих авторитарним політичним кліматом у країні. До 2004 року їх веб-сайт www.maidan.com.ua став жвавим майданчиком для критичних діалогів. 20-гігабайтний архів цього сайту досі зберігає все – починаючи від гумору та матеріально-технічних порад до фотографій з вулиць. Ефективність роботи в Інтернеті «Майдана» забезпечено його централізованим керівництвом, якому вдалося навіть збирати пожертвування від прихильників у всьому світі. В онлайн-режимі «Майдан» проводив спостереження за виборами, тренінги в кожному адміністративному регіоні України. Ним охоплено навчанням понад 500 громадян щодо навичок для спостереження за президентськими виборами.

«Пора» є одним важливим прикладом мультиплатформового активізму. Беручи натхнення з більш ранніх громадських рухів в Угорщині та Чехословаччині, «Відсіч» Сербії та «Кмара» Грузії, молодіжний альянс «Пора» використовував переврені й справжні форми активізму із сучасних технологій. Охоплюючи більш ніж 150 місцевих українських громадських організацій з 30 000 зареєстрованих учасників, «Пора» є найбільшим громадянським рухом в історії Центральної та Східної Європи [20, с. 18]. Його найбільший вплив під час виборів, однак, був у його широті методів комунікації.

Вивчення досвіду руху «Пора» з одночасним використанням традиційних і сучасних ІКТ дозволяє нам порівняти плюси й мінуси різних тактик мобілізації. За даними лідерів руху «Пора», їх друковані послання отримало приблизно двадцять п'ять мільйонів українських громадян, понад 50 відсотків населення. Тим часом у країні значно менша частина суспільства мала можливість прямого доступу до їх веб-сайту www.pora.com.ua. Звісно, дуже важливо відзначити, що інформація, поширена онлайн, не існує у вакуумі і легко поширюється на не-користувачів Інтернет за допомогою реальних соціальних мереж. У разі «Майдану», його веб-сайт був спеціально спрямований на громадян, які були особливо добре пов'язані й мали можливість впливати на більш широку аудиторію: юристів, студентів, журналістів.

Це двоступеневі теорії течії, які свідчать, що політичні думки не утворюються під час безпосереднього контакту із засобами масової інформації, а складаються на соціальному рівні завдяки поширенню інформаційної продукції в результаті комунікацій між соціально близькими людьми. Ця модель могла б пояснити ефект «сніжної грудки», який відбувався під час Революції, незважаючи на невелику кількість людей, які змогли отримати прямий доступ до контенту про шахрайство й протести в онлайн-режимі у зв'язку з жорсткою цензурою новин преси й телебачення. Ураховуючи швидкості, Інтернет був, безсумнівно, більш ефективним у мобілізації мас, ніж друковані матеріали. Звичайно, ефективності Інтернет в Україні допомогла відсутність з боку влади втручання в онлайн діяльності.

Тим не менш, відсутність цензури в українському веб-просторі була на ті часи відносно унікальним явищем для напівавторитарного режиму і дозволяла численним новинним сайтам опозиції процвітати. Під час революції сайт «Українська правда» був найпопулярнішим джерелом новин на Уанеті. У третьому раунді голосування цей сайт мав майже два мільйони відвідувань на день. 22 листопада, відразу ж після другого туру виборів, сайт «Українська правда» мав 319 024 дискретних відвідувачів – одна третина всіх користувачів Інтернету в Україні.

Згідно зі статистичними даними більшість українців з'явилася в Інтернеті для того, щоб знайти інформацію та новини, які не підтримували лінії уряду. Незважаючи на відносно низький відсоток користувачів Інтернету в Україні, велика частина опозиційних джерел новин надала кілька ключових переваг веб-простору в порівнянні з традиційними медіа-платформами, по-перше, тому, що обмін інформацією в Інтернеті є швидшим, ніж будь-коли раніше; по-друге, Інтернет залишився майже повністю поза владною юрисдикцією; по-третє, він продовжував інформувати міжнародну спільноту про політичну ситуацію в Україні, що підвищувало ймовірність зовнішньої фінансової підтримки і збільшувало тиск на уряд з метою демократизації організації третього туру виборів.

Цілком можливо, що причина того, що Інтернет був в змозі відігравати таку помітну роль у масовій мобілізації в Україні, була пов'язана з характером самого руху. Помаранчева революція була не продуктом колективних тривалих сталих дій, як це мало місце, наприклад, в Польщі та Південній Кореї, скоріше це була подія, де деякі люди брали участь спонтанно за покликом серця, обурені шахрайством під час підбиття підсумків виборів.

Вивчення умов розвитку блогів в Україні та їх якісних характеристик дозволяє оцінити суспільний потенціал віртуальних суспільств щодо організації реальних змін. Окремі дослідники з цих питань заперечують наявність такого потенціалу у блогосфері. Їх заперечення ґрунтуються на невеликому розмірі блогосфери, вузькій тематичній спрямованості (наприклад, лише українська політика) й відсутності прямих посилянь, на що впливає державна політика. Більш того, один з таких дослідників – Андрій Ваджра, публіцист із Києва і російськомовний блогер, припускає, що українська «одержимість» жорстко обговорювати в блогосфері конкретні питання й проблеми шкодить її потенціалу для зростання і розвитку [23].

З іншого боку, багато українських блогерів вважає, що невеликі розміри блогосфери, навпаки, дозволяють більш зосереджено згуртувати громаду навколо актуальних для суспільства питань. Зокрема, медіа-експерт Ярослав Федорак стверджує, що українські блогери почувають себе у блогосфері, як у власному будинку. Вони жваво спілкуються один з одним, хоча іноді не знайомі безпосередньо, а знаються через одного з блогерів [19]. Цілком можливо, що такі сполуки можуть із часом зменшити недовіру українців до Інтернет у зв'язку з анонімністю й існуванням ризику урядових маніпуляцій.

Звичайно, важливо відмітити, що читацька аудиторія впливових українських блогерів є набагато більшою, ніж будь-яка велика родина. Так, Олена Білозерська, друга за популярністю в україномовній блогосфері, має 3081 віртуальних друзів – блогерів Живого Журналу на DoubleClick LiveJournal [24]. Проте статичні дані пошукової системи Google свідчать, що вона отримує близько одинадцяти тисяч відвідувачів щомісяця, з них лише вісім з половиною тисяч – з України. І хоча така активність на теперішній час не притаманна більшості блогерів, на підставі цього прикладу можна з упевненістю припустити, що реальна аудиторія будь-якого блогу може бути значно більшою, ніж кількість його офіційних абонентів.

Аналіз контенту україномовних блогерів свідчить, що українська мова в блогах україномовних блогерів переважно використовується для обговорення «місцевих проблем», менш цікавих для російського читача. У повідомленнях таких блогерів набагато більше матеріалів було присвячено українській політиці (16 проти 6 від-

сотків у російськомовних блогерів), а також у першу чергу обговоренню місцевих соціальних проблем (16 проти 5 відсотка у російськомовних блогерів).

Регіональний характер україномовної блогосфери часто-густо має тенденцію бути інтерпретованим або як прокляття, або як благословення. Наприклад, багато хто з опитаних російськомовних блогерів відносить відданість україномовних блогерів обговоренню місцевих питань до слабкості їхньої позиції. Однак саме ці передбачувані «слабкості» заохочують членів україномовної громади мати свою думку і спілкуватися з однодумцями.

У разі ведення автономних блогів, де власники можуть отримати прибуток від рекламних надходжень, збільшення відвідуваності сайту за рахунок залучення більшої кількості читачів має грошову перевагу. У Живому Журналі, коли окремі блогери безпосередньо мають прибуток від розміру своєї аудиторії, вибір писати російською мовою може бути мотивованим прагненням до більшої популярності або впливу у блогосфері. Ця мотивація може пояснити, чому найпопулярніші українські блогери обирають російську мову.

Тип коментарів і дискурс. Аналіз контенту 746 коментарів. Більшість з 746 розглянутих коментарів блогерів, що взяли участь в обговоренні громадянських проблем, були критичними, читачі активно брали участь у суспільних розмовах. Більшість людей, які коментують громадянські питання, готові взяти участь у іноді дуже тривалих дебатах з певного питання.

Наприклад, розглянемо коментарі теми блогу Тетяни Монтян (mentbuster.livejournal.com), відомого політичного журналіста й адвоката. Усі коментарі перебувають у межах більшої теми «Чому нас не кличуть до Європи», від 31 жовтня 2011 щодо шахрайства пов'язаних з нерухомістю. Три типи коментарів (нейтральні, пасивні/некритичні й активні/критичні).

Коментатори проявляють особливу цікавість до правових питань, пов'язаних з нерухомістю, й, отже, не є репрезентативними для населення в цілому. Олексій Дубинський, IT-консультант і професор з Дніпропетровська, погодився, що блогери значно відрізняються від звичайних громадян. Серед блогерів більше освічених, інтелектуальних, творчих, активних громадян. Вони мають більш високі доходи, більше вільного часу і краще розуміють свої власні цілі та інтереси. «Це саме ті люди, які повинні визначити напрямок розвитку суспільства» [12].

Тоді як блогери можуть являти собою соціально-економічний клас привілейованих громадян, їх опозиційні політичні погляди водночас відсувають їх на узбіччя основного дискурсу в наполовину авторитарній державі. Однак якість обговорення тем, знайдених у значній кількості популярних українських блогів, вказує на справжню турботу про проблеми місцевих громад.

Щоб отримати краще уявлення щодо високої якості дискурсу на українському сегменті Живого Журналу, зроблено окремий аналіз 696 коментарів на повідомлення в блозі на головні новини українських сайтів «Українська правда», «Кореспондент» і «Сьогодні» [20, с. 42–45]. Ці веб-сайти були обрані для дослідження тому, що вони були визнані найбільш популярними з точки зору трафіку в Україні. Сайт «Українська правда», наприклад, дозволяє користувачам залишати коментарі в блогах до повідомлень прямо від Facebook – найбільш широко використовуваної соціальної мережі в Україні після соцмережі «Вконтакте». Популярні блогери сайтів «Українська правда», «Кореспондент» та «Сьогодні» і складаються головним чином із журналістів, політиків, активістів та науковців. «Сьогодні» та «Кореспондент» також дозволяють читачам публікувати власні блоги на сайті, проте їх записи, як правило, набагато менш популярні й менш регулярно оновлюються. Народні блоги не були включені до цього аналізу, тільки 696 коментарів до записів громадських діячів від цих трьох сайтів (з лютого 2012 р.).

Більшість коментарів на новинних блогах сайтів «Українська правда», «Кореспондент» і «Сьогодні» має образливий або провокаційний характер. У той час, коли існує значна кількість критичних коментарів, вони затьмарені образливими й негативни-

ми коментарями. Тому замість обговорень є поточні бійки між окремими членами. Мова, що використовується в цих коментарях, була з використанням жаргону, нецензурних слів та з безліччю орфографічних помилок. Це свідчить, що анонімність користувачів знижує якість обговорення. Однак дискусіям у рамках «громадянського» дискурсу в українській блогосфері Живого Журналу притаманна виключно висока ступінь цивілізованості і розуму.

Для підтримки цієї тези наводжу два приклади коментування теми зі статей на «Українській правді» й порівняння їх з повідомленнями тих самих авторів на сайті Живого Журналу.

Приклад 1: Тетяна Монтян щодо теми житла в Києві. Тетяна Монтян у Живому Журналі розмістила повідомлення, присвячене темі зловживань муніципальної адміністрації щодо комунальних послуг на житло. Різні типи коментарів були систематизовані за такими критеріями: нейтральні, пасивні/активні й некритичні/критичні. На додаток до блогу Живого Журналу, Тетяна Монтян веде окремий блог на «Українській правді», де вона головним чином обговорює правові питання, пов'язані з житлом. У короткому повідомлення 20 лютого 2012 Монтян опублікувала скріншот стану даних зростання вартості комунальних послуг на житло у Київському регіоні.

Важливо також відзначити, що автори повідомлення в блозі на Живому Журналі і блогери на сайті «Українська правда» можуть натисканням кнопки видаляти будь-який коментар, який вони знаходять непослідовним, проте коли це відбувається, видалений коментар замінюється публічно видимою фразою – «Цей коментар був видалений». У кращому випадку, коментатори з цього конкретного сайту «Українська правда» виражалися у блозі нешанобливо, в гіршому їх зауваження були просто ворожими.

Приклад 2: Леся Оробець, 27 лютого 2012 року, «Відновлюємо навик читати між рядків». Як згадувалося раніше, Леся Оробець, член парламенту від опозиційної партії «Фронт змін», веде популярний блог на сайті ЖЖ, а також блог на сайті «Українська правда». Зміст контенту блогів Оробець істотно не відрізняється між цими двома платформами, за винятком окремих особистих повідомлень і менш офіційного формату на ЖЖ.

Ураховуючи опозиційність політичної позиції Оробець, різкий контраст відповіді читачів стає все більш помітним. Хоча Леся Оробець не дуже скандальний політик, її перехід з партії «Єдиний Центр» до партії «Фронт змін» восени 2011 стимулював деякі дебати. У цій конкретній статті на «Українській правді» Оробець обговорює, як старші покоління в Радянському Союзі були змушені шукати правдиву інформацію в складних радянських умовах, оскільки більшість громадської інформація була перекручена через призму ленінської доктрини. Вона стверджує, що сьогодні не менш важливо, щоб ми стали критичними споживачами інформації, так як більшість засобів масової інформації в Україні залежить від правлячої Партії регіонів. Незважаючи на поміркований тон цієї статті, жоден із 26 коментарів читачів не був позитивним або навіть конструктивним.

Замість цього гілка коментарів швидко перетворилася на вигрібну яму особистих нападів і звинувачень. Крім того, що жоден з коментарів не мав нічого спільного з фактичним змістом статті, погана якість мови – друкарські та пунктуаційні помилки. На жаль, ці типи коментарів поширені по всьому Інтернету (не тільки Уанету). Того ж дня, коли ця стаття була опублікована в «Українській правді», Оробець повторно відправила її на Живий Журнал без будь-яких змін. Різниця в тоні та якості трьох коментарів у порівнянні із сайтом «Української правди» є значною. Хоча ці три зауваження не є надзвичайно проникливими чи аналітичними, вони правильно написали, на тему і з повагою до автора – на відміну від коментарів на «Українській правді». Це порівняння, поряд з прикладом Тетяни Монтян, допомагає проілюструвати висновок про те, що громадянсько орієнтована частина української блогосфери на ЖЖ відрізняється більш високим ставленням активного/критичного дискурсу до образливого/ірраціонального дискурсу, ніж інші популярні веб-сайти в Уанеті. Так

як це загальнодоступна інформація, коли автор видаляє коментар читача, ми можемо бути впевнені, що відносно невелика кількість образливих і провокаційних коментарів на ЖЖ не пов'язана з цензурою. Блогосфера дозволяє дискусії на теми, які рідко зачіпаються в реальному житті. Таким чином, у цьому ракурсі блогосфера є більш демократичною, ніж живе спілкування. Але справжнє громадянське суспільство не буде сформовано, доки люди ховаються за ніками й аватарами. На думку багатьох сучасних дослідників держави та суспільства, демократія померла, настав час Пост-демократії. У ХХ столітті політику теж визначали еліти, в тому числі і шляхом маніпулювання пересічними громадянами.

Для того щоб владі було простіше маніпулювати масами в так званих демократичних країнах, відбувається наркотизація населення. Як інструменти наркотизації завжди використовувалися не тільки психоделічні засоби. Згадаймо хоча б рух хіпі в 60-х рр.: тотальні антивоєнні ходи, світанок рок-музики, масова відмова дітей від своїх багатих батьків. Можна впливати на масову свідомість за допомогою маніпуляції символами. Кардинально змінюється і ставлення людей до символів, які в умовах втілення нових особистих якостей набувають значення чинника, що істотно впливає на свідомість, діяльність і поведінку людей.

Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у вересні 2013 року 49,8 % дорослого населення України користувалися Інтернетом. Інтернет надає значній частині населення ефективну платформу для отримання досвіду впливу на владу, забезпечення прозорості діяльності як окремих урядовців, так і уряду в цілому. Інтернет можна і доцільно використовувати для впливу на перебіг суспільно-політичних дискусій. Вплив забезпечує відкритість Інтернет-спільнот. Проте потенціал впливу Інтернет-спільнот на перебіг суспільно-політичних дискусій безпосередньо залежить від двох основних чинників – наявності довіри учасників Інтернет-спільнот та якості дискурсу в Інтернет-спільнотах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Якщо коротко, соціальні мережі звичайно інтенсифікують горизонтальні соціальні зв'язки і протестні настрої, але критичною умовою для підтримки протестної активності є реальне спілкування, а не Інтернет [25; 26]:

- велика частина членів соцмережі починає застрибувати в «протестний поїзд», коли частка їх протестуючих френдів починає перевищувати 50 %;
- локомотивом протесту, що рекрутують нових членів, виступають онлайн-спільноти, сформовані на основі реальних, офлайн-соціальних зв'язків і знайомств;
- стабільне зростання протестної хвилі забезпечують офлайн-акції – мітинги та акції протесту;
- переломним моментом, що не дає протестним сигналам розчинитися всередині віртуальної мережі, яка демонструє вищу ентропію, також є офлайн-вихід протестуючих людей на міські площі. Безумовно, Інтернет і мережеві соціальні сервіси інтенсифікують горизонтальні соціальні зв'язки і протестні настрої, однак критичною умовою, що підтримує протестну активність, все одно залишається вулиця і здатність протестуючих запропонувати суспільству реальну альтернативу.

Розроблено рекомендації щодо розвитку громадянського потенціалу соціальних медіа та його реалізації у взаємодії влади та суспільства, зокрема рекомендовано:

- 1) встановити обов'язковий характер обговорення в соціальних мережах:
 - законодавчих ініціатив Президента України, народних депутатів України й Кабінету Міністрів України, що стосуються концептуальних положень державного управління, вирішення актуальних проблем життєдіяльності суспільства;
 - урядових (національних), місцевих та регіональних програм соціально-економічного розвитку під час їх розробки та реалізації, а також програм сприяння розвитку громадянського потенціалу соціальних медіа та його реалізації у взаємодії влади й суспільства;
 - передвиборчих програм кандидатів на виборні посади в центральні, місцеві та регіональні органи влади України;

– партійних програм щодо становлення та розбудови громадянського суспільства в Україні;

2) Міністерству освіти і науки України необхідно:

– виділити окремі (або включити до існуючого) напрям науково-освітньої галузі під час підготовки фахівців – магістрів, кандидатів та докторів наук, що розглядає проблеми становлення й розвитку громадянського потенціалу соціальних медіа та його реалізацію у взаємодії влади і суспільства в Україні;

– забезпечити у змісті навчання становлення ліберально-демократичної світоглядної компоненти, що складає основу громадянського потенціалу соціальних медіа та його реалізації у взаємодії влади та суспільства;

– внести до номенклатури навчальних компетенцій навички комунікацій у соціальних мережах, які слід включити до навчальних програм середніх шкіл, професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації;

– організувати цільове навчання з подальшою атестацією наукових і науково-педагогічних кадрів з якості володіння навичками Інтернет-комунікацій та комунікацій у соціальних мережах;

3) Національній академії державного управління при Президентові України слід заснувати в межах здійснюваної щорічної науково-дослідної роботи моніторинг становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні; результати моніторингу обговорювати на наукових форумах і в соціальних мережах.

Установлено, що в контексті досліджуваної проблеми важливого значення набуватиме подальша науково-практична розвідка з наступних питань: методології моніторингу системи державної служби як одного з базових компонентів здійснення широкомасштабних демократичних перетворень в Україні; розробка практичного інструментарію для здійснення такого моніторингу (обґрунтування системи показників, розробка анкети та методики аналізу результатів); проведення пілотування розробленого інструментарію та започаткування системи щорічного опитування державних службовців; вироблення пропозицій щодо технології інтеграції результатів моніторингу системи державної служби та моніторингу громадської думки «Українське суспільство», що його здійснює з 1992 р. Інститут соціології НАН України.

Література:

1. Архетипы (Archetypes; Archetyp) [Електронний ресурс] // сайт Psihoanalitika.ru. – Режим доступу : <http://psihoanalitika.ru/tesaurus/203/59680>.

2. Сибиряков С. Гарвардский проект: Олег Антипов о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/22587.html>.

3. Сибиряков С. Гарвардский проект: Константин Шуров о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/22309.html>.

4. Сибиряков С. Гарвардский проект: Ярослав Дунаев о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/22259.html>.

5. Сибиряков С. Гарвардский проект: Политологи о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/22002.html>.

6. Сибиряков С. Гарвардский проект: Владимир Беяминов о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/21913.html>.

7. Сибиряков С. Гарвардский проект: Борис Рожин о ситуации в украинской блогосфере [Електронний ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/21798.html>.

8. Сибиряков С. Гарвардский проект: Создатели региональных интернет-проектов о ситуации в украинской блогосфере / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступу : <http://www.iarex.ru/interviews/22040.html>.

9. Сибиряков С. Гарвардский проект: Денис Полтавец о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/22078.html>.
 10. Сибиряков С. Гарвардский проект: Преподаватели вузов о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/news/22387.html>.
 11. Сибиряков С. Гарвардский проект: Эдуард Афонин о перспективах украинской блогосферы [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/21618.html>.
 12. Сибиряков С. Гарвардский проект: Алексей Дубинский о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/22106.html>.
 13. Сибиряков С. Гарвардский проект: Анатолий Вассерман о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/21695.html>.
 14. Сибиряков С. Гарвардский проект: Игорь Судак о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/news/21869.html>.
 15. Сибиряков С. Гарвардский проект: Роман Подолян о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/news/21869.html>.
 16. Сибиряков С. Гарвардский проект: Сандра Новикова о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/22078.html>.
 17. Сибиряков С. Гарвардский проект: Украинская блогосфера – взгляд из Белоруссии [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/22505.html>.
 18. Сибиряков С. Гарвардский проект: Украинская блогосфера – взгляд из Израиля [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/22052.html>.
 19. Сибиряков С. Гарвардский проект: Украиноязычные блогеры о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/21853.html>.
 20. Shapiro A. Blogs and Ballots: The Civic Potential of the Ukrainian Webpace / A. Shapiro. – Cambridge : Harvard University Press, 2012. – 72 p.
 21. Habermas J. Between Facts and Norms. Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy / J. Habermas. – Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1996. – 453 p.
 22. Макфол М. Пути трансформации посткоммунизма: сравнительный анализ демократического прорыва в Сербии, Грузии и Украине [Электронный ресурс] / М. Макфол. – Режим доступа : http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2005/2/ProEtContra_2005_2_06.pdf.
 23. Сибиряков С. Гарвардский проект: Андрей Ваджра о ситуации в украинской блогосфере [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/interviews/21718.html>.
 24. Прутнемір – Наш LJ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nashlj.org.ua/rank/?usort=Rank>.
 25. Сибиряков С. Российская и украинская блогосфера существенно отличаются от американской [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/articles/18181.html>.
- Сибиряков С. Гарвардский проект ИА REX: анализ и тенденции развития украинской блогосферы [Электронный ресурс] / С. Сибиряков, А. Шапиро. – Режим доступа : <http://www.iarex.ru/articles/23312.html>.

Lesya СЛАТВІНСЬКА

АРХЕТИП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙ- НОГО ІНВЕСТИВАННЯ МОЛОЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Сучасний етап цивілізаційного розвитку на глобальному та національному рівнях має виразний безпечний характер, де пріоритетного значення набувають продовольчі аспекти. На пріоритетності продовольчої безпеки наголошували видатні мислителі стародавнього світу. Платон говорив, що «перша і найбільша потреба – це видобуток їжі для існування і життя», а «в разі чужого їй харчування найдосконаліша природа стає гіршою, ніж посередня» [1, с. 145, 295]. Лао-Цзи підкреслював, що він «бачить основу у їжі» [2, с. 24], а Гуань-Цзи – що «Встановлення середини між надмірним та недостатнім вживанням їжі є успіхом гармонії» [3, с. 56]. Тобто, продовольча безпека є базовим цивілізаційним архетипом людства.

Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.) [4] зазначає, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включно з їжею, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї. Стаття 48 Конституції України [5] говорить про те, що кожен громадянин має право на достатнє харчування. Відповідно в Україні була ухвалена Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення, де визнавалося, що на сьогодні фактичне споживання населенням України біологічно цінних продуктів поки що залишається нижчим за фізіологічні норми.

Особливу роль у харчуванні людини відіграє молоко. Р. Штайнер указував, що прогрес буде у тому, коли людина, якщо потреба у білку не задовольняється тим, що вироблюється у ній, у самій людській природі, у тваринному харчуванні обмежиться молоком [6, с. 22–23]. А Р. Хаушка стверджував, що «молоко – взагалі найдавніша людська їжа, продукт живого й одушевленого організму, <...> воно містить усе, що потрібно організму, <...> це тотальний харчовий засіб – синтез у рідині білків, жирів, вуглеводів і мінеральних солей; у молоці, <...> містяться будівельні речовини природних царств – тваринного, рослинного та мінерального» [7, с. 31].

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), молоко і молочні продукти як незамінні постачальники важливих елементів харчування людини виробляються продовольчими системами (milk production system) [8, с. 35; 9, с. 28, 46], розвиток яких потребує застосування системного підходу. На думку В.М. Геєця та інших дослідників, економічна безпека держави, з одного боку, є системою, до складу якої входять підсистеми, а з іншого – вона також є підсистемою міжнародної економічної безпеки [10, с. 35].

Якщо ми звернемося до світового досвіду виробництва молока, то аналіз публікацій свідчить про прискорені зміни у кількісних та якісних його характеристиках, обумовлених інноваційним інвестуванням цієї галузі. Тому є цілком логічним, що Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року передбачає збільшення виробництва молока до 20 млн. т [11]. На те ж саме орієнтує затверджена у 2007 р. Програма розвитку молочного

**СЛАТВІНСЬКА
Lesya,
SLATVINSKA**

викладач кафедри менеджменту організацій, Уманський національний університет садівництва, м. Умань.

Анотація: Основним суб'єктом забезпечення продовольчої безпеки України нині є держава.

Найважливіше місце в структурі продовольства посідають молочні продукти, які містять повноцінний набір елементів для нормального харчування людини. Сучасне виробництво молочних продуктів на рівні вищих стандартів вимагає інвестицій з відповідною інноваційною характеристикою.

Створення передумов активізації інвестування виробництва молока історично є функцією системи державного регулювання.

Ключові слова: архетип, держава, продовольство, безпека, інновації, інвестиції, молоко, виробництво.

УДК 351.746.1:
330.341.1: 330.332:
338.432

скотарства України до 2015 року [12], а Наукові основи агропромислового виробництва [13] до 2020 р. планують довести масштаб виробництва молока до рівня 24 млн. т.

Визнання молочного виробництва пріоритетною сферою економіки в Україні [14] віддзеркалює проблеми забезпечення продовольчої безпеки. Але на сьогодні в Україні для ринкових структур молочна галузь поки що не є привабливою з точки зору її інвестування. Тому посилюється потреба в активізації втручання держави у питання розвитку молочної галузі як гаранта забезпечення національної продовольчої безпеки. Тут доречно нагадати і те, що держава, як стверджував ще Платон, виникає лише тоді, коли кожен з нас не може задовольнити сам себе, але має ще багато потреб; тобто її створюють наші потреби, а першою й найбільшою потребою є добування їжі для існування та життя [1, с. 145]. І Конфуцій підкреслював, що найперша державна справа – продовольство [15, с. 106].

Отже, взаємна детермінація рівня продовольчої безпеки (та її молочної складової) й еволюції держави є визначальним цивілізаційним архетипом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С.М. Шкарлет ключовою проблемою у забезпеченні прогресу економіки визначив формування економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях [16, с. 9]. Р.П. Мудрак стверджує, що саме втручання національного уряду в процес виробництва і перерозподілу продовольства – фактор досягнення продовольчої безпеки [17, с. 7], а П.Т. Саблук доводить, що лише та держава, яка має достатні запаси продовольства, здатна успішно та системно розвиватися [18, с. 3].

Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. вказує на те, що широкомасштабна модернізація економіки України та її динамічне зростання можливі виключно за умови створення сприятливого інвестиційного середовища (АПК повинно стати осередком інвестиційної привабливості та підвищеної економічної активності) [19, с. 71, 181]. І.І. Лукінов також вважає, що для розвитку галузей економіки України треба ретельно зважувати інвестиційні можливості темпів їх трансформації [20, с. 17]. М.М. Ільчук вказує, що кількість і рівень якості виробництва молока обумовлюються одночасністю застосування інновацій та інвестицій [21, с. 31].

Метою статті є теоретичне та практичне обґрунтування рис архетипіки у державному регулюванні національної продовольчої безпеки з урахуванням особливостей інноваційного інвестування молочної галузі.

Вклад основного матеріалу. Тваринництво на сучасній території України завжди посідало важливе місце. За даними А.С. Горбаненка, у VII–X ст. на велику рогату худобу (ВРХ) припадало 28,3–43,9 % загальної кількості худоби [22, с. 65]. Проте рівень продуктивності тварин був низьким протягом довгого історичного періоду, бо навіть після розкріпачення, як повідомляв А.Н. Енгельгард, надої до одного відра від корови на день вважалися дуже високими, тому сільські діти практично не споживали молока і харчувалися гірше, ніж телята у господаря, який має добру худобу. Для подолання такого стану речей він пропонував розводити племінну худобу, вести інтенсивне тваринництво на основі збагачених концентратами кормів [23, с. 253, 366, 436]. Тобто, виробництво молока у Російській імперії гальмувалося через дефіцит інноваційних інвестицій.

Радянський період також не забезпечив розвитку молочної галузі. Так, у 1930 р. на XVI з'їзді ВКП(б) Й. Сталін визнавав, що у СРСР є явні ознаки скорочення тваринницького господарства, а також що є труднощі із постачанням молочних продуктів. У подальшому на відставання розвитку тваринництві вказували з'їзди КПРС, які лише закликати наздогнати США з виробництва продуктів тваринництва на душу населення, а Програма КПРС (1961 р.) намітила збільшити виробництво молока за 10 років більше ніж у 2 рази, а за 20 років – у 3 рази; також було намічено наближення сільського господарства до рівня промисловості за технічною озброєністю,

що мало підвищити продуктивність аграрної праці за 20 років у 5–6 разів за значного підвищення ефективності галузевих капітальних вкладень. Ухвалена ж у 1982 р. Продовольча програма СРСР, по суті, визнала поглиблення відставання розвитку радянського тваринництва і намітила збільшення виробництва молока і молочних продуктів до 1990 р. до 330 кг у розрахунку на душу населення. Проте вже XXVII з'їзд КПРС у 1986 р. вказував на уповільнення подолання відставання у розвитку радянського сільського господарства. Тут доречно лише порівняти рівні витрат праці у сільському господарстві США та України: якщо у 1975–1979 рр. витрати праці на 1 ц молока у США становили 0,88 людино-годин, то у колгоспах УРСР у 1990 р. – вже 7,3 людино-годин, або ж у 16,6 разів більше. Таке відставання вказувало на вичерпаність аграрного екстенсивного розвитку.

Рух України до державної незалежності супроводжувався визнанням пріоритетності розвитку АПК та виняткової значущості й незамінності вироблюваної продукції галузі у життєдіяльності людини та суспільства [24]. Але ухвалені Верховною Радою України у 1991 р. «Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» вказували на спад виробництва тваринницької продукції, а у 1994 р. Верховна Рада України (Постановою № 61) визнала, що виробництво молока на душу населення порівняно з розвинутими країнами в Україні становить приблизно 60 %.

За даними державної статистики, поголів'я корів в Україні за 1990–2012 рр. скоротилося на 69,5 %, а виробництво молока – на 53,6 %. При цьому у сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів зменшилося на 90,7 %, а виробництво молока – на 86,4 %. Це вказує на деконцентрацію виробництва молока та перенесення його переважно у сферу господарств населення, які неспроможні забезпечувати інноваційне само-інвестування, без чого стає неможливим і дотримання сучасних виробничих високих стандартів з відповідними наслідками під час переробки молока і подальшого експорту молочної продукції. Тому Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року передбачає подвоєння інвестицій та переведення галузі на інвестиційно-інноваційну модель розвитку [11].

Разом з тим, задекларовані державою пріоритети розвитку аграрної сфери загалом та молочної галузі зокрема, на жаль, поки що залишаються значною мірою деклараціями. Так, якщо обсяги основних засобів сільського господарства за 2000–2010 рр. збільшилися у 1,15 рази, то у переробній промисловості це збільшення склало 4,25 рази, у будівництві – 4,08 рази, у торгівлі – 5,41 рази, у транспорті та зв'язку – 33,64 рази, у фінансовій діяльності – 8,38 рази, у державному управлінні – 1,49 рази. Отже, сільське господарство практично позбавлено задекларованої державної підтримки.

Державне регулювання інвестиційних процесів в Україні будується згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» [25]. Стаття 2 цього Закону вказує, що держава може надавати підтримку інвестиційного проекту, а стаття 11 Закону до мети державного регулювання інвестиційної діяльності віднесла реалізацію економічної, науково-технічної і соціальної політики. При цьому держава має створювати пільгові умови інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для потреб суспільства галузях його розвитку (у т. ч. і в агропромисловому комплексі).

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року передбачає щорічне на 15 % оновлення аграрної технічної бази [11] у процесі формування інвестиційно-інноваційної моделі галузевого розвитку на основі розроблення й виконання державних, регіональних та інших програм розвитку галузі, досягнення випереджувальних темпів приросту інвестицій за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, розвитку ринку інноваційної продукції, надання переваги сільськогосподарським товаровиробникам у процесі конкурентного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів держави (здійснення заходів, спрямованих на формування цієї моделі розвитку галузі, має забезпечити отримання близько 20 млрд. гривень інвестицій з 2015 року).

Водночас вищезгадана Програма передбачає узгодження діяльності Міністерства аграрної політики України (далі – Мінагрополітики) з діючою державною стратегією соціально-економічного розвитку та її завданнями на основі вдосконалення системи галузевого управління, а саме: унормування показників (структурних і функціональних) організації діючої системи управління у розрізі рівнів «центр – регіон – район»; визначення функцій Мінагрополітики відповідно до Закону «Про Кабінет Міністрів України».

Проте передбачена вище конвергенція інвестиційних та інноваційних процесів вимагає відповідних змін у системі державного регулювання. Так, першими у переліку об'єктів інноваційної діяльності згідно із статтею 4 Закону України «Про інноваційну діяльність» є інноваційні програми та проекти [26] під час визначення ієрархії інноваційних планових документів. Верховна Рада затверджує пріоритетні напрями інноваційної діяльності як окрему загальнодержавну програму або ж у складі Програми діяльності Кабінету Міністрів чи загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку й охорони довкілля. Відповідно, інноваційні програми (а також певні джерела їх фінансування) формуються на регіональному і місцевому рівнях. Кабінет Міністрів готує та подає Верховній Раді України як складову частину проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік пропозиції з обсягів бюджетного фінансування підтримки виконання інноваційних проектів, а центральні органи виконавчої влади (у т.ч. Мінагрополітики) доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам конкурсний відбір наявних інноваційних проектів із пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх фінансову підтримку.

Отже, Мінагрополітики на сьогодні не відіграє вирішальної ролі у процесах інноваційного інвестування як аграрної, так і молочної галузі, що суттєво ускладнює реалізацію галузевої інноваційно-інвестиційної моделі їх розвитку. А тому у процесі вдосконалення інноваційно-інвестиційних функцій державного галузевого управління необхідно передбачити такий розподіл цих функцій між центральними органами влади, який сприяв би узгодженню галузевих інноваційно-інвестиційних програм у відповідності до актуальних пріоритетів. При цьому також слід урахувувати, що Кабінет Міністрів України визначає інвестиційно-інноваційні функції держави наступним чином: забезпечення інвестиційної політики та розвитку і державної підтримки інноваційного потенціалу держави, стимулювання інноваційної діяльності. Інноваційно-інвестиційні функції Мінагрополітики були введені до ухвалення Закону «Про Кабінет Міністрів України». Це свідчить, що вони є адекватними для виконання галузевої місії. Але диверсифікованість цих самих функцій на рівнях області та району може гальмувати виконання функцій центром. Тим більше, коли головний орган у забезпеченні реалізації інвестиційної політики держави – Міністерство економічного розвитку і торгівлі (далі – Мінекономрозвитку). Ось тут і виникають суперечності, коли забезпечення продовольчої безпеки держави повинно забезпечувати Мінагрополітики, а інвестиційно-інноваційні важелі цього забезпечення підпорядковані іншим відомствам. За таких умов системність формування та реалізації аграрної політики держави в Україні у багатьох випадках стає недосяжною мрією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведені вище матеріали дають підстави стверджувати, що: по-перше, продовольча безпека є базовим цивілізаційним архетипом людства, по-друге, молочна галузь у продовольчій безпеці відіграє роль незамінної її складової, бо її продукція суттєво підвищує якісний рівень харчування людини; по-третє, розвиток молочної галузі потребує відповідних інноваційних інвестицій, без яких унеможлиблюється виробництво молока на рівні високих світових стандартів з негативними наслідками у разі спроб просування молочної продукції на світові ринки; по-четверте, передбачені інноваційні зміни в аграрному секторі та молочної галузі вимагають реальної підтримки з боку держави стосовно фінансування інвестиційних проектів, що актуалізує вдосконалення системи галузе-

вого державного регулювання й узгодження відповідних функцій органів державної виконавчої влади (у першу чергу, це стосується Кабінету Міністрів, Мінагрополітики та Мінекономрозвитку).

У вищезгаданому контексті доцільно проводити подальші дослідження архетипу забезпечення державою продовольчої безпеки на основі інноваційного інвестування молочного виробництва та зорієнтувати їх у напрямі системного розкриття сутності міждисциплінарних підходів до надскладних об'єктів та їх застосування під час вирішення конкретних завдань державної політики.

Література:

1. Платон. Государство / Платон // Соч. : в 3-х томах / пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1971. – Т. 3 : ч. 1. – С. 89–454.
2. Дао Дэ Цзин. Книга пути и благодати / Дао Дэ Цзин ; пер. с кит. Ян Хин-шуна. – М. : Эксмо, 2005. – 400 с.
3. Гуань-Цзы. Древнекитайская философия / Гуань-Цзы // Собрание текстов в двух томах. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – С. 14–57.
4. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН : від 10.12.1948 р. // Голос України. – 2008 – № 236.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Штайнер Р. Природные основы питания / Рудольф Штайнер ; пер. с нем. Н.В. Маловой. – Калуга : Духовное познание, 2003. – 216 с.
7. Хаушка Р. Учение о питании / Р. Хаушка ; пер. с нем. – Калуга : Духовное познание, 2004. – 272 с.
8. Milk and dairy products in human nutrition // Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 404 p.
9. The state of food and agriculture: food systems for better nutrition // Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 114 p.
10. Моделивання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / за ред. Гейця В.М. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
11. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України : від 19 вересня 2007 р., № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.
12. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року : Наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук : від 10.12.2007 р., № 886/128.
13. Наукові основи агропромислового виробництва України / редкол.: М.В. Зубець (голова) та ін. – К. : Аграрна наука, 2010. – 980 с.
14. Про молоко та молочні продукти : Закон України : від 24 червня 2004 р., № 1870-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 47. – Ст. 513.
15. Древнекитайская философия. Собрание текстов : в двух томах : т. 1. – М. : Мысль, 1972. – 363 с.
16. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С.М. Шкарлет. – К. : Кн. вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
17. Мудрак Р.П. Продовольча безпека України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03 / Р.П. Мудрак ; Николаївський нац. аграрн. ун-т. – Миколаїв, 2013. – 36 с.
18. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П.Т. Саблук ; УААН, Ін-т аграрної економіки. – К., 2001. – 94 с.
19. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції». – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
20. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Изд-во „Экономика”», 2002. – 567 с.

21. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М.М. Ільчук. – К. : Нічлава, 2004. – 312 с.
22. Горбаненко С.А. Землеробство і тваринництво слов'ян Лівобережжя Дніпра другої половини I тис. н.е. / С.А. Горбаненко. – К. : Академперіодика, 2007. – 196 с.
23. Энгельгардт А.Н. Из деревни. 12 писем. 1872–1887 / А.Н. Энгельгардт. – М. : Госсельхозиздат, 1956. – 491 с.
24. Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві : Закон України : від 17 жовтня 1990 р., № 400 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1990. – № 45. – Ст. 602.
25. Про інвестиційну діяльність : Закон України : від 18.09.1991 р., № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 47. – Ст. 646.
26. Про інноваційну діяльність : Закон України : від 4 липня 2002 р., № 40-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.

Олександр СЛИНЬКО

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНІЙ РОСІЇ

Постановка проблеми. Сьогодні найважливішим завданням є уточнення загальних принципів організації місцевого самоврядування, розвиток сильної, незалежної, фінансово спроможної влади на місцях. 2014 рік – рік 150-ліття знаменитої Земської реформи. Саме розвиток земств, місцевого самоврядування свого часу дозволили Росії зробити ривок, знайти грамотні кадри для проведення великих прогресивних перетворень, зокрема для аграрної реформи Столипіна та переобладнання промисловості в роки Першої світової війни.

Практика організації та здійснення місцевого самоврядування в Російській Федерації й зарубіжних країнах переконливо доводить, що кожен новий етап державного будівництва супроводжується реформуванням системи місцевого самоврядування. Численні нормативні документи, що організують діяльність місцевої влади, і багаторічна практика реформування місцевого самоврядування призвели до вельми суперечливих підсумків. Місцеве самоврядування, що склалося до теперішнього часу, мало відповідає нормам, закріпленим у Конституції Російської Федерації. Унаслідок вбудовування місцевого самоврядування в систему державного управління за допомогою сукупності інструментів інституційного регулювання фактично змінилося його функціональне призначення.

Метою статті є виокремлення основних періодів становлення та модернізації інституту муніципального управління в контексті реформ у пострадянській Росії.

Виклад основного матеріалу. Петровські реформи, перейнявши шведський досвід державної організації, не змогли довести його до кінця – до створення зачатків місцевого самоврядування. Лише в середині XIX століття земська реформа почала трансформувати муніципальне управління в європейське демократичне русло. Вершиною суспільного визнання органів місцевого самоврядування стало призначення князя Львова – голови російського земства – керівником уряду, яким він залишався з Лютневої революції до середини 1917 року. Радянська система злиття влад не залишала місця для муніципальних інститутів. З відновленням демократичного процесу Росія повернулася в русло приєднання до європейської муніципальної традиції.

Адміністративно-правова реформа завжди передує муніципально-правовій реформі, а зміни публічно-владних стосунків істотно відбиваються на сфері місцевого самоврядування. Обидва процеси взаємно доповнюють один одного; складний процес реформування, його успіхи і невдачі переплітаються на різних рівнях. Період «гласності й перебудови» (1985–1991) відкрив шлях до демократичних перетворень російського суспільства.

У березні 1990 року на позачерговому третьому З'їзді народних депутатів СРСР наголошувалося, що генеральною лінією в процесі оновлення країни є «підвищення ролі Рад народних депутатів як фундаменту самоврядування народу, як органів, що здійснюють його повновладдя і суверенну волю». Місцевим радам в перебуваннях процесів відводилася особлива роль безпосереднього ви-

СЛИНЬКО
Олександр,
SLIN'KO
Aleksandr,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології і політичного управління, Російська академія народного господарства і державної служби при Президентові Російської Федерації, м. Москва, Росія.

Анотація: У статті розглянуто основні періоди становлення інституту муніципального управління в контексті реформ у пострадянській Росії. Особливу увагу приділено особливостям регулювання місцевого самоврядування в сучасний період з метою спадкоємності елементів історичного досвіду модернізації сучасної Росії.

Ключові слова: модернізація, місцеве самоврядування, перебудова, демократія, закон.

УДК 352.075

рішення питань, що стосуються якості життя населення відповідних регіонів. Підкреслювалося, що ніхто, крім місцевих рад, не в змозі організувати якнайповніше задоволення матеріальних і духовних потреб людей з урахуванням особливостей розвитку даної території [1].

В ухваленому в квітні того ж самого року Законі «Про загальні принципи місцевого самоврядування та місцевого господарства в СРСР» з'явилося поняття місцевого (територіального) самоврядування як частини соціалістичного самоврядування народу, покликаного забезпечити реалізацію прав і свобод громадян, їх самостійність у вирішенні питань соціального й економічного розвитку території та охорони навколишнього середовища [2]. Місцеве самоврядування починалося там, де мешканці могли безпосередньо взаємодіяти один з одним та з органами місцевого самоврядування, і повинно було здійснюватися, виходячи з інтересів населення й особливостей адміністративно-територіальних одиниць. Уперше система влади була розділена на дві підсистеми: державного управління і місцевого самоврядування. При цьому державна влада не мала права втручатися в справи місцевого управління, але зобов'язана була забезпечувати всі необхідні умови для його нормального функціонування. У законі передбачалося, що місцеві ради різних рівнів мають право за взаємною угодою перерозподіляти між собою окремі повноваження в галузі соціального й економічного розвитку території з урахуванням місцевих демографічних, економічних умов і національних особливостей.

Економічну основу місцевих рад тих часів склала комунальна власність, яка формувалася з майна, безоплатно переданого державою, союзними й автономними республіками та іншими суб'єктами, а також майна, створеного або придбаного місцевими радами за рахунок коштів, що їм належать. 24 грудня 1990 р. був ухвалений Закон РРФСР «Про власність у РРФСР», який не лише визначив поняття муніципальної власності, але і дав їй перелік, що, у свою чергу, вплинуло на стосунки місцевих органів влади з державними підприємствами, кооперативами та громадянами – розуміння необхідності формування самоврядування на місцях уже проявлялося на різних рівнях влади [3].

Ухвалений 10 жовтня 1990 року Закон РРФСР «Про додаткові повноваження місцевих рад народних депутатів в умовах переходу до ринкових стосунків» став продовженням цих тенденцій, розширивши коло повноважень місцевих органів влади. Відповідно до цього закону місцеві органи влади отримали додаткові повноваження стосовно приватизації та роздержавлення, стимулювання підприємництва, формування ринку праці, земельної та житлової реформ, соціального захисту тощо [4]. Особливо наголошувалося (ст. 16), що місцеві ради народних депутатів, їх органи та посадові особи несуть відповідальність за законність ухвалюваних рішень. Місцевим радам народних депутатів було надано право подавати до суду або державний арбітраж вимоги про визнання недійсними актів, зокрема актів вищих по відношенню до них органів державного управління, а також підприємств (об'єднань), організацій та установ, що порушують права й законні інтереси громадян, що проживають на підвідомчій їм території. До ухвалення рішення судом або арбітражем місцеві ради народних депутатів мали право припинити чинність оспорюваних актів. Одночасно закріплювалося право громадян оскаржити до суду рішення місцевих рад народних депутатів, їх органів і посадових осіб місцевих рад народних депутатів, якщо вони порушують їх права та інтереси, що охороняються законом.

6 липня 1991 року був ухвалений Закон РРФСР «Про місцеве самоврядування в РРФСР» [5]. До його переваг можна віднести велику практичну застосовність і можливість використання безпосередньо, без додаткових нормативних актів, що дозволило чіткіше структурувати систему органів місцевого самоврядування. З ухваленням цього Закону в російському законодавстві було проведено чітке розмежування компетенції виконавських і представницьких органів місцевого самоврядування. Нова територіальна структура містила в собі райони, міста, райони в містах, селища,

сільські населені пункти, а також територіальні громадські утворення (мікрорайони, житлові комплекси та ін.). Це вже була інша, протилежна союзній, модель організації місцевого самоврядування, але і вона могла бути цілком працездатною. До того ж з ухваленням закону РРФСР 1991 року був зроблений значний крок до деконцентрації та децентралізації влади як державної, так і місцевої [6].

Закон СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування та місцевого господарства» й Закон РРФСР «Про місцеве самоврядування» відіграли найважливішу роль у становленні місцевого самоврядування в нашій країні в пострадянський період. Вони розробили питання про фінансово-економічні передумови самостійності місцевого самоврядування, запроваджували поняття муніципальної власності й визначали основні механізми правового захисту місцевого самоврядування.

У 1993 році в країні була ухвалена нова Конституція, яка визначила місцеве самоврядування як одну із самостійних форм здійснення влади народом, визнаючи і захищаючи економічну основу самоврядування – муніципальну власність – нарівні з державною, приватною та іншими формами власності [7].

Конституційне право громадян Росії на здійснення місцевого самоврядування забезпечується самостійністю населення у вирішенні питань місцевого значення, самостійністю органів, що створюються населенням з цієї метою, і конституційною заборонаю на обмеження прав місцевого самоврядування, що забезпечується судовим захистом. Основні принципи організації місцевого самоврядування, встановлені в Конституції Росії, відповідають міжнародним стандартам, закріпленим в Європейській Хартії місцевого самоврядування [8].

З 1 вересня 1995 р. набув чинності Федеральний закон «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації». Він гарантував право на самостійність населення у формуванні органів місцевого самоврядування для вирішення своїх повсякденних проблем і самостійність цих органів від державної структури управління, здатність органів місцевого самоврядування вирішувати проблеми населення, що їх обрало, можливість населення та його органів місцевого самоврядування реально вирішувати свої проблеми – тобто, наявність у місцевого самоврядування фінансово-економічної бази та права самостійно нею розпоряджатися.

Федеральний закон «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» мав стати законом про реальні механізми здійснення народовладдя в Росії. Він встановлював порядок реалізації прав громадян на місцеве самоврядування, надавав населенню широку свободу у виборі форм його здійснення і давав визначення структури органів місцевого самоврядування. У законі чітко розмежовано повноваження органів місцевого самоврядування й органів державної влади і встановлено обов'язкові прями вибори населенням органів місцевого самоврядування.

Експерти відзначають, що на початок 2000-х рр. було здійснено конституційне визнання і закріплення принципу автономності муніципальної влади в межах загального контексту публічної влади. Проте ситуація з розробкою нового законодавства склалася таким чином, що поряд із новими законами, прогресивними за своєю суттю, діяли і старі або нові, які суперечили один одному.

Проте в середовищі політиків «першої хвилі» демократизації в 1990-і роки часто виникало уявлення про цілковиту автономію органів місцевого самоврядування від держави. Відбувалося неконтекстуальне прочитання складного досвіду. Насправді інститут місцевого самоврядування був включений у систему поділу влад розвинених держав в умовах вилучення багатьох важливих питань місцевого життя з компетенції місцевих влад через їх складність і витратність. Лише у 2000-і роки прийшло розуміння необхідності гармонізації місцевого самоврядування й державного управління на місцях. У цьому сенсі проблема державного і муніципального управління співвідноситься з проблемою сучасних трактувань федералізму, які, з одного боку,

виключають саму можливість виходу суб'єкта зі складу федерації, а з іншого – вимагають максимального врахування регіональної специфіки на місцевому рівні.

У зв'язку з цим процес модернізації федеральних стосунків у напрямі децентралізації призвів, з одного боку, до розуміння ролі й значення Ради Федерації як, передусім, палати регіонів, а, з іншого – до якісного вдосконалення виборчої системи з тим, щоб на місцях ураховувалися інтереси якомога більшої кількості соціальних груп, громадських організацій і пересічних громадян.

Новий етап реформування місцевого самоврядування в Росії розпочався в 2003 році з ухваленням Федерального закону 131-ФЗ «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації». Цей закон ще більш розширив дефініцію місцевого самоврядування: «місцеве самоврядування РФ – форма здійснення народом своєї влади, що забезпечує в межах, установлених Конституцією РФ, федеральними законами, а у випадках, установлених федеральними законами, – законами суб'єктів РФ, самостійне і під свою відповідальність вирішення населенням безпосередньо і (або) через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення з урахуванням історичних та інших місцевих традицій» [9]. До нововведень законодавства належить безпосередня вказівка на те, що місцеве самоврядування є формою народовладдя, а також вказівка на межі здійснення місцевим самоврядуванням своєї діяльності. Проте закладена у Федеральному законі №131-ФЗ європейська модель місцевого самоврядування, зіткнувшись із російською реальністю, дала в практичному втіленні набір різних моделей. На реальному втіленні реформи в життя і становленні нової системи місцевого самоврядування, що запроваджується Федеральним законом №131-ФЗ, відбився цілий набір чинників і суперечностей.

Концептуальна основа реформи мала на увазі автономність місцевого самоврядування від органів державної влади, що повинно було призвести до децентралізації влади. Проте це увійшло у суперечність із процесами централізації влади, що проводилися в країні, пов'язаними зі зміцненням державності, підвищенням керованості й ефективності державної влади. У регіонах ресурси та владні важелі опинилися фактично сконцентрованими в руках регіональних влад, а також залежних від них керівників районів. По суті, адміністрації місцевого самоврядування зробилися територіальними адміністраціями суб'єкта федерації.

Еволюція податкового та бюджетного законодавства обмежила фінансово-економічну самостійність муніципалітетів, вони опинилися в залежності від системи державних міжбюджетних трансфертів та існуючої системи податкового перерозподілу. Розмитість і неконкретність багатьох правових норм, відсутність чітких принципів розмежування повноважень, велика кількість нормативних правових актів, відповідальність за реалізацію яких покладається на нижчі бюджети без передання їм відповідних повноважень, стали перешкодою для вирішення найгостріших соціальних проблем. Існує обмежений набір питань, які місцеве самоврядування може вирішити без вищестоящої влади, за умови, що вирішення цих питань є посиленням для місцевого бюджету.

Разом з тим, муніципалітети стали відповідальними за питання, які повинні вирішуватися на федеральному державному рівні, як-то: освіта, медицина, пожежна охорона та ін. При цьому місцеве самоврядування не володіє для вирішення цих державних питань засобами і не має юридичного права самостійно ухвалювати рішення. Крім того, на господарську самостійність суб'єктів муніципальної влади вплинула і недостатня увага до питань кадрового забезпечення роботи органів муніципальної влади.

За десять років реалізації Федерального закону «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» в регіонах і муніципалітетах виникло багато питань і суперечностей у позиціях муніципальної спільноти, керівників регіонів і федеральних структур, відповідальних за розвиток місцевого самоврядування. Разом з тим накопичений величезний позитивний досвід: поява

виборності представницьких органів, цільового методу бюджетування, управління власністю, територіального громадського самоврядування та громадських слухань, програмне планування тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Російські дослідники відзначають, що будь-яка модернізація, і не тільки в історії Росії, тією чи іншою мірою передбачає запозичення й імітацію певних інститутів; питання лише в тому, чи відбувається у міру поглиблення модернізації перехід від імітації до повноцінного функціонування нових інститутів на власній основі або ж імітація призводить у результаті до відторгнення або переродження цих інститутів. Сьогодні доводиться визнати, що без організації органів місцевого самоврядування, цієї «цегли суспільства», нормальне функціонування жодного суспільства є неможливим [10].

Проблеми на місцевому рівні виникли в традиційному для Росії місці – органи місцевого самоврядування швидко бюрократизувалися, виникла загроза клановості та корупції. Тому завданням федеральних органів на місцях став пошук вітчизняних конфігурацій і моделей, що дозволяють створювати умови для оптимального розвитку регіону. Поява в муніципальних районах менеджерів-керівників, збереження за мерами лише представницьких функцій подекуди пом'якшили ситуацію, але не вирішили її.

Виникає потреба модернізувати і дебіюкратизувати місцеве самоврядування, необхідно зняти непосильне навантаження з місцевих органів, прибрати ті функції, які цей інститут не повинен виконувати.

Місцеве самоврядування цілком може діяти в гармонії і взаємодії з державною владою на рівноправних засадах. Становлення демократичної системи в новій Росії відбувається не водночас і не відразу. У перехідний період на місцях склалися непрості стосунки губернаторів і мерів, виникла загроза тотальної бюрократизації й омертвіння політичного процесу [11]. Менеджерізація муніципалітетів і спроби запровадження корпоративних засад у місцеве самоврядування дещо розрядили ситуацію, але тягар проблем не зменшився.

Необхідно привести ситуацію в муніципальній сфері у відповідність до здорового глузду і вимог часу, що означає уточнення загальних принципів організації місцевого самоврядування, оптимізацію його структури, приведення муніципальних повноважень і фінансів до взаємної відповідності, розвиток сильної, економічно незалежної влади на місцях та її наближення до громадян, залучення мешканців до управлінського процесу. Мають бути вироблені механізми вирішення проблем, наявних у цих галузях місцевого самоврядування.

Країна рухається, з одного боку, до реальної багатопартійності, з іншого – зростають самосвідомість і грамотність населення на місцевому рівні. Виникає можливість знайти вирішення найскладніших завдань політичного розвитку як загальнонаціонального, так і місцевого характеру. Настав час реалізовувати як російський, так і зарубіжний досвід на практиці, поволі й неухильно розширюючи правове поле для діяльності органів місцевого самоврядування. Виникають можливості в найкоротші терміни сформулювати політичну модель місцевого самоврядування на основі діалогу суспільства і держави.

Література:

1. Игнатов В.Г. Государственное и муниципальное управление в России. Теория и организация : учебное пособие / В.Г. Игнатов. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 384с.
2. Об общих началах местного самоуправления и местного хозяйства в СССР : Закон СССР // Свод законов СССР : т. 1. – 1990. – Ст. 267.
3. О собственности в РСФСР : Закон РСФСР : от 24 декабря 1990 г., № 4431 : (с изм. на 1 июля 1994 г.) // Ведомости СНД и ВС РСФСР. – 1990. – № 30. – Ст. 416.
4. О взаимоотношениях Советов народных депутатов и исполнительных органов в период проведения экономической реформы : Закон РСФСР : от 10 октября 1990 г. // Ведомости СНД и ВС РСФСР. – 1990. – № 19. – Ст. 197.

5. О Местном самоуправлении в РСФСР : Закон РСФСР : от 6 июля 1991 г., № 1550-1 // Ведомости СНД и ВС РСФСР. – 1991. – № 29. – Ст. 1010.
6. Кокорев Д.А. Городское самоуправление России: организационно-правовые особенности и сравнительный анализ : дис. ... канд. юрид. наук / Д.А. Кокорев. – М., 2004.
7. Конституция Российской Федерации. – М. : Инфра-М, 2003.
8. Европейская хартия местного самоуправления : от 15.10.1985 г. : ратифицирована Федеральным Собранием : Федеральный закон от 11 апреля 1998 года, № 55-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1998. – № 15. – Ст. 1695.
9. Об общих принципах организации местного самоуправления в РФ : Федеральный Закон : от 06.10.2003 г., №131-ФЗ // Российская газета. – 2003.
10. Глобализация и Россия: проблема демократического развития : [монография] / Н.В. Загладин [и др.] ; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – 2-е изд. – М. : Рус. слово, 2005. – 494 с.
11. Слинько А.А. Окончание электорального цикла и перспективы развития Воронежской области / А.А. Слинько // Социальные аспекты глобального кризиса : сб. статей. – Воронеж : Научная книга, 2013. – С. 205–210.

Олена СЛИНЬКО

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Місцевим самоврядуванням є вид прямої демократії, за якого органи управління не відокремлено від громадянського суспільства. Організація місцевого самоврядування є одним з найбільш достовірних показників демократичності політичного режиму. Місцеве самоврядування вступає з центральною владою в дискусію, проблематика якої залежить від стану політичної системи. За авторитарних режимів громадянське суспільство перебуває на низькому ступені розвитку, отже, самоврядування не може бути реалізоване в повному обсязі, оскільки всі сфери управління в державі перебувають під контролем центральної влади. Демократичний розвиток суспільства передбачає плюралізм інтересів і соціальну активність на місцях. Розвиток третього сектора, а так само його активна співпраця з владою служать запорукою успішності процесів демократичної консолідації, оскільки однією з перших рис демократії є законодавче закріплення можливості громадян брати участь у розробці та реалізації державної політики. Об'єктивна необхідність влади звертатися за допомогою до громадськості обумовлюється потребою місцевих керівників оперативної визначати, які сфери потребують найбільш інтенсивного й тривалого втручання, і максимально ефективно використовувати наявні ресурси [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. Татусяк робить наголос на тому, що співвідношення положень законів, що стосуються місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, є не до кінця розробленим у сфері розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [2]. М. Кушнір стверджує, що головним проблемним аспектом є незавершеність децентралізації влади в Україні на законодавчому рівні [3].

Територіальна громада є важливим елементом громадських стосунків. У своїй роботі, присвяченій цій тематиці, М. Кушнір відзначає неврегульованість проблем, пов'язаних із повноцінним функціонуванням статуту територіальної громади [4]. Ю. Каплан виділяє низку недоліків нормативно-правового забезпечення статутів територіальних громад щодо процедурного забезпечення реалізації права громадян на місцеву ініціативу, громадські слухання та спільні збори [5].

Метою статті є розкриття проблематики реформування системи місцевого самоврядування в Україні в умовах суспільно-політичної кризи.

Виклад основного матеріалу. У соціумі громадянське суспільство займає позицію між державою й індивідами, проте представляє інтереси саме окремих людей. У законодавстві демократичних держав закріплено низку нормативних засад для утвердження системи взаємодії між владою та суспільством як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Відсутність у державної влади прагнення співпрацювати з третім сектором є проблемою країн із нестабільною політичною системою, зокрема низки країн пострадянського простору.

Інститут місцевого самоврядування покладає на себе системну функцію ефективного управління в локальному вимірі, виступаючи

**СЛИНЬКО
Олена,
SLIN'KO
Elena,**

кандидат політичних наук, викладач кафедри теорії і історії держави і права, Російська академія народного господарства і державної служби при Президентові Російської Федерації, м. Москва, Росія.

Анотація: У статті розглядаються питання територіальної організації влади в Україні. Політична криза підняла шар невирішених проблем, пов'язаних із необхідністю інституційних трансформацій у сфері місцевого самоврядування. Актуальним також залишається можливий сценарій федералізації України.

Ключові слова: децентралізація, федералізація, реформа місцевого самоврядування, територіальна громада, державна адміністрація.

УДК 352.07

амортизаційним і конструктивним елементом системи державного управління. Проте для досягнення цієї мети необхідно, щоб населення сприймало себе як громаду, було готове до організації громадянської та політичної участі на місцевому рівні.

Неадекватний розвиток форм місцевого самоврядування призводить до накопичення невирішених проблем, що тягне за собою зростання соціально-політичної напруженості та появу деструктивних тенденцій. Причина зазначеного явища полягає в наступному: якщо інститут місцевого самоврядування розвивається недостатньо швидко, то він не здатен сприймати, інтерпретувати й вирішувати питання забезпечення життєдіяльності людей на місцях на належному рівні. Така невідповідність може перетворитися на серйозну проблему. Представники різних гілок влади починають прагнути до її вирішення, знову приводячи до підпорядкування місцевого самоврядування центральній владі. Місцеве самоврядування передбачає територіальну суб'єктність, тобто наявність територіальної громади – організованого колективу, що має власне світосприйняття.

Територіальна організація влади в Україні є одним з основоположних питань у ситуації нестабільності й конфлікту, що зберігається на цей момент. З моменту набуття Україною незалежності вказана проблема існувала в двох площинах: у розгляді принципової можливості, необхідності й перспективності федералізації унітарної держави і в сценарії реформи місцевого самоврядування без перетворення України на федерацію.

Ще в 1991 році низка провідних українських політиків виступала за федералізацію країни. Такі проекти обумовлюються об'єктивними причинами. Регіони України розвивалися в різних історичних і політичних умовах, їх населення говорить на різних мовах, сповідує різні релігії та володіє своїм специфічним менталітетом і світосприйняттям. Безумовно, потрібні поетапні «дорожні карти» федералізації, чітко розроблені, щоб виключити ризик розпаду держави і підвищення ступеня конфронтації між регіонами. Партія регіонів протягом тривалого часу наполягала на розробці такої реформи, але кон'юнктурні суперечності не дозволили цим ідеям утілитися в життя.

Другий шар проблем пов'язаний із реформою місцевого самоврядування. Поряд із конституційною й адміністративною реформою цей вид політичних трансформацій є абсолютно необхідним у найближчому майбутньому. Але, якщо конституційний процес в Україні характеризується підвищеною динамікою, що не призводить, тим не менш, до задовільного результату, то адміністративна реформа й реформа місцевого самоврядування перебувають у стані затяжної стагнації.

Терміновість проведення реформи місцевого самоврядування пояснюється тим, що Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування ще в 1997 році, але так і не привела ситуацію в державі у відповідність до положень документа. Крім того, існує низка невирішених проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню системи. Одним з найбільш серйозних ускладнень є призначення місцевих керівників державної адміністрації без узгодження або попередніх консультацій з місцевою громадськістю. Рішення, що ухвалюються за мажоритарною системою й підкріплюються імперативним мандатом, в умовах схильності українських лідерів до авторитаризму зміцнюють становище місцевого самоврядування. При цьому асоціації й колективні органи представництва місцевих органів управління так і не стали повноцінними партнерами центральної влади. Також серед проблем можна виділити відсутність повноважень для вирішення проблем і задоволення потреб місцевої громадськості, дублювання повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів центральної виконавчої влади, недостатню фінансову й матеріально-технічну базу для виконання законних повноважень і невизначеність територіальної основи функціонування місцевого самоврядування [6].

Розбалансованість адміністративно-територіальної системи України і системи місцевого самоврядування неодноразово підштовхували українських політиків і до-

слідників до думки про зміну територіальної організації влади. Слід виділити проект Р.П. Безсмертного, що займав до 2007 р. керівні посади в партії «Наша Україна», а також посаду віце-прем'єра України в 2005 р. Суть цього проекту полягає в ліквідації районних державних адміністрацій, наданні обласним державним адміністраціям функцій префектури та перетворенні виконавських комітетів рад на носіїв реальної влади на місцях. Р.П. Безсмертний пропонував також збільшити поселення і громади, значно зменшивши їх кількість. Зниження значення районів, що передбачається, викликало гостру критику запропонованого законопроекту, тоді як мешканці мало-населених поселень виступали проти їх збільшення, яке б призвело до погіршення статусу малих населених пунктів [7].

Наведемо також варіант реформи й системи місцевого самоврядування України, запропонований політологом О.І. Соскіним [8]. О. Соскін в своєму проекті спирався на модель місцевого самоврядування, прийняту в Скандинавських державах. За первинний осередок самоврядування береться громада, яка є головним суб'єктом, що має повноваження, важливі для життєдіяльності територій. Відповідно до цієї концепції, на відміну від законопроекту Р.П. Безсмертного, села та селища на місцевих референдумах самі вирішують, чи необхідно їм існувати окремо, об'єднатися один з одним або прикріплюватися до якогось великого міста. Райони й області скасовуються. Їх місце посядуть департаменти, кількість яких варіює від 42 до 99. Керівництво здійснюватиме державна урядова адміністрація й паралельно рада департаменту – орган місцевого самоврядування.

Така дворівнева система, на думку О.І. Соскіна, є необхідною для припинення делегування місцевого самоврядування державних функцій. Бюджетне питання вирішується таким чином: 40 % всіх податкових надходжень пропонується залишати на рівні громади, ще 20 % – на рівні департаменту, а решту направляти до державного бюджету. У зв'язку з цим пропонується ліквідувати Державне казначейство.

Проте в таку систему вписуються не всі особливості українського адміністративно-територіального поділу, через що в концепції О.І. Соскіна передбачається формування крайових міст і міст-агломерацій (мегаполісів із прилеглими громадами). Громади не поглинаються містом, але перебувають із ним у тісному зв'язку.

Жоден із проектів на цей момент не отримав достатньої уваги. Проте в квітні 2014 року виконуючий обов'язки президента України О.В. Турчинов підписав указ «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України і припинення громадянського протистояння в Донецькій і Луганській областях» [9]. Згідно з цим документом Кабінету Міністрів України доручено підготувати, внести й організувати супровід у Верховній Раді законопроектів про проведення в Україні реформи місцевого самоврядування й організації влади в регіонах.

Ці закони мають бути ухвалені в тримісячний термін і передбачати «децентралізацію влади й істотне розширення повноважень територіальних громад, формування виконавських органів місцевими радами, розширення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, дієві механізми участі громадськості в ухваленні органами місцевого самоврядування рішень». Обговорення законопроектів проводиться на основі робочої групи з представників уряду, народних депутатів України, представників Асоціації міст і делегованих представників місцевого самоврядування та громадськості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дискусія навколо територіального устрою України є ще далекою від завершення. Значна частина політичних сил в Україні та на Заході виступає проти федералізації, побоюючись загрози розпаду держави. На противагу ідеї федералізації розглядається питання децентралізації України, тобто передання значній частині повноважень від центральної влади не на рівень регіонів, а безпосередньо територіальним громадам. Реформа дозволить органам місцевого самоврядування мати в своєму розпорядженні значні фінансові ресурси й самостійно вирішувати питання місцевого значення [10]. Зараз усім пред-

ставникам еліт потрібно проявити політичну волю до змін та обережність під час їх здійснення, оскільки від ухвалених рішень залежатимуть урегулювання кризи на Україні та геополітична стабілізація на пострадянському просторі.

Література:

1. Ковриженко Д. Взаємодія громадянського суспільства та влади на місцевому рівні / Д. Ковриженко, О. Чебаненко // Часопис Парламент. – 2008. – № 2. – С. 26–40.
2. Татусяк С. Реформування системи місцевого самоврядування в сучасних умовах / С. Татусяк // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – К. : Издательство НАДУ, 2004. – Выпуск 1.
3. Кушнір М. Стан правової реалізації Україною Європейської хартії місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / М. Кушнір // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/27.htm.
4. Кушнір М. Статут територіальної громади в законодавчому полі держави [Електронний ресурс] / М. Кушнір // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/Monitor/november08/1.htm.
5. Каплан Ю. Механізми прямого народовладдя на місцевому рівні: стан за напями підвищення ефективності [Електронний ресурс] / Ю. Каплан // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/10.htm.
6. Ратувухери Т. Местное самоуправление в Украине: формула без содержания [Електронний ресурс] / Т. Ратувухери. – 13.12.2007. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/project/page11685.html>. – (Дата обращения : 14.04.2014).
7. Писаревский А. Административно-территориальная реформа [Электронный ресурс] / А. Писаревский. – 19.07.2005. – Режим доступа : dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=3647. – (Дата обращения : 09.04.2014).
8. Соскин О.И. Місцеве самоврядування / О.И. Соскин // Економічний часопис – XXI. – К., 2008. – № 5–6.
9. Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України : від 13 квітня 2014 року, № 399/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/17310.html>. – (Дата обращения 18.04.2014).
10. Гройсман В.Б. Федерализация остановит развитие Украины [Электронный ресурс] / В.Б. Гройсман. – 24.04.2014. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ua/rus/news/federalizatsiya_ostanovit_razvitie_ukraini__groysman_1627403. – (Дата обращения : 25.04.2014).

Петро СТЕЦЮК

АРХЕТИПНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Постановка проблеми. Перспективи економік регіонів України залежить від стану і динаміки розвитку соціально-економічних систем, що їх утворюють. У процесі суспільного поділу праці сформувалась індивідуальна структура економік окремих регіонів та специфічна інфраструктура їх перманентного функціонування. З переходом до ринкового механізму відбулася переорієнтація регіональних соціально-економічних систем на забезпечення економічних інтересів місцевих бізнес-груп. Ці трансформації не призвели до суттєвих якісних змін і забезпечення стабільного зростання та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва у глобальному вимірі. Тому навколо цього феномену тривають наукові дискусії. У багатьох випадках оцінки даються з позиції нормативної методології неокласичної економічної теорії, а їх базовими складовими й домінуючими елементами логічної структури аргументації різних авторів виступають традиційні «попит – пропозиція», економічні інтереси та ринкова саморегуляція. У результаті й досі немає прийнятної парадигми регіонального економічного розвитку.

Ще складніша ситуація спостерігається в оцінках тенденцій, закономірностей та перспектив розвитку фінансової архітектури сучасного регіонального виробництва. Вона генерує потужний потенціал майбутніх криз і деформацій, попередження та локалізація яких є важливим науковим і практичним завданням. Очевидно, що в рамках сучасної методології неокласичної фінансової теорії таке завдання вирішити проблематично, тому існує необхідність пошуку нових підходів до його вирішення. У цьому контексті важливе значення мають наукові концепції та окремі положення сучасної архетипіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансові аспекти відтворювального процесу в економіці країни та окремих регіонів постійно перебувають у центрі уваги широкого наукового загалу, а їх різноманітні теоретико-методологічні та прикладні аспекти представлені широкою спеціальною літературою. Ураховуючи те, що предметом нашого дослідження є переважно аграрні соціально-економічні системи регіонів, відзначимо суттєвий внесок у царині теорії аграрних фінансів таких відомих вітчизняних дослідників, як В. Андрійчук, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Ю. Лупенко, О. Непочаєнко, П. Саблук, В. Ситник, Г. Черевко й А. Чупіс. Концептуально-методологічні аспекти архетипів сучасної економіки сформувалися завдяки плідному творчому пошуку відомих учених Е. Афоніна, О. Донченко, С. Кримського, Л. Бурлачука, Ю. Романенко та ін. Незважаючи на вагомий теоретико-методологічний базис, нині лишаються чималі можливості для подальших наукових розвідок проблем фінансової архітектури розширеного відтворення на основі методології та наукового інструментарію архетипіки. В їх колі – питання модернізації системи фінансового забезпечення регіональних соціально-економічних систем з урахуванням архетипних впливів на ці процеси.

**СТЕЦЮК
Петро,
STETSIUK
Petro,**

*доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу кредитування,
страхування та фінансів підприємств,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ.*

Анотація: У статті проведено критичний аналіз особливостей та закономірностей організації сучасного фінансово-кредитного забезпечення аграрних соціально-економічних систем на регіональному рівні, встановлено архетипні впливи на ці процеси та обґрунтовано наукові підходи до формування й розвитку фінансової архітектури їх відтворювального процесу.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, фінансова архітектура, архетипні впливи, регіональна економіка.

УДК 336.145:316

Метою статті є встановлення архетипних впливів на організацію фінансово-кредитного забезпечення аграрних соціально-економічних систем на регіональному рівні для обґрунтування консеквентних підходів до формування і розвитку фінансової архітекtonіки їх відтворювального процесу.

Виклад основного матеріалу. Аграрне виробництво є важливим системоутворюючим елементом регіональної економіки України. Динаміка його розвитку багато в чому визначає траєкторію руху основних макроекономічних параметрів.

Унаслідок ринкових трансформації відбулася істотна диференціація економічного потенціалу галузей та регіонів. У ході цих процесів підприємства регіонального аграрного виробництва виявилися найменш захищеними, внаслідок чого сталося різке зниження кількісних та якісних параметрів їх матеріально-технічної бази.

Упродовж усього періоду економічних реформ доля сільського господарства в загальноекономічних показниках постійно знижувалася. Особливо це проявлялося в перше десятиліття незалежності, проте і в подальшому ці тенденції мали місце. Наприклад, за 2000–2012 рр. питома вага підприємств галузі знизилася у валовій доданій вартості з 16,3 до 7 %, а у складі основних засобів виробництва – з 10,2 до 3,0 %. Аналогічні зміни спостерігаються і за іншими ключовими економічними індикаторами. При цьому аграрний сектор столичного та індустріально розвинених регіонів був менш сприйнятливим до негативного впливу змін у господарському механізмі.

Нині розвиток системи фінансово-кредитного забезпечення регіонального аграрного виробництва відбувається в умовах аномальної диференціації суб'єктів господарювання за такими ознаками, як виробнича потужність та інфраструктурне забезпечення. На одному полюсі сконцентровано 3–5 % надпотужних вертикально інтегрованих структур – агрохолдингів, виробнича діяльність яких здійснюється на площах у сотні тисяч гектарів, а обсяги реалізації продукції досягають майже мільярдної позначки у доларовому еквіваленті. На іншому – більше вісімдесяти відсотків загальної кількості аграрних підприємств, що мають в обігу до тисячі гектарів сільськогосподарських угідь і виробляють менше 10 тис грн товарної продукції. При цьому перші мають досить широкий географічний ареал виробничої діяльності, а другі характеризуються територіальною локалізацією.

Цілі фінансової політики будь-якої соціально-економічної системи можна формалізувати у контурі достатнього за обсягами й оптимального за часовими параметрами надходження фінансових ресурсів, що забезпечує своєчасну реалізацію всіх заходів і дій у рамках запланованих виробничих та інвестиційних програм і проектів. Квантифікація досягнення цих цілей може бути здійснена як у кількісному вимірі, так і за допомогою якісних характеристик. Тривалий час вітчизняна економічна наука віддає перевагу формалізованим оцінкам на основі нормативних індикаторів та вимірників, однак досягнення певних кількісних параметрів не завжди забезпечує гармонійний розвиток. Крім того, останнім часом почало проявляти себе таке явище, як нормалізація певних індикаторів під існуючу ситуацію. Можна констатувати, що у цих явищах знаходять свій прояв окремі архетипні впливи на економіку, усвідомлення й оцінка яких нині ще перебувають у зародковому стані.

Зазначена ситуація призводить до усвідомлення необхідності більш широкого застосування прийомів і методів якісного аналізу економічних явищ у взаємозв'язку із соціальними процесами. Разом з тим наявний інструментальний арсенал для такого аналізу є явно недостатнім, тому існує необхідність більш широкої міждисциплінарної співпраці й застосування для вирішення цих завдань прийомів і методів сучасної архетипіки.

Використання поняття «фінансова архітекtonіка» ще не має широкого розповсюдження, воно знайшло своє розкриття лише в окремих публікаціях. Так, О.В. Глущенко під фінансовою архітекtonікою розглядає «структуру фінансової системи, яка відповідає її внутрішній сутності та забезпечує ефективне функціонування системи формування, накопичення та руху грошових фондів». На думку автора, введення в

понятійний апарат фінансової теорії терміну «фінансова архітектоніка» як специфічної категорії, що описує принципи побудови фінансової системи, «дасть змогу визначити загальну динаміку фінансової системи, вектори її розвитку та напрями змін для досягнення певних суспільних цілей» [1]. \

Позиції автора притаманні макроекономічний підхід та обмежувальний архетип, які репрезентують відоме нормативне трактування змісту предмету фінансової теорії як дослідження руху фінансових ресурсів на макрорівні. Ми вважаємо, що штучне вилучення фінансів соціально-економічних систем більш низького рівня з ареалу загальної теорії фінансів не має під собою достатньої доказової бази. З цих позицій і застосування інтерпретації поняття «фінансова архітектоніка» є правомірним стосовно більшості відкритих соціально-економічних систем – підприємства, галузі економіки, території, національної економіки, регіональних та глобальних фінансових систем.

Для цілей нашого дослідження ми розглядаємо фінансову архітектоніку регіональних соціально-економічних систем як логічну структурування складових фінансової діяльності, що забезпечує їх найбільш оптимальне співвідношення, а також оцінює зовнішні економічні домінанти та імперативів і через реалізацію фінансових управлінських рішень, які враховують певний архетип економічної діяльності, дозволяє ефективно регулювати весь відтворювальний процес.

Конститутивні атрибути фінансової архітектоніки визначаються певним архетипом економічної поведінки, що мотивують окремі цільові параметри, визначені домінантною групою економічних інтересів. Однак будь-яка економічна поведінка підпорядкована об'єктивним цільовим функціям конкретної соціально-економічної системи і спрямована на отримання об'єктивних параметрів суб'єктивно визначених індикаторів ефективності та результативності виробничо-фінансової політики.

Таке концептуальне бачення дозволяє цілеспрямовано формувати фінансову архітектоніку соціально-економічної системи у контексті забезпечення конкурентоспроможності на фінансових і товарних ринках. В її основі лежить сучасна система управління процесами формування та використання фінансових ресурсів, адекватна зовнішнім умовам і внутрішньому стану виробничої, інвестиційної та соціальної діяльності, що спирається на сучасну теоретико-методологічну і методичну базу.

Парадигма фінансової архітектоніки соціально-економічної системи, на наш погляд, базується на таких теоретичних передумовах:

- управління фінансовими ресурсами як центральна ланка фінансової архітектоніки, являє собою систему, що охоплює принципи, методи, прийоми та інструменти, призначені для організації руху цього виду економічних ресурсів відповідно до дії об'єктивних економічних законів, вимог законодавчо-нормативних актів та економічних інтересів конкретного регіону;
- управління фінансовими ресурсами відповідає домінуючому архетипу інноваційного розвитку регіональної соціально-економічної системи, підпорядковане реалізації її загальної економічної стратегії, а також локальним політикам і стратегіям; його цільовою функцією є забезпечення нормального функціонування та перспективного розвитку економіки регіону та окремої соціально-економічної системи;
- формування фінансової архітектоніки соціально-економічної системи має свою внутрішню логіку, яка зумовлюється архетипними впливами, що визначають зміст і послідовність здійснення певних процедур та етапів;
- індикатором якості формування фінансової архітектоніки виступає рівень забезпечення фінансовими ресурсами реалізації регіональних програм соціально-економічного розвитку, адекватний фінансовому потенціалу регіону, необхідний і достатній за обсягами та часом надходження для задоволення виробничо-інвестиційних і соціальних потреб.

Конструктивним підґрунтям формування сучасної фінансової архітектоніки є розуміння того, що фінансові ресурси – це системний елемент ресурсної бази господар-

ської діяльності та соціального розвитку територій. Вони перебувають у залежності від стану економічних ресурсів, які можуть бути залучені для забезпечення функціонування територіальної економіки. Відомо, що між матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами мають забезпечуватися певні пропорційність та рівновага. На практиці у різних поєднаннях економічних факторів завжди є дефіцитний ресурс, який гальмує загальний розвиток. Через велику кількість обставин, у першу чергу через високий рівень бюджетної централізації, стан ресурсної бази регіональних соціально-економічних систем є таким, що фактично слабким є кожен її елемент.

В умовах дефіциту всі економічні ресурси відкрито конкурують між собою в боротьбі за ліквідацію цього дефіциту. У такій ситуації потрібне відповідне впорядкування пріоритетності між економічними ресурсами. Крім того, забезпечення певної пріоритетності у розподілі регіональних економічних ресурсів є можливим за умови перерозподілу компетенцій і відповідальності між центром і регіонами. Нині на рівні багатьох регіональних соціально-економічних систем найбільш дефіцитними є фінансові ресурси. До того ж вони є найбільш мобільними, що в умовах високої динаміки зовнішнього оточення виступає ключовим чинником ресурсної ефективності. Тому актуальним залишається питання суттєвого розширення ресурсної бази місцевих бюджетів.

Отже, досягнення ресурсної рівноваги значною мірою визначається фінансовою архітектонікою, яка залежить від архетипних впливів і покликана сприяти оптимізації процесу руху фінансових ресурсів. При цьому рівень фінансового потенціалу й умови фінансових ринків розширюють або обмежують свободу та можливості їх фінансового маневру.

Конститутивним атрибутом фінансової архітектоніки соціально-економічних систем є імплантовані до її складу окремі локальні економічні механізми. Серед них варто відмітити такі: самоокупності, фінансової відповідальності, самофінансування, змішаного фінансування, державної фінансової підтримки, пільгового оподаткування, комплексної оцінки, аналізу та інтерпретації отриманих результатів, планування, контролю та моніторингу економічних процесів, розподілу ресурсів, витрат та результатів, противитратного ціноутворення, управління ризиком, страхування. Їх вибір, комплектація та структуризація перебувають під впливом архетипів регіональної економіки

Використання кожного із зазначених механізмів спрямоване на забезпечення отримання позитивних чистих грошових потоків, що розширюють ресурсну базу формування фінансових ресурсів, тобто підвищують фінансову конкурентоспроможність соціально-економічної системи. При цьому важливе значення мають критерії достатності за обсягом та прийнятності за ціною, а також можливість повного відшкодування використаних фінансових ресурсів, оплати витрат на їх залучення та отримання позитивного ефекту.

Виходячи з аналізу практики формування та використання фінансів на різних ієрархічних рівнях управління економікою та узагальнення теоретичного базису системних трансформацій, пропонуємо наступну послідовність етапів формування фінансової архітектоніки:

- визначення цільових параметрів формування фінансової архітектоніки;
- аналіз сучасного стану фінансової архітектоніки та її залежності від різних зовнішніх впливів, у тому числі архетипів регіональної економіки;
- розробка фінансової політики;
- визначення технології, методів та прийомів розробки й ухвалення управлінських рішень у сфері компетенції фінансової архітектоніки;
- розробка та ухвалення локальних нормативних документів із визначенням регламентів і процедур ухвалення, реалізації та коригування фінансових управлінських рішень;

– визначення основних показників аналізу фінансових ресурсів, методів їх розрахунку, критеріїв прийнятності та способів інтерпретації, процедур і періодичності проведення фінансового аналізу;

– розробка та впровадження системи планування перманентного відтворення конститутивних елементів фінансової архітекtonіки;

– розробка та реалізація системи контролю ефективності функціонування елементів фінансової архітекtonіки й оперативного коригування співвідношення між ними, що забезпечує цільові параметри окремих стратегій соціально-економічної системи;

– організація управлінського обліку та системи фінансового контролю і моніторингу фінансової архітекtonіки відповідно до потреб забезпечення раціонального руху фінансових ресурсів у процесі економічної та соціальної діяльності соціально-економічної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відсутність прийнятної парадигми регіонального економічного розвитку вимагає нових підходів до якісного аналізу проблеми, зокрема використання методології архетипіки. Визначено, що формування і розвиток фінансової архітекtonіки регіональних соціально-економічних систем має свою внутрішню логіку, яка зумовлюється у тому числі і архетипними впливами. Обґрунтовано наукові передумови, концептуальні підходи та послідовність формування раціональної фінансової архітекtonіки регіональних соціально-економічних систем.

Література:

1. Глущенко О.В. Фінансова архітекtonіка: теоретико-методологічний аспект / О.В. Глущенко // Наука й економіка : науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2013. Вип. 4 (32) : т. 1. – С. 43–52.

ЦЕХАНОВСЬКА
Олександра,
TSEKHANOVSKA
Olexandra,

бакалавр
політології, студентка
Національного
університету "Києво-
Могилянська академія"
м. Київ.

Анотація: У статті розглядаються характеристики функціонування бюрократії в Україні як політичного актора. Розмежування політичної та адміністративної сфер у державному управлінні призводить до того, що цілі публічної політики залишаються нереалізованими, оскільки адміністративний апарат функціонує у полі реалізації приватних інтересів політиків та чиновників, з якого фактично виключені громадяни.

Ключові слова:
архетип, державне управління, бюрократія, адміністративна реформа, модель "кошика для сміття", неoinституціоналізм.

УДК 35.08.6

Олександра ЦЕХАНОВСЬКА

БЮРОКРАТІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ АКТОР В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ: НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛІ «КОШИКА ДЛЯ СМІТТЯ»

Постановка проблеми. Ефективна система державного управління є одним з ключових елементів якісної державної політики. Наразі така система в Україні відсутня, а практика державного управління потребує реформування. Спроби адміністративної реформи в Україні не мали успіху значним чином через недостатню увагу до її політичного аспекту. Нівелювання цієї складової не дозволяє отримати повне уявлення про стан публічного адміністрування в Україні. Так, необхідно звернути увагу на участь політичних акторів у процесі ухвалення рішень та вироблення порядку денного у цій сфері. Одним із таких акторів є бюрократія, роль якої в процесах державного управління виходить за межі політично нейтрального адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці переймаються проблемами бюрократії та роблять акцент на необхідності адміністративної реформи, розробляючи пропозиції щодо оптимізації системи державного управління. Однак вони певною мірою не приділяють уваги політичним процесам, що відбуваються в адміністративному середовищі. Теоретичному аналізу бюрократії присвячено праці таких науковців, як М. Вебер, Д. Бігем, Л. Мізес, Е. Доунс, Р. Мертон, Б. Рокман, П. Макаренко, М. Плотников, О. Оболонський тощо. Серед вітчизняних учених, які займались вивченням цієї теми та дослідженням проблем бюрократії, можна назвати О. Дем'янчука, В. Цветкова, І. Коліушка, В. Проданика, В. Пугач, Ю. Вінтюка тощо.

Метою статті є визначення ключових характеристик і механізмів функціонування бюрократії як політичного актора в системі державного управління України.

Методологічну базу статті складає модель «кошика для сміття», яку було застосовано для розгляду специфіки неформальних зв'язків бюрократії у середовищі державного управління. Ця модель логічно пов'язана із запропонованим З. Фрейдом архетипом «свій / чужий», варіативним аналогом котрого виступає метафізичне поняття «Серце» та особовий займенник «Воно». Задаючи типологію, архетип «свій / чужий» дає змогу співвіднести модель радянської та пострадянської бюрократії з особовим займенником «Воно», а бюрократію ліберально-демократичного суспільства – з метафізичним поняттям «Серце». **Виклад основного матеріалу.** Спроби впровадження адміністративної реформи в Україні виявились малоефективними, про що свідчить постановка тієї ж самої низки проблем, таких як корумпованість та велика чисельність бюрократичного апарату, низька швидкість та ефективність його роботи, відсутність прозорості тощо. Головною причиною поразок є ігнорування політичного фактора, що має суттєвий вплив на процеси державного управління. Адміністративна реформа в Україні як у країни, яка отримала у спадок від радянської доби політизований управлінський апарат, є також і проблемою політичною [8, с. 10].

За М. Вебером, бюрократія є управлінням організації державними службовцями, і для такого виду правління завдяки його раціо-

нальності є характерним високий рівень стабільності, дисципліни та професійної компетентності. Чиновники не є залежними від політиків та виконують функцію адміністраторів, які впроваджують у життя вже ухвалені рішення незалежно від того, яка політична сила їх сформулювала. Однак управлінська практика демонструє наявність такого явища, як «бюрократизм», що виникає через «відрив управлінського апарату від потреб суспільства і поставлених першочергових перед ним цілей, процесу монополізації управлінських функцій з абсолютизацією її специфіки, зосередженням важелів управління в руках окремих груп чиновників» [15, с. 2].

Вагомим фактором, що впливає на поведінку бюрократії як політичного гравця, є «бюрократичний ритуалізм» – поняття, введене Р. Мертоном для позначення прихильності до паперового стилю роботи та переважання посадових інструкцій і правил над цілями організації. Як наслідок, бюрократичний апарат стає інертним, а ухвалені ним рішення втрачають актуальність. Модель «кошика для сміття», розроблена Дж. Марчем, накладена на таку схему роботи бюрократії, ілюструє відсутність упорядкування та раціональності – можливість чи необхідність ухвалення рішення може розглядатись як кошик для сміття, до якого різні види завдань і рішень скидаються у процесі їх вироблення [9, с. 2.]. Прикметно, що фрейдівське поняття «Воно» асоціювалося з «темним підвалом», «кошиком для сміття», тобто з усім темним, брудним і низьким, натомість метафізичне поняття «Серце» – з усім світлим, чистим і високим [12, с. 8]. Як буде продемонстровано, нинішня українська бюрократія, що функціонує за відповідними засадами, є ближчою саме до фрейдівського архетипу «Воно», будучи нераціональною, невпорядкованою та відірваною від суспільства.

Аналізуючи процес ухвалення рішень, Марч виділяє три типи обмежень, характерні для гравців, що ухвалюють рішення всередині організації, і, відповідно, держслужбовців: пізнавальні, політичні та організаційні. До пізнавальних обмежень можна віднести обмеження уваги, обмеження розумових здібностей та невпорядковані вподобання, що пов'язується із концепцією обмеженої раціональності Г. Саймона [10], через яку ми визначаємо базові засади поведінки чиновників. Політичні обмеження за Марчем визначаються тим, що організація є багатоцільовою політичною коаліцією, її склад і цілі визначаються шляхом укладання свого роду «угод» із представниками зовнішнього, в тому числі політичного і бізнесового, середовища. Нарешті, організаційні обмеження розглядаються крізь концепцію «організаційної анархії», якій властиві три ключові характеристики:

- нечіткість цілей та вподобань, що природно пов'язано із пізнавальними обмеженнями членів організації. Бюрократичний апарат, не маючи чітко сформульованих цілей і формулюючи їх у процесі роботи, стикається із суттєвими обмеженнями на шляху до раціонального ухвалення рішень;
- нечіткість технології, викликана тим, що члени організації не мають чіткого усвідомлення її роботи, непоінформовані про діяльність інших членів, через що значна кількість процесів залишається для них незрозумілою;
- ротація особового складу; за Марчем, постійна зміна кадрів в організації підриває порядок роботи, але у випадку бюрократії як політичного актора ми можемо спостерігати, скоріше, протилежну тенденцію: аби уникнути ротації, чиновники докладають більше зусиль до закріплення особистої позиції в ієрархії адміністративного апарату, ніж до виконання своїх безпосередніх обов'язків, що ми також детальніше проаналізуємо надалі [9, с. 1].

Усе це призводить до запуску механізму самозахисту, який заміщує формальні цілі організації. Під тиском встановленого порядку внутрішні ініціативи, що загрожують status quo, які здебільшого надходять від нових службовців, гальмуються, що є наслідком характерного консерватизму. Відбувається професійна деформація та навчання нездатності – у моделі Марча це організаційне навчання, яке означає набуття службовцями навичок, необхідних для роботи, а також визначення на практиці дозволеного і недозволеного, заохочуваного та незаохочуваного, норми та девіації. Відтворення норм відбувається через покарання агентів за девіантну поведінку. Іс-

нуючий порядок речей перестає бути відділеним від власних інтересів, а, отже, його збереження стає головною метою.

Ускладнює ситуацію той факт, що більшість чиновників не обирається, а призначається іншими службовцями. Така можливість експлуатується задля гарантії подальшого перебування на посаді або кар'єрного зростання. Зокрема, Ю. Вінтюк зазначає, що «питання формування штату в бюрократичній системі вимагає особливого розгляду, проте можна констатувати, що саме завдяки відповідному добору кадрів бюрократ забезпечує не тільки власну безпеку, але й життєздатність інших ланок, які входять в систему» [12, с.1].

Важливим аспектом участі бюрократії у формулюванні та реалізації політичних ініціатив стає механізм «неухвалення рішень», який П.С. Бакрак та М.С. Барац визначають як «рішення, що спричиняє придушення чи припинення прихованої або явної загрози цінностям та інтересам того, хто ухвалює рішення. <...> це засіб, за допомогою якого потреба у зміні розподілу вигод і привілеїв... у спільноті може бути придушена ще до того, як її проголосять» [14, с. 132]. Ці риси бюрократичного правління призводять до того, що розроблена М. Вебером концепція бюрократії може виступати лише в ролі нормативної моделі.

Формально законодавчі ініціативи, спрямовані на оптимізацію роботи, підтримуються, але змін не відбувається. Кроки, покликані виправити ситуацію, трактуються як такі, що загрожують бюрократичній системі, та піддаються прагматичному перекручуванню. Вони імплементуються в обсязі, який дозволяє зберегти порядок речей та забезпечити інтереси функціонуючого адміністративного апарату. Чиновники роблять акцент на вигодах стабільності, яка дозволяє зберегти їх контрольні повноваження. Такий контроль проявляється у надмірній регламентації дій, переважанні правил, підзаконних нормативних актів та посадових інструкцій, кількість яких постійно зростає ніби для уточнення законодавства. Можна сказати, що бюрократії в такому контексті є характерним агресивний консерватизм.

Спроби змінити стан речей зустрічаються із спротивом, чому сприяє існування бюрократичної петлі, що унеможливує задоволення скарг через їх перенаправлення до оскаржуваного органу [15, с. 2]. Закритість інформації та маніпулювання нею зміцнюють тенденцію до відмови в ухваленні рішень через штучні приводи. Закритість, до якої тяжіє бюрократична організація, призводить до того, що процеси, які відбуваються у ній, можуть бути незрозумілими не лише для її членів, на що вказує нечіткість технології за Марчем, але і для зовнішнього середовища. У такий спосіб зміцнюється сприйняття бюрократії через архетип «Воно».

Законодавча база дає уявлення про концепцію бюрократії, що є основою її існування у вітчизняному публічному адмініструванні. Джерелом є Закон України «Про державну службу». У редакції від 16 грудня 1993 року державна служба визначається як «професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів» [1]. Отже, акцент робиться на функціональності та раціональності, що відповідає веберівській моделі. Такий підхід сприяє виникненню негативних наслідків бюрократизму, що загострює необхідність проведення адміністративної реформи.

Варто ще раз наголосити на ролі кадрового складу апарату державного управління. Із здобуттям незалежності на адміністративних посадах залишились представники радянської номенклатури, яку М. Восленьский характеризує як привілейований клас і наголошує на «диктатурі номенклатури» [13, с. 353]. Для радянського чиновництва компетентність не була цінністю, оскільки для того щоб обійняти посаду, важливою була не наявність відповідної кваліфікації, а членство в комуністичній партії. Ідеологізованість державного управління сприяла загостренню дисфункцій бюрократії.

Таким чином, підтверджується превалювання бюрократичного апарату над державною владою. Зважаючи на характерний для цього апарату консерватизм, очевидно, що ухвалення такого закону не могло покращити систему державного управління,

і проблема залишилась актуальною. 1 січня 2013 року набула чинності нова редакція Закону «Про державну службу в Україні», підписана В. Януковичем 17 листопада 2011 року. Проаналізувавши документ, можемо помітити, як змінюється розуміння ролі бюрократії в процесах державного управління. Державний службовець визначається як «громадянин України, який займає посаду державної служби в державному органі <...> або їх апараті, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків, визначених законом, та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань та виконанням функцій державного органу...» [2].

Закон також указує сфери реалізації та надання адміністративних послуг, серед яких на особливу увагу заслуговує «підготовка пропозицій щодо формування державної політики» [2]. На законодавчому рівні посилюється політичний аспект публічного адміністрування, а державний службовець стає суб'єктом політики. З одного боку, такий підхід більше відповідає сучасному розумінню бюрократії. З іншого – закон «чітко розмежує державну службу з політичною діяльністю. Ним визначається перелік осіб, на яких не поширюється законодавство про державну службу, встановлюються вимоги до політичної неупередженості державного службовця [3]. Ці фактори відкидають нас до бюрократичної моделі, в якій політичне відокремлено від адміністративного. Прямим наслідком апелювання до веберівської моделі в законодавстві є віддалення адміністративного апарату від потреб населення та дисфункціональна підтримка режиму на протигагу необхідності його демократизувати. Цей апарат перетворює формулювання та реалізацію соціально-політичних питань на неконструктивну практику захисту власних інтересів.

Характерним для такої системи управління є конфлікт між реальними та формальними цілями. М. Туленков стверджує, що «підсумком таких дій стає кастовість, замкненість бюрократів, піднесення їх над іншими працівниками організаційних структур внаслідок намагання показати, що тільки вони, бюрократи, знають таємні пружини управлінського механізму» [16, с. 51]. Виникає політико-управлінське відчуження. Апеляція до посадових інструкцій, яка викликає його і впливає з бюрократичного ритуалізму, в рамках моделі «кошика для сміття» може бути пояснена також «обмеженням невизначеності», згідно з яким службовці прагнуть мінімізувати нечіткість цілей і технології в робочих процесах.

Це вказує на важливість ієрархічності, сформульовану М. Вебером. Основний постулат цієї характеристики полягає у вертикальних відносинах підкорення. Їх фундаментом стають соціальні норми, що визначають необхідність «поваги та підкорення» стосовно тих, хто займає вищу позицію.

Б. Мілвард та К.Г. Прован дослідили функціонування зв'язків такого типу в ієрархії структур державного управління [4, с. 69]. Механізм підкорення сприяє подальшій формалізації бюрократичного апарату. Намагаючись забезпечити кар'єрне зростання, чиновники зацікавлені у виконанні вказівок згори без їх критичного аналізу. Оскільки така неконструктивна діяльність здатна викликати незадоволення політичного замовника, що ухвалив рішення та доручив його реалізацію адміністраторам, вона потребує обґрунтування та виправдання. Для їх забезпечення чиновник звертається до тих самих формалізованих посадових інструкцій, нормативно-підзаконних актів та інших документів, які пояснюють неконструктивну поведінку.

Але у дослідженні структури бюрократії є важливими не лише вертикальні зв'язки. Значення мають також їх дисбаланс та горизонтальні відносини. Поштовх до дослідження таких, на перший погляд, нехарактерних для бюрократичної організації зв'язків, дала концепція обмеженої раціональності. Обмежена раціональність агентів та інформаційна асиметрія призводять до того, що гравець, який перебуває ієрархічно нижче, може отримати більше влади у вертикальних зв'язках. Зокрема, У. Брасс та Буркхард зазначають, що «зв'язок між владою та підпорядкуванням ускладнюється, якщо взяти до уваги значну кількість та різноманітність результатів діяльності, які можуть бути важливими та користуватись попитом в організації. Так, А

може контролювати конкретний результат, який є важливим для Б, але одночасно з цим Б може мати у своєму розпорядженні інший ресурс, бажаний для А. Отже, для здобуття влади в організації акторам необхідні дві дії – зменшити свою залежність від інших та збільшити залежність інших від них» [5, с. 445].

Таким чином, можна стверджувати, що владні відносини всередині організації частково є предметом переговорів. Виклики, пов'язані з динамікою таких зв'язків, зміщують їх до діагональних [6]. У такій структурі значну роль відіграє обмін ресурсами, що відбувається через компроміс. У результаті організація покладається як на підкорення, так і на домовленості та поступки. Беручи до уваги складність таких зв'язків, Е. Соренсен і Дж. Торфінг стверджують, що актори не є рівними в контексті влади та ресурсів, і можливий асиметричний розподіл матеріальних та нематеріальних ресурсів поміж учасниками [11, с. 240]. Вони також говорять про те, що діагональний характер зв'язків є особливо типовим для тих мереж, що утворюються в державних установах та органах управління. Це ускладнює внутрішню структуру бюрократії як політичного актора, комплексність якого необхідно мати на увазі, аналізуючи механізми його функціонування у сфері державного управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведення цього дослідження дозволило визначити певні особливості участі бюрократичної системи в процесах державного управління. Специфіка аналізу полягає у фокусі на проблемах злиття політичної та адміністративної сфер, не передбаченого класичною раціональною моделлю бюрократії. Порушення цієї дихотомії призводить до участі адміністративного апарату в процесах формування порядку денного політики та перетворює бюрократію на активного гравця у політичному процесі адміністративної реформи. На відміну від моделі М. Вебера, бюрократію було досліджено як структуру, організовану не лише формальними, але і неформальними інститутами, що має прямий вплив на реалізацію публічної політики та непрямий – на її формування і діє у власних інтересах.

Незважаючи на необхідність здійснення адміністративної реформи, спроби оптимізації роботи апарату державного управління виявились невдалими. Визначальну роль у цьому відіграють політичні практики бюрократії та специфіка бюрократичної свідомості, спрямовані на збереження status quo. Їх ключові характеристики дозволяють провести паралелі з двома дихотомічними поняттями, запропонованими З. Фройдом, – «Воно» і «Серце», які видається можливим розглядати як приклади архетипів у державному управлінні. «Воно» позначає фактично «кошик для сміття», модель, за якою було розглянуто сучасну українську бюрократію, для якої суттєве значення відіграє нинішній пострадянський контекст. У цьому адміністративному контексті бюрократія виступає як закрита, нерациональна організація, члени якої виконують механічну роль функціонерів.

Прагнучи до максимізації власної сфери впливу та мінімізації відповідальності, бюрократія не зацікавлена у покращенні системи державного управління. Цілі публічної політики залишаються нерезалізованими, оскільки адміністративний апарат функціонує у полі реалізації приватних інтересів політиків та чиновників, з якого виключені громадяни. Ми можемо говорити про існування специфічного механізму розподілу суспільних ресурсів, який надає безпрецедентні переваги вузькому колу бенефіціаріїв. Тому ефективний проект адміністративної реформи повинен містити механізми зміни наявних мереж зв'язку та акцентувати увагу на відсутності розділення адміністративного та політичного, декларованого законодавством. Одним з результатів такої реформи має стати поступовий перехід бюрократичної організації від архетипу «Воно» до метафізичного поняття «Серця»

Визначивши ключові характеристики функціонування бюрократії в системі державного управління України, ми можемо перейти до подальших досліджень, пов'язаних із розробкою проекту адміністративної реформи та роллю бюрократії як політичного актора. Вони вимагають, зокрема, ґрунтовного теоретичного аналізу

бюрократії і визначення її класичних моделей для подальшого порівняння з реально існуючими та окреслення характерних особливостей вітчизняної адміністративної реформи.

Література:

1. Про державну службу : Закон України : від 16 грудня 1993 р., № 3723-12 [Електронний ресурс]. – 1993. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.
2. Про державну службу : Закон України : від 17 листопада 2011 р., № 4050-17 [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17/print1320744955325195>.
3. Управління Голодержслужби України у Львівській області: новий закон про державну службу [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу : <http://nads.gov.ua/sub/lvovska/ua/publication/content/33465.htm?s398224032=7e077691b175e2f82b3688ed15502e0e>.
4. Aberdach J. Bureaucrats & Politicians in Western Democracies // J. Aberdach, R.D. Putnam, B.A. Rockman. – L. : Harvard University, 1981, – 322 p.
5. Brass D. Potential Power and Power Use: Investigation of Structure and Behavior / D.J. Brass, M.E. Burkhard // Academy of Management Journal. – 1993. – № 3. – P. 441–470.
6. Fry B. Mastering Public Administration: From Max Weber to Dwight Waldo / B.R. Fry, J.C.N. Raadschelders. – W. : A Division of Congressional Quarterly Inc., 2008, – 385 p.
7. Gaiden G. Administrative Reform / G. Gaiden. – NJ : Aldine Transaction, 2009. – 240 p.
8. Howard M. The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe / M. Howard. – C. : Cambridge University Press, 2003. – 207 p.
9. March J. A Garbage can model of organizational choice [Електронний ресурс] / J. March, M. Cohen, J. Olsen. – 1972. – Режим доступу : http://www.unc.edu/~fbaum/teaching/articles/Cohen_March_Olsen_1972.pdf.
10. Simon H. Theories of bounded rationality [Електронний ресурс] / H. Simon. – 1972. – Режим доступу : http://innovbfa.viabloga.com/files/Herbert_Simon___theories_of_bounded_rationality___1972.pdf.
11. Sorensen E. Making Governance Effective and Democratic Through Metagovernance / E. Sorensen, J. Torfing // Public Administration. – 2009. – № 2. – P. 234–258.
12. Веретейченко І.А. Філософська ідея російського «срібного віку»: між українською «філософією серця» та європейським кордоцентризмом // І.А. Веретейченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 4 – С. 5–15.
13. Вінтюк Ю.В. Бюрократія проти демократії [Електронний ресурс] / Ю.В. Вінтюк. – 2005.– Режим доступу: <http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2001/vint56.html>. – Назва з екрану.
14. Восленський М. Номенклатура / М. Восленський. – М. : Советская Россия ; МП «Октябрь», 1991. – 624 с.
15. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії і практики аналізу політики / Вейн Парсонс ; пер. з англ. О. Дем'янчука. – К. : Вид. Дім «КМ академія», 2006. – 549 с.
16. Проданик В.М. Шляхи протидії бюрократизму в системі державного управління України [Електронний ресурс] / В.М. Проданик. – 2009. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/5/09.pdf>.
17. Туленков М. Концептуалізація дисфункцій сучасної бюрократії / М. Туленков // Ринок праці і зайнятість населення. – 2011. – № 3 – С. 51–53.

**ЧЕРКАСОВА
Юлія,
SHERKASOVA
Yulia,**

спеціаліст
спеціалізації "Дизайн
середовища" інженерно-
екологічного
факультету
Сочинського
державного
університету,
м. Сочі, Росія.

Анотація:

*Розглядається питання
про раціональний спосіб
поховання останків.
Розглядається вплив
думки людини як
геологічного чинника,
виявляється в
науковому її прояві:
напрявленні на
технічну роботу
людства, що
перетворює біосферу.
Виявляються механізми
управління архетипами
людства в цілому. На
прикладі проектування
крематорію в м.
Сочі вирішується
проблема раціонального
користування
ресурсами землі.*

Ключові слова:

*ідеологія,
землекористування,
екологія, архетип,
поховання.*

УДК 502.1

Юлія ЧЕРКАСОВА

**СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ
В ІНФЕРНАЛЬНИХ АРХЕТИПАХ ЛЮДСТВА
В ХХІ СТОЛІТТІ: РАЦІОНАЛЬНЕ ПОХОВАННЯ**

Постановка проблеми. Природничонауковий підхід до дослідження проблем містобудування породив поняття «Міське середовище», яке продукується уявленнями про місто не просто як про щільно забудовану територію, але і як про середовище існування, що породжується феноменом міста. Останній досліджують сьогодні кліматологи, ботаніки, екологи та представники інших галузей наукового знання. При цьому очевидна наочна новизна стимулює лавиноподібне наростання досліджень у галузі містобудування. Водночас місто, що постає для дослідника «природним» місцем існування, як і раніше, живе і розвивається з мінімальним урахуванням його впливу на організм людини і біоценоз території в цілому [1, с. 464].

Актуальність пропонованої теми дослідження пов'язана з постійним зростанням та ускладненням структурних компонентів сучасного просторово-територіального утворення, посиленням внутрішніх взаємозв'язків міської системи. Однією з проблем сучасного великого міста є брак території для поховання і зростаючий страх смерті в сучасному суспільстві, який виступає серйозною підставою для маніпулювання масовою свідомістю. Останнє дозволяє перемістити фокус розгляду цього феномену із суто соціальної сфери в сферу соціально-політичну і соціально-психологічну [2, с. 43].

Проблема розвитку міських просторів, а також браку земель для поховання є важливою для м. Сочі. На його кладовищах актуальною є також проблема з ґрунтовими водами, що згубно впливають на статичне положення могил і позначаються на погіршенні санітарно-екологічної ситуації в місті.

Місто продовжує «завойовувати» довколишні території, незмінно скорочуючи природний потенціал. За цих умов одним із найважливіших завдань проектування й організації кладовищ є скорочення земельних ділянок, що виділяються під поховання, впорядкування цих територій і підвищення якості міського середовища в цілому. Проектування та будівництво будівель і споруд похоронного призначення рекомендується здійснювати відповідно до заздалегідь розробленої «Комплексної програми вдосконалення і перспективного розвитку похоронного обслуговування міста (області, краї) з урахуванням обслуговування сільських населених пунктів з орієнтацією на впровадження кремації». У складі такої Програми рекомендується розробляти відповідні «схеми розташування об'єктів похоронного обслуговування».

Організація похоронного обслуговування повинна ґрунтуватися на наступних основних принципах: забезпечення оперативного прийому замовлень на похорони, створення матеріально-технічної бази похоронів на сучасному рівні; підготовка померлих до похоронів та їх передпоховання, збереження переважно в спеціальних стаціонарних умовах поза житловими будівлями, лікарнями і військовими госпіталами; впровадження кремації і раціональних способів поховання останків після кремації; раціональне розташування об'єктів похоронного обслуговування в містобудівній структурі; збереження

здоров'я людей, які беруть участь у похоронах, відвідують місця поховання, працюють на об'єктах похоронного призначення, проживають чи працюють поза територією зони санітарного захисту між кладовищем (крематорієм) та об'єктами міської забудови; висока гуманність обслуговування [3].

Це завдання викликає необхідність, з одного боку, повнішого, багатоаспектного опису ресурсів для якісного перетворення міського середовища, що склалося, з іншого – одночасного розпізнавання ключових проблем з різних точок зору: з погляду вирішення актуальних соціальних питань, з погляду поліпшення характеристик матеріально-просторового середовища і з погляду сучасних організаційно-економічних можливостей [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комплексного розвитку великих міст присвячені роботи таких вітчизняних учених, як Т.П. Безденєжних, В.В. Бузирьов, Н.В. Васильєва, В.А. Гнівко, А.Е. Гутнов, Г.М. Лаппо, Т.В. Малєєва, Е.М. Нестєрова, І.Н. Пугачов, В.Е. Рохчин, Я.Д. Русакова, Т.Ю. Семенова та ін. При цьому теоретичним підґрунтям розгляду проблеми є вчення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу [6].

Нормативно-правову основу нинішньої практики регуляції актуальної проблеми поховання відображають такі закони й інші нормативно-правові акти Російської Федерації, як Федеральний закон «Про поховання і похоронну справу» від 12.01.96 р. № 8-ФЗ, Федеральний закон «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя населення» від 30.03.99 р. № 52-ФЗ, Закон РФСР «Про охорону навколишнього природного середовища» від 19.12.91 р. № 2060-1, Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу Російській Федерації, затверджене Ухвалою Уряду Російської Федерації від 24.07.00 р. № 554, а також Рекомендації Держбуду Росії від 2000 р. з проектування об'єктів ритуального призначення [3].

Разом з тим запровадження нових якісних критеріїв оцінки міського середовища й системних ознак громадських кладовищ дозволило б здійснити методологічне оновлення містобудівного контролю, перехід від нормативних установок до містобудівно-середовищних та економічних концепцій.

Сучасні міста дедалі більше розширюються, що призводить до наростання кількості земельних ділянок для будівництва об'єктів похоронного обслуговування і збільшення площі їх території; відповідно виникає брак земель для економічного і промислового розвитку, сільського та лісового господарства. Земля є первинним чинником виробництва доти, доки вона не зміниться внаслідок процесу виробництва. Незмінених земель практично не залишилося – вони змінили свою якість через масові поховання.

Під час розрахунку площ земельних ділянок кладовищ не враховуються перспективна чисельність обслуговуваного населення, коефіцієнт смертності в регіоні, наявність діючих об'єктів похоронного обслуговування, звичаєна система обслуговування населення, способи поховання, норми земельних ділянок на одиницю поховання; не дотримуються норми охорони здоров'я для забезпечення соціального благополуччя. Масова відсутність урахування екологічних цінностей призводить до накопичення вищеперелічених проблем [5].

Метою статті є спроба розглянути правильність створення раціонального способу поховання (кремації). Слід впливати на формування сучасних уявлень про смерть за допомогою природних наук, перш за все біології і медицини, що сприяє витісненню поняття смерті зі сфери постійних турбот сучасної людини.

Потрібен пошук смислових пріоритетів, що дозволяють грамотно проектувати крематорії з урахуванням архетипів, які змінюють їм не лише художній образ, але і соціально-філософський сенс. Необхідно спертися на архетип колективного несвідомого, який стане надійним підґрунтям для проектування багатофункціональних комплексів, що виконують функції будинку траурних обрядів і кремації. Метою такого проектування крематорію в м. Сочі може стати створення ресурсопороджуючо-

го об'єкту, здатного не просто забезпечувати ті або інші потреби, але і здійснювати розширене забезпечення похоронного обслуговування населення міста, внести нові ритуали до похоронного обряду, який чинитиме новий сенсоутворюючий вплив, що йде на зміну застарілим архетипам мислення.

Виклад основного матеріалу. Досвід філософії людської культури стверджує, що проблема людини – це «архимедів пункт» філософії пізнання, в якому людина виказує свою думку, розум чи свідомість, що складають зміст таких основних категорій античної філософії, як «нус» або «ноо», що є узагальненням усіх можливих смислових, розумових і усвідомлених закономірностей, які панують у космосі й у людині. Інакше кажучи, в людині фокусується історія людства як історія змінюваності вікових самоідентифікацій людини, коли кожне століття як певна історична доба містить свій «образ» людини [6].

При цьому перша фаза глобальної екологічної катастрофи означає, що людина зіткнулася з якимсь «Вердиктом Космосу» або «Вердиктом Природи», який означає, що якщо людина не змінить систему цінностей і своє ставлення до Природи, вона буде цією самою Природою або Космосом як якимось «суперорганізмом» екологічно знищена. Цей «вердикт» зачіпає всі «інститути» буття людства: господарство, економіку, культуру, науку, освіту, систему цінностей, духовності та моральності, світогляд [6].

Нині запущені першою фазою глобальної екологічної катастрофи процеси продовжують поглиблюватися, а це означає, що на ринково-капіталістичному світі – світі «безумства самокорисливості» – продовжує діяти тенденція екологічного самознищення, що набрала прискорення.

Разом з тим, одним із чинників сучасного виробництва є «земля» (природні ресурси) – термін, який слід розуміти в його широкому значенні.

По-перше, земля – це будь-яке місце, де перебуває людина: живе, працює, відпочиває, розважається тощо.

По-друге, на землі як на території розташовані також виробничі й інші підприємства.

По-третє, земля, що має біологічні властивості родючості, служить об'єктом сільськогосподарського й лісового господарства.

По-четверте, вона є також джерелом корисних копалини, водних та інших ресурсів. Кажучи про землю як про чинник виробництва, економічна теорія враховує всі ці функції природних чинників у господарстві.

Земля, будучи перш за все природним ресурсом, а вже потім – просторовим базисом, засобом виробництва і нерухомістю, має низку специфічних особливостей, які необхідно знати і враховувати в процесі оцінки її вартості. У зв'язку з цим земля має вартість, і її адекватна оцінка є однією з найважливіших умов нормального функціонування й розвитку економіки та суспільства. Потребу у результатах об'єктивної оцінки землі (земельних ділянок), у тому числі і для поховань, зазнають як державні, так і муніципальні органи виконавчої влади з метою ефективного управління земельними ресурсами [5].

У контексті досліджуваної проблеми слід зазначити, що найважливішим моментом, що впливає на формування сучасних уявлень про смерть, були природні науки – передусім біологія і медицина, які сприяли витісненню поняття смерті зі сфери постійних турбот сучасної людини.

Попри всю неослабну дослідницьку увагу до проблем смерті людини, її осмислення й оформлення в різних культурах, до соціально-психологічних аспектів та історичних контекстів похоронних обрядів, є очевидним, що соціологічна традиція (безсумнівно, наявна й авторитетна) поступається в цьому філософській та антропологічній. Узагальнюючі роботи англійських та американських соціологів переконують у тому, що дослідження смерті мають прямий стосунок до всіх галузей соціального знання [2, с. 48]. «Хоча смерть є біологічною, універсальною, все людське в

ній – значення, ритуали, звичаї, інститути – складається із соціальних реальностей, визначених і таких, що стали реальними, через думку і дію». Як справедливо відзначає російський філософ Д.В. Матяш, багато дослідників передбачає початок нових поворотів у соціогуманітарному знанні, пов'язаних із визнанням того, що тему смерті й смертності людини не можна елімінувати під час вирішення не лише філософсько-антропологічних, культурологічних і релігійних, але також і соціально-філософських та соціологічних проблем. Фундаментальну «присутність» смерті в структурі й ритмах соціального життя, в архітектоніці соціальних інститутів апіорі визнає багато дослідників [2, с. 58].

У соціально-антропологічному сенсі поховання цілком можна розглядати як відповідну соціальну практику, віддзеркалення якої можна знайти в понятті, що інтегрує цю практику в соціогуманітарному знанні, адже, «з одного боку, практика (або практики) дедалі частіше фігурує як основна категорія в антропології, філософії, історії, соціології, політичній теорії, теорії мови, літературній теорії, і в цьому сенсі формується деяка спільна для соціальних наук парадигма. З іншого боку, для кожної дисципліни є характерним свій, відмінний від інших спосіб включення цих понять у дослідницьку традицію, свій спосіб концептуалізації» [7, с. 298]. У зв'язку з цим будь-яка, у тому числі і похоронна, соціальна практика розуміється нами як система ситуативних дій певних соціальних суб'єктів, що взаємодіють один з одним, таких, що відтворюються, стійких і успадкованих [2, с. 59].

Радянські етнографи, що вивчали похоронні обряди в другій половині ХХ ст., неодноразово відзначали, що орієнтація людей на церковний ритуал (який розглядався тоді як показник релігійності) корелює з ознакою віку учасників: чим вони старші, тим така орієнтація є сильнішою. Сьогодні, в післяреформений період, ситуація істотно змінилася, оскільки представниками старших вікових груп стали люди, що народилися за радянських часів і були соціалізовані у дусі радянської ідеології [8, с. 32].

Разом з тим (в умовах пострадянської деідеологізації) характерна для релігії компенсуюча функція виступила в ролі всепояснюючого покровителя й утішника, посередника між слабкістю людини і всесиллям природних стихій, адже вже в своїй найранішій і найпримітивнішій модифікації релігійна концепція була покликана оберегти від злого впливу непізнаних зовнішніх сил і водночас навчити, як уникнути такої впливу, захиститися від нього, задобрити злі сили. У специфічній для неї ілюзорно-містичній формі вона і сьогодні успішно компенсує безсилля людини, обмеженість її знань

Компенсуюча функція релігії тісно пов'язана з іншою головною функцією – інтегруючою. Об'єднуючи людей у рамках світогляду, соціальних, етичних і духовних цінностей, що склалися під її впливом, «будь-яка релігійна концепція освячує норми, що склалися, й існуючі порядки і тим самим сприяє соціальній, ідейній і політичній інтеграції». На ранніх етапах розвитку суспільства це найнаочніше проявлялося в наступному феномені: будь-яка етнічна спільнота, об'єднана системою єдиних вірувань, ритуалів, обрядів і міфів, вважала саме свою систему норм еталоном, відхилення від якого в рамках цієї спільноти вважалось недопустимим, а в інших спільнотах – гідним засудження. Із розвитком суспільства форми і значущість цієї функції ставали різноманітнішими. Релігійні норми переставали бути етнічними, а часом переростали мало не в світові, як це сталося з такими релігіями, як християнство, іслам і буддизм [9].

Останнім часом загострилося питання щодо допустимості або недопустимості кремациї у зв'язку із загостренням соціальних проблем, збідненням населення і розповсюдженням індустріальних технологій. У Російській Православній Церкві не існує соборної думки або навіть чіткої позиції священноначальства щодо цього питання: по ньому не висловлювалися ні Помісні, ні Архієрейські Собори, ні Синод. У зв'язку з цим необхідно досліджувати це питання з погляду Священного Писання

і Священного Передання, а також вивчити значення кремації в усвітній | історії й історії Росії.

Закон смерті та поховання чітко і виразно виражено в Божественному велінні Адаму після гріхопадіння: «Ки афар ата взаль афар ташув, – говорить Господь Адаму, – бо прах ти і в прах повернешся» (Бут. 3:19). Слов'янський переклад досить чітко передає його сенс: «Яко земля есі і в землю отыдеші» [10].

Траурна обрядова церемонія переслідує мету виховання поколінь, що живуть, на досвіді тих, що вже пішли. Разом з тим одне з головних її завдань – принести полегшення, утішити того, хто перебуває в траурі, шляхом проведення спеціальних обрядів, покликаних утішати, співпереживати, співчувати в горі.

Обрядові процеси є настільки значущими і такими сильними за впливом, що потребують спеціального середовища. Таким середовищем є будівля крематорію з його залами прощання і вестибулями. Сама лише будівля, де відбувається збагачена новими технічними прийомами церемонія прощання покійних в останню путь, її архітектура, дизайн та атрибутика стають могутнім засобом впливу на людей.

Запропонований автором проект будівлі крематорію покликаний перетворити траурну споруду на об'єкт для проведення прощального церемоніалу в комфортному, гідному, естетично вирішеному середовищі і проявити належну турботу про здоров'я тих, що беруть участь у похованні.

У цілестворюючу частину концепції проекту ми ставимо питання про діагностику доби, що переживається, оскільки перша фаза глобальної екологічної катастрофи вже відбулася. Концепція проекту полягає в тому, щоб крематорій став символом душі, дбайливого ставлення до екології і землекористування. Ноосферний рух був узятий за основну концепцію, яка відбилася на розробці проекту в цілому.

За основу образної складової проекту був узятий птах, який символізує політ душі в небо. Трансформація та стилізація образу дозволила вийти на пошуки архітектури. Об'єкт розташований у м. Сочі по вул. Вірменська, с. Барановка. Ділянка має нахил на південний захід. До складу проекту входить планування комплексу кремації на ділянці. У частині зонування центр складається з двох комплексів, що функціонують автономно, але пов'язані між собою в єдиний центр:

- ритуальний корпус, призначений для проведення прощальних церемоній;
- технічний корпус, технічні приміщення;
- колумбарний парк, де передбачається поховання померлих.

Створити потрібний емоційний клімат в інтер'єрі для повідомлення учасникам церемонії скорботної інформації за допомогою впливу на психіку через архітектурно-художнє сприйняття допомогли трансформація і стилізація асоціативних образів.

У традиційних похоронах існує безліч ритуалів, вогняне поховання в цьому сенсі виключає деякі з них. Виходячи з екологічної концепції, передбачається запровадити новий ритуал, ідеологія якого культивує продовження життя і дбайливе ставлення до екології. Учасникам церемонії пропонується посадити рослину, яка символізує початок нового життя.

Траурне вирішення будівлі – одне з найскладніших архітектурних завдань. Це рішення пов'язане із створенням особливого психоемоційного стану людини, що входить в зоровий контакт із крематорієм. У підґрунті проектування ланцюжка «вхід – вестибуль – траурний зал» лежить так зване правило «воронки», коли, крім інформації прямої дії, що сприймається свідомо, людина одержує ще і опосередковану інформацію – коди, закладені в архітектурі та дизайні будівлі. Оскільки будівля крематорію в екстер'єрі сприймається людиною, як правило, у момент завершення процесу формування її траурного настрою, запропоноване нами архітектурне рішення по фасаду будівлі крематорію спирається на «архетипне мислення» людини і не повинне посилювати відчуття траурності процесу.

Та ж само вимога виникає і щодо входу в будівлю крематорію, яка не повинна викликати зростаюче збудження і досягати високого рівня. Вестибуль, де відбувається

накопичення учасників церемоній, покликаний сприяти деякій адаптації, зменшенню емоційного тла домінантного стану, відновити здатність до зовнішньої орієнтації, відвести свідомість у філософсько-споглядальну площину.

Початок церемонії прощання вимагає створення нового, сильнішого враження урочистості – це завдання виконує ритуальна хода до зали. Використання архітектурного прийому ґрунтується на тому, що у тих, хто рухається, звужується поле зору і з'являється можливість детальнішого сприйняття видимої частини інтер'єру. У передзальній зоні відбувається сприйняття за розсіяної уваги до зовнішніх умов, тому архітектурно-дизайнерські рішення мають бути зважено ємними.

Найсильнішим у цьому ланцюзі вражень є вхід до траурної зали. Саме він має завершити формування зорового образу всієї ритуальної будівлі. Граничної висоти збудження досягає в період кульмінації церемонії; іноді це збудження сягає афектації.

Вихід із зали повинен зняти напруженість до стану, за якого зберігається домінуючий траурний настрій, проте повертається можливість свідомої зовнішньої орієнтації. Це друга адаптація емоційного стану, яка відбувається на тлі виходу з приміщення на вулицю і потім – у колумбарний парк [11].

Виходячи з будівлі крематорію, учасники церемонії потрапляють в колумбарну галерею, розбиту на секції, кожній з яких передує ніша. Ми не живемо, щоб померти, але думаємо про смерть, щоб розвернути і розвинути життєві потенції в максимально можливих межах і до нескінченно глибокої інтенсивності. Епоха Великого Еволюційного Перелому є Епохою Великої Відмови від усіх засад, які, врешті-решт, і визначили те, що можна назвати «стихійною парадигмою» Історії, яка відбулася. Вона закінчилася в ХХ столітті. Людина більше не може зберегти себе на Землі в цій парадигмі буття, коли вона живе за принципом «не відаємо, що творимо», виправдовуючись тим, що «благими намірами вистелено дорогу в пекло» [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існування архетипів у мисленні людини зумовлює особливості сприйняття нею навколишнього середовища. У найдавніших архетипах світової міфології (стійких образах, що впливають, за К.Г. Юнгом, на наше несвідоме), можна виділити низку первісних ставлень до смерті, що проєктуються на сучасне її розуміння і філософські ідеї танатології, серед яких:

- смерть як органічне продовження земного існування або продовження з негативною конотацією;
- смерть як звершення долі;
- смерть як випробування, перевірка в екстремальних обставинах, що спонукає проявити волю (фізичну і моральну) спроможність особи;
- смерть як зцілення і перетворення – істина загальної трансформації, властивої самому життю, і чинник його розвитку.

Проте, як би не сприймалася людиною смерть, способи поховання мають залишатися раціональними. У зв'язку з цим завдання учених, архітекторів та інженерів полягає в спіранні на оновлювані логікою суспільної трансформації архетипи поховання, подолання забобонів, які протистоять раціональному мисленню. Адже ми не живемо, щоб померти, але думаємо про смерть, щоб розгорнути і розвинути життєві потенції в максимально можливих межах і до нескінченно глибокої інтенсивності. Це ми – всі люди на Землі, що живуть, творять свою історію, страждаючи, мислячи, такі, що творять, думають про майбутнє! Людина ХХІ століття – в нас, які повинні вирішити це гігантське завдання ХХІ століття – завдання ноосферної людської революції, тобто завдання рішучого свого сходження до вершини своєї космопланетарної відповідальності за збереження і розвиток життя на Землі і за подальший процес «орозумлення» спочатку «ближнього», а потім і «дальнього» космосу [6].

Література:

1. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию / Дж. Гибсон ; пер. с англ., общ. ред. и вступительная статья А.Д. Логвиненко. – М. : Прогресс, 1988. – 464 с.

2. Разумова И.А. Ситуация погребения и похоронный ритуал с точки зрения взаимодействия социальных институтов / И.А. Разумова, Л.А. Барабанова // Труды Кольского научного центра РАН. – 2012. – № 1. – С. 42–60. – (Серия : «Гуманитарные исследования»).
3. Рекомендации по проектированию объектов ритуального назначения / Госстрой России ; АООТ «Гипрокоммунстрой». – М. : ГУП ЦПП, 2000.
4. Методические рекомендации по проектированию комплексов общественных центров [Электронный ресурс] / ЦНИИЭП Госкомархитектуры им. Б.С. Мезенцева. – 1990. – Режим доступа : http://snipov.net/c_4646_snip_112356.html.
5. Браунинг П. Современные экономические теории – буржуазные концепции / П. Браунинг ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1987. – Ч. 1.
6. Учение В.И. Вернадского о биосфере и ноосфере [Электронный ресурс]. – Луганск, 2006. – Режим доступа : <http://tinyurl.com/l8qdmx8>.
7. Волков В.В. Теория практик / В.В. Волков, О.В. Хархордин. – Санкт-Петербург : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. – Вып. 2– 298 с. – (Серия : «Прагматический поворот»).
8. Религия восточных славян накануне крещения Руси : (в помощь лектору) / Ю.В. Кривошеев ; Общество «Знание» РСФСР, Ленинградская организация. – Л. : Знание, 1988. – 32 с.
9. Кривошеев Ю.В. Религия восточных славян накануне Крещения Руси Древнейшее прошлое восточнославянского язычества [Электронный ресурс] / Ю.В. Кривошеев. – Режим доступа : <http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/books/krivosheev.pdf>.
10. Диакон Владимир Василик. Повестка дня Межсоборного присутствия [Электронный ресурс] / Диакон Владимир Василик // Русская народная линия РПЦ. – 30.10.2013. – Режим доступа : http://ruskline.ru/author/v/vasilik_vladimir_vladimirovich.
11. Дизайн-Концепция Крематория в г. Сочи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.cherkasova.su.

Ларуса ШЕРЕМЕТЬЄВА

РОЛЬ ЛАТЕНТНИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ІСТОРІЇ)

*Не варто шукати темну кішку в темній кімнаті вночі. Особливо, якщо її там немає.
Конфуцій*

Постановка проблеми. Інформація про латентні організації в постмодерному світі походить із двох головних джерел – двох легенд про архетипові латентні організації історії, які чи то були, чи ні, що ніким ніколи не доведено, однак і не спростовано, але які послужили прототипами для всіх інших реальних та уявних, вигаданих латентних організацій цивілізованого світу (fudge).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються ролі латентних організацій як архетипів, розглядаються у працях таких дослідників (науковців, письменників), як Д. Браун, Р. Віппер, Д. Громов, Л. Ейлер, У. Еко, Р. Епперсон, Д. Кейл, О. Костюкович, О. Покальчук, А. Солженицин, Е. Сведенборг, О. Соловйов, О. Уайльд, Г. Форд, І. Херасков, Е. Шварц і таких філософів, як А. Дугін, І. Гердера, Ш. Монтеск'є, К. Юнга та інших.

Питання, які стосуються ролі латентних міжнародних організацій у системі державного управління, не знайшли на сьогодні комплексного вивчення та не досліджуються взагалі.

Держава завжди перебувала в епіцентрі політичних, управлінських, історичних та інших досліджень. Однак, незважаючи на багатовікові традиції її вивчення, вона багато в чому залишається ще річчю в собі, так до кінця і нерозгаданою формою організації влади. Зовнішність держав постійно мутує, створюючи величезний діапазон тлумачень від сприйняття цього інституту як вищої форми раціональної організації суспільства до «порожнього» місця в просторі соціуму. Водночас незаперечним фактом є посилення залежності розвитку суспільства від системи державного управління.

Систему державного управління описували, як правило, через перерахування її організаційних принципів і функцій, діяльність бюрократії, особливостей інституційної структури та інші параметри, що розкривають політичну та адміністративно-правову природу цього явища. Однак при такому загалом-то цілком правомірному підході в першу чергу досліджувався легальний простір державного управління, тобто існування латентних структур в управлінні державою залишалося за рамками досліджень.

Отже, незважаючи на значну кількість проблем, вибірково розглянутих науковцями, наразі немає узагальненого розуміння щодо ролі латентних організацій у системі державного управління, їх наявності як архетипу історії.

Метою статті є дослідження питання щодо архетипу історії латентних організацій в системі державного управління на підставі сучасного узагальнення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Архетип – первинна модель або первинні принципи, форма, за якою створюється все інше [1]. Проте в нашому ж дослідженні неможливо, навіть у найстислішому вигляді, навести виклад учення К. Юнга про архетипи. Згідно з К. Юнгом,

**ШЕРЕМЕТЬЄВА
Ларуса,
SHEREMETIEVA
Larysa,**

*старший викладач
кафедри європейської
інтеграції Національної
академії державного
управління при
Президентіві України,
м. Київ.*

Анотація: Статтю присвячено існуванню латентних міжнародних організацій, так званих «прихованих» структур, які чинять надсуперечний вплив на систему державного управління.

Ключові слова: архетипіка, державне управління, контроль, політичні підсистеми, мережеві коаліції, напівтіньові і тіньові механізми управління.

УДК 061.25:351:32

архетип – це якийсь елементарний досвід чи сукупність досвідних знань, спільних для всіх народів; досвід, що сягає глибокої, архаїчної давнини. Згідно з таким визначенням архетипи та символи – речі, добре знайомі всім нам. Дійсно, сьогодні ми визнаємо їх як об'єктивну реальність. Вони описують як найважливіші етапи життя, так і більш абстрактні поняття (пошук сенсу буття). Концепція архетипів орієнтує на пошук набору інваріантних архетипових структур, що характеризують у сукупності цілісні властивості світу. Пізніше термін «архетип» починає застосовуватися для позначення найбільш загальних, фундаментальних і загальнолюдських споконвічних схем уявлень, що лежать в основі будь-яких структур.

Згідно з іудейською езотеричною традицією, наприклад, існує дюжина або близько того (кількість їх може бути різною) мудреців або «достойних мужів», які, залишаючись невідомими переважній більшості людства, розсіяні по всьому світу. Праведність цих мудреців є настільки приємною в очах Божих, що вона є єдиним чинником, здатним переконати Бога пощадити Всесвіт. Інакше кажучи, ці люди спільними зусиллями утримують світ від загибелі (freak).

У деяких течіях буддизму, а також у теософії й антропософії аналогічні функції здійснюють так звані таємні владики, наділені надприродною мудрістю і могутністю, які знову і знову реінкарнують у земному плані в кожному з епох і, за легендою, перебувають в якомусь таємному місті, прихованому десь високо в Гімалаях (myth).

Зрозуміло, все це – крайнощі, полярні варіанти цієї теми. Менш різко виражені версії можна зустріти в рамках самих релігійних інститутів. Так, наприклад, будь-яка священицька каста сама по собі є якоюсь подобою правлячої еліти або латентної організації, що має більш-менш організований характер, а всередині кожної священицької касты існує своє внутрішнє ядро, що має більш високу посвяту. Так, наприклад, у латентній організації єзуїтів існує особлива каста втаємничених, внутрішня структура – містична ієрархія, яка керує діяльністю єзуїтів і, як вважається, є носієм деяких найважливіших секретів. Аж донедавна найбільш вражаючим прикладом латентної організації всередині католицизму була Свята канцелярія, тобто, інакше кажучи, інквізиція. Сьогодні містичний ореол, яким колись була оточена діяльність зовнішньої і внутрішньої структур латентної організації єзуїтів, а також Святої канцелярії, здебільшого перенесено на Опус Деї – могутню латентну організацію, яка сьогодні тримає під контролем Радіо Ватикану, має величезні фінансові кошти, нерухомість і комерційні інтереси як в Італії, так і за її межами, по всьому Заходу.

Усі легенди про латентні організації в сучасному світі походять із двох головних джерел – двох легенд про архетипові латентні організації, які чи то існували, чи то ні. Це архетипи Тамплієрів і Розенкрейцерів. Архетип Тамплієрів – владний і могутній орден лицарів і водночас ченців, дворян, воїнів і банкірів, який усередині християнського світу займав значне становище, але сповідував особливе таємне вчення, і коли він упав зі злої волі французького короля і був знищений в XIV ст., лицарі зберегли своє вчення і таємно продовжують його передавати під іншою назвою своїм наступникам. Архетип Розенкрейцерів – таємне невидиме суспільство освічених алхіміків і магів, у світському житті головним чином медиків і вчителів, які абсолютно заховані від зовнішнього світу, можуть не знати один одного в обличчя, збираються разом тільки зрідка і лише для прийому нових членів, але при цьому таємно направляють життя зовнішнього світу своїми повчаннями і магичною силою. Природно, латентні організації як найстаріше із закритих присвятих товариств не могли не ввібрати ці легенди і не скористатися ними.

Наявність такого таємного ядра у латентній організації тамплієрів, мабуть, головне джерело того захоплення на їхню адресу, яке сьогодні багато хто висловлює, незважаючи на те, що з часів розпуску ордену минуло вже майже вісім століть. Психологічна могутність архетипу керівництва латентних організацій наочно ілюструє приклад первісної латентної організації розенкрейцерів, що виник на початку XVII ст. Розенкрейцери – ким би вони не були – заявляли про себе в першу чергу публіка-

цією підбурливих брошур і памфлетів. З історичної точки зору факт існування розенкрейцерів як реальної організації так і не отримав достовірного підтвердження, проте віра в їх існування була досить твердою, викликала цілу хвилю істерії і, як показала Френсіс Йетс [2], відіграла дуже важливу роль в інтелектуальному розвитку, культурі та політичних процесах XVII ст.

На початку XVIII в. у Франції досить яскраво заявила про себе поява латентних організацій в середовищі вищих верств, до участі в яких не допускалися особи «низького», «ремісничого» походження. Умонастрій таких організацій було відображено в знаменитій промові кавалера Рамзая (1737), в якій він вперше звів походження масонства до лицарів-іоаннітів (згодом Мальтійський орден), які, за його словами, принесли ідеї масонства до Європи з Хрестових походів. Практично відразу, вже в середині 40-х рр. XVIII ст., німецькі латентні організації перенесли «витік латентних організацій» в Орден Храму (тамплієри), зокрема тому, що мальтійська орден в ті часи (як і зараз) існував, а тамплієрів більше не було, і про них можна було говорити, як про небіжчиків, що завгодно. На початку XIX ст. на хвилі зростаючого шотландського патріотизму зростала і пропаганда шотландських споконвічних цінностей в Англії, де активно розвивалася тема імовірного порятунку великої кількості тамплієрів у Шотландії та їх співпраці з шотландськими королями. Це призвело до широкого розповсюдження «шотландських латентних організацій» в Європі (острівній і континентальній) і створення окремих «тамплієрських» латентних організацій.

Важливо відзначити, що в низці статутів латентних організацій і тоді, і в наш час існують ступеня, що дають кандидатам «тамплієрську», «мальтійську» або «розенкрейцерівську» посвята з використанням символів і легенд відповідних орденів, але латентні організації відверто і прямо визнають, що вживають ці терміни символічно – усвідомлюючи, що це лише легенди, і не претендуючи на володіння «справжнім таємним знанням тамплієрів, мальтійців і розенкрейцерів» хоча б тому, що ніхто не впевнений у тому, що таке знання існує в реальності.

Із сучасної точки зору латентна міжнародна організація – недержавна некомерційна громадська організація, заснована на членстві фізичних осіб, що має статут, атрибути, символіку, ритуали, організаційну структуру, скарбницю і володіє іншим майном. Ця організація переслідує певні цілі і завдання, для досягнення яких була створена і здійснює діяльність. Як правило, до особи члена латентної організації висуваються певні вимоги, а для вступу потрібно проходження певного випробування. В обивательській свідомості і масовій культурі сьогодні орден є синонімом латентної організації обраних.

Спочатку ордена з'явилися в Середньовіччі і являли собою форми утворення угруповань дворянства й духовенства. Одна з функцій ордена – кольорографічна ідентифікація членів для визначення в системі «свій-чужий» шляхом носіння однакового одягу, знаків тощо. Пізніше членство в окремих орденах, особливо наближених до монарха, почало розглядатися як нагорода, оскільки вступ у члени ордену вимагав певного походження і здійснення героїчних і благородних вчинків, а членство в такому ордені супроводжувалося значними привілеями, зовнішнім проявом яких був знак приналежності – орден. Разом з тим слід зазначити, що лицарські та духовні ордени були джерелом різноманітних опозиційних рухів, у зв'язку з чим виникли таємні ордени, тобто латентні організації, члени яких не афішували своє членство. У міру зміцнення абсолютизму в Західній Європі значна частина колись могутніх орденів була знищена.

Особливо важливу роль латентні організації як архетип історії відіграють у сучасному західному суспільстві. Вони нагадують про себе щоразу, коли сучасна людина прагне углядіти якусь таємну змову, все одно – у діяльності мафії, латентних організацій, публічної адміністрації чи політичних партій, системі державного управління, в акціях міжнародного тероризму, в зусиллях фінансової еліти, в діяльності таких організацій, як Тристороння комісія і Більдербургській клуб тощо. Це є особливо оче-

видним у роботі сучасних розвідувальних служб, які відрізняються одна від одної хіба що своїми абрєвіатурами. По суті ж це справжнісінькі латентні організації в прямому сенсі цього слова. При цьому містичний ореол, що оточує діяльність таких латентних організацій, лише зміцнює їх секретність і вплив. Сучасні розвідувальні спецслужби перетворилися на якусь подобу «лиходія», сама лише згадка про них дозволяє глибоко шокувати і маніпулювати масами людей, відразу ж уподібнюватися малим дітям.

Йдеться про наявність у підсистемах держави латентних зв'язків, попервах включених у внутрішню організацію, що обумовлюють реальний стан і створення механізмів влади й управління.

Треба визнати і те, що латентне середовище формується як органічне доповнення неоптимально організованих формальних зв'язків і в результаті невідповідності рольових навантажень умов діяльності чиновництва. Не менш суттєву роль відіграє неможливість однозначного підкорення людини будь-яким найдосконалішим нормативним вимогам як таким, адже людина завжди тією чи іншою мірою транслює в свій функціонально-рольовий і професійний контекст персональні почуття і задуми, що формуються в її партикулярному, приватному середовищі.

Одним словом, можна стверджувати, що латентні зв'язки є перманентним супроводом будь-яких асоціативних зв'язків, насамперед проявляючись там, де кооперація людських зусиль має масштабний і слабо контрольований характер. Тому чим вищим є рівень організації та контролю над соціальною взаємодією будь-яких акторів, тим менше підстав для формування та активізації латентних зв'язків. Оскільки інституційний простір держави володіє різними можливостями для реалізації прихованих намірів людини і проявів іллегальних форм поведінки, то і його латентна сфера з неминучістю має диверсифікований характер.

У державі латентні структури завжди поступалися ключовому значенню – публічним формам влади й управління, які, власне, і виступали головним маркером цього політичного інституту.

Публічна сфера демонструє вихідне поєднання політичних та адміністративних функцій апарату державного управління, що передбачає хоч і усічені, але постійні контакти влади з населенням і (нехай і непостійну) участь останнього в державних функціях.

Одним словом, у публічному секторі державного управління відбувається розширення сфери політичного регулювання суспільних процесів, що створює механізми представництва громадянських інтересів у структурі держуправління. Громадські інтереси самі по собі є досить абстрактними, і тому уряд має право сам розставляти суто управлінські акценти з їх реалізації.

Але як би то не було, «глас народу» так чи інакше стримує самостійність розпорядчих органів, демонструючи своє принципове значення для всієї системи управління, а саме для підтриманих населенням умов політичної стабільності та легальності дій уряду.

Для створення публічного діалогу із суспільством держава використовує технології умиротворення громадськості, відвертання, маніпуляції, інформування, консультування, контролю і навіть поліцейського нагляду. Втім, і у суспільства існує досить широкий спектр можливостей впливу на управлінські завдання в цій сфері: громадяни можуть не лише обговорювати ті чи інші проекти або отримувати інформацію, але і безпосередньо брати участь у формуванні порядку денного, висувати рекомендації, вести переговори, контролювати державні органи тощо.

Щоб там не було, але всі витрати формування публічної сфери можуть лише звузувати її простір, змінювати характер взаємодії населення і влади. Зміна обсягу публічності є дуже важливим показником для управлінської діяльності держави, бо скорочення обсягу відкритих суспільству механізмів і технологій державного управління однозначно вказує на пропорційне збільшення ролі однієї з латентних організа-

цій – напівтіньової (напівтіньовий спосіб господарсько-перерозподільчої діяльності державного апарату).

Організаційна та нормативно-правова база професійної діяльності держслужбовців перетворюється всього лише на передумову реальної управлінської активності, на підґрунтя особливих ділових комунікацій як з внутрішніми, так і із зовнішніми контрагентами держави. Тому агентська структура напівтіньової сфери складається вже не стільки на формально-статусних, скільки на неформально-мережних підставах, що відображають зовсім інше позиціонування діючих гравців у сфері державного управління. Таким чином, будь-які державні службовці, залучені у вирішення конкретних завдань управлінських мереж, як правило, виявляються – поряд зі своїми офіційними статусами – носіями та інших (мережевих) рольових навантажень. До цих мереж потрапляють і ключові чиновники, які страхують ці ресурсні «ланцюжки», представники політичних, судових і правоохоронних структур та громадські адміністратори (представники дружніх і родинних асоціацій).

Якщо в публічній сфері відносини між державою та суспільством засновуються на статусних і безособистісних зв'язках, то в мережевих конструкціях підставою є вже зв'язок позицій конкретних персон стосовно тієї чи іншої проблеми. Тут формується вже інші обмеження управлінської діяльності, задані – поряд з об'єктивними причинами – ще і ціннісними мотиваціями учасників, взаємною відповідальністю, а також іншими особисто значимими факторами.

У кожній державній мережі існує якість «ядро», що формується навколо ключових фігур ухвалення рішень, яке поширює в мережі свої «вертикалі» і «горизонталі» впливу. Мережі бережуть свої основні постаті, навколо яких складаються коаліції державних топ-менеджерів, політиків і представників бізнесу.

За рахунок своєрідного кадрового переструктурування напівтіньові інститути перетворюються на державний організм, гранично чуйний до викликів часу, зміни балансу сил і намірів, проектування перспектив тощо. Також є необхідним, щоб чиновники, нехтуючи правилами, приховували свою реальну управлінську діяльність та механізми своїх конкретних дій від суспільства. Інакше кажучи, навіть у разі збереження суспільної спрямованості ці дії керуючих не можуть мати відкритого для громадськості, публічного характеру.

Основним фактором, який у більшості випадків перепрофільовує діяльність органів управління на особисті та корпоративні цілі, є суто суб'єктивні мотиви. У будь-яких соціальних умовах у чиновників завжди зберігається можливість «людського зсуву» своїх професійних орієнтирів у напрямку задоволення своїх потреб, у тому числі і в складі мережевої коаліції. Також посилює значення персональної мотивації неможливість держави організувати щільний адміністративний контроль за своїми службовцями. Відіграє свою роль і слабкість законодавчого та громадського контролю, яка активізує ще один потужний фактор зміщення системи держуправління в «півтінь», а саме – ретроорієнтована поведінка політиків і чиновників, що породжує внутрішній ринок статусних послуг в обмін на ресурси.

Звісно ж, головною причиною збереження цього формату управлінської активності залишається сама держава, точніше – правлячий режим, який виступає як носій особливих групових інтересів. Зрозуміло, що за такого підходу до управлінських завдань уряд має можливість заміщати загальногромадянські інтереси своїми пріоритетами і підходами.

Напівтіньова сфера не вичерпує всього латентного простору влади й управління. У тому випадку, коли стимули і мотиви чиновників та політиків остаточно йдуть з правового простору і створюють невідконтрольні закону центри перерозподілу ресурсів, у структурах влади й управління складається тіньова структура державного регулювання.

На підставі цих прикладів можна виділити деякі характерні риси архетипу латентної організації. Найголовніше полягає в тому, що таке товариство є чітко організо-

ваним, латентним і – принаймні в очах багатьох – дуже могутнім. Чи справді воно настільки могутнє, чи ні – питання, м'яко кажучи, другорядне. Воно є могутнім через те, що люди реально вірять у його могутність. Деякі латентні організації інколи взагалі не володіють ніякою реальною силою за винятком тієї, яка їм приписується, але ця сила, заснована на вірі, надає їм цілком конкретну могутність. Так міф формує реальність. Такою є практична сила архетипу, актуалізованого у свідомості мас.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки.

1. Для розуміння всієї унікальності сучасності, для ефективних дій у галузі державного управління як ніколи актуальним є вчення К.Г. Юнга, особливо зв'язок його типології та вчення про архетипи, які існують у всіх галузях буття.

2. Латентна сфера складається на основі суперечності між населенням із його «соціальним замовленням» державі й тими групами, які намагаються забезпечити потрібний для себе профіль рішень. Тож, якщо у публічній сфері ключове значення мають права і статусні позиції, то в напівлатентному просторі – конкретні вміння отримувати користь зі сформованої структури управління.

3. Джерелом латентних відносин у державі є недосконалість організаційно-структурних умов відправлення чиновницьких функцій, обмеженість формальних норм у реальному просторі функціонування державного апарату. Особливу роль в ініціації латентних зв'язків відіграє і постійна переорієнтація людьми своїх інтересів, виявлення їх ціннісної мотивації, недостатність соціального контролю, протест проти примусово-мобілізаційних форм активізації поведінкових практик населення, а також деякі інші фактори.

4. Таким чином, такі структури, як латентні міжнародні організації можна зустріти по всьому світу, в кожній культурі і в кожному епоху. Зазвичай таємне суспільство характеризується як свого роду конклав ляльководів, тісне коло обраних, що проводять закулісні інтриги в ім'я добра чи зла, маніпулюючи масами й політиками, організовуючи різноманітні акції, чинячи тиск, смикаючи за мотузочки і керуючи маріонетковими управліннями та в кінцевому підсумку направляючи хід подій.

Предметом подальших розвідок із зазначеної проблематики мають стати дослідження сучасних архетипів у державному управлінні, вивчення світового досвіду важливості латентних структур.

Література:

1. Yung C.G. The archetypes and the collective unconscious / C.G. Yung [Електронний ресурс] // The collected works of C.G. Yung : (Vol. 9). – Princeton ; NJ : Princeton University Press, 1936/1969. – Режим доступу : http://archive.org/stream/TheCollectiveUnconsciousAndItsArchetypes_100/ArchetypesAlongJung_djvu.txt.

2. Йейтс Ф. Розенкрейцерское Просвящение [Електронний ресурс] / Френсес Йейтс. – Режим доступу : <http://www.platonizm.ru/content/frenses-yeyts-rozenkreycerskoe-prosvuyashchenie>.

3. Захаров В.К. Архетипы государственного устройства и государственного управления // В.К. Захаров, А.Д. Яшин // Государственное управление в XXI веке: традиции и новации. – М., 2007 – С. 289–296.

4. Генри Л. Мессианское наследие. Тайны древних цивилизаций [Електронний ресурс] / Л. Генри, Б.Майкл, Ли Ричард. – Режим доступу : <http://www.e-reading.ws/book.php?book=1019548>.

Євгеній ЮРЧЕНКО

АРХЕТИП ТЕРИТОРІЙ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ МІСТОБУДІВНОЇ ПОЛІТИКИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Постановка проблеми. Реалізація містобудівної політики щодо планування та забудови територій здійснюється переважно органами місцевого самоврядування шляхом затвердження містобудівної документації з метою розвитку територій населених пунктів. Поряд з іншими нормативно визначеними обов'язковими елементами планування містобудівних процесів не завжди враховується архетипи територій, які для кожного населеного пункту є особливими та неповторними, це не дозволяє повною мірою забезпечити зв'язок територій з історичними процесами, а також через це почасти відбувається знищення історичної спадщини населених пунктів. Питання збереження архетипу територій є важливим для більшості розвинутих держав світу, які зберігають власну історичну спадщину, на достатньо високому рівні регулюють збереження територій, що склалися історично, та визначають особливий режим забудови населених пунктів.

Саме збереження архетипу територій може забезпечити інвестиційну, туристичну та культурну привабливість історичних міст та населених пунктів України. Отже, завданням нашого дослідження є з'ясування значення архетипу територій у контексті складової розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню впливу архетипів на процеси суспільного розвитку в державному управлінні, у тому числі вивченню архетипів територій, приділяло увагу багато науковців, зокрема О. Амосов, Е. Афонін, О. Боровицька, О. Валевський, О. Власенко, Н.Гавкалова, В. Глеба, М. Єршов, В. Омеляненко, К. Меркотан, М. Пірен, С. Хлебнікова, О. Шибанова-Роєнко та ін. Натомість вивченню архетипу територій як складової розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівних процесів на місцевому рівні приділено недостатньо уваги.

Функціонування механізму правового регулювання під час реалізації містобудівних процесів на місцевому рівні має суттєве значення в державному управлінні у сфері містобудування. Разом з тим правовий механізм не враховує низку потреб та інтересів суспільства під час реалізації політики планування та забудови територій населених пунктів на місцевому рівні. Нормативно визначені заходи, спрямовані на збалансований розвиток територій із збереженням характерних рис населених пунктів, які на рівні підсвідомості людей утворюють стереотипи сприйняття території та її історичного соціокультурного середовища, є недостатньо дієвими та потребують удосконалення.

Метою статті є аналіз архетипів територій як однієї з головних складових розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні, розробка практичних заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють процеси містобудування в Україні.

**ЮРЧЕНКО
Євгеній,
IURCHENKO
levgenii,**

аспірант кафедри економічної політики та менеджменту Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, м. Суми.

Анотація: Розглянуто архетип територій як складову розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні. Обґрунтовано важливість забезпечення урахування архетипової складової для здійснення планування та забудови територій. Здійснено огляд основних законодавчих актів, якими регулюються сфера містобудування та охорона культурної спадщини. Запропоновано шляхи розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні.

Ключові слова: архетип територій, механізм правового регулювання, містобудування.

УДК 351:69(477)

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації економічних процесів важливе значення має сталий розвиток територій. У розвитку населених пунктів вагому роль відіграє процес стратегічного планування територій. Указаний процес охоплює низку встановлених законодавством обов'язкових вимог, однак зазначені вимоги не виконуються в повному обсязі місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування й не охоплюють у повному обсязі соціокультурні потреби населення. Отже, нормативно-правове врегулювання важливої складової збалансованого гармонійного розвитку населених пунктів, збереження архетипу території та належний державний контроль мають доповнити й удосконалити механізми державного управління у сфері містобудування.

Архетип території розуміється нами як історичне ядро населеного пункту, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості. Важливою складовою архетипу територій є врахування історично обумовлених критеріїв розподілу території за функціональним призначенням, що має свій архетип, за наявними проблемами забудови та благоустрою під час здійснення планування та забудови територій [6].

Процеси життєдіяльності будь-якої держави ґрунтуються на функціонуванні механізмів правового регулювання, завдяки якому забезпечується регулювання взаємозв'язків між об'єктами та суб'єктами правовідносин. Основним інструментом правового регулювання держави є нормативно-правові акти, якими встановлюються правові норми, що мають дотримуватися всіма фізичними та юридичними особами на території держави.

На думку С. Алексєєва, механізм правового регулювання утворює вся сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини. У своїх дослідженнях учений виокремлює в механізмі правового регулювання три основні чинники: юридичні норми, які утворюють основу правового регулювання; правові відносини (зокрема, суб'єктивні права та юридичні обов'язки); акти реалізації прав та обов'язків. На думку вченого, у деяких випадках до механізму правового регулювання входить четвертий елемент – акти застосування права, а також окремі додаткові елементи (індивідуальні акти, правоположення практики тощо). Деякі інші правознавці тлумачать зміст категорії «механізм правового регулювання» дещо ширше, зараховуючи до елементів системи вказаного механізму правосвідомість, правотворчість, юридичні норми, правовідносини, законність і правопорядок (М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, В.Н. Шабалін та ін.). Як і будь-який інший управлінський процес, правове регулювання спрямоване на досягнення своєї мети – якісного впорядкування суспільних відносин. Механізм правового регулювання відіграє роль своєрідного юридичного «мосту», що поєднує інтереси суб'єктів із практикою їх реалізації, доводить процес державного управління до логічного результату [1].

Важлива роль механізму правового регулювання містобудівних процесів обумовлюється також тим, що за нормами Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише у спосіб та в межах, визначених Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами [2]. Це свідчить про обов'язок органів влади дотримуватись вимог чинного законодавства.

Законодавчим актом, що регулює основні засади містобудівної політики, є Закон України «Про основи містобудування» [3]. Указаний закон визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності в Україні і спрямований на формування повноцінного життєвого середовища із забезпеченням при цьому охорони навколишнього природного оточення, раціонального природокористування та збереження культурної спадщини. Норми Закону України «Про основи містобудування» визначають, що державне регулювання у сфері містобудування полягає в наступному:

- у плануванні територій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;
- в аналізі стану містобудування, прогнозуванні його розвитку;

- ведення містобудівного кадастру;
- здійснення контролю у сфері містобудування.

Інструментом державного регулювання планування територій є містобудівна документація, яка поділяється на документацію державного, регіонального та місцевого рівнів.

Закон «Про регулювання містобудівної діяльності» визначає, що програми розвитку регіонів і населених пунктів, програми господарського, соціального та культурного розвитку повинні узгоджуватися з містобудівною документацією відповідного рівня. Відповідно вимоги містобудівної документації є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами містобудування.

Основним видом містобудівної документації на місцевому рівні є генеральний план населеного пункту. Його призначення полягає в обґрунтуванні довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту. Генеральний план населеного пункту розробляється та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [5].

Проаналізувавши Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» в контексті забезпечення архетипової складової під час здійснення забудови населених пунктів, зосереджуємо увагу на тому, що закон регулює та встановлює практичні заходи здійснення містобудування на території України, його спрямовано на взаємоузгодження державних, громадських та приватних інтересів під час планування і забудови територій збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а також він визначає засади контролю та відповідальності за порушення містобудівного законодавства.

Більш детальне врахування архетипів територій унормовує Закон України «Про охорону культурної спадщини» [4], який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Цим законом визначено, що об'єкти культурної спадщини, які перебувають на території України, охороняються державою. Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Закон нормативно врегульовує понятійний апарат у сфері охорони культурної спадщини.

Закон України «Про охорону національної культурної спадщини» визначає також параметри класифікації об'єктів національної культурної спадщини, унормовує повноваження спеціально-уповноважених органів з охорони культурної спадщини та їх взаємозв'язки, визначає права та обов'язки, спрямовані на охорону національної культурної спадщини. Крім цього, законом передбачаються превентивні заходи, спрямовані на збереження пам'яток культурної спадщини та їх охорону, захист традиційного середовища та об'єктів національної культурної спадщини. Указаний закон детально розглядає охорону культурної спадщини, але разом з тим дефініція архетипів територій є більш широкою, деякі аспекти збереження архетипів територій не враховуються в жодному нормативно-правовому акті.

Отже, здійснивши огляд основних нормативно-правових актів у сфері регулювання і містобудівної політики на місцевому рівні, констатуємо, що необхідність та актуальність урахування архетипів територій знайшли підтвердження під час здійснення заходів з планування та забудови територій населених пунктів. Це унормовано низкою законодавчих актів, сукупність яких сприяє збереженню звичного для суспільства вигляду населених пунктів та обумовлює процеси видозміни архетипу територій обов'язковими до виконання заходами та процедурами.

Безперечним є те, що нормативно-правові акти мають вади, які стримують належне функціонування та розвиток механізму правового регулювання містобудівних

процесів на місцевому рівні, а обов'язкові заходи не завжди виконуються належними чином. Зокрема, відсутні законодавчі норми, які передбачають обов'язкове врахування історичного стилю населеного пункту, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості, з метою його збереження та відновлення під час планування та забудови територій на місцевому рівні; не встановлено режим правової відповідальності за руйнування архітектурного середовища. Це обумовлено тим, що первинною для органів місцевого самоврядування є економічна вигода, яка, як правило, суперечить суспільним потребам.

Розглядаючи архетип територій як складову розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні, вбачаємо необхідність удосконалення існуючих нормативно-правових актів у сфері містобудування та охорони культурної спадщини з потребою обов'язкового унормування принципу врахування архетипу територій під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні, оскільки вказаний рівень є найбільш наближеним до суспільства, а органи місцевого самоврядування та виконавчої влади сіл, селищ і міст відповідно до чинного законодавства наділені основними повноваженнями з планування та забудови територій, виділення земельних ділянок для містобудівних потреб та охорони культурної спадщини.

Таким чином, наявність широкого кола повноважень, під час реалізації яких можуть виникнути суперечності, призводить до невиконання в повному обсязі чинного законодавства, а відсутність обов'язкових і зрозумілих для суспільства норм дозволяє нехтувати законодавством, яке не має прямої дії. Отже, вважаємо за доцільне передбачити унормування поняття архетипу територій в законодавчих актах, встановити основні критерії їх визначення, розширити коло повноважень територіальної громади під час ухвалення генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації; забезпечити унормування обов'язкового збереження історичного архітектурного вигляду населених пунктів; за наявності більшості об'єктів будівництва певної архітектури та історичної доби враховувати ці особливості під час видачі містобудівних умов та обмежень щодо забудови історичних місць населених пунктів; передати контрольні повноваження з питань охорони культурної спадщини з місцевого рівня на державний рівень зі створенням повноцінного органу охорони культурної спадщини з місцевими представництвами. Разом з тим варто передбачити відповідальність посадових осіб органів влади та місцевого самоврядування за порушення норм чинного законодавства, їх недотримання та ухилення від їх виконання під час реалізації містобудівного законодавства, передбачити відповідальність для проектних організацій та забудовників за порушення вимог збереження архетипів територій під час проектування тощо; запровадити обов'язкову кримінальну відповідальність за руйнування архітектурної автентичності об'єктів, що мають архітектурну виразність, під час проведення реконструкції.

Основними критеріями, які мають ураховуватись під час здійснення планування та подальшої забудови населених пунктів, є історична містобудівна документація, за якою стає зрозумілою хронологія розвитку територій, збережені історичні джерела, за якими можна ідентифікувати архітектурний вигляд історичних кварталів та районів населених пунктів. Разом з тим основним інструментом застосування складової архетипу територій у розвитку механізму правового регулювання є необхідність застосування обов'язкового історичного принципу під час планування й забудови територій та унормування обов'язкового включення до архітектурних рад представників органів охорони національної культурної спадщини й громадських організацій, завданням яких є захист історичної спадщини, історичної архітектури та загальноприйнятого суспільством вигляду центральних історичних частин населених пунктів.

Важливим елементом, що має сприяти нормативному захисту архетипу територій, є перегляд підходів до розташування рекламних об'єктів в історичних частинах

міст та відмова від встановлення тимчасових споруд і малих архітектурних форм у центральній частині населених пунктів. Також доцільно враховувати кольорові гами вулиць і кварталів для надання більш привабливої архітектурної виразності будівлям та спорудам. Окрім того, у разі ліквідації та демонтажу будівель і споруд промислового призначення в центральних частинах населених пунктів варто використовувати вказані території для потреб житлової та громадської забудови з урахуванням архітектурних особливостей історичної забудови.

Важливе місце у створенні архетипу території населеного пункту в майбутньому посідають забезпечення перенесення промислових об'єктів за межі історичної частини населених пунктів та забезпечення комплексного планування територій населених пунктів у єдиному архітектурному ансамблі. Вищевказані заходи мають доповнити існуючі норми законодавства, яким регулюються питання реалізації містобудівної політики на місцевому рівні. Окрім того, необхідно розширити коло контрольних повноважень у сфері державного архітектурно-будівельного контролю та контролю у сфері охорони культурної спадщини, передбачити додаткові норми відповідальності за правопорушення у досліджуваній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація запропонованих заходів забезпечить ефективність практичного застосування принципу збереження та відтворення архетипу територій як складової розвитку механізму правового регулювання містобудівних процесів на місцевому рівні. Ураховуючи особливість кожного населеного пункту, його історичне становлення та розвиток, у подальшому можна дослідити питання планування й забудови населених пунктів шляхом застосування механізму імплементації моделі архетипів територій інших населених пунктів для розвитку особливого соціокультурного середовища.

Література:

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – 692 с.
2. Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>.
3. Про основи містобудування : Закон України : від 16 листопада 1992 р., № 2780-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2780-12/print1392548950704936>.
4. Про охорону культурної спадщини : Закон України : від 8 червня 2000 р., № 1805-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2780-12/print1392548950704936>.
5. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=3038-17>.
6. Юрченко Є.О. Збереження архетипу територій при плануванні і забудові населених пунктів / Є.О. Юрченко // Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики : збірник наукових праць переможців і кращих авторів Першого міжнародного конкурсу молодих учених ; Київ, 24 травня 2013 р. / за ред. Е.А. Афоніна, Г.Л. Рябцева. – К. : НАДУ, 2013. – С 104–109.

Сергій ЮШИН

АРХЕТИП АНДРОГІННОСТІ У РЕНЕСАНСНИХ МЕТАМОРФОЗАХ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Рух уперед, стверджує Р. Гегель, є поверненням назад у підвалини, до первинного і достеменного, від якого залежить те, з чого починають, і яке на ділі породжує початок [1, с. 127]. Мабуть, у цьому полягає причина ренесансних установок (фр. «Renaissance», італ. «Rinascimento»; від «наново народжений») середньовічних соціальних і державних метаморфоз, орієнтованих на античну культуру. Не обійшла ренесансність і становлення української державності, якщо пригадати спроби окремих осіб пов'язати її системогенез із трипільською культурою, яка значно старша за античну. Про це в скептичному тоні Л. Кучма писав так: «Сьогодні кожен, хто бажає, може вибрати собі історичну гіпотезу на свій смак – яка більше тішить його самолюбство <...> через те, що комусь здається – якщо Будда, Заратустра і Конфуцій – це стародавні українці, то він особисто став від цього розумнішим і прекраснішим: міфи потрібні молодим націям так само, як дітям <...> казки; але потім діти зростають, і казки потрібно відкласти убік» [2, с. 62].

Якщо виходити з поглядів Аристотеля, то сім'я є більш первинною й більш необхідною, ніж держава [3, с. 238], а оскільки класична сім'я – союз чоловіка й жінки (маскулінно-фемінний союз), то всі метаморфози її (і держави) проходять у координатах «патріархат ... матріархат» з відповідним ієрархічним розподілом владних повноважень і власності всередині стратифікованих рівнів «центр – периферія».

Сучасна цивілізація будується на основі ідеології гендерного рівноправ'я, на запереченні системи координат «патріархат – матріархат», що дозволяє в метафізичному сенсі ідентифікувати таку сім'ю як специфічного «андрогіна» (др.-греч. ἀνδρόγυνος; від ἀνήρ «чоловік» і γυνή «жінка»), для якого немає внутрішньої ієрархії і поділу на «центр» і «периферію». Зникнення в перспективі влади людини над людиною проповідували Біблія й ідеологи комунізму. Про останній говорили Ф. Енгельс (про улюблену аксіому французьких комуністів – християнство є комунізмом) [4, с. 532], а в ХХ ст. – А. Тойнбі (комунізм винайдено на Заході для прийняття його незахідниками, а його ідеологія – це християнська ересь, яка відібрала частину елементів християнства, щоб концентруватися на них і виключити інші) [5, с. 215, 231].

Водночас ідеалізовані за формальними ознаками самоідентифікації держави (правова, соціальна, унітарна тощо) ще не означають інструментальної їх повноцінності, а тому прислухаємося до Г. Гегеля: «Цілісності, як держава, перестають існувати, коли руйнується єдність їх поняття і реальності» [6, с. 211]. Нещодавно людство переконалося в правоті цієї формули на прикладі розпаду СРСР у 1991 р., хоча всього за п'ять років до того, на ХХVII з'їзді КПРС, було заявлено, що соціалізм у СРСР переіміг повністю й остаточно. Ось тому архітектори держав повинні берегти єдність слова і справи.

Факти свідчать, що центральним пунктом усіх колізій у метаморфозах української державності є ті суперечності, які виникли на осі «центр – периферія». У зв'язку з цим відзначимо три важливі моменти. По-перше, отримання Україною статусу незалежної держави

**ЮШИН
Сергій,
YUSHYN
Sergii,**

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ.

Анотація: Філософська парадигма розглядає сім'ю і державу як генетично пов'язані феномени. Але сім'я – це форма з'єднання чоловічого і жіночого начал. Із цього випливає, що і держава є сумішшю з цих начал. Їх пропорції в різних державах досліджує сучасна наука, яка, як указують методологи, має починати з міфів та з критики міфів. Саме тому становить інтерес поглиблення досліджень проблем становлення держави на основі міфу про андрогіна, де розглянуто метаморфози в реінтеграції його начал.

Ключові слова: архетип, андрогін, держава.

УДК 35.075.5

свого часу розгорталося від децентралізації влади в СРСР. Мабуть, інерція децентралізації дотепер ще не вичерпала себе, якщо судити з ключових українських правових актів (Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 роки; схвалені в 2005 р. Постановою Верховної Ради України № 3227 Рекомендації парламентських слухань «Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування», Закон України «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики») і з «пост-майданних» вимог низки територіальних груп, які варіюють у діапазоні «вихід з держави – федералізація, – децентралізація – унітарність».

По-друге, якби наші шанувальники ренесансу орієнтувалися б на класику античності та її принцип «нічого понад міру», вони шукали б саме свій національний профіль централізації/децентралізації, що вписувався б у вимогу статті 132 Конституції України, в якій передбачається поєднання механізмів централізації і децентралізації, яке відповідає економічним, політичним і культурним реаліям країни, як і Закону «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики», де передбачається децентралізація функцій органів державної влади в рамках гармонізації загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів, а не невизначена децентралізація державної влади.

По-третє, на давніх храмах було накреслено «Пізнай самого себе», що передбачає ідентифікацію кожною нацією сукупності тих своїх властивостей, які відрізняють її від інших націй і детермінують найбільш прийнятні для неї форми правління та централізації/децентралізації з урахуванням властивостей маскулітності-фемінності інституту сім'ї, де якраз і формується матриця державності. Вивченню специфіки суспільств з виділенням гендерної складової присвячено роботи низки зарубіжних і вітчизняних учених, але вони ще недостатньо пов'язані з проблемами державного будівництва, в т.ч. із дослідженням тих особливостей еволюції сім'ї в розрізі окремих держав, які і визначають національні комбінації механізмів централізації і децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти єдності й цілісності держави були і залишаються об'єктом глибоких досліджень зарубіжних і вітчизняних учених. Проте більшість цих досліджень зосереджено або на колізіях елементів у системах «демократія – олігархія – монархія» й поділі державної влади на три гілки (законодавчу, виконавчу та судову), або в системах «ринок – держава» та «монополія – конкуренція»; багато досліджень також було зосереджено на еволюції держави в системі координат «рабовласництво – феодалізм – капіталізм – соціалізм і комунізм». Але тут важливо відзначити, що, як правило, дослідження колізій у системі «людина – держава» не торкалося аспектів класичної сім'ї як первинного осередку держави.

Безумовно, Л. Мізес має рацію в тому, що, якщо ми досліджуємо сенс дій, які робляться індивідом, то ми неминуче дізнаємося також все про діяльність колективних цілісностей, тобто шлях до пізнання колективних цілісностей лежить через аналіз дій окремих індивідів, оскільки, крім діяльності індивідів, не існує іншого субстрату суспільства, й наявність націй, держав і суспільної співпраці під час розподілу праці помітно лише в діяльності конкретних індивідів, тому ще ніхто не пізнав націю, не пізнавши в неї індивідів [7, с. 43–44]. Але ж пізнання нації і пізнання держави – далеко не тотожні. Людина – це генотип, Мета-Ми (базис), нація – фенотип усередині генотипу (модифікований органічний елемент базису, специфічне громадянське суспільство, тобто Макро-Ми), а держава – це лише інституційна надбудова над фенотипом (над нацією), яка, якщо вірити Платону, причинно пов'язана з індивідами (у різних людей неодмінно буває стільки ж видів духовного складу, скільки існує видів державного устрою) [8, с. 357], але пов'язана лише атрибутивно, а не субстанційно. Інакше кажучи, держава не може претендувати на статус Макро-Ми, яким по праву володіє нація (стаття 5 Конституція України: єдиним джерелом влади в Україні є народ). Л. Мізес, розвиваючи свою думку про дихотомію «індивід ... держава», вказує на те, що Ми є завжди результатом підсумовування, що сполучає два або більше Его, але якщо індивід (Его) говорить «Ми», то тоді стає необхідною і додаткова ін-

формація, для уточнення Я, які зібрано в цьому Ми [7, с. 45]. І в цьому випадку стає абсолютно очевидно, що дослідження Я (Его індивіда, який є немов би протоном або нейтроном родинного атома) повинно здійснюватися в рамках дослідження Мікро-Ми (сім'ї – первинного соціального атома), що породжує інші Его, які, у свою чергу, інтегруються в безлічі Мезо-Ми (клани, племена) з подальшою їх концентрацією до рівня Макро-Ми. Лише у такому разі сукупність атрибутивних характеристик держави стає симетричною по відношенню до класів і видів духовного складу людини.

Дослідження М. Кревельда показали, що сучасна держава еволюціонує від стану племен без правителів, які також називаються сегментарними або ацефальними («безголовими») суспільствами, відомими нам як прості співтовариства, головною рисою яких було те, що «уряд» починався й закінчувався в межах великої сім'ї, роду або клану; вищими були виключно чоловіки, старші або батьки, включно з батьками чоловіка або дружини [9, с. 12, 13].

Сучасні держави, як показують дослідження Г. Хофстеда, відрізняються великою різноманітністю стосовно співвідношення в них чинників маскулінності-фемінності. Так, діапазон маскулінності коливається від рівня 95 (фемінність – 5) в Японії до рівня 5 (фемінність – 95) у Швеції [10, с. 67]. На важливість формування нового архетипу державного управління, орієнтованого на національні гендерні стереотипи в Україні, вказують результати дослідження О.В. Суший [11, с. 230, 249]. Дослідження гендерних стереотипів в Україні мало місце, проте їх результати часто виявлялися суперечливими. Одні результати дають негативні значення індексу маскулінності в Україні [12], а інші – що Україна є однією з країн маскулінної культури з високим рівнем уникнення невизначеності, а також і з великою дистанцією влади [13].

Сьогодні ми чуємо безліч закликів до єдності та зміцнення держави, але (як це не парадоксально) в контексті владної децентралізації. Про те, що сучасні держави відверто втрачають свій потенціал, пише багато дослідників. Але де ж причина? З. Бауман вважає, що слабкі держави – результат глобалізації (транснаціоналізації господарства і вимог Нового Світового Устрою) [14, с. 84]. Проте В. Бек, навпаки, вважає, що слабка держава не може здійснювати дерегулювання ринку і приватизацію соціальних досягнень, тому потрібна саме сильна держава, оскільки адекватний всевітньо-економічному устрою правовий режим має бути санкціонований державою і втілений у життя всупереч опору суспільства; сьогодні виникла можливість космополітичного державного федералізму [15, с. 130–131]. Для Ж. Бодрійара всі проблеми цивілізації – у гіперреальності «плаваючих» цінностей з її катастрофічною, а не діалектичною стратегією, де все реальне доводиться до своєї межі і, перевертаючись на свою протилежність, руйнується [16, с. 88, 97]. Для П. Бурдьє ключовий фактор соціальної деградації – це політичний вербалізм та уречевлення колективів, які призводять до прихованості в найтривіальніших проявах повсякденного життя паралогізмів і силових логічних прийомів (фактор монополії на легітимне символічне насильство) [17, с. 165]. Указані вище причини, звичайно ж, мають місце. Питання лише в тому, якою похідною першопринципи (або першо-начала) вони реально є. Бо, як указував Аристотель, від яких причин природні речі утворюються, через ті ж самі вони і знищуються [18, с. 305]. А оскільки держава утворюється від сім'ї, то і її сила та слабкість є похідними від сили й слабкості сім'ї. Проте сьогодні ми спостерігаємо на глобальному рівні саме в розвинених країнах настання «одностатевих шлюбів», які, зрозуміло, обслуговують завдання індивідуального гедонізму, не маючи, природно, жодного стосунку до відтворення сім'ї і нації. Відразу підкреслимо, що цей феномен ми розглядаємо не у категоріях моралі (біологи пишуть, що риби в разі пересихання водоймища повністю переходять на одностатеві зв'язки). Тому і ця проблема настання «одностатевих шлюбів» є наслідком дефіциту не моралі, а інших факторів середовища існування.

Фундаментальна нестабільність капіталістичної економіки, як установив Дж. Акерлоф, була викликана постійною зміною впливу людського фактору, тобто ірра-

ціонального начала, і ця нестабільність нікуди не подінеться, і в майбутньому повторяться часи, коли загострене відчуття несправедливості відверне багато людей від ринкової економіки в чистому вигляді [19, с. 13]. Розглядаючи питання децентралізації, К. Франц стверджував, що започаткуванню держав передувало панування між людьми відцентрового прагнення, якому засновники держав і протиставили концентруючу силу, а наслідком дії однієї та протидії іншої сили був продукт, що зветься державою; але у народів, для яких час утворення держав ще не настав, діє прагнення до роз'єднання: у такому відокремленні видно ще неприборкані цивілізацією сили відцентрового прагнення [20, с. 58].

Таким чином, поведінкові аспекти економічної діяльності (людський фактор) повинні в перспективі посісти гідне місце в дослідженні метаморфоз держави, пов'язаних і з централізацією, і з децентралізацією. При цьому включення туди гендерних стереотипів необхідно здійснювати з урахуванням фактології не якоїсь класичної абстрактно-ідеалізованої сім'ї, а з урахуванням наявності в реальних соціумах різнорідних одностатевих сімей, що і визначає відцентрові і доцентрові тенденції в Мікро-Ми, що переходять у Макро-Ми, викликаючи аналогічні коливання в самому типові поведінки держави.

Метою статті є узагальнення теоретичних поглядів на причинні зв'язки еволюції держави й еволюції сім'ї як системи координат (відцентрових і доцентрових сил), в яких саме формуються механізми централізації та децентралізації держави.

Виклад основного матеріалу. К. Франц указував на те, що держави виникли не шляхом природного розвитку з первісної спільноти, але були продуктом процесу впливу низки різних сил, який закінчився і складає зміст міфічного періоду [20, с. 64]. Сама ідея архетипіки органічно пов'язана з давньою міфологією. Про архетип (прообраз) писав Платон: ідеї перебувають у природі ніби у вигляді зразків, інші ж речі схожі на них і суть їх подоби; але про те, що лише відтворює прототип і являє собою лише подобу справжнього образу, і говорити можна не більше, як правдоподібно: нам доводиться задовольнятися в таких питаннях правдоподібним міфом, не вимагаючи більшого [21, с. 412, 469–470]. До ідеї архетипу звертався у XV столітті Н. Кузанський: «Вічне – не інше ні для чого з того, що всього стає <...> воно початок і кінець можливості стати; становлення є відтворенням не схильного до становлення вічного, можливість стати світом явно посилає до світу-архетипу у вічній думці бога» [22, с. 408]. Потім уже в XX столітті К.Г. Юнг стверджував, що архетипи несвідомого еквівалентні релігійним догмам, і що свідомість поширюється вперед інтуїцією на основі частково архетипів і частково підсвідомості, залежних від відносності простору-часу в несвідомому [23, с. 34, 155].

Стосовно ролі міфології К.Г. Юнг стверджував, що в справжній міфологемі цей сенс є чимось таким, чого не можна настільки добре і настільки всебічно розкрити неміфологічним шляхом, хоча при цьому міфи нічого не пояснюють, вони завжди зводять якийсь прецедент в ідеал, гарантуючи його довговічність; тому основою будь-якої міфології є її повернення до витоків, до висхідного стану, а дуалізм архетипу полягає в тому, що людина виникає з двох *архаї* (абсолютного *архї*, де вона бере початок, і відносного *архї*, де вона є продовженням предків). З цього він робить важливий висновок: найбільше, чого можна добитися, – це в уяві слідувати за міфом, вдягаючи його в сучасний одяг [24, с. 8, 11, 12, 15, 91]. Як бачимо, К.Г. Юнг говорить (повторюючи Г. Гегеля), що ренесанс – модернізоване повернення в міфологію. Не дарма ж К. Поппер розвиває цю думку, стверджуючи, що наука повинна починати з міфів і з критики міфів, і не з сукупності спостережень і вигадування експериментів, а з критичного обговорення міфів, магічної техніки і практики (наукові теорії є не результатом спостережень, а головним чином результатом міфів і перевірок [25, с. 90, 220]).

Досліджуючи епоху Відродження, Я. Буркхардт підкреслював, що римсько-грецька античність чинила, починаючи з XIV століття, потужний вплив на італійське жит-

тя як основа і джерело культури, мета й ідеал буття, а частково – і нового свідомого контрасту [26, с. 111]. Але, на думку А. Тойнбі, вказаний період в Італії був не чимось іншим, як евокацією (від лат. *evocatio* – викликання) примари мертвої еллінської цивілізації, і що вживати слово «ренесанс» як власне ім'я неправильно, бо абсолютно хибно вважати подію або факт унікальними, коли насправді це не більше, ніж приклад історичного феномену, що постійно повторюється (евокація мертвої/застарілої фази живої культури представниками якої-небудь цивілізації – це не унікальна подія історії, а історичний процес, що повторюється, тому слід говорити не «ренесанс», а «ренесанси»; при цьому треба враховувати, що така евокація – справа ризикована, і в кращому разі це може внести стимулюючий елемент до чужого соціального контексту, але може статися і ефект придушення того місцевого генія, який і викликав примару до життя, у тому числі і примару Римської імперії як величної універсальної держави еллінського суспільства [27, с. 86–88]. Отже, будь-яке повернення античних образів жодним чином не є тотожним поверненню до ідеального прообразу (архетипу), оскільки ідеальність, як указував Р. Гегель, – це якість нескінченності [1, с. 216], а мета, за Аристотелем, не може йти в нескінченність [28, с. 95]. Тому будь-які спроби трансплантувати до України образ держави Римської імперії (або образ держави, наприклад, США тощо) приховують у собі ризики відторгнення. Тим більш, що і А. Тойнбі вказував на хибність уявлень стосовно того, що Західна цивілізація й еллінізм є двома обличчями однієї суті; нагадав він і класичний випадок нещастя, породжених ідеалізацією інституту: захоплення православних християн примарою Римської імперії – інститутом, що вже виконав свою історичну роль; цивілізована держава є не чимось більшим, ніж оснащеним високою технікою якимось варіантом примітивного племені [27, с. 95; 29, с. 327, 347].

На відміну від низки скептичних оцінювачів ролі міфів у розвитку держави та суспільства, Б. Гаврилишин (Римський клуб) стверджує, що створення міфів, формування релігій і розробка наукового методу пояснюються саме потребою людини зрозуміти справжній сенс існування у тому матеріальному світі, який її оточує [29, с. 28].

Що стосується суті людини (як біологічного виду), то тут ми знаходимо безліч точок зору. Аристотель визначає людину за природою істотою суспільною [3, с. 63]. І. Кант виділив три класи як елементи визначення людини: 1) завдатки тваринності; 2) завдатки людяності як істоти живої та розумної; 3) завдатки особи як істоти розумної і здатної до відповідальності [31, с. 27]. Г. Гегель, по-перше, стверджує, що людина – це доля окремого індивіда [32, с. 308]; по-друге, розглядає її в такій системі: 1) вона має істотне визначення бути окремою людиною; 2) вона належить певному природному цілому – сім'ї; 3) вона є членом держави; 4) вона перебуває в стосунках з іншими людьми; по-третє, Г. Гегель говорить про два боки людини: 1) одиничність; 2) загальна сутність [33, с. 61]. А. Т. де Шарден стверджував, що він розглядає людину як ключ універсуму через причини, які і роблять її центром світу [34, с. 138].

Як бачимо, філософи докладно розкривають суть людини, але при цьому виникає якесь відчуття неповноти. Звернемося до Біблії, де говориться: «І створив Бог людину по образу Свогому, по образу Божому створив її; чоловіка і жінку створив їх»; «отже вони вже не двоє, але одна плоть» [Бут. 1: 27; Мат. 19: 6]. Тобто, за Біблією, людина – це чоловік + жінка або складна соціально-біологічна система, а не доля окремого індивіда. У преамбулі Конституції України прямо вказується, що вона приймається з усвідомленням відповідальності авторів перед Богом, а в статті 3 говориться про відповідальність держави перед людиною за свою діяльність. Але, як відомо, держава має справу не з людиною, а з громадянином (і не сама держава, а конкретний чиновник), а у громадянина ніде в документах не зафіксовано, що він людина. Виходить, що людина – такий собі нелегал, який проживає десь підпільно. А з нелегалами держава якщо й спілкується, то лише на предмет їх видворення за межі країни. Ось і виходить, що державі фактично нема перед ким відповідати. Проте у

паспорті зазначається стать громадянина (чоловік/жінка). Ось би і написали в Конституції, що хтось конкретний (держава як абстракція не може відповідати ні перед ким) відповідає перед сім'ями (чоловік + жінка) і громадянами, враховуючи гендерні особливості. У цьому і є відповідальність авторів законів перед Богом.

Мабуть, мав рацію К. Маркс щодо того, що сучасна держава відвертається від справжньої людини або ж задовольняє всю людину лише уявним чином; що устрій держави – продукт передуючого рівня свідомості, що може стати гнітючими оковами для більш розвинутої самосвідомості, – це, звичайно, тривіальності. Звідси можна було б, навпаки, вивести лише вимогу такого державного устрою, який містить у собі самому як визначальні засаду і принципи здатність прогресувати разом із розвитком свідомості, прогресувати разом зі справжньою людиною. Але це можливо лише за умови, якщо «людина» стала принципом державного устрою [35, с. 421, 240]. Інакше кажучи, саме уявність в стосунках людини і держави створює соціальні конфлікти різного рівня.

Крім того, в гендерній політиці існує вельми делікатне питання, яке стосується гермафродитизму. Здавалося б, що ми практично не стикаємося з гермафродитами, хоча, за даними медиків, на кожних 2000 новонароджених припадає один гермафродит. І якщо останніми роками, за даними статистики, в Україні народжується приблизно 500 тис. дітей, то щороку додається десь 250 гермафродитів. Як відомо, в стародавні часи їх фізично винищували, але вони продовжували народжуватися. Отже, їх існування – це закон природи. До чого весь цей екскурс? Річ у тому, що К.Г. Юнг пов'язував архетипи з релігією, розглядаючи при цьому андрогінний характер Христа [23, с. 36]. Також у зв'язку з цим доречно звернутися до Платона, який, розповідаючи міф про Ерота, говорить про те, що раніше люди були трьох статей: крім чоловічої і жіночої, існувала ще і третя стать, яка сполучала в собі ознаки цих обох (андрогіні). А після того, як Зевс розчленував їх, якраз і почалося масове поширення гомосексуалізму і розпусти [36, с. 98, 100]. Чи не тому А. Тойнбі доводить, що це останні 6000 років стрясає рід людський, прагнучи вивести його із стану пасивності Ін (фемінне начало) у стан активності Ян (маскулінне начало); при цьому важливим є і те, що жінки завжди спеціалізуються менш глибоко, ніж чоловіки, і коли суспільство переживає надлом, катастрофу, вони демонструють більшу еластичність, адаптивність до нової ситуації, що виникає [30, с. 101, 212]. Тут доречно послатися на Аристотеля, який указував на те, що і вміння управляти господарством не однаково позначається на чоловіку і жінці; його справа – наживати, її – зберігати [37, с. 542].

Це нагадує відносини двох півкуль мозку (логічної – спеціалізованої та емоційної – універсальної). У зв'язку з цим слід указати на дані Р. Сперрі: несумісні накази, що походять з іншої півкулі, ігноруються або гальмуються, але такі накази не змішуються, а існує одна альтернатива: той або інший наказ; ніколи не спостерігається їх «гібрид» [38, с. 356]. Інакше кажучи, переведення активності від однієї півкулі до іншої і навпаки не означає, що період домінування однієї з них стає перманентним. Вони, в принципі, можуть у реальному бутті ефективно координуватися.

Але, можливо, що проблема надмірної конкуренції фемінності та маскулінності (Ін/Ян) обумовлена переважанням у них генів давніх андрогінів, що характеризуються надзвичайно високою агресивністю.

Далі розглянемо проблему централізації і децентралізації влади в державі, виходячи з існування певної міри – якісно визначеної кількості. При цьому є сенс прислухатися до слів Г. Гегеля, що коли змінюється міра речей, змінюється і сама річ, і щось, перевершуючи свою міру, збільшуючись або зменшуючись понад міру, зникає [33, с. 100]. Стаття 2 Конституції України вказує на те, що Україна – унітарна держава. У Вікісловнику така унітарність розуміється як форма державного устрою, яка не передбачає у складі держави будь-яких федеральних одиниць (штатів, земель тощо), що мають статус державного утворення. Але ж саме слово «унітарний» походить від лат. *unitas* – «єдність», а тоді виходить, що США не мають права бути як *United States*, оскільки вони, по суті, є надбудовою над федеральними одиницями. Та і взагалі,

яка ж міра унітарності (єдності) є прийнятною для України? Якщо прислухатися до Аристотеля, держава в разі єдності, що постійно посилюється, ризикує перестати бути державою, оскільки за своєю природою вона – якась множина, і якщо ж вона прагне до єдності, то у такому разі з держави утворюється сім'я, а із сім'ї – окрема людина: сім'я відрізняється більшою єдністю, ніж держава, а одна людина більшою, ніж сім'я (якщо більш самодостатній стан є кращим, то і менша міра єдності є кращою, ніж більша міра); через те слід вимагати відносної, а не абсолютної єдності як сім'ї, так і держави, оскільки якщо ця єдність зайде надто далеко, то і сама держава буде знищена; якщо навіть цього і не станеться, все ж таки держава на шляху до свого знищення стане державою гіршою [39, с. 404, 405, 412]. А, можливо, Україні краще слідувати методу Конфуція і починати реформи з виправлення імен: якщо імена неправильні, то слова не мають під собою підґрунтя, а якщо слова не мають під собою підґрунтя, то справи не можуть здійснюватися [40, с. 162].

Сумнівно, що стратегія децентралізації функцій управління і проведення територіально адміністративної реформи на зразок польської або чеської моделі [41, с. 231] будуть успішно втілені. До речі, а чому саме на зразок польської або чеської, адже є і інші моделі? Б. Гаврилишин, наприклад, вважає, що Україні краще йти в ЄС або за Швейцарською, або за Шведською моделі. Що ж стосується унітарності, то, на його думку, це поняття неоднозначне (до Другої світової війни в Японії існувала унітарна система влади – змінювалися її форми від абсолютної монархії через олігархію до конституційної монархії). І сама унітарна влада, характерна для широкого кола політичних устроїв минулого і сьогодення, відома під назвами абсолютна, автократія, деспотія, диктатура (ліва – права, військова, ін.); інші визначення охоплюють однопартійну систему, неконституційні монархії, революційні уряди, верхівку племені. У сучасному світі більшість їх характеристик мають і додаткове негативне забарвлення. Сучасні уряди, навіть із сповна відвертими рисами унітарної влади, приписуючи собі різні титули, вживають переважно термін «демократичний». Незважаючи на існування різних підходів до виправдання концентрації влади, сам її факт є одним із спільних знаменників зазначених варіантів [29, с. 54, 56, 57, 170].

Отже, правильнішим для всіх держав буде пошук властивих саме їм пропорцій централізації і децентралізації. Про це прямо говорить Біблія: «Пий воду з твого водоймища і поточну з твого колодязя» [Прит. 5: 15]. Про те ж саме пише А. Тойнбі: елементи культури, цілком нешкідливі і благотворні на батьківщині, можуть виявитися небезпечними і руйнівними в чужому соціальному контексті [27, с. 63]. Та і теоретики у сфері управління також указують на складності і устанавленні оптимуму для співвідношення централізації і децентралізації.

Щоб шукати вищезазначений оптимум, потрібен і відповідний теоретико-методологічний інструментарій. Але Г. Саймон указує на відсутність адекватних лінгвістичних і концептуальних засобів для реалістичного й адекватного опису «централізації/децентралізації», через що слова «влада» і «централізація» застосовують без адекватного функціонального визначення цих термінів; ось і виникають труднощі у віднесенні організації до «централізованої» або «децентралізованої» [42, с. 41]. Тому не дивно, що Г. Мінцберг вважає, що самі по собі обидва поняття «централізація» і «децентралізація» належать до однієї з найтуманніших тем менеджменту і вживаються авторами наукових праць для позначення настільки різних явищ, що практично втратили корисний сенс (каламутні води децентралізації). І в зв'язку з цим вказує: централізацію і децентралізацію треба розглядати не як абсолютні, а як два полюси, оскільки плутанина тут від того, що різні поняття борються між собою за те ж саме «ім'я» [43, с. 18, 48].

Повертаючись до гендерного аспекту пошуку українського оптимуму в централізації і децентралізації, відмітимо, що Україну в Україні люблять ідентифікувати переважно як жінку. І тут немає негативу. Так, у Х. Кельнера і Х.-Г. Зофнера говориться про «німецького Міхеля» і «французьку Маріану» [44, с. 146]. І українську гендеризацію слід втілити в системні наукові проекти й у розробку правових актів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведені матеріали дозволяють стверджувати, що Україні необхідно розробити свою національну ідеологію «ренесансу» державної системи та її відносин з громадянами і підприємцями на основі принципів партнерства з урахуванням українського гендерного архетипу як основи встановлення міри єдності утворених партнерів у системі координат централізації/децентралізації, що забезпечує дотримання інтересів сукупних учасників стосунків у вищезгаданому процесі.

Доцільно в рамках наукового співтовариства створити спеціальний гурт учених і фахівців для постановки завдання адаптації теорії і методології архетипіки до завдань розвитку держави і суспільства з розробкою профільних блоків стратегій і програм розвитку України.

Література:

1. Гегель Г. Наука логики : в 3-х т. : т. 1. / Г. Гегель ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1970. – 501 с.
2. Кучма Л. Украина – не Россия / Л. Кучма. – М. : Время, 2004. – 560 с.
3. Аристотель. Никомахова этика // Соч. : в 4-х т. : т. 4 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1983. – С. 53–294.
4. Энгельс Ф. Успехи движения за социальное преобразование на континенте / Ф. Энгельс // Соч. : т. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 525–541.
5. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории : сб. / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 592 с.
6. Гегель Г. Наука логики : в 3-х т. : т. 3. / Г. Гегель ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1972. – 371 с.
7. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Л. Мизес ; пер. с 3-го испр. англ. изд. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.
8. Платон. Государство // Соч. : в 3-х томах : т. 3, ч. 1 / Платон ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1971. – С. 89–454.
9. Кревельд М. Расцвет и упадок государства / М. Кревельд ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
10. Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структура, процессы / Дж. Л. Гибсон, Д. М. Иванцевич, Д. Х.-мл. Доннелли ; пер. с англ. – 8-е изд. – М. : Инфра-М, 2000. – 662 с.
11. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший ; Національна академія державного управління при Президентіві України. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с. + 1 вкл.
12. Пилипенко А., Литвиненко Н. Ценностные основания либеральной перспективы Украины [Электронный ресурс] / А. Пилипенко, Н. Литвиненко. – Режим доступа : <http://gisap.eu/ru/node/18956>.
13. Культурна адаптація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/wikiraine/cik/kulturna-adaptasia>.
14. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман ; пер. с англ. – М. : Весь Мир, 2004. – 188 с.
15. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек ; пер. с нем. – М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
16. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; пер. и вступ. ст. Зенкин С. Н. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
17. Бурдьё П. Начала / П. Бурдьё ; пер. с фр. Шматко Н. А. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с.
18. Аристотель. О небе // Соч. : в 4-х т. : т. 3 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1981. – С. 263–378.

19. Акерлоф Дж. Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер ; пер. с англ. – М. : Юнайтед Пресс, 2010. – 273 с.
20. Франц К. Общие начала физиологии государства / К. Франц; пер. с нем. – Изд. 2-е. : [Воспр. изд. 1870 г.]. – М. : Либроком, 2012. – 299 с.
21. Платон. Парменид // Соч. : в 3-х т. : т. 2 / Платон ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1970. – С. 401–478.
22. Кузанский Н. Сочинения : в 2-х томах : т. 2 / Николай Кузанский ; пер. с лат. ; общ. ред. В.В. Соколова и З.А. Тажуризиной. – М. : Мысль, 1980. – 488 с.
23. Юнг К.Г. Психология и алхимия / К.Г. Юнг ; пер. с англ., лат. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2003. – 592 с.
24. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К.Г. Юнг ; пер. А.А. Спектор. – М. : АСТ ; Мн. : Харвест, 2005. – 400 с.
25. Поппер К.Р. Предположения и опровержения: рост научного знания / К. Р. Поппер ; пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; ЗАО НПЛ «Ермак», 2004. – 638 с.
26. Буркхардт Я. Культура Возрождения в Италии / Якоб Буркхардт ; пер. с нем. – М. : Юристь, 1996. – 591 с.
27. Тойнби А.Дж. Цивилизация перед судом истории : сб. / А.Дж.Тойнби ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 592 с.
28. Аристотель. Метафизика // Соч. : в 4-х т. : т. 1 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1976. – С. 63–368.
29. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Богдан Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 3-тє, доп. – К. : Унів. вид-во Пульсари, 2009. – 248 с.
30. Тойнби А.Дж. Постигание истории : сб. / А.Дж.Тойнби ; пер. с англ. Е.Д. Жаркова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 640 с.
31. Кант И. Об изначально злом в человеческой природе // Соч. : в 6-и т. : т. 4, ч. 2 / И. Кант. – М. : Мысль, 1965. – С. 5–58.
32. Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет : в 2-х томах : т. 1 / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1972. – 668 с.
33. Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет : в 2-х томах : т. 2 / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1973. – 630 с.
34. Шарден П.Т. Феномен человека : сб. очерков и эссе / Пьер Тейяр де Шарден ; пер. с фр. – М. : АСТ, 2002. – 553 с.
35. Маркс К. К критике гегелевской философии права. Введение / К. Маркс // Соч. : т. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 414–430.
36. Платон. Пир / Собрание сочинений : в 4 т. : т. 2 / Платон ; общ. ред. А.Ф. Лосева и др. ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1993. – С. 81–134.
37. Аристотель. Политика // Соч. : в 4-х т. : т. 4 / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.
38. Принципы самоорганизации / пер с англ. – М. : Мир, 1966. – 621 с.
39. Аристотель. Большая этика Политика // Соч. : в 4-х т. : т. 4 / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – С. 295–374.
40. Лунь Юй. Древнекитайская философия : собрание текстов : в 2-х т. : т. 1 / Лунь Юй. – М. : Мысль, 1972. – С. 139–174.
41. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції». – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
42. Саймон Г. Административное поведение / Г. Саймон ; пер. с англ. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
43. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Г. Минцберг ; пер. с англ. – СПб : Питер, 2004. – 512 с.
44. Многоликая глобализация / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона ; пер. с англ. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 379 с.

ЯРЕМЕНКО
Наталія,
YAREMENKO
Nataliya,

кандидат філологічних наук, доцент
Криворізького педінституту
ДВНЗ "Криворізький національний університет",
Кривий Ріг. М.

Анотація: У статті зроблено спробу з'ясувати, апелюючи при цьому і до літературних текстів другої половини ХХ століття, сутність архетипу "дім" ("хата") як однієї із складових етнокультурної свідомості українців, що утворює ядро культурної традиції та важливі духовні константи життя народу.

Ключові слова:
архетип, етнокультура, образ, свідоме, несвідоме, модель, екофільні цінності, мета-концепт, література.

УДК 351.858

Наталія ЯРЕМЕНКО, Оксана ХОДОРКОВСЬКА

АРХЕТИП «ДІМ» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО АСПЕКТУ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯ

Постановка проблеми. Дослідження формувальної ролі архетипів у державному управлінні орієнтуються на вчення про ментальні коди культур як про коди культур націй, а отже мають здійснюватися через осягнення структур колективного несвідомого, архетипного шару ментальності, що реалізується в універсальних чинниках конструювання колективної реальності (соціальної, політичної, культурної тощо). Саме потребою осягнути смислове ядро культурної традиції, яке утворює духовні константи життя народу, пояснюється посилений інтерес сучасної науки до вивчення колективного досвіду етносу, його свідомості й позасвідомого, які значною мірою репрезентовано в етнічній культурі, зокрема в художній літературі.

Мистецтво слова «служить чинником культурної пам'яті етносу, його самозбереження та розвитку, протистояння ентропійним силам», виконуючи, крім цього, функцію накопичення, зберігання, обробки й трансляції знань, уявлень, образів певного світу й інформації в цілому [9, с. 143]. Саме тому в дослідженнях останніх десятиліть особливу увагу зосереджено на описі архетипів як символічних формул, що вступають в дію там, де немає чітко визначеного поняття, як елемент підсвідомого. При цьому помічено, що архетип постає своєрідним інформаційним елементом в образній системі більшості творів літератури, актуалізуючи «всезагальні стрижневі ознаки, іманентно притаманні національній ментальності і водночас людському родові» [6, с. 66].

Архетипи як першооснови образів, що існують у межах колективного несвідомого й, імовірно, можуть успадковуватися біологічно, є, на думку К.Г. Юнга, виразниками психічної енергії, що актуалізується об'єктом. Тобто, колективна підсвідомість містить безособову об'єктивність, яка визначається високою інтенсивністю переживання та культурно-незалежною повторюваністю. Таким чином, архетипи можна сприймати як знаки своєрідних скріп, на яких тримається буття людини, сім'ї, народу, держави й людства в цілому, а тому вивчення специфіки їх функціонування в різних сферах етнічної культури сприяє подоланню кризи національно-культурної ідентичності українців. Згідно із твердження К. Юнга, що образи та ідеї, зосереджені в надрах підсвідомості, є головною рушійною силою словесної творчості і, зрештою, мало залежать від свідомості митця, одухотворяючи архетипи й реалізуючи мета-концепти в певній знаковій системі, а отже апелювання до творів національної літератури в процесі вивчення сутності архетипу «дім» («хата») видається нам абсолютно доречним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих напрямів розвитку сучасної науки є вивчення сутності проявів людського в людині, її природи, «дому буття» (за М. Хайдеггером), що уможливує здійснення самопізнання, самоідентифікації індивіда. Проблеми співвіднесеності раціонального та ірраціонального компонентів суспільної свідомості були покладені в основу досліджень Е. Дюркгейма, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, К. Юнга, В.

Пропп, Е. Тейлора та ін. У низці сучасних досліджень осмислюється психосоціологічний аспект ролі архетипів у системі соціальних комунікацій на різних рівнях масової свідомості, функції етнокультурних і психосоціентальних архетипів у визначенні своєрідності спільнот тощо.

У низці сучасних досліджень архетип постає як складне ментальне утворення, сенс якого полягає в поєднанні таких конститутивних ознак, як відсутність чітких аксіологічних контурів, що не піддаються раціональній рефлексії та проявляються в індивідуальній свідомості у вигляді сліду колективного досвіду, орієнтація на найважливіші вітальні цінності екзистенції й амбівалентний характер інтерпретацій [8, с. 4].

Мета статті полягає у спробі визначити сутність архетипу «дім» («хата») як однієї із складових етнокультурної свідомості українців, апелюючи при цьому і до літературних текстів другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Серед основних типів трактування поняття «дім» виділяють космологічний, спиритуалістичний, соціологічний, комунікативний та герменевтичний. Як слушно зауважив академік С.Б. Кримський, загальна система мета-концептів, трансформуючись у межах чіткого кола «національних архетипів», окреслює етико-естетичні домінанти етнічної свідомості, утворюючи «певні пресуппозиції, тобто схильності, тенденції, які в різні епохи реалізуються образами, що можуть відрізнятися засобами вираження, але структурно утворюють певні прототиби або можуть бути реконструйовані як прототиби» [5, с. 74]. Певні тенденції, устремління, трансформуючись протягом століть і відрізняючись засобами вираження, утворюють доволі сталі прототиби. До них можна віднести, скажімо, архетипи «слово», «воля», «земля» та ін. Одним із найбільш значимих екзистенціалів є архетип «дім», український інваріант – «хата». Саме образ дому є оприявленою соціальною конструкцією, вибудованою на основі вітального переплетіння матеріального та ідеального.

Семантика слова і смислове наповнення архетипу є незіставимими за обсягом репрезентованої інформації. Так, у тлумачному словнику наведено наступні значення слова «дім»: призначена для житла або розміщення установ будівля, приміщення, в якому живуть люди, монархи одного роду (рідко); «хата»: сільський одноповерховий житловий будинок, внутрішнє житлове приміщення такого будинку [1, с. 1340]. Однак у процесі формування ментальної свідомості «Дім виступає спершу як синкретичне уявлення – ставлення і міфологема-символ, далі – як образ і знак, нарешті, особливо впродовж останнього століття – як ідея, ідеологема, концепт, принцип, моральна засада, естетичний критерій, світоглядна категорія» [7, с. 152]. У широкому розумінні семантика архетипу «дім» позначає святе докільля буття людини, в якому вона (як господар оселі) може посідати чільне місце, почуватися безпечно і затишно.

Скажімо, у творчому доробку О. Довженка «хата» – це «архітектурна праматір пристанища людського», «високонравствена людська оселя» [3, с. 662]. Письменник презентує читачеві хату «незамкнену, вічно відкрити для всіх, без стуку в двері, без „можна?“ і без „войдите!“», «бідну і ясну, як добре слово, і просту, ніби створили її не робочі людські руки, а сама природа», «привітну й веселу, часом

**ХОДОРКОВСЬКА
Оксана,
KHODORKOVSKA
Oksana,**

*старший викладач,
психолог Криворізького
окремого підрозділу
ЗІЕІТ, навчаючий
психотерапевт по
методу символдрами,
м. Кривий Ріг.*

Анотація: *У статті
зроблено спробу
з'ясувати, апелюючи
при цьому і до
літературних текстів
другої половини ХХ
століття, сутність
архетипу "дім" ("хата")
як однієї із складових
етнокультурної
свідомості українців,
що утворює ядро
культурної традиції
та важливі духовні
константи життя
народу.*

Ключові слова:
*архетип, етнокультура,
образ, свідоме,
несвідоме, модель,
екофільні цінності,
мета-концепт,
література.*

УДК 351.858

сумну, молоду й стареньку вдовицю, чепурну і убогу, журливу і ніколи не горду» [3, с. 662]. Архетип «хата» є важливою складовою духовного буття етносу й реалізується в кількох іпостасях, зокрема втілює образ української ідеї, доля її – це доля жінки-страдниці: «Не було в ній, будемо говорити, щастя, не було тривалих радощів. А було в ній плачу і смутку багато і вельми багато журби» й «знала вона багато розлук і прощань безутішних. І співала вона здебільшого, і так талановито й натхненно, як ніяка оселя в світі, журбу, і прощання, і спогади про далеке минуле» [3, с. 662].

Ставлення до хати ґрунтується на генетичному мисленні, що бере початок від культу предків. Дивергуючи в часі, іманентно-імпліцитний сенс хати чимдалі дематеріалізується в реальному житті, проте пропорційно матеріалізується в душі [7, с. 152], тому не дивно, що для сучасних українців «„хата”-жінка несвідомо видається теплішою, обжитішою, ніж „дім”-мужчина, <...> і хай потрапить це зрозуміти природний англомовець, у чийй свідомості не існує роду для неживих предметів!» [7, с. 103]. Таким чином, вибудовується уявлення про дім як про осередок надійності, стабільності, захищеності від непередбачуваності зовнішнього світу.

Якщо зовнішній світ переважно сприймається людиною як ворожий, принаймні недружній, дім створює для неї зону психологічного комфорту, де вимоги життя сприймаються значно легше, структуруються, фільтруються. Ця архетипічна функція особливо активізується в умовах глобальних загроз.

Так, військове протистояння як максимально інтенсивний стресогенний фактор генерує сильні негативно-емоційні поля, у межах яких повною мірою проявляються етнокультурні традиції учасників протистояння, їхній духовний потенціал. Не даремно, скажімо, у відомому романі О. Гончара «Людина і зброя» саме образ української хати постає протиставленням кривавому безглуздому хаосу війни, втіленням добра, спокою, мудрості й сили поколінь: «Що не хата – то витвір мистецтва, скільки хат, стільки й доклало рук художників та художниць народних!» [2, с. 87]. Образ дому з лелечим гніздом на даху в міфологічному мисленні набуває семантики можливості продовження життя, зв'язку поколінь, нерозривності родового ланцюга. Автор не даремно проводить думку, що нищення цього осередку духовності призводить до зникнення цілих світів: «Один із снарядів жаккає в хату, просто в лице їй, у вікна <...> і вже не видно ні підстрижених китиць по вуглах, ні лелечого гнізда з лелечатами біля димаря, сама тільки лелека кружляє в повітрі» [2, с. 93]. Цими рядками О. Гончар підкреслює, що образ хати не обмежується її утилітарним призначенням, це не просто приміщення для житла. Образ хати у творі одухотворений, сповнений сакральним смислом. Таке сприйняття увиразнюється яскравою персоналізацією: снаряд потрапляє «в лице» хати. Знищення правічного оберегу роду призводить до втрати гармонії і в душі людини, і в природі. Відтворивши, здавалось би, незначний епізод страшних воєнних буднів, автор наголошує на катастрофічних наслідках втрати навіть найменшого елемента в складній системі мікрокосмосу.

Архетип «хата» також декодується як модель світобудови. Концептуальна структура образу зазнає радикальних перетворень, що є результатом підведення під форму того ж самого знака більш складного змісту: «Як змінився світ. Вже куди не гляну, куди не обернусь, чую: все міняється. Навіть хата наша й та вже не та. Примічаш? Наче не зовсім і наша, хоч і наша. Неначе стіни в ній розсілись і стріху вітром зірвано й понесло <...> і видно стало все, <...> видно й моторошно» [3, с. 62]. У наведеному епізоді архетип «хата» ретранслює підсвідомі імпульси тривоги, страху, передчуття зловісної зустрічі з «тінню». Митцем відбито прямиий взаємозв'язок між внутрішнім станом людини, її психічним здоров'ям і тим осередком, який повинен би його забезпечити.

Зауважимо, що, за визначенням ВООЗ, психічне здоров'я не є просто відсутністю психічного розладу, «це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти. Інакше кажучи, психічно

здоровою є людина соціально адаптована, що отримує задоволення від життя» [11]. Видається логічним, що таке можна реалізувати, забезпечивши людині умови для підтримки й урівноваження, сприяючи створенню осередку психологічного комфорту для індивіда, зважаючи на множинні стресогенні фактори сучасного соціуму:

- глобалізацію, яка часто спричиняє руйнацію відчуття Батьківщини, розмивання національної ідентичності;
- динамізм соціокультурних змін, що призводять до нівелювання чіткої системи загальнолюдських цінностей, визнання їх архаїчними й неактуальними;
- збільшення кількості природних і техногенних загроз, які продукують формування катастрофічної суспільної свідомості;
- відчутну тенденцію до урбанізації, через що виникає все більш відчутний розрив зв'язків із світом природи;
- посилення кризи культури, що спричиняє появу різноманітних форм культурної дезорієнтації людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, архетип «дім» («хата») як важливий соціодуховний феномен українства ілюструє специфіку антропоцентричного буття нашого народу, його спосіб світосприйняття, зорієнтований на здоровий персоналізм, сприйняття кожної людини як самоцінної, а отже, сьогоденні архетип «дім» («хата»), залишаючись суттєвим елементом у системі групових уявлень та переконань, фактором консолідації суспільства та національної ідентифікації, відтворюється, зберігається і передається нащадкам у традиціях народу, має артикулювати основні соціокультурні та історичні пріоритети держави у процесах державного будівництва.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Гончар О. Твори : в 7-и т. / Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1987. – Т. 4. – 588 с.
3. Довженко О. Кіноповісті. Оповідання / О. Довженко ; упорядн. Ю.Е. Григор'єва. – К. : Наук. думка, 1986. – 711 с.
4. Забужко О. Мова і влада / Оксана Забужко // Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К. : Факт, 1999. – 340 с.
5. Крымский С. Архетипы украинской культуры / С. Крымский // Вісник НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. – К. : Академія, 2006. – 752 с.
7. Мойсеїв І. Рідна хата – категорія української духовності / Ігор Мойсеїв // Сучасність. – 1993. – № 7. – С. 151–163.
8. Савельєва У.А. Архетипический лингвокультурный концепт «предательство» : автореф. дис. ... канд. филол. наук / У.А. Савельєва. – Астрахань, 2008. – 29 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / Олена Селіванова. – К. : Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Юнг К. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Юнг // Архетип и символ. – М. : Reneissance, 1991. – С. 97–128.
11. Устінов О.В. Психічне здоров'я як складова національної безпеки [Електронний ресурс] / О.В. Устінов // Український медичний часопис. – 2013. – № 1 (93). – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/52851/psixichne-zdorov-ya-yak-skladovana-nacionalnoi-bezpeki>.

ЗМІСТ НОМЕРА

Марина Білинська. Вітальне слово	5
Олег Амосов, Наталя Гавкалова. Публічне адміністрування в Україні: зв'язок з архетипами та пріоритети розвитку	7
Тетяна Бельська. Архетипні концептуальні засади становлення і розвитку глобального громадянського суспільства	14
Оксана Борисевич. Нові цінності маленьких телеглядачів як результат духовних ціннісних трансформацій перехідної доби суспільного розвитку (архетипний підхід).....	23
Олена Боровицька. Праобразні передумови законотворчого процесу	33
Олексій Валевський. Культурна політика як основа стратегії модернізації українського суспільства.....	42
Віктор Віліжінський. Архетип національної традиції врядування як автентична основа реформування місцевого самоврядування в Україні	48
Олександра Власенко. Хаос як архетип державного управління інноваційною системою в Україні	60
Володимир Ганяк. Панівні архетипи української культури як запорука дієвості самоорганізаційного механізму безпеки народу.....	64
Олена Гудзь. Архетипне підґрунтя трансформації матриці управління фінансами	71
Олена Донченко. Раціоналізація архетипу консолідації і злагоди у політичній практиці.....	77
Ілона Клименко. Професійні компетенції державних службовців: архетипний підхід.....	86
Вікторія Малюська. Духовні засади розвитку українського суспільства: архетипна складова	94
Катерина Меркотан. Архетипи влади і сучасна демократія.....	100
Тетяна Новаченко. Імперативи і максими легітимності авторитету сучасного українського керівника як архетипи державотворення.....	107
Віталій Омеляненко. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів.....	115
Оксана Панькова. Соціокультурне підґрунтя людського потенціалу в контексті архетипіки українського соціуму.....	121
Тарас Плахтій. Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами	130
Олександр Радченко, Олексій Крюков. Державна молодіжна політика: основні поняття та принципи як архетипи формування та реалізації в публічному просторі	142
Валерій Ребкало, Володимир Козаков. Архетипні особливості ціннісного потенціалу державного управління з погляду теорії утилітаризму й гуманізму	148
Альона Садовська. Комунікативна сфера в соціогуманітарному просторі: архетипний підхід.....	156
Володимир Сергєєв. До нормативів ламінарної дивергенції.....	162
Сергій Сибиряков, Ганна Шапіро. Громадянський потенціал соціальних медіа як чинник раціоналізації державного управління в Україні в контексті архетипіки ..	167
Леся Слатвінська. Архетип забезпечення державою продовольчої безпеки на основі інноваційного інвестування молочного виробництва	179

Олександр Слинько. Модернізація інституту місцевого самоврядування в сучасній Росії	185
Олена Слинько. Реформа місцевого самоврядування в Україні	191
Петро Стецюк. Архетипні основи фінансової архітекτονіки регіональних соціально-економічних систем	195
Олександра Цехановська. Бюрократія як політичний актор в системі державного управління України: на прикладі моделі «кошика для сміття»	200
Юлія Черкасова. Система цінностей в інфернальних архетипах людства в ххі столітті: раціональне поховання	206
Лариса Шереметьєва. Роль латентних міжнародних організацій у системі державного управління (архетипний підхід історії)	213
Євгеній Юрченко. Архетип територій як складова розвитку механізму правового регулювання під час реалізації містобудівної політики на місцевому рівні	219
Сергій Юшин. Архетип андрогінності у ренесансних метаморфозах держави.....	225
Наталія Яременко, Оксана Ходорковська. Архетип «дім» як репрезентант екзистенціального аспекту етнокультурної свідомості українця	234

CONTENTS OF ISSUE

Marina BILINS'KA. Complimentary address 5

Oleg AMOSOV, Natalia GAVKALOVA. Public administration in Ukraine: relation with archetypes and the priorities of development 7
Theoretical and methodological basis of public administration was defined. Public administration relation with the archetype of direct democracy was determined. The expediency of the public administration development was proved in accordance with such the priorities: synthesized capital accumulation with its distribution on the national level taking into consideration the archetypes, managing the process of providing the public services, providing the decentralization of administration in the society as the consequence of direct democracy archetype impact

Tetyana BELSKA. Archetypical conceptual basics of the global civil society formation and development 14
Changes of the archetypical structural elements of consciousness in the process of socio-historical development were defined, also was determined their impact on the civil society and authority-public relations at the modern global stage of civilization development

Aksana BORYSEVICH. New values of young TV viewers as a result of cultural wealth transformations of transitional period of social development (archetypical approach)... 23
With the help of using the archetypical methodology the young TV viewers' aspiration for finding the new value foundations and life senses in the conditions of transit time of social development is researching. The results of the theoretical analysis of problem sphere and the empirical researches of the children cultural values are presented

Olena BOROVIYTSKA. Initial prerequisites for the lawmaking process 33
Deep mechanisms of organizing the lawmaking process are described in the article. The lawmaking is realized at once as complicated mental and socially significant activity, which is connected with making the law, evaluating its efficiency and possible need of its further correlation. Specification of psychological essence of the concept "lawmaking" is suggested considering the role of irresponsible arrangement in the organization the lawmaking process

Oleksii VALEVSKYI. Cultural policy as a basic of strategy the modernization of Ukrainian society 42
Archetypes of the cultural policy as the valuable basis of Ukrainian society modernization are analyzing. The priorities of the cultural policy in the society modernization are defining. The actuality of the creating the institutional backgrounds of innovated cultural policy is proved. Activities which are aimed at the cultural sphere reforming are defined

Viktor VILIZHINSKYI. Archetype of the national tradition of governance as an authentic basic of the local self-government reforming in Ukraine 48
With the example of modern Ukrainian, Soviet-imperial and Polish gentry administrative cultures the archetypes of national government traditions and their impact on the processes of up-to-date reforming of local self-government in Ukraine are researching. The attention is concentrated at the using the method of comparative analysis as the instrument of allocation the authentic basses of national governing

Olexandra VLASENKO. Chaos as an archetype of the public administration of innovation system in Ukkaine..... 60
Evolution of the system of the institutions of public administration the scientific and technical and innovative activity in Ukraine is investigated. With the using the methodological base of the concept of national innovating system as well as historical and archetypical approaches is recognize that chaos becomes as the basic characteristic of the evolution of national innovating system so as its unconscious archetypes at the mentality level of higher public servants

Vladimir HANIAK. Predominant archetypes of Ukrainian culture as the guarantee of the efficiency of self managing mechanism of peoples security 64
Fundamental predominant archetypes of the Ukrainian culture were detailed on the grounds of retrospective comparative analysis. Using the synergy approach gave a chance to correlate predominant archetypes of the Ukrainian culture with appropriate periods of universal epochal cycle, to describe the corresponding functions of these archetypes and their impact on the forming the self-organized mechanism of the Ukrainian people security

Olena GUDZ. Archetypical foundation of the matrix of finance management transformation 71
Theoretical, methodological and practical aspects of impact the social and psychological phenomena's on the modern transformation of the matriz of managing the finance in the contour of

archetypes concept were considered, the monitoring of existent approaches was done, as well as the problems were defined and author's vision of their possible deciding was suggested

Elena DONCHENKO. Streamlining of the consolidation and concord archetype in political practice..... 77
Paper was written in the development the C.G. Jung's ideas about the archetypes phenomenology. We shouldn't be afraid of archetypes, we need to behave with them in right way as well as with own irresponsible. Just the archetypes unite all people around the Earth, and it is become the guarantee of their common understanding. in particular they are the basis of every person originality

Iлона KLYMENKO. Professional competences of public servants: archetypal approach..... 86
Article is devoted to the researching professional competencies of the public servants in the field of searching, adopting and implementing the administrative decisions, making an impact on them with the quality of public servant personality in the context of archetype that will allow to formulate the innovative system of studying and in-service training of the high rank officials, where the first place would occupy the situational training centers of administration

Viktoriya MALYUSKA. Cultural basics of the Ukrainian society development: archetypal constituent 94
Specialties of cultural approach at the time of making the public administration and public administrative relations in the context of modern transitions at the transformational stage of state making processes was examined. Main approaches and directions of the development of institute of public administration taking into consideration cultural approaches in the context of modern paradigm of social oriented public administration were defined. Were suggested to make public administration changes taking into consideration historical cultural approaches in modern practice of public administration

Kateryna MERKOTAN. Authority archetypes and modern democracy 100
Article is devoted to the problems of power and democracy in contemporary Ukraine. Experience of different archetypes using in the creation of electoral image of the President of Ukraine is analyzed. The archetype of the Hero as an effective model of the impact on public consciousness is considered. The urgent need for formation in Ukraine real power and democracy is stressed

Tetyana NOVACHENKO. Imperatives and legitimacy maxims of the modern Ukrainian manager authority as archetypes of the state building 107
It is stated that imperatives and legitimacy maxims of Ukrainian manager authority are the archetypes of state building. The results of the researching the phenomena of trust as the imperative of legitimacy of leadership authority are shown, as well as defined the significant qualities peculiar to modern public servants. It is allow to discover the manifestation of humanistic motives in their professional activity, and understanding the need to save the moral principles against a background of learning the new set of values, laws and regulations

Vitaliy OMELYANENKO. Management of the processes of the creating the regional ecosystem of innovations taking into consideration the specialties of institutional archetypes 115
Specialties of the administration the national innovating system on the basis of using the archetypes paradigm were examined. The concept of forming the competitive advantages with the using of cultural constituent according to the efficiency of technology transfer was suggested

Oksana PANKOVA. Socio-cultural basis of the human potential in the context of the Ukrainian society archetypes 121
The essence of socio-cultural constituent of human potential in Ukraine, mental and archetypal bases in the ensuring the society and person vitality at the conjuncture of the strengthening the social instability was discover. Was determined the role of socio-cultural factors in the state integration processes to the highly cultural area of globalized world, in ability and readiness of society to give the answer to the challenge of identity

Taras PLAKHTIY. Organizational instruments of the archetypal administration the social systems..... 130
Analyzing three interrelated groups of archetypes – personal, outlook-valued and cultural – the archetypal model of irresponsible of societal mentality was done, the degree of the internal and external impact on it was discovering, corresponded organizational instruments for making the archetypal administration of social systems was suggested

Oleksandr RADCHENKO, Olexiy KRYUKOV. Public policy on youth: basic concepts and principles as archetypes of forming and realization in public field 142

////////////////// CONTENTS OF ISSUE //////////////////////////////////////

Problems of archetypical reasons for the formation and realization the public policy on youth, its origin and content are examined. Made the conclusion that Ukrainian young people demonstrate rising level of civil culture and become more powerful factor of formation and realization not only the public policy on young people, but public policy in general

Valerii REBKALO, Volodymyr KOZAKOV. Archetypical specialties of the value potential of public administration according to the theory of utilitarianism and humanism..... 148

Article devoted to the clarifying the peculiarity of archetypical specialties in the development the valuable potential of the public administration from the point of view of the theory of utilitarianism and humanism. Special attention devotes to the humanism, at the heart of which, in contrast to idea of public good that in the theory of utilitarianism stated as welfare, laid the idea of dominating the natural human rights and their securing as the main task of the state in the process of society administration

Aliona SADOVSKA. Communicative sphere in the socio-humanitarian field: archetypical approach..... 156

The role of the communications in the public administration through the prism of archetypical approach was actualized. The peculiarities of the communicative constituent in the process of developing the public policy in the socio-humanitarian sphere were researched. It is shown the need to change the dialogue strategy between the authority bodies and citizens in order to modernize the socio-humanitarian spheres

Vladimir SERGEEV. To the standards of laminar divergence..... 162

The definitions of the necessary terms which are connected with the processes of separatism and federalism are determined. The questions of their realization and legal regulation are decided. The role and the methods of environment which catalyze and initiate such the problems are described. The analysis is done in accordance to the events which taking place in Ukraine in 2014

Sergii SIBIRYAKOV, Ania SHAPIRO. Civil potential of the social media as a factor of the public administration rationalization in Ukraine in the archetypical context 167

The article describes a joint study by Ukrainian blogo sphere with the Center for Eurasian Studies Davis of Harvard University. To study the chosen hundred influential blogs. We study the development of the Ukrainian blogo sphere: key trends affected the content in these matters; Civil potential impact of the blogo sphere on society

Lesya SLATVINSKA. Archetype of the state guarantee the food security on the basis of the innovation investment of the milk production 179

At the time in Ukraine the state is the main subject of food security. The most important place in the structure of provisions occupies the milk produces that include full value set of elements for the human nutrition. Modern production of milk foods at the high level standards needs investments with the corresponding innovative characteristic. Creation the conditions of the activating the investments if producing the milk historically is the function of the system of public regulation

Aleksandr SLIN'KO. Modernization the institute of local self-government in modern Russia 185

Main periods of the formation the institute of the municipal administration in the context of the reforms in post-soviet Russia were examined. Special attention was devoted to the regulating the local self-government at the modern stage with the aim of inheritance the elements of historical experience of modernization the up-to-date Russia

Elena SLIN'KO. Local self-government reform in Ukraine..... 191

The article is devoted to the issues of territorial structure of Ukrainian state. The political crisis has revealed numerous unsolved problems caused by the urgent necessity of institutional transformations in the sphere of local government. The discussion around the possibility of federalization of Ukraine is also analyzed in the article

Petro STETSIUK. Archetypical basis of the finance architectonics of the regional socio-economic systems 195

Critical analysis of the characteristics and patterns of the organization the modern financial and credit support of agrarian socio-economical systems at the regional level was done. The archetypical impact on these processes was determined. The scientific approaches to the forming and developing the financial architectonics of their reproduction process were back grounded

Olexandra TSEKHANOVSKA. Bureaucracy as the political actor in the system of public administration in Ukraine: by the example of «garbage basket»..... 200

Characteristics of the functioning the bureaucracy in Ukraine as the political actor were examined. Differentiation of the political and administrative spheres in the public administration leads to that the goals of the public policy remain undecided, as far as administrative apparatus is functioning in the field of the realization the private interests of politicians and officials. Citizens are leave out this process

Yulia CHERKASOVA. Values system in infernal archetypes of mankind in the XXI century: rational funeral..... 206

The question about the rational way of remains funeral is examined. The influence of human thought as the geological factor is examined too, and situated in its scientific display: direction at the technical work of mankind that make over biosphere. The mechanisms of managing the human archetypes in general are determined. With the example of crematorium designing in the city of Sochi solving the problem of rational using of ground resources

Larysa SHEREMETIEVA. Latent international organizations role in the system of public administration (archetypical approach of the history) 213

The paper is devoted to the existence of latent international organizations (orders), the so-called "hidden" structures that carry most considerable impact on the system of public administration

Ievgenii IURCHENKO. Territories archetype as the constituent of the developing the legal regulation mechanism at the time of realization the town-planning policy on the local level..... 219

Archetype of the area as part of the regulatory mechanism improvement within the urban policy implementation at the local levelis under the consideration. The study suggests measures aiming at the development of a mechanism of legal regulation in the implementation of urban policy at the local level.

Sergii YUSHYN. Archetype of androgenic in the Renaissance metamorphoses of the state 225

Philosophy paradigm views the family and the state as genetically related phenomena. But the family is the form of uniting the male and female origins. So we can say that the state is the mix of such the origins. Modern science researches their proportions in different states and must to start, as the methodologists say from the myths and their critics. Just in that way the interest of researching the deepening of the state formation on the basis of the myth on Androgen, where it is examined the metamorphoses of reintegration of his origins

Natalya YAREMENKO, Oksana KHODORKOVSKA. «House» archetype as the representative of the existential aspect of ethno-cultural consciousness of Ukrainian... 234

On the basis of the referring to the literary texts of the second half of the twentieth century was made the attempt of examining the essence of archetype "house" (Ukrainian "hata") as one of the constituent of ethno-cultural consciousness of Ukrainian people that make the kernel of cultural tradition and important spiritual constituent of human life

Наукове видання

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: теорія та практика

збірник наукових праць

Асоціації докторів наук з державного управління

№ 2(18) спецвипуск: червень, 2014 р.

Засновано у 2009 р.

Збірник зареєстровано Міністерством юстиції України,

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 15786-4258Р від 02.11.2009.

Технічний редактор В. С. Мартинов

Комп'ютерна верстка О. В. Радченко

Обкладинка В. Л. Ковтун

П 88 Публічне управління : теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во “ДокНаукДержУпр”. – № 2(18) спеціальний випуск – Червень, 2014. – 244 с.

ISSN 2307-3101 для друкованої версії; **2307-3454** для онлайн-версії журналу.

Статті спеціального випуску містять основні доповіді п'ятого теоретико-методологічного семінару з міжнародною участю “Архетипіка і державне управління”, котрий відбувся 13-16 червня 2014 р. в м. Київ. Зміст доповідей носить міждисциплінарний характер і висвітлює проблеми демократичного державотворення, що постають у сфері публічного управління та суспільної політики. В них з позицій архетипіки розглядаються проблеми теорії та історії державного управління, формування та функціонування механізмів державного управління, служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Для науковців, державних службовців, політиків, викладачів, слухачів і студентів, які цікавляться проблемами публічного управління та суспільної політики.

УДК (351+342+321+316) (062.552)“540*3”;
ББК 67

ISSN 2307-3101

© Асоціація докторів наук з державного управління, 2014

P 88 Public management : theory and practice : the collection of scientific works of the Association of Doctors of Sciences on Public Administration. – Kh. : Publ. House “DokNaukDerzhUpr”, – № 2(18) Special Issue. – June 2014. – 244 p.

ISSN 2307-3101 (print version); **2307-3454** (on-line version).

The articles of the scientific collection present the reports of the Five methodological-theoretic seminar with international participants “Archetypes and Public Administration” held on June 13-16, 2014 in Kyiv (Ukraine). The contents of reports have the interdisciplinary character and clarify the problems of state's formation which arise in the sphere of public administration and social policy. From the positions of archetypes, some theoretical, methodological, and scientific-practical aspects of the theory and the history of public administration, formation and functioning of mechanisms of public administration, and service in state's bodies and local self-government bodies are considered.

For scientists, civil servants, politicians, teachers, students, competitors for master's degree and for all who are interested in the problems of public administration and public policy.

UDC (351+342+321+316) (062.552)“540*3”;
BBK 67

ISSN 2307-3101

© Association of Doctors of Sciences on Public Administration, 2014

Підписано до друку 22. 05.14. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 23,8. Зам. № 01269.
Наклад 500 прим.

Видавництво Асоціації докторів наук з державного управління.
Свідоцтво про Державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 3543 від 05.08.2009 р.
61001, м. Харків, просп. Московський, 75.